BIBLIOTHEEK KITLV
0154 2644

VERSLAG

VAN HET

BEHEER EN DEN STAAT

DER NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN EN KOLONIEN

IN

OOST- EN WEST-INDIE EN TER KUST VAN GUINEA.

OVER

1852,

INGEDIEND DOOR DEN MINISTER VAN KOLONIEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL, LAND- EN VOLKENKUNDE
KON: INSTITUUT TAAL-LAND EN VOLKENKUNDE NED: INDIE

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1858.

Verslag van het beheer en den staat der Kolonien over 1852.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den* 13*den Julij* 1854.

Ter voldoening aan artikel 60 der Grondwet, heb ik de eer aan U Hooged. Gestr. te doen toekomen het Verslag van het beheer der Kolonien en bezittingen van het Rijk in andere wereld-deelen, en van den staat, waarin zij zich bevinden, loopende over het jaar 1852.

De Minister van Kolonien,
CHS. F. PAHUD.

Aan
den Heere Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

INHOUD.

Verslag van het beheer van Nederlandsch Indie en van den staat waarin hetzelve zich bevindt, over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK. *Grondgebied en bevolking waarover beheer gevoerd wordt.* . . . . Blz. 1

A. Grondgebied . . . . „ 1

§ 1. Bestanddeelen. . . . . „ 1

§ 2. Oppervlakte . . . . „ 4

B. Bevolking . . . . „ 5

TWEEDE HOOFDSTUK. *Middelen van beheer* . . . . „ 11

EERSTE AFDEELING. *Organisatie en staat waarin zij zich bevinden*. . . „ 11

A. Opperbeheer . . . . „ 11

§ 1. Gouverneur-Generaal . . . . „ 11

§ 2. Raad van Indie . . . . „ 13

§ 3. Algemeene secretarie . . . . „ 13

B. Gewestelijk algemeen beheer . . . . „ 14

C. Militair beheer. . . . . „ 17

I. Landmagt . . . . „ 17

§ 1. Kommandement . . . . „ 17

§ 2. Algemeen beheer en bijzonderheden omtrent de onderscheidene takken van militaire dienst. . . . . . „ 17

§ 3. Zamenstelling en voltallighouding van het leger . . „ 25

§ 4. Inrigtingen tot het leger betrekkelijk. . . . . . . „ 25

a. Voor stoffelijke behoeften . . . . „ 25

b. „ zedelijke en wetenschappelijke behoeften . „ 28

§ 5. Toestand en verrigtingen van het leger in het algemeen. „ 29

§ 6. Gewapende corpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende. . . . . „ 30

II. Zeemagt . . . . Blz. 31
§ 1. Kommandement . . . . „ 31
§ 2. Nederlandsch eskader . . . . „ 32
§ 3. Gouvernements-schoeners en kruisbooten . . . . . „ 33
§ 4. Administratie . . . . „ 34
§ 5. Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk . . . . . „ 35
§ 6. Verrigtingen der zeemagt . . . . „ 39
III. Verdediging . . . . „ 41
D. Regtswezen en politie . . . . „ 41
I. Bestanddeelen der wetgeving . . . . „ 41
§ 1. In het algemeen . . . . „ 41
§ 2. Burgerlijk en handelsregt . . . . „ 42
§ 3. Strafregt . . . . „ 43
§ 4. Regtsvordering en regterlijke magt . . . . „ 43
§ 5. Militair regtswezen . . . . „ 44
§ 6. Toestand der regtsbedeeling . . . . „ 45
II. Politie . . . . „ 45
§ 1. Algemeen reglement . . . . „ 45
§ 2. Regt van verblijf . . . . „ 46
§ 3. Passen voor personen . . . . „ 47
§ 4. Begrafenissen en begraafplaatsen . . . . „ 48
§ 5. Lijfeigenen en pandelingen . . . . „ 48
§ 6. Invoer van vuurwapenen en buskruid . . . . . . „ 48
§ 7. Passen voor vaartuigen . . . . „ 49
§ 8. Veiligheidsmaatregelen bij stoomwerktuigen . . . . „ 49
§ 9. Misbruik van sterken drank . . . . „ 49
§ 10. Uitroeijing van schadelijk gedierte . . . . „ 50
§ 11. Plaatselijke verordeningen van politie . . . . . . „ 51
III. Magt van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie en politie . . . . „ 51
IV. Eenige middelen van beheer met het regtswezen in verband „ 51
§ 1. Burgerlijke stand . . . . „ 51
§ 2. Notariaat . . . . „ 52
§ 3. Taxateurs . . . . „ 52
§ 4. Wees- en boedelkamers . . . . „ 52
§ 5. Naturalisatie . . . . „ 57
§ 6. Gevangenissen en gevangenen . . . . „ 57
E. Eeredienst . . . . „ 58
§ 1. Protestantsche . . . . „ 58
§ 2. Roomsch-katholijke . . . . „ 59
§ 3. Mohammedaansche . . . . „ 60
F. Instellingen van liefdadigheid . . . . „ 61
G. Burgerlijke geneeskundige dienst . . . . „ 65

H. Onderwijs . . . . Blz. 74
I. Kunsten en wetenschappen . . . . ,, 74
J. Geldelijk beheer . . . . „ 78
I. Algemeen beheer. . . . . „ 78
II. Muntstelsel en geldsomloop . . . . „ 79
III. Javasche Bank . . . . „ 83
IV. Staat van kassen in Indie. . . . . „ 85
V. Algemeene boeken . . . . „ 85
VI. Begrooting . . . . „ 86
VII. Landsgebouwen en waterstaat . . . . „ 86
VIII. Vervoerwezen . . . . „ 89
§ 1. Binnenlandsch. . . . . „ 89
a. Vervoer van personen. . . . . „ 89
b. Vervoer van goederen. . . . . „ 90
c. Vervoer van brieven . . . . „ 90
§ 2. Over zee, tusschen deelen van Nederlandsch Indie . „ 91
a. Vervoer van personen. . . . . „ 91
b. Vervoer van goederen. . . . . „ 92
c. Vervoer van brieven . . . . „ 92
§ 3. Tusschen Nederlandsch Indie en het moederland. . „ 92
IX. Voorziening in de materiele behoeften van het beheer . . „ 93
§ 1. Door uitzending uit Nederland. . . . . „ 93
§ 2. Gouvernements-inrigtingen in Indie . . . . „ 93
a. Lands-drukkerij . . . . „ 93
b. Stoom- en andere werktuigkundige inrigtingen . „ 93
c. Steenkolenmijnen (zuider- en ooster-afdeeling van Borneo). . . . . „ 95
d. Houtbosschen . . . . „ 96
e. Houtzaagmolens. . . . . „ 98
f. Houtstapelplaatsen . . . . „ 98
X. Bronnen van inkomsten . . . . „ 98
§ 1. Belastingen in het algemeen. . . . . „ 98
§ 2. Verpachte belastingen of monopolien . . . . . . „ 98
§ 3. Onverpachte belastingen . . . . „ 100
a. Belastingen in arbeid opgebragt . . . . „ 100
b. Belastingen in geld opgebragt . . . . „ 100
§ 4. Onverpachte monopolien . . . . „ 100
XI. Nijverheid. (Voor zoover deze niet onder andere hoofden van dit verslag behandeld is) . . . . „ 101
§ 1. Landbouw en bereiding van, zoomede beschikking over het product van den grond . . . . „ 101
a. Java en Madura . . . . „ 101
1°. Op Gouvernementsgronden . . . . „ 101

2°. Op de gronden gebleven ter beschikking van de inlandsche bevolking . . . . Blz. 111
3°. Op particuliere landerijen . . . . „ 117
4°. In Soerakarta en Djokjokarta . . . . . „ 117
b. Buitenbezittingen . . . . „ 118
1°. Sumatra's Westkust . . . . „ 118
2°. Benkoelen . . . . „ 120
3°. Lampongsche districten . . . . „ 122
4°. Palembang . . . . „ 122
5°. Riouw . . . . „ 123
6°. Banka . . . . „ 123
7°. Wester-afdeeling van Borneo . . . . . . „ 123
8°. Zuider- en ooster-afdeeling van Borneo . . „ 123
9°. Celebes en onderhoorigheden . . . . . . „ 124
10°. Amboina . . . . „ 124
11°. Banda . . . . „ 125
12°. Ternate . . . . „ 126
13°. Menado . . . . „ 127
14°. Timor . . . . „ 128
§ 2. Veeteelt . . . . „ 128
§ 3. Mijnbouw . . . . „ 129
§ 4. Onderscheidene takken van nijverheid . . . . . „ 132
§ 5. Handel . . . . „ 132
a. Buitenlandsche handel en tusschen deelen van Indie „ 132
b. Binnenlandsche handel op Java en Madura . . „ 132
TWEEDE AFDEELING. *Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren in Nederlandsch Indie* . . . . „ 138
A. Burgerlijke ambtenaren . . . . „ 138
I. Europesche . . . . „ 138
II. Inlandsche . . . . „ 140
B. Landmagt . . . . „ 140
I. Europesche officieren . . . . „ 140
II. Europesche onder-officieren en soldaten . . . . . . „ 141
III. Militaire ambtenaren . . . . „ 141
C. Zeemagt . . . . „ 142
I. Officieren en manschappen van het Nederlandsch eskader . „ 142
II. Officieren en verder personeel in sedentaire betrekkingen in Nederlandsch Indie . . . . „ 142

BIJLAGEN *gevoegd bij het verslag van het beheer van Nederlandsch Indie over* 1852.

Litt. A. Algemeen zieken-rapport der onderscheidene Geneeskundige etablissementen op het eiland Java en Madura . . . . „ 143
„ B. . . . . „ 147

Litt. E. Raming der ontvangsten en uitgaven van de Indische administratie over 1852. Ontvangsten en uitgaven in Indie. . . . . Blz. 149
„ F. Raming der ontvangsten en uitgaven van de Indische administratie over 1852. Ontvangsten en uitgaven in Nederland . . . . . . „ 161
„ G. Ontvangsten en uitgaven der Indische administratie in Indie 1852 „ 165
„ H. Ontvangsten en uitgaven der Indische administratie in Nederland 1852 . . . . „ 177

Verslag van het beheer van Suriname en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK. *Grondgebied en bevolking waarover beheer gevoerd wordt* . . . . Blz. 181
A. Grondgebied . . . . „ 181
B. Bevolking . . . . „ 187
TWEEDE HOOFDSTUK. *Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt* . . . . „ 189
A. Algemeen beheer . . . . „ 189
§ 1. Gouverneur. . . . . „ 189
§ 2. Koloniale Raad . . . . „ 189
§ 3. Gouvernements-secretarie . . . . „ 190
B. Militair beheer. . . . . „ 190
§ 1. Landmagt . . . . „ 190
§ 2. Inrigtingen welke tot de troepen in verband staan . . . „ 190
§ 3. Zeemagt. . . . . „ 191
C. Regtswezen en politie . . . . „ 192
I. Wetgeving . . . . „ 192
II. Burgerregt . . . . „ 192
III. Regterlijke magt . . . . „ 192
IV. Politie . . . . „ 192
§ 1. Algemeen gewestelijk en plaatselijk beheer . . . . „ 192
§ 2. Eenige onderwerpen van politie bij algemeene verordeningen geregeld . . . . „ 192
a. Regt van verblijf . . . . „ 192
b. Passen voor personen. . . . . „ 192
c. Passen voor vaartuigen . . . . „ 192
V. Middelen van beheer met het regtswezen in verband . . „ 193
§ 1. Departement van onbeheerde boedels van weezen. . „ 193
§ 2. Translateurs . . . . „ 193
§ 3. Gevangenissen. . . . . „ 193
E. Eeredienst . . . . „ 193

I. Protestantsche . . . . Blz. 193
II. Roomsch-katholijke . . . . „ 194
III. Israëlitische. . . . . „ 194
F. Instellingen van liefdadigheid. . . . . „ 195
G. Burgerlijke geneeskundige dienst. . . . . „ 195
H. Onderwijs . . . . „ 196
I. Landsgebouwen en openbare wegen. . . . . „ 197
J. Vervoerwezen . . . . „ 197
K. Geldelijk beheer . . . . „ 197
§ 1. Algemeen beheer. . . . . „ 197
§ 2. Begrooting. . . . . „ 198
§ 3. Bronnen van inkomsten . . . . „ 198
L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren . . . . . „ 198
M. Slavenbevolking . . . . „ 198
N. Europesche kolonisatie . . . . „ 199
DERDE HOOFDSTUK. *Nijverheid.* . . . . „ 199
A. Landbouw . . . . „ 199
B. Veeteelt . . . . „ 202
C. Uitgifte van nieuwe gronden ter cultuur enz . . . . „ 203
D. Handel en scheepvaart . . , ... „ 203
E. Kustvaart . . . . „ 213
F. Nijverheid in het algemeen . . . . „ 213

BIJLAGE *gevoegd bij het verslag van het beheer van Suriname over* 1851.

Litt. A. Staat der ontvangsten en uitgaven van de kolonie Suriname, over 1852, vergeleken met de raming van dat jaar. . . . . . . „ 215

Verslag van het beheer van Curaçao en Onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK. *Bevolking.* . . . . Blz. 219
I. Curaçao . . . . „ 219
II. Bonaire . . . . „ 220
III. Aruba . . . . „ 220
IV. St. Eustatius . . . . „ 221
V. Saba. . . . . „ 221
VI. St. Martin . . . . „ 222
TWEEDE HOOFDSTUK. *Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt* . . . . „ 222

A. Algemeen en gewestelijk beheer . . . . Blz. 222
B. Militaire zaken. „ 222
I. Garnizoen . . . . ,, 222
II. Inrigtingen tot het garnizoen betrekkelijk . . . . . . „ 224
C. Regtswezen en politie . . . . „ 224
I. Burgerregt. . . . . „ 224
II. Regterlijke magt . . . . „ 224
III. Politie . . . . „ 225
§ 1. Regt van verblijf . . . . „ 225
§ 2. Passen voor vaartuigen . . . . „ 225
§ 3. Vervoer van buskruid . . . . „ 225
IV. Eenige onderwerpen met het regtswezen in verband staande „ 225
§ 1. Wees- onbeheerde en desolate-boedel-kamers . . . „ 225
§ 2. Gevangenissen. . . . . „ 227
D. Eeredienst . . . . „ 228
I. Protestantsche. . . . . „ 228
II. Roomsch-katholijke . . . . „ 229
III. Israëlitische . . . . „ 230
E. Instellingen van liefdadigheid. . . . . „ 230
F. Burgerlijke geneeskundige dienst . . . . „ 233
G. Onderwijs . . . . „ 334
H. Landsgebouwen en openbare wegen . . . . „ 235
I. Geldelijk beheer . . . . „ 235
§ 1. Bank. . . . . „ 235
§ 3. Begrooting. . . . . „ 237
§ 3. Bronnen van inkomsten . . . . „ 237
K. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren . . . . . „ 238
L. Nijverheid . . . . „ 238
§ 1. Landbouw. . . . . „ 238
§ 2. Verkoop of uitgifte van gouvernements-gronden . . „ 240
§ 3. Veestapel . . . . „ 241
§ 4. Handel en scheepvaart. . . . . „ 241
§ 5. Scheepsbouw . . . . „ 250
M. Slavenbevolking . . . . „ 250

BIJLAGEN *gevoegd bij het Verslag van het beheer van Curaçao en ondehoorigheden over* 1852.

Litt. A. Staat der ontvangsten en uitgaven van de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba, over 1852, vergeleken met de raming van dat jaar . Blz. 253
„ B. Staat der ontvangsten en uitgaven van het eiland St. Eustatius, over 1852, vergeleken met de raming van dat jaar . . . . . „ 257
„ C. Staat der ontvangsten en uitgaven van het eiland St. Martin, over 1852, vergeleken met de raming van dat jaar . . . . . „ 261

Litt. D. Opgave der Gouvernements-cultures op het eiland Curaçao, over het jaar 1852 . . . . Blz. 264
„ E. Opgave der Gouvernements-cultures op het eiland Bonaire, over het jaar 1852 . . . . „ 265
„ F. Opgave der Gouvernements-cultures op het eiland Aruba, over het jaar 1852 . . . . „ 266
„ G. Generale staat van uitgaven en opbrengsten aan Cochenille en Aloë der onderscheidene etablissementen van cultuur op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba, over het dienstjaar 1852. „ 267
„ H. Staat van den invoer op Curaçao, over het jaar 1852 . . . . „ 271
„ I. Staat van den doorvoer op Curaçao over het jaar 1852 . . . „ 274
„ K. Staat, aantoonende het getal vaartuigen en derzelver Tonnemaat welke gedurende het jaar 1852 in de haven van Curaçao zijn binnengevallen. Opgemaakt uit de staten van in- en doorvoer . . „ 275

Verslag van het beheer van de kust van Guinea en Onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1852. . . . . Blz. 279

BIJLAGE *gevoegd bij het Verslag van het beheer van de kust van Guinea en Onderhoorigheden over* 1852.

Litt. A. Staat der Ontvangsten en uitgaven voor de Nederlandsche bezittingen ter kuste van Guinea over 1852, vergeleken met de raming van dat jaar. . . . . Blz. 281

VERSLAG van het beheer van Nederlandsch Indie en van den staat waarin hetzelve zich bevindt, over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK.

Grondgebied en bevolking waarover beheer gevoerd wordt.

A. Grondgebied.

§ 1. *Bestanddeelen.*

Op Java werd in de administratieve indeeling van het grondgebied geene wijziging gebragt behalve in de residentie Samarang, alwaar eene zamensmelting van twee districten plaats vond.

De tot de afdeeling Kendal behoorende districten Limbangan en Tjangkiran waren namelijk reeds sedert eenigen tijd feitelijk vereenigd, als staande onder denzelfden wedono, aan wien voor het eerste district een adsistent-wedono was toegevoegd.

Deze regeling, welker instandhouding zoowel door den resident als door den betrokken regent ten hoogste wenschelijk werd geacht, werd bestendigd en aan de vereenigde districten de naam Bodja gegeven.

Omtrent de verschillende buitenbezittingen kan aangeteekend worden, dat in de eerste maanden van 1852 in Indie de Koninklijke goedkeuring ontvangen werd op de aldaar genomene bepaling, dat de residentie Palembang, wat het binnenlandsch bestuur aangaat, niet meer in haar geheel door middel van eenen eenigen inlandschen ambtenaar, onder toezigt van den resident, maar, verdeeld in vijf afdeelingen, onder oppertoezigt van den resident en onder toezigt van Europesche ambtenaren (adsistent-residenten en controleurs), zal worden bestuurd door divisie-hoofden, wat de Palembangsche binnenlanden aangaat, zooveel de omstandigheden dit zullen toelaten, gekozen uit de eigene hoofden der bevolking.

Eene aanzienlijke verandering onderging het grondgebied der residentie Banka, door de afscheiding van hetzelve van het eiland Billiton.

Al spoedig na de bekendwording van het Koninklijk besluit van 24 October 1850, n°. 45, (*Indisch Staatsblad* 1851, n°. 26), waarbij het Indisch Bestuur gemagtigd werd, om op zekere voorwaarden concessien te verleenen tot het ontginnen van

delfstoffen bevattende gronden in Nederlandsch Indie, werd concessie gevraagd door of namens Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik der Nederlanden en den baron *V. G. van Tuyl van Serooskerken*, om den tinrijkdom, dien Billiton gezegd werd te bevatten, te exploiteren.

Toen de daarover aangeknoopte onderhandelingen tot de toezegging van de gevraagde vergunning hadden geleid, werd de noodzakelijkheid ingezien om Billiton, tot dusver onder het beheer van den resident van Banka, onder een afzonderlijk bestuur te stellen.

Dienovereenkomstig werd, gelijktijdig met de magtiging aan den betrokken ambtenaar om namens den Gouverneur-generaal met de concessionarissen de voorwaarden der concessie te regelen, bepaald:

„dat, met wijziging van § 9 van het reglement op het beheer der residentie Banka (*Staatsblad* 1831, n°. 62), het eiland Billiton, daaronder begrepen de eilanden beoosten de Lepar-eilanden en in de onmiddellijke nabijheid van hetzelve gelegen, zal worden afgescheiden van de residentie Banka en zal zijn een op zich zelf staand gewest, onder het bestuur van eenen adsistent-resident;

„dat door deze afscheiding geene verandering zal worden gebragt in de jurisdictie van den raad van justitie te Batavia, zoo als zij is omschreven in art. 118 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indie."

Op Banka zelf had eene kleine verandering in het grondgebied der aan elkander grenzende mijndistricten Koba en Pankal Pinang plaats.

Aan elken oever der rivier Koeran, welke de grensscheiding dier beide districten uitmaakt, ligt een kampong, den naam dier rivier dragende, maar ter onderscheiding van elkander Oud- en Nieuw-Koeran genaamd, waarvan de eerste aan de zuidzijde der rivier op het grondgebied van Koba gelegen is, maar in 1849, om thans vervallen redenen, bij Pankal Pinang gevoegd werd.

Het ongerief, aan deze onnatuurlijke vereeniging verbonden, deed de Regering in 1852 op dezen maatregel terugkomen, zoodat nu weder Oud-Koeran onder Koba en Nieuw-Koeran onder Pankal Pinang behoort.

De nabuurschap der Nederlandsche en Portugesche bezittingen op Timor en eenige omliggende eilanden had sedert de weder-in-bezit-name van onze bezittingen reeds herhaalde malen tot oneenigheden aanleiding gegeven, voortspruitende uit de onbekendheid der juiste grenzen van elks grondgebied.

Nadat over deze quaestie reeds dikwijls in Indie vruchteloos onderhandelingen waren aangeknoopt, kwamen de betrokken regeringen in Europa overeen, om door eene gemengde Nederlandsche en Portugesche commissie de wederzijdsche grenzen op Timor plaatselijk te doen bepalen en wijders ieders bezittingen op de omliggende eilanden te doen aanwijzen, ten einde eenen grondslag te erlangen voor eene tusschen beide regeringen te sluiten acte, tot vaststelling van elks grondgebied in dit gedeelte van den Oost-Indischen Archipel.

De ingevolge deze beschikking benoemde commissie ving in de maand Augustus 1851 hare werkzaamheden aan, en sloot op den 6den dier maand een project-tractaat tot regeling der grensscheiding.

De hoofd-voorwaarden van dit project-tractaat waren:

Art. 1.

Het Portugeesch Gouvernement staat aan het Nederlandsch Gouvernement de volgende bezittingen af:

op het eiland Flores: de Rijken van Larentuca (Larentoeka), Sicca en Paga met hunne onderhoorigheden;

op het eiland Adenura: het Rijk van Wuré (Woery);

op het eiland Solor: het Rijk van Pamangkaju (Pamangkajoe). Portugal ziet af van alle aanspraken en vorderingen, welke het zoude kunnen doen gelden op andere Rijken of plaatsen, gelegen op de reeds genoemde eilanden of op die van Lomblem, van Pantar en van Ombaai, hetzij dat die Rijken of plaatsen de Portugesche of de Hollandsche vlag voeren.

Het Nederlandsche Gouvernement verkrijgt bij gevolg het geheel en onverdeeld bezit van alle eilanden gelegen benoorden Timor; te weten:

van Flores, van Adenura, van Solor, van Lomblem, van Pantar en van Ombaai, met de kleinere omliggende eilanden behoorende tot den archipel van Solor.

Het eiland Kambing (Poelo Kambing), benoorden Dilli en behoorende aan den regent van Nera op Timor, blijft eene onderhoorigheid van Portugal.

Art. 2.

Op het eiland Timor erkent het Portugesche Gouvernement het oppergezag van Nederland over de Staten van Amarassie, van Bibico (Waiwiko), van Buboque (Beboki), van Derima (Dirma), van Tialara (Tialarang), van Lomakaneh, van Nira (Lidak), van Inanilo (Djocaniloe), en van Mena en Tulgurite of Tolgarita (onderhoorigheid van het Rijk van Harnenno).

Art. 3.

Het Nederlandsch Gouvernement staat aan Portugal af het Rijk van Maubara en dat gedeelte van Ambenoe (Sutrana), hetwelk sedert verscheidene jaren de Portugesche vlag voert.

Art. 4.

De grenzen tusschen de Nederlandsche en Portugesche bezittingen op het eiland Timor zijn:

ten noorden, de grenzen welke Batoe-gadeh en Kowa van Djocaniloe scheiden, en ten zuiden, die welke Suai (Soeai) van Bibico (Waiwiko-waihale) en de daartoe behoorende Staten scheiden.

Tusschen deze twee punten zullen de grenzen zoodanig getrokken worden, dat Saniring, Cailace (Kailako) Leimean, Tatumea (Tatoemea) Portugeesch blijven, terwijl Tialarang en onderhoorigheden, Lamakaneh, Lamaksanoel, Dirma, Mankator, Naitimu (Naitimoe), Manden (Mandeoe), Manulea (Manoelea), Lakekune (Lakekoen) en de overige tot Waiwikowaihale (Bibico) behoorende Staten onder het oppergezag van Nederland blijven.

Art. 5.

Al de staten, welke beoosten de aldus omschrevene landen liggen, worden als Portugeesch erkend.

Al de staten, welke bewesten die grenzen gelegen zijn, worden als Nederlandsch beschouwd, met uitzondering van de enclave van Oikoessie, welke Portugeesch blijft,

Art. 6.

De enclave van Oikoessie bevat het Rijk van Ambenoe, voor zooverre het de Portugesche vlag voert, dat van Oikoessie en dat van Noimoetie.

Deze enclave wordt begrensd: ten westen door Amfoang, ten oosten door Zusana en Beboki, waartoe Cisaleh behoort, ten zuiden door Sonnebait, waaronder Amekono en Toenebaba begrepen worden.

Ter vergoeding van het verlies van grondgebied werd bij volgende artikelen aan Portugal eene som van *f* 200,000 toegekend, bij de betaling van welker eerste gedeelte, ad *f* 80,000, de bovengenoemde landen aan de Nederlandsch-Indische Regering zouden worden overgegeven, terwijl gelijktijdig de bij art. 3 aan Portugal afgestane landen in handen van het gouvernement van Timor-Dilli zouden overgaan.

Bijaldien het project-tractaat door de Gouvernementen van Nederland en Portugal niet mogt worden goedgekeurd, zouden de overgegevene bezittingen in handen der Nederlanders blijven, tot dat de bepaalde som van *f* 80,000 zoude zijn teruggegeven.

In afwachting dier goedkeuring werd magtiging verleend om aan de Portugesche commissarissen, tegen dadelijke overgave van de in art. 9 van het project-tractaat genoemde Portugesche bezittingen op Allor, Pantar, Lomblem, Solor, Adenura en Flores, met het fort Larentoeka en het artillerie-materieel, hetwelk zich aldaar bevond, eene som van *f* 80,000 uit te betalen, onder beding dat die som als geleend zoude moeten worden beschouwd, tot zoolang de Nederlandsche en Portugesche Regeringen de ontwerp-overeenkomst van 28 Augustus 1851 zouden hebben bekrachtigd, en dat, bij eventuele niet-ratificatie van het project-tractaat, de aldus afgestane landen zouden blijven in het bezit en onder het bestuur van het Nederlandsch-Indische Gouvernement tot aan de terugbetaling van de bovenvermelde som en van de voor die in-bezit-name en dat bestuur gemaakte kosten, terwijl in geval van ratificatie, die som al dadelijk zoude beschouwd worden als de eerste termijn van afbetaling der bij het project-tractaat voor afstand van grondgebied bedongene schadeloos-stelling van *f* 200,000.

Nadat de door den Gouverneur-Generaal voorgestelde beschikkingen omtrent de betaling der *f* 80,000 en de overgave der Portugesche bezittingen door de Portugesche commissie bij een vervolg-overeenkomst dd. 28 November 1851 waren aangenomen, had de overname en de bezetting, voor zooveel noodig door Nederlandsche troepen, in de maand December plaats.

De onderhandelingen over de ratificatie duren nog voort.

§ 2. *Oppervlakte.*

De grenzen van de reeden der navolgende strand-hoofdplaatsen van Sumatra's Westkust, Padang, Priaman, Tikoe, Aijer Bangies, Natal, Sibogha, Baros en Singkel, werden door den Gouverneur-Generaal bepaald en bij publicatie ter kennisse van het algemeen gebragt (*Staatsblad* 1852, n°. 50).

De steeds bestaande behoefte aan eenen goeden atlas van Nederlandsch Indie deed naar de middelen uitzien om daarin op eene voldoende en min kostbare wijze te voorzien.

Dit doel meende men het beste te kunnen bereiken door aan eenen deskundige op te bedragen uit de bestaande gegevens, toegelicht en aangevuld door zoodanige inlichtingen als hem op zijn verzoek door de autoriteiten zouden worden gegeven, een geheel te vormen.

Bij de aanneming van dit denkbeeld ontveinsde men zich echter niet, dat van de uitvoering van hetzelve geen *volkomen* werk kon worden verwacht.

Om dit te verkrijgen zoude geheel Nederlandsch Indie naauwkeurig topographisch moeten worden opgenomen, zoo als met Batavia en Buitenzorg geschiedde; een werk dat, hoe wenschelijk op zich zelf, te langdurig en kostbaar zoude zijn voor het beoogde doel.

De opname toch van Java alleen, op de bovenbedoelde wijze, werd berekend eene halve eeuw te zullen duren en ruim twaalf tonnen gouds te zullen kosten.

Men bepaalde zich dus tot het eerste ontwerp en maakte beschikkingen, volgens welke een atlas van Nederlandsch Indie binnen vijf jaren zal zijn afgewerkt.

Sommige misbruiken, welke bij de toepassing van het stelsel van landrente,

cultuur en heerendiensten waren ingeslopen, hadden reeds lang de aandacht der Regering tot zich getrokken en haar naar middelen van redres doen uitzien.

De directeur der cultures werd dienvolgens in het laatst van 1851 aangeschreven, om in de residentie Cheribon eene proef te nemen met onderzoekingen en opnamen van de uitgestrektheid der velden, de verdeeling derzelve, de regten en verpligtingen van den grondbezitter, de volkshoofden en den souverein, zoowel met betrekking tot de belasting als de cultures en heerendiensten, en van het getal huisgezinnen en vee, den aard der gronden enz.

In 1852 werden gelden beschikbaar gesteld ter bezoldiging van het met de opname te belasten personeel. Bij het einde van het jaar duurde het onderzoek nog voort.

Reeds in 1847 was last gegeven tot verbetering van den afstandswijzer en de daarbij behoorende kaart der Lampongsche districten. Dit werk was evenwel, wegens ziekte van het daarmede belaste personeel, reeds in het volgend jaar gestaakt, toen er naauwelijks een derde gedeelte van voltooid was.

In 1852 werd de aandacht der Regering wederom op dit onderwerp gevestigd en tot de voortzetting van den vier jaren bevorens gestaakten arbeid besloten. Na den afloop daarvan zal de opname van onze bezittingen op Sumatra voltooid zijn.

De opname van Palembang werd in het begin van 1852 met zoo veel ijver voortgezet, dât zij reeds in Junij van dat jaar was afgeloopen.

Van het eiland Banka bestonden geene goede kaarten, en dringend werd dat gemis bij onderscheidene gelegenheden gevoeld.

Toen de opname van Palembang voltooid was, werd deze gelegenheid te baat genomen, om aan het personeel, dat daarmede was belast geweest, ook het opnemen en in kaart brengen van Banka op te dragen.

In 1852 werden nog gearresteerd:

1°. een afstandswijzer tusschen al de negorien op de eilanden Saparoea, Haroekoe en Noessa Laut (*Staatsblad*, 1852 n° 64);

2°. eene étappekaart met afstandswijzer voor de Westkust van Sumatra (*Staatsblad* 1852, n°. 69.)

B. Bevolking.

Reeds meermalen werd in verslagen van vroegere jaren, met opgave van redenen, de opmerking gemaakt, dat de Regering omtrent het juiste cijfer der bevolking in het onzekere verkeert.

Deze onzekerheid bestaat zoowel voor Java en Madura als voor de buitenbezittingen; voor de laatste echter in oneindig sterkeren graad dan voor de eerste.

Beter dan door lange redeneringen en beschouwingen zal de moeijelijkheid aan het verkrijgen van juiste opgaven verbonden en de grofheid der dwalingen, waarin men bij het maken van gissingen vervallen kan, door de volgende opgave worden betoogd.

De bevolking der residentie Timor werd in de navolgende jaren opgegeven te bedragen:

in 1831	2,757,119
„ 1834	191,512
„ 1835	95,256
„ 1836	400,000
„ 1850	1,832,750

Hierbij mag worden aangeteekend, dat er geene redenen bestaan om te vermoeden, dat het wezenlijke cijfer der bevolking van die residentie in dat tijdvak eenige noemenswaardige verandering heeft ondergaan.

Hoewel dit geval voorzeker als een uiterste kan worden beschouwd, mag men aannemen, dat de bevolkingen van Borneo, van Celebes en van eenige deelen van Sumatra ook ten hoogste onnaauwkeurig zijn.

Blijkens den hieronder volgenden staat wordt de bevolking van Java en Madura op ultimo 1852 opgegeven te bedragen:

RESIDENTIEN EN AFDEELINGEN.	Europeanen en daarmede gelijkgestelden.	Chinezen	Andere vreemde Oosterlingen.	Inlanders.	Lijfeigenen.	TOTAAL.
Bantam	206	1,137	198	481,832	18	483,391
Batavia	3,872	38,324	880	305,562	* 7,430	356,068
Buitenzorg . . .	383	8,744	59	288,386	148	297,720
Krawang	133	2,119	176	131,341	20	133,789
Preanger regentsch.	216	344	365	771,268	17	772,210
Cheribon	650	10,342	929	597,078	30	609,029
Tagal	305	3,077	1,473	265,418	41	270,314
Pekalongan . . .	382	3,141	611	227,356	75	231,565
Kadoe.	223	3,055	55	407,586	»	410,919
Samarang. . . .	3,031	9,211	2218	666,613	483	681,556
Soerakarta . . .	1,109	2,893	500	pm600,000	40	604,542
Djokjokarta . . .	614	1,503	104	305,525	24	307,770
Madioen	168	1,362	68	315,918	»	317,516
Patjitan	32	138	»	93,127	2	93,299
Kedirie	178	2,523	»	252,531	12	255,244
Bagelen	304	1,431	76	553,093	13	554,917
Banjoemaas . . .	256	2,231	51	401,319	20	403,877
Japara.	441	6,302	823	343,913	85	351,564
Rembang. . . .	536	10,255	945	531,540	»	543,276
Soerabaija. Vastland van Java.	2,309	5,876	3,675	1,005,841	562	1,018,263
Soerabaija. Madura	428	7,124	10,178	304,088	58	321,876
Pasoeroean . . .	813	2,701	1,079	368,129	269	372,991
Bezoekie	593	1,383	2,030	515,064	56	519,126
Banjoewangie . .	103	191	1,798	30,154	7	32,253
TOTAAL	17,285	125,407	28,291	9,762,682	9,410	9,943,075

(*) Voor 1851 is abusivelijk opgegeven, dat het getal lijfeigenen in de residentie *Batavia* 1,500 bedraagt.

Blijkens het vorige verslag wees de opgave voor het jaar 1851 een cijfer aan van 9,687,346, zoodat wanneer beide cijfers de juiste sterkte der bevolking aan geven, zij in 1852 met 255,729 zielen vermeerderd is.

Ter betere beoordeeling der aan de juistheid dezer opgave te hechten waarde, laat men hier een overzigt volgen van de redenen, waaraan door de hoofden der gewestelijke besturen de vermeerdering of vermindering der bevolking in hun gewest wordt toegeschreven.

Bantam. Het opgegeven cijfer der bevolking (ruim 483,000 zielen) blijft voorzeker verre beneden de wezenlijke sterkte, welke gerekend wordt ruim 500/m. te bedragen. De onjuistheid der opgave moet aan de zorgeloosheid en onverschilligheid der met de telling belaste inlandsche hoofden worden toegeschreven.

Batavia. Zelfs wat het Europesche gedeelte der bevolking betreft, wordt over onzekerheid omtrent het ware cijfer geklaagd, daar de invulling der rondgezonden beschrijvingsstaten niet altijd met de vereischte zorg plaats heeft.

Veel meer is dit het geval met de inlandsche bevolking, welker sterkte-cijfer uit de opgaven der landeigenaars en der inlandsche districtshoofden wordt geput, die er beiden belang bij hebben om een minder dan het wezenlijke cijfer op te geven.

Buitenzorg. Omtrent den bevolkingsstaat dezer afdeeling valt niets bijzonders op te merken.

Krawang. De vermeerdering der bevolking met 1821 zielen moet voor het kleinste gedeelte aan meerdere geboorten dan sterfgevallen, en voor het overige aan de meerdere juistheid der opgaven worden toegeschreven.

Preanger Regentschappen. De bevolking is volgens opgave in 1852 vermeerderd met 3343 zielen, waarvan 487 uit andere residentien zijn overgekomen, terwijl de andere 2856 op rekening van meerdere geboorten dan sterfgevallen moeten worden gesteld.

De bevolking is zeer ongelijk over de oppervlakte der residentie verdeeld.

In de onderscheidene regentschappen wonen op de vierk. paal gemiddeld:

in Tjandjoer	55	zielen.
„ Bandong	69	„
„ Soemedang	130	„
„ Soekapoera	13	„
„ Limbangan	122	„

Cheribon. De bevolking vermeerderde in 1852 met 16,801 zielen, welke vermeerdering gedeeltelijk aan emigratie is toe te schrijven, die alleen uit Tagal en Pekalongan 4859 zielen bedroeg.

Tagal. De bevolking bedraagt waarschijnlijk meer dan wordt opgegeven; zij neemt langzaam toe.

Pekalongan. Het cijfer der bevolking wijst eene vermeerdering van ongeveer 2400 zielen aan. De opgave is om de gewone redenen weinig te vertrouwen.

Samarang. Het toenemen der welvaart dezer residentie wordt onder andere ook door den aanwas harer bevolking bewezen.

Nadat zij in 1851 reeds met 26,794 zielen was vermeerderd, leverde de bevolkingsstaat over 1852 wederom een aangroei van 29,407 zielen op.

Het meerdere bedrag over 1852 wordt verkregen, doordien het getal der geboorten dat der sterfgevallen met ruim 10,000 overtrof en door de immigratie van ruim 28,000 personen, terwijl slechts ruim 9000 de residentie verlieten.

Banjoemaas. De bevolkingsstaat van 1852 wijst, vergeleken met die van 1851, een voordeelig verschil van 51,156 zielen aan.

Deze aanzienlijke vermeerdering is zeker voor een groot gedeelte te verklaren door de meerdere juistheid der opgaven, ten gevolge van de door het gewestelijk bestuur genomen maatregelen.

Het opgegeven cijfer wordt nog voor beneden de waarheid gehouden.

Bagelen. De oorzaken van de vermeerdering der bevolking van deze residentie ten bedrage van 23,877 zielen, moeten gedeeltelijk in meerdere geboorten dan sterfgevallen, maar voor het grootste gedeelte in de terugkomst van vroeger uitgewekene huisgezinnen worden gezocht.

Kadoe. Ook hier wies de bevolking aan door meerdere geboorten dan sterfgevallen en door immigratie. De geheele aanwas bedroeg 5383 zielen.

Soerakarta. De moeijelijkheden aan het verkrijgen van het juiste cijfer der bevolking verbonden doen zich in dit gewest, als niet zoo dadelijk onder Europeesch beheer staande, met dubbele kracht gevoelen.

Men heeft zich dan ook, wat de inlandsche bevolking betreft, slechts met eene globale opgave vergenoegd.

Men kan aannemen dat de bevolking aldaar gestadig vermeerdert.

Djokjokarta. Volgens opgave is de bevolking met 587 zielen vermeerderd.

Ook hier valt, even als te Soerakarta, weinig op juistheid der cijfers te rekenen.

Patjitan. Eene geringe immigratie uit de Vorstenlanden uitgezonderd, moet de aanwas van bevolking, ten bedrage van 3,274 zielen, aan meerdere geboorten dan sterfgevallen en aan eene zorgvuldiger opname worden toegeschreven.

Madioen. Ook van deze residentie is het zeer moeijelijk eene juiste opgave der bevolking te leveren.

Zij vermeerderde volgens opgave met 2165 zielen, welke toename door meerdere geboorten dan sterfgevallen werd verkregen.

Kedirie. De gewone redenen laten niet toe aan de opgave van het cijfer der bevolking onvoorwaardelijk geloof te hechten, zoodat de vermeerdering van 1515 zielen niet als het ware cijfer der vermeerdering kan worden aangemerkt.

Japara. Ten gevolge van verschillende omstandigheden ging de bevolking van dit gewest van af 1846 tot 1851 sterk achteruit.

In 1852 nam zij echter weder toe met 21,357 zielen.

Rembang. Door het hoofd van het gewestelijk bestuur zijn geene beschouwingen medegedeeld over de mutatien der bevolking in zijn gewest.

Soerabaija. Zoowel door werkelijke toename als door verbeterde opnamen bedraagt het cijfer der bevolking, volgens opgave, 31,802 zielen meer dan in 1851.

Pasoeroean. Een derde der bevolking van dit gewest bestaat uit Madurezen.

De bevolking nam in 1852 met 4202 zielen toe.

Ook hier zijn de opgaven van de inlandsche hoofden afkomstig en dus weinig te vertrouwen.

Bezoeki. In het afgeloopen jaar had er wel eenige immigratie van Madura en Sumanap plaats, maar niet groot genoeg om daaruit alleen de vermeerdering van 18,549 zielen te verklaren.

Het overige schijnt aan meerdere geboorten dan sterfgevallen en aan meerdere juistheid der opgaven te moeten worden toegeschreven.

Banjoewangie. De vermeerdering der bevolking, ten bedrage van 863 zielen, ontstond doordien de geboorten de sterfgevallen met 724 overtroffen en door de immigratie van 139 personen.

BEVOLKINGSSTAAT DER BUITENBEZITTINGEN. **1852.**

BEZITTING.	Europeanen.	Chinezen.	Inlanders, slaven, pandelingen en vreemde Oosterlingen.	TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
Sumatra's Westkust. Tapanolie	67	243	280,381	280,691	1,015,006
Sumatra's Westkust. Padang	756	1,633	206,786	209,175	
Sumatra's Westkust. P. bovenlanden	72	69	524,999	525,140	
Benkoelen	166	591	109,383	110,140	
Lampong				p.m. 84,000	
Palembang	80	2,351	p.m. 303,562	p.m. 305,996	
Riouw	71	12,593	7,490	20,154	
Banka	68	13,778	33,900	47,746	
Billiton				5,715	
W. afd. van Borneo	24	26,702	218,925	245,651	
Z. en O. afd. van Borneo	142		36,810	36,952	
Celebes en onderhoorigheden	740	1,918	30,857	33,515	
Menado (Menahassa)	663	907	98,018	99,588	
Rijken, niet onder direct beheer				137,307	
Ternate	265	379	2,307	2,951	
Amboina	1,149	233	71,179	72,561	
Banda	395	158	5,327	5,880	
Timor	174	529	2,146	2,849	

Sumatra's Westkust. Het opgegeven totaal bedraagt bijna 113,000 zielen meer dan bij eene in 1846 gehoudene telling was verkregen.

Deze vermeerdering wordt wel gedeeltelijk in eene juistere telling gezocht, maar heeft toch ook haren grond in de wezenlijke toename, ten gevolge van rust en veiligheid.

Benkoelen. Volgens de opgave zoude de bevolking in 1852 met ruim 3000 zielen vermeerderd zijn.

De adsistent-resident merkt echter op, dat op de juistheid derzelve weinig te rekenen valt.

Lampongsche districten. Het cijfer is getrokken uit de opgaven van 1850, en overigens ook zeer onzeker.

Palembang. De bevolking is in 1852 verminderd, zoowel ten gevolge van den oorlog, als, en wel voornamelijk, door het groote aantal personen die door de cholera zijn weggerukt.

Ook aan de pokken zijn velen overleden.
Onder het opgegevene cijfer is de bevolking der grensdistricten, die op 60,000 zielen geschat wordt, niet begrepen.

Riouw. Het opgegeven cijfer wijst slechts de bevolking van Riouw en de omliggende eilanden aan.
De Chinesche bevolking nam, ten gevolge van de rust en van de hooge gambierprijzen, toe.

Banka. Bij het cijfer der inlandsche bevolking is de bevolking van Billiton, ten getale van 5715, niet medegeteld.
De bevolking is in 1852 met 1404 zielen toegenomen.

Wester-afdeeling van Borneo. De opgave, getrokken uit het algemeen verslag van 1851, berust geheel op gissingen.
De bevolking over de uitgestrektheid der residentie verdeelende, krijgt men 125 zielen per □ geographische mijl.

Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. Gedurige verhuizingen hebben plaats van en naar des Sultans grondgebied, zoodat op de juistheid van het opgegeven cijfer weinig kan worden gerekend.

Celebes en onderhoorigheden. Dit cijfer heeft alleen op de hoofdplaats Macassar betrekking.
De opgave der bevolking van de overige districten is zoo approximatief dat daarvan geene cijfers kunnen worden opgegeven.
Men kan echter aannemen, dat de bevolking overal sterk is toegenomen.

Menado. De opgave der bevolking van de niet onder direct beheer staande rijkjes is zeer onzeker.
De bevolking der Menahassa is in de laatste vijf jaren met 7731 zielen vermeerderd.

Ternate. Onder het cijfer der bevolking is de bevolking der landen van de Sultans van Ternate, Tidore en Batjan niet mede begrepen.

Amboina. De bevolking vermeerderde met 3598 zielen, hoewel in de afdeeling Amboina zelve het getal geboorten door dat der sterfgevallen overtroffen werd.

Banda. De bevolking is zamengesteld uit:

Europeanen	395
Inlandsche Christenen . . .	713
Mohammedanen	702
Timorezen enz	225
Chinezen	158
Particuliere lijfeigenen. . .	700
Gouvernements-idem . . .	1218
Huurlingen	619
Bannelingen	1141
Lepreuzen	9
Totaal . .	5880

Timor. Het opgegeven cijfer bevat alleen de bevolking, welke onder regtstreeksch beheer van het Gouvernement staat.

De bevolking der geheele residentie wordt opgegeven als volgt:

Rotti	75,000
Domo.	1,000
Savoe en Randjolwa.	31,250
Solor.	15,000
Adenura.	36,250
Lomblem	120,000
Allor.	193,750
Soemba	1,000,000
Samaauw	8,000
Timor 800,000, waarvan circa . .	300,000

voor het Nederlandsch gedeelte, zijnde de oostelijke helft beter bevolkt dan de westelijke.

Alzoo te zamen . .	1,780,250

De bevolking werd in de ondervolgende jaren geschat op:

in 1831.	2,757,119	zielen
„ 1834.	191,512	„
„ 1835.	95,256	„
„ 1836.	400,000	„

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer.

EERSTE AFDEELING.

ORGANISATIE EN STAAT WAARIN ZIJ ZICH BEVINDEN.

A. Opperbeheer.

§ 1. *Gouverneur-Generaal.*

In den loop van het jaar 1852 volbragt de Gouverneur-Generaal eene inspectiereis over Java.

Bij afwezendheid naar Nederland van den vice-president van den Raad van Nederlandsch Indie, mr. *J. F. W. van Nes*, werd het vice-praesidium waargenomen door het oudste raadslid *C. L. W.* graaf *van Hogendorp.*

Uit dien hoofde werd goedgevonden gedurende de reis des Gouverneurs-Generaal het dagelijksch beheer van zaken op te dragen aan het lid in den Raad van Indie, den staatsraad in buitengewone dienst *J. P. C. Ruloffs.*

De Gouverneur-Generaal vertrok den 19den Julij van Buitenzorg, bezocht de residentie Preanger regentschappen en de adsistent-residentie Krawang, en kwam den 7den Augustus te Batavia terug.

Den 30sten daaraanvolgende over zee naar Samarang vertrokken, bezocht de Gouverneur-Generaal die residentie, benevens Soerakarta, Djokjokarta, Kadoe, Bagelen Banjoemaas, en keerde wegens ziekte van den graaf *van Hogendorp*, zonder alstoen gevolg te geven aan het bestaande voornemen om de inspectiereis ook uit te strekken tot de residentien Pekalongan, Tagal en Cheribon, over land naar Buitenzorg terug.

Op den 11den October nam de Gouverneur-Generaal het dagelijksch beheer van zaken weder in handen.

Bij gelegenheid van de bovenbedoelde reis van den Gouverneur-Generaal werd besloten tot de afschaffing van de bestaande gewoonte om bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren of officieren van aanzien, de wegen ten koste der bevolking te doen begieten en verlichten en een gewapend geleide te verschaffen, en tot de regeling van het geleide dat aan den Gouverneur-Generaal en aan in dienst reizende ambtenaren en officieren behoort te worden verstrekt.

Uit de deswege, op last der Regering door de hoofden van gewestelijk bestuur gegevene inlichtingen, bleek, dat het laatstgenoemde dezer misbruiken over geheel Java bestond.

Het begeleiden was bijna overal opgedragen aan daartoe bepaaldelijk bestemde personen, die op kosten der bevolking van uitrusting werden voorzien en bezoldigd, en die den naam van lanciers (goelang-goelang rontek) droegen.

Terwijl de nutteloosheid dezer staatsie tot hare afschaffing deed besluiten, werd de noodzakelijkheid ingezien, om tevens het getal hoofden te bepalen, hetwelk de onderscheidene ambtenaren bevoegd zouden zijn tot hun geleide op hunne dienstreizen mede te nemen, daar ook dat punt niet bepaald was en men dien ten gevolge in hetzelve menigmaal overdrijving had waargenomen.

Deze beschouwingen gaven aanleiding dat werd vastgesteld:

I. Dat bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren of officieren van aanzien: *a.* niet meer zal worden verstrekt een gewapend geleide op niet-inlandsche wijze uitgedost; *b.* niet meer aan de inlandsche bevolking zal worden opgedragen den grooten rijweg te verlichten of te begieten.

II. Ten aanzien van de reizen van den Gouverneur-Generaal: *a.* dat de Gouverneur-Generaal reizende, op de grenzen van ieder gewest zal worden ontvangen en verder begeleid door den Europeschen ambtenaar, bekleed met het hoogste gewestelijk gezag, den regent van het bereisd wordend regentschap en den adsistent-resident of den controleur der afdeeling; — de Europesche ambtenaren, gekleed in het vastgesteld costuum, de inlandsche in de nationale kleederdragt, zonder eenige vreemde bijvoegselen, zullende deze ambtenaren den Gouverneur-Generaal onmiddellijk in twee rijtuigen volgen; *b.* dat het rijtuig, in hetwelk de Gouverneur-Generaal gezeten is, van af de eerste verspanningsplaats tot de tweede zal worden voorafgegaan door den pateh van het regentschap en 12 dessa-hoofden, en gevolgd door 12 dessa-hoofden, allen te paard en in de nationale kleederdragt, zonder eenige vreemde bijvoegselen; zullende echter van af de tweede tot aan de derde verspanningsplaats de pateh worden vervangen door het betrokken districtshoofd of door het daarop volgende inlandsche hoofd, met een gelijken stoet van 24 dessa-hoofden; *c.* dat alleen het rijtuig, in hetwelk de Gouverneur-Generaal gezeten is op deze wijze zal worden begeleid, terwijl de overige rijtuigen zullen volgen zonder voor- of achterrijders; *d.* dat bij vertrek van den Gouverneur-Generaal hetzelfde geleide zal worden in acht genomen tot op de grenzen.

III. Dat aan den vice-president, en aan de leden in den Raad van Nederlandsch Indie, den bevelhebber der zeemagt, den bevelhebber der landmagt en den president van het Hooggeregtshof, als door den Koning benoemd zijnde, wanneer zij in dienst reizen, bij aankomst in eenig gewest of bij vertrek uit hetzelve, hetzelfde eerbewijs zal worden verleend, met dit onderscheid evenwel, dat de Europesche ambtenaar, bekleed met het hoogste gewestelijk gezag, zich niet zal begeven naar de grenzen en niet zal begeleiden, en dat het getal vooruitrijdende en volgende dessa-hoofden zal zijn 6 in stede van 12 (*Staatsblad* 1852, n°. 44).

In 1852 werd het stelsel van vereenvoudiging van het beheer bij alle voorkomende gelegenheden toegepast.

Daarbij werd het beginsel aangenomen van niet alleen de vereenvoudigingen in te voeren, welker belangrijkheid eenen dadelijk merkbaren invloed op den loop der werkzaamheden hebben, maar ook die, welke, hoewel op zich zelve beschouwd slechts tot eene weinig beduidende besparing van arbeid leidende, echter door hare menigte het werk aanzienlijk helpen verligten.

Als voorbeelden van de toepassing van dat stelsel kunnen worden aangehaald de bepalingen voorkomende in het *Staatsblad* van dat jaar, onder de nommers 4[a], 14, 15, 16, 18, 21, 23, 25, 35, 62, 65 en 77.

De goede gevolgen van deze en vele andere maatregelen van gelijke strekking waren al spoedig zigtbaar, onder andere in de vermindering van het getal der ter algemeene secretarie bewerkte stukken, waarover bij de behandeling van die rubriek het een en ander wordt aangeteekend.

§ 2. *Raad van Indie.*

De Raad van Nederlandsch Indie bestond op den 1sten Januarij 1852 uit:

mr *J. F. W. van Nes*, vice-president;
C. S. W. graaf *van Hogendorp*,
J. P. C. Rulofs,
mr. *C. Visscher*,
mr. *P. Meijer*,
} leden.

Redenen van gezondheid noopten den vice-president mr. *J. F. W. van Nes*, aan den Gouverneur-Generaal een verlof tot herstel van gezondheid naar Nederland aan te vragen, hetwelk hem voor den tijd van een jaar werd verleend.

Ten gevolge van magtiging des Konings en op verzoek van den belanghebbende, werd in de laatste dagen van het jaar 1852 het lid in den Raad van Nederlandsch Indie *C. S. W.* graaf *van Hogendorp* eervol uit 't Lands dienst ontslagen, onder dankbetuiging namens Zijne Majesteit voor de door hem aan den Staat bewezene diensten en onder toekenning van een aan zijne betrekking en diensttijd geëvenredigd pensioen.

Op ultimo December van het jaar was de Raad alzoo zamengesteld uit:

mr *J. F. W. van Nes*, vice-president, met verlof in Nederland,
J. P. C. Rulofs, staatraad in buitengewone dienst,
mr. *C. Visscher*,
mr. *P Meijer*,
} leden.

§ 3. *Algemeene secretarie.*

Ten opzigte van de algemeene secretarie valt weinig aan te teekenen.

Alleen verdient vermelding, dat het archief van dat bureau eene aanzienlijke uitbreiding heeft gekregen door de overbrenging van het zoogenaamde oud-archief, hetwelk tot nog toe in het gouvernementshuis te Weltevreden werd bewaard, en door de aankomst van een gedeelte van het op Decima aanwezige archief van de Nederlandsche factorij aldaar.

De onzekerheid, welke omtrent de in Japan ophanden zijnde gebeurtenissen bestond, deed het raadzaam voorkomen, die stukken welke op Decima konden worden gemist van daar naar Batavia over te brengen.

Dien ten gevolge werden met het uit Japan terugkeerende schip eenige kisten

ontvangen, inhoudende het archief van vóór het begin dezer eeuw, tot de behoorlijke opberging en inventarisatie van welke stukken de noodige bevelen werden gegeven.

B. Gewestelijk algemeen beheer.

In het jaar 1852 werden ten opzigte der bevoegdheid van de hoofden van gewestelijk bestuur eenige bepalingen gemaakt, welke in het Staatsblad onder de volgende nommers werden opgenomen:

n°. 7, bepaling dat, in verband tot den regel, aangenomen bij art. 42 van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der finantien op Java (*Staatsblad* 1819, n°. 16), de op zich zelven staande hoofden van gewestelijk bestuur zich gemagtigd mogen beschouwen om bij overlijden, ziekte of eenige andere wettige verhindering van eenen onder hen staanden adsistent-resident of secretaris, de tijdelijke waarneming van zoodanige betrekking op te dragen aan eenen daartoe geschikten ambtenaar, die dezen alsdan in zijne functien zal vervangen, tot dat door den Gouverneur-Generaal anders zal zijn beschikt, aan wien mitsdien dadelijk van zoodanige tijdelijke vervanging kennis gegeven moet worden;

n°. 12, bepaling dat, wanneer de in *Staatsblad* 1851 n°. 48 genoemde hoofden van gewestelijk bestuur en verdere ambtenaren van de hun toegekende bevoegdheid tot aanstelling van klerken en mindere geëmploijeerden wenschen gebruik te maken, en hunne keuze zich vestigt op een reeds in dienst zijnden persoon, zij zich dienaangaande vooraf zullen moeten verstaan met diens onmiddellijken chef;

n°. 15, aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java, ten vervolge op *Staatsblad* 1833, n°. 53, om alle voorstellen betreffende de benoeming, het ontslag of de verplaatsing van inlandsche hoofden, bedoeld bij § *a* van *Staatsblad* 1847, n°. 25, regenten, patehs, hoofd-djaksa's, djaksa's, hoofd-penghoeloes en penghoeloes uitgezonderd, aan den Gouverneur-Generaal in te dienen door bemiddeling van den directeur der cultures;

n°. 35, bepaling, ten vervolge op *Staatsblad* 1847, n°. 25, en 1851, n°. 42, dat inlandsche zoutverkoop-pakhuismeesters, eene bezoldiging van *f* 50 's maands of minder genietende, in overleg met de regenten zullen worden aangesteld en ontslagen door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura; onder gehoudenheid om van de benoeming tot en het ontslag uit die ambten, wanneer aan dezelve eene bezoldiging van *f* 15 tot *f* 50 's maands verbonden is, telke drie maanden eene opgave in te zenden aan den directeur der producten en civiele magazijnen, aan wien opgedragen wordt zich te belasten met de contrôle dezer benoemingen en om, daartoe termen vindende, de noodige ophelderingen te vragen of teregtwijzingen te geven, dan wel voorstellen te doen aan het Gouvernement;

n°. 65, bepaling, ten vervolge op de *Staatsblad* 1831, n°. 35, 1851, n°. 48, 1852, n°. 4*a*, 25 en 62, dat voortaan de vervulling van alle betrekkingen zonder onderscheid, aan welke eene bezoldiging van *f* 120 's maands en minder verbonden is, zal zijn overgelaten aan de chefs der departementen en aan de hoofden van gewestelijk bestuur, voor zoover die benoeming niet uitdrukkelijk voorbehouden is aan den Gouverneur-Generaal of aan andere autoriteiten, hetzij bij het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie, hetzij bij eenig ander dergelijk voorschrift.

Onder het hoofd: „regtswezen en politie" wordt melding gemaakt:

1°. van de toekenning aan de hoofden van gewestelijk bestuur van het regt van aanstelling der ambtenaren belast met het beheer der strandvonderij (*Staatsblad* 1852, n°. 21);

2°. van de hun verleende magt om zich bij dagvaarding voor den regter, zonder verlof buiten hun gewest te begeven, bijaldien de tijd ontbreekt om dat verlof af te wachten (*Staatsblad* 1852, n°. 46);

3°. van de bevoegdheid der hoogste autoriteiten op de buitenbezittingen tot aanwijzing der strafplaats van tot dwangarbeid veroordeelden binnen de grenzen van hun gebied (*Staatsblad* 1852, n°. 70).

Onder de hoofden: „grondgebied" en „mijnbouw" wordt gehandeld over de ontginning van Billiton en over de verandering in het bestuur van dat eiland welke zij ten gevolge had.

Bij het einde van 1852 was de adsistent-resident van Billiton nog niet benoemd, en waren de voor het beheer van dat gewest ontworpen bepalingen nog niet vastgesteld.

Reeds in den aanvang van het jaar werd de noodzakelijkheid ingezien om dadelijk na de demping van den opstand in eenig gewest der binnenlanden van Palembang toe te passen het bij besluit van 14 November 1851, n°. 1, aangenomen en door den Koning goedgekeurd beginsel van toezigt van Europesche ambtenaren over de inlandsche ambtenaren en bevolking.

Dienovereenkomstig werd, in afwachting eener algeheele reorganisatie van het personeel, bepaald:

a. dat te Tebing Tingie (divisie Ampat Lawang) weder zal worden geplaatst een civiel ambtenaar, met den rang en titel van adsistent-resident;

b. dat in de Kommering en Ogan Oeloe zal worden geplaatst een ambtenaar belast met het civiel gezag.

Aan beide ambtenaren werd het noodige personeel van Europesche klerken en inlandsche schrijvers toegevoegd.

De pangarang Terdana Mantue Krama Djaija had reeds sedert geruimen tijd eenige landen, gelegen aan de rivieren Batang Leko en Dawas (Palembang), waarop hij geen regt had, in bezit genomen en den handel met dezelve ten behoeve van zich zelven en van zijne familie gemonopoliseerd.

Na zijne verwijdering wenschte het Gouvernement het bestuur dezer landen weder aan zich te trekken en deed daarvan aanzegging aan zijne gemagtigde.

In 1852 werd besloten die districten onder een gelijk bestuur met de overige gouvernementslanden te brengen en werd hieraan voorloopig door de aanstelling van twee inlandsche hoofden, onder den titel van djenang, op eene voldoende wijze gevolg gegeven.

Het personeel op het residentie-bureau te Pontianak onderging in 1852 eenige reorganisatie.

In het begin van het jaar werden maatregelen genomen, ten einde eenige tot de residentie Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo behoorende landen onder een meer regtstreeksch beheer te brengen.

Reeds geruimen tijd namelijk had men de doelmatigheid ingezien om door het plaatsen van Nederlandsche ambtenaren in de landen, gelegen tusschen onze vestiging te Bandjermassing en die te Kotta Warengen, de keten onzer nederzettingen der Zuid-kust van Borneo te sluiten.

Thans toch erkennen de daar gevestigde bevolkingen, die meest alle nog een nomadisch leven leiden, naauwelijks het gezag van het Gouvernement, en zijn dikwijls nalatig in het opbrengen van het geringe hoofdgeld, dat hare hoofden, als blijk van onderwerping, jaarlijks te Banjermassing moeten komen voldoen.

Het was ten gevolge van een voorstel van den resident tot bestraffing van een der hoofden, die zich in het opbrengen van dat hoofdgeld nalatig betoond had, dat de zaak eener vestiging aldaar meer opzettelijk in overweging werd genomen.

De rijke producten dezer landen, de aard der bevolking, die haar volgens het gevoelen van oordeelkundige reizigers bijzonder geschikt maakt voor beschaving en ontwikkeling van nijverheid, deden van eene vestiging, waarmede oorspronkelijk

slechts een staatkundig doel beoogd werd, ook uit een finantieel en commercieel oogpunt beschouwd, gunstige resultaten verwachten.

Naar aanleiding van eenige door den resident nader ingediende voorstellen werd:

1°. het beginsel aangenomen om niet dan door zachte middelen te trachten langzamerhand de nog geheel onbeschaafde, doch ligt te leiden bevolking van Kahajang, de Kapoeas en Andjaman, of groote en kleine Daijak, aan ons bestuur te gewennen;

2°. ter beschikking van den resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo gesteld het stoom-adviesvaartuig *Tjipannas*, ten einde de verschillende stroomen, ook die der Oostkust, te bezoeken.

Daarenboven werd van het opperbestuur magtiging gevraagd en verkregen voor nog eenige andere maatregelen, die eene vermeerdering der vaste uitgaven zouden ten gevolge hebben; en wel:

1°. ter bereiking van het bovenomschreven beginsel en ten einde de hoofdgelden meer geregeld plaatselijk te kunnen innen: *a.* voorloopig aan te stellen eenen rondreizenden civielen gezaghebber voor de groote en kleine Daijak; *b.* aan dien ambtenaar toe te voegen eenen inlandschen schrijver en verder noodig personeel.

2°. later, wanneer de plaatselijke aangelegenheden beter bekend zullen zijn en bepaald opgegeven kan worden, welke punten het geschiktst zijn voor de opriging van twee gouvernements-etablissementen, om van de afkomende producten belasting te heffen, eenen posthouder, ondergeschikt aan dezen gezaghebber van de groote en kleine Daijak, te benoemen.

Ter voorkoming van verwikkelingen bij eventuele ontstentenis van den gouverneur der Moluksche eilanden, zoo als tijdens het overlijden van den gouverneur *Cleerens* en den op hem volgenden ambtenaar, werd bepaald: dat bij overlijden of andere wettige verhindering de post van gouverneur bij voorraad zal worden waargenomen door den ter hoofdplaats bescheiden adsistent-resident.

Nadat sedert 1827 het getal en de bezoldiging der opzieners in de Menahassa (Menado) herhaalde veranderingen had ondergaan, zijnde zij sedert 1841 3 in getal, werd in 1852 bepaald, dat in de Menahassa vier opzieners zullen zijn gevestigd: te Amoerang, Kema, Sondano en Belong.

Naar aanleiding van eene verklaring van het zendeling-genootschap, dat de aanwezigheid van eenen posthouder op Rotti in deszelfs belang niet meer noodig is, werd de vraag geopperd, of tot de intrekking van dien post behoorde te worden overgegaan.

Toen in 1837 de inkomsten van Rotti aan het zendeling-genootschap werden afgestaan, werd tevens de posthouder van gouvernementswege ingetrokken, hetgeen echter op de belangen van dat genootschap een zoo nadeeligen invloed had, dat op deszelfs verzoek al spoedig wederom een posthouder op het eiland werd geplaatst. Deze ambtenaar genoot van het genootschap eene toelage van *f* 25 's maands en werd overigens volgens een aloud gebruik door de regenten onderhouden.

Bovenstaand verzoek van het zendeling-genootschap deed de noodzakelijkheid geboren worden, om òf den posthouder terug te roepen òf van gouvernementswege in zijne bezoldiging te voorzien.

Het groote belang van op een zoo groot en sterk bevolkt eiland als Rotti, waar vroeger altijd een vertegenwoordiger van het Nederlandsch gezag gevestigd was en welks staatkundige gesteldheid zoo dringend de tegenwoordigheid van eenen persoon vordert, die bij de menigvuldige twisten en veeten der regenten onderling als scheidsman en bemiddelaar kan optreden, vertegenwordigd te worden, deed de Regering besluiten voortdurend aldaar eenen posthouder aan te houden, die echter in het vervolg uitsluitend uit 's Lands kas zal worden bezoldigd, met opheffing van de op de regenten rustende verpligting om hem te onderhouden.

Door deze laatste bepaling werd hem eene voldoende onafhankelijkheid van die inlandsche hoofden gewaarborgd.

C. Militair beheer.

I. Landmagt.

§ 1. *Kommandement.*

Ten gevolge van het aan Z. D. H. *Karel Bernard* Hertog van Saxen-Weimar-Eisenach wegens gezondheidsredenen verleende verlof naar Europa, bleef het bevel over het leger in Indie gedurende 1852 tijdelijk opgedragen aan den generaal-majoor-titulair *G. Bakker.*

§ 2. *Algemeen beheer en bijzonderheden omtrent de onderscheidene takken van militaire dienst.*

a. Generale staf.

Bij den generalen staf is in 1852 niets belangrijks voorgevallen; alleen werd, behalve aan den kommanderenden generaal, ook aan den chef en sous-chef van den generalen staf de bevoegdheid toegekend, om militaire handteekeningen te legaliseren, onder dien verstande, dat op de stukken, bestemd om buiten Nederlandsch Indie te dienen, de handteekeningen van den kommanderenden generaal en den chef en sous-chef voornoemd bij voortduring worden gelegaliseerd op den voet bepaald bij *Staatsblad* 1847, n°. 2.

b. Genie en sapeurs.

De in het vorig jaar voorloopig in werking gebragte instructie voor den directeur der genie en inspecteur der sapeurs werd definitief vastgesteld met eenige voor de juistheid en volledigheid noodig geoordeelde wijzigingen, welke evenwel geene verandering bragten in de regten en pligten van voornoemden directeur, noch in den bestaanden loop van zaken.

Ten gevolge van daartoe uit Nederland verkregen magtiging, werden, met intrekking van het tarief, gearresteerd bij besluit van 22 Augustus 1852, n°. 8, aan alle genie-officieren, onverschillig of zij bij de buitengewone dan wel gewone geniewerken in dienst waren gesteld, toelagen toegekend, met instandhouding van die, welke de architecten der genie ingevolge aangehaald besluit genoten.

Gelijktijdig werden de administratiekosten vastgesteld, waarop de onder-directeuren en eerstaanwezende ingenieurs, of voor deze laatsten optredende officieren van andere wapens, aanspraak konden maken, ten gevolge van de in het vorig verslag vermelde overname der militaire gebouwen onder civiel beheer, omtrent welke indemniteit destijds bepaald was, dat dit zoude geschieden, wanneer door de ondervinding de behoefte zoude zijn gebleken.

Bij de genie bestond voortdurend gebrek aan officieren. Ten einde daarin te gemoet te komen, werd magtiging verleend, om, zoolang het personeel bij dat wapen niet op het organieke cijfer zal zijn gebragt, het ontbrekende getal, naar gelang der omstandigheden, aan te vullen met officieren der infanterie en der militaire administratie.

Hoezeer door dezen maatregel het corps voltallig werd gehouden, kon echter niet gezegd worden dat het gebrek volkomen vergoed was, vermits de vervangers de daarvoor noodige opleiding misten.

c. Geneeskundige dienst.

In December 1852 werd in Indie een nieuw reglement op de examina der officieren van gezondheid gearresteerd (*Staatsblad* 1852, n°. 78).

Aan den stroomleider in de Solo-rivier te Tjandjong Medora zijn, geheel verstoken van geneeskundige hulp, eenige sapeurs en een groot aantal arbeiders werkzaam.

Ten einde daarin te voorzien werd bepaald, dat de officier van gezondheid bij het garnizoen van het fort Erfprins met de verpleging der zieken, die zich onder

gemelde militairen en werklieden zullen voordoen, onder genot van eene geldelijke toelage, belast zal zijn.

Ten einde de officieren van de geneeskundige dienst, welke benoemd worden zonder hunne opleiding als kweekeling van die dienst te Utrecht genoten te hebben, te kunnen beletten dat zij uitsluitend in hun belang hunne betrekking verlaten, is als regel aangenomen, om den diensttijd van 10 jaren, waaraan voornoemde kweekelingen na hunne benoeming tot officier onderworpen zijn, in het algemeen verpligtend te maken ook voor andere personen, die bij gemelde dienst wenschen te worden aangesteld, en is tot bereiking van dat doel vastgesteld geworden, dat zij vóór hunne benoeming eene verklaring moeten onderteekenen, waarbij zij zich verbinden, gedurende tien achtereenvolgende jaren, gerekend van den dag van hunne in-dienst-treding, het Rijk als officier bij de militaire geneeskundige dienst in Indie te dienen.

Aan den officier van gezondheid 1ste klasse te Batavia, belast met het onderwijs in de genees- en heelkunde aan inlandsche élèves, werd voor deze buitengewone dienst *f* 150, en aan de officieren van gezondheid, die met hetzelfde onderwijs te Samarang en Soerabaija waren belast, *f* 50 per maand toegelegd.

Later werd door den chef over de geneeskundige dienst betoogd, dat het tot verbetering van het onderwijs zou strekken, indien de bovenbedoelde élèves allen te Batavia vereenigd wierden.

De Regering zich met zijne beschouwingen vereenigende, werd magtiging verleend, om hen derwaarts over te brengen en bovenbedoelde toelage van *f* 50 uit te betalen aan de officieren, welke daar, als toegevoegd aan den officier van gezondheid 1ste klasse, met het onderwijs zouden worden belast.

Het summier zieken-rapport over 1851 was niet tijdig genoeg ontvangen om daarvan gebruik te kunnen maken bij het opmaken van het vorig verslag.

Thans wordt het volgende overzigt gegeven, getrokken uit dat rapport over 1851.

ALGEMEEN OVERZIGT *van de verpleegden in de militaire hospitalen en garnizoenen op Java en Madura.*

LIJDERS. Behoorende tot de	Van welken landaard.	Onder behandeling gebleven ult. 1850.	Onder behandeling gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven in behandeling.
Landmagt	Europeanen.	822	10,874	10,657	407	632
	Afrikanen.	40	641	589	62	30
	Inlanders.	597	10,319	10,205	277	434
Zeemagt	Europeanen.	142	1,568	1,571	55	84
	Inlanders.	30	330	331	15	14
Particuliere zeevarenden	Europeanen.	56	460	457	27	32
	Inlanders.	„	7	6	1	„
Particulieren en ambtenaren	Europeanen.	94	889	845	91	47
	Inlanders.	201	2,086	1,822	240	225
Vrouwen	Europesche.	21	487	477	9	22
	Inlandsche.	77	1,258	1,209	61	65
Kinderen	Europesche.	22	871	842	10	41
	Inlandsche.	12	350	346	10	6
	Totaal . .	2,114	30,140	29,356	1,265	1,632

De sterfte was verdeeld als volgt:

		Overleden.	*Behandeld.*	*Verhouding.*
a.	Landmagt	746	23,293	1 : 31.22
b.	Zeemagt	70	2,070	1 : 29.57
c.	Particulieren	359	3,793	1 : 10.56
d.	Vrouwen	70	1,843	1 : 26.33
e.	Kinderen	20	1,255	1 : 62.75
	Totaal . .	1,265	32,254	1 : 25.5

en wat landaard betreft:

		Overleden.	*Behandeld.*	*Verhouding.*
a.	Europeanen	407	11,696	1 : 28.73
b.	Afrikanen	62	681	1 : 10.99
c.	Inlanders	277	10,916	1 : 39.41

Het volgende verschil van sterfte is waargenomen tusschen de plaatsen aan de kusten en die welke binnen 's lands zijn gelegen:

	Overleden.	*Behandeld.*	*Verhouding.*
Kustplaatsen , ...	927	18,956	1 : 20.44
Plaatsen binnen 's lands . .	338	13,298	1 : 39.34

Het geheele aantal der gedurende 1851 in de militaire zieken-etablissementen op Java verpleegde personen bedroeg 25,605, en dat van de verpleegdagen 559,963. Dit geeft gemiddeld per hoofd 21.87 dagen of bijna 1 dag minder dan in 1850. Ethnographische verhouding was:

	Hoofden.	*Verpleegdagen.*
Europeanen.	13,331	307,193 = 1 : 23.04
Inlanders	12,274	252,770 = 1 : 20.59

Zoodat elk inlander gemiddeld 2.45 verpleegdagen minder telt dan elk Europeaan. In het jaar 1850 bedroeg dat verschil meer dan 4 dagen.

ALGEMEEN OVERZIGT *van de verpleegden op de Buitenbezittingen.*

LIJDERS. Behoorende tot de	Van welken landaard.	Onder behandeling gebleven.	Onder behandeling gekomen.	Hersteld of geëvacueerd.	Overleden.	Blijven onder behandeling.
Landmagt	Europeanen.	364	6016	5803	218	359
	Afrikanen.	6	118	116	2	6
	Inlanders.	354	7913	7662	155	450
Zeemagt	Europeanen.	23	373	347	13	36
	Inlanders.	9	150	146	1	12
Particuliere zeevarenden	Europeanen.	1	55	53	2	1
	Inlanders.	„	22	17	3	2
Particulieren, ambtenaren enz. . . .	Europeanen.	9	69	57	13	8
	Inlanders.	65	1376	1305	79	57
Vrouwen	Europesche.	1	114	111	1	3
	Inlandsche.	36	717	700	23	30
Kinderen	Europesche.	5	274	263	6	10
	Inlandsche.	8	287	278	8	9
	Totaal . .	881	17,484	16,858	524	983

Ethnographisch overzigt.

	Behandeld.	*Overleden*
Europeanen . . .	7,304	253
Afrikanen	124	2
Inlanders	10,937	269

De sterfte bedroeg dus voor de

Europeanen	3.46	per cent.
Afrikanen	1.61	per cent.
Inlanders	2.46	per cent.

Onder het leger der buitenbezittingen was de verhouding:

Behandeld.	*Overleden.*	*Sterfte.*
14,771	375	2.53 per cent.

of ethnographisch berekend:

	Behandeld.	*Overleden.*	*Sterfte.*
Europeanen. . . .	6380	218	3.41 per cent.
Afrikanen	124	2	1.61 „ „
Inlanders	8267	155	1.87 „ „

Bij vergelijking van de buiten-etablissementen met Java zijn de volgende uitkomsten verkregen:

Voor Java.

Behandeld.	*Overleden.*	*Hersteld*
32.254	1,265 = 1 : 2.55	29,357 = 1 : 1.098

Buiten-etablissementen.

Behandeld.	*Overleden.*	*Hersteld.*
18,365.	524 = 1 : 35.04.	16,858 = 1 : 1.089.

De sterfte onder de in de militaire ziekeninrigtingen op Java behandelde lijders (3.92 per cent) overtrof in 1851 die der buitenbezittingen (2,85 per cent) met ruim 1 per cent.

Bij het leger afzonderlijk zijn de uitkomsten eveneens voordeelig voor de buitenbezittingen, zooals hieronder wordt aangetoond:

		Behandeld.	*Overleden.*	*Sterfte.*
Europeanen.	Java.	11,696	407	1 : 28.73.
	Buitenbezittingen .	6,380	218	1 : 29.26
Afrikanen.	Java.	681	62	1 : 10.99.
	Buitenbezittingen .	124	2	1 : 62. 0.
Inlanders.	Java.	10,916	277	1 : 39.41.
	Buitenbezittingen .	8,267	155	1 : 53.33.

Was dus de sterfte onder de Europeanen ten naastenbij gelijk, bij de Afrikanen werd zij daarentegen met 7.48 en bij de inlanders met 0.66 per cent door Java overtroffen.

Het totaal der in 1851 in de verschillende militaire ziekengestichten en garnizoenen van geheel Nederlandsch Indie behandelden en overledenen bedroeg:

50,619 behandelden }
1,789 overledenen } = 3.53 per cent.

In het jaar 1850 was deze verhouding:

52,513 behandelden }
1,425 overledenen } = 2.71 per cent.

De sterfteverhouding was dus in 1850 0.82 per cent gunstiger dan in 1851, welk nadeelig verschil grootendeels door de in het laatste jaar geheerscht hebbende cholera-epidemie is te weeg gebragt.

Het volgende algemeen overzigt is zeker niet van belang ontbloot.

ALGEMEEN OVERZIGT *der lijders gedurende het jaar* 1851, *in de hospitalen en garnizoenen van geheel Nederlandsch Indie voorgekomen.*

LIJDERS. Behoorende tot de	Van welken landaard.	Onder behandeling 1 Jan. 1851.	Onder behandeling gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Onder behandeling op ultimo Decemb.	*Aanmerkingen.*
Landmagt	Europeanen.	1,186	16,890	16,460	625	991	Het ziekencijfer mag als ten naastenbij gelijk aan dat van het jaar 1850 beschouwd worden, doordien het 2de semester van Sumatra's westkust niet medegerekend is kunnen worden.
	Afrikanen.	46	759	705	64	36	
	Inlanders.	951	18,232	17,867	432	884	
Zeemagt	Europeanen.	165	1,941	1,918	68	120	
	Inlanders.	39	480	477	16	26	
Particuliere zeevarenden	Europeanen.	57	515	510	29	33	
	Inlanders.	„	29	23	4	2	
Particulieren, ambtenaren enz. . . .	Europeanen.	103	958	902	104	55	
	Inlanders.	266	3,462	3,127	319	282	
Vrouwen	Europesche.	22	601	588	10	25	
	Inlandsche.	113	1,975	1,909	84	95	
Kinderen	Europesche.	27	1,145	1,105	16	51	
	Inlandsche.	20	637	624	18	15	
	Totaal . .	2,995	47,624	46,215	1,789	2,615	

Ethnographisch geeft zulks:

	Behandeld.	*Overleden.*	*Sterfte.*
Europeanen.	23,610	852	3.6 per cent.
Afrikanen	805	64	8.0 „ „
Inlanders	26,204	873	3.3 „ „

Eindelijk de sterfteverhouding nog bepalende voor geslacht en leeftijd vindt men als resultaat:

	Behandeld.	*Overleden.*	*Sterfte.*
Mannen	46,079	1,661	3.6 per cent.
Vrouwen.	2,711	94	3.4 „ „
Kinderen	1,829	34	1.9 „ „

Ongeacht de buitengewone verstrekkingen gedurende de jaren 1846 tot en met 1851, door de vele expeditien, de epidemische ziekten onder de Javaansche bevolking en de cholera te weeg gebragt, is overal in toereikende hoeveelheid in de behoefte aan geneesmiddelen voorzien kunnen worden, zonder dat het noodig was tot de steeds zoo kostbare inkoopen bij particulieren over te gaan.

De hoedanigheid der verstrekte artikelen liet niets te wenschen over, en zij konden, ook wat de distributie betreft, met die der beste particuliere apotheken wedijveren.

Met eenigen grond mag aangenomen worden, dat de deugdzaamheid der medicamenten en hunne onbekrompene verstrekking heeft bijdragen tot de tegenwoordige meer gunstige ziekte-behandeling.

Het verdient tevens aangemerkt te worden, dat deze aanzienlijk ruimere verstrekking van zooveel kostbaarder geneesmiddelen ook voor de buitengewone behoeften van de verschillende expeditien (alleen voor de Balische expeditien *f* 12,675.53), de cholera-epidemie enz., in stede van meer uitgaven aan den Lande te veroorzaken, integendeel eene niet onbeteekenende besparing heeft opgeleverd.

Van 1840 tot en met 1845 is aan de armée en hospitalen voor eene geldswaarde van *f* 367,080.62[5] aan medicamenten verstrekt, terwijl in een evengroot tijdvak van 1846 tot en met 1851 slechts voor *f* 333,049.34[5] is benoodigd geweest, leverende een voordeelig verschil van *f* 34,031 als resultaat der tegenwoordige administratie en contrôle.

Uit het zieken-rapport over Java en Madura over 1852 is getrokken de bijgaande staat lit. *a*, waaruit blijkt dat in 1852 op Java en Madura behandeld zijn 30,467 lijders, dus 1787 minder dan in het vorige jaar; dat van deze behandelden 28,239 herstelden, 930 overleden en 1298 onder behandeling zijn gebleven.

De verhouding der herstelden was dus ruim 1 per cent gunstiger dan in het vorige jaar.

In den hier mede bijgevoegden vergelijkenden staat lit. *b* is de verschillende verhouding van behandelden tot herstelden en overledenen over de laatste vijf jaren opgegeven.

Wat de buitenbezittingen betreft, is gebleken, dat aldaar gedurende het jaar 1852 onder behandeling zijn geweest 22,706 lijders, waarvan 21,245 herstelden, 701 overleden en 760 onder behandeling bleven.

Onder de behandelden bevonden zich 16,831 militairen, zoowel Europeanen als inlanders, waarvan 15,880 herstelden en 389 overleden.

Voorts kan hier nog aangeteekend worden, dat, volgens het rapport van den chef over de geneeskundige dienst, er reden bestaat om tevreden te zijn over den dienstijver en de zucht om zich verder te bekwamen van het geheele geneeskundige personeel, doch dat bijzonder de verschillende officieren van gezondheid der 3de klasse, die aan 's Rijks kweekschool voor militaire geneeskundigen te Utrecht hunne opleiding ontvingen, hebben uitgemunt door dienstijver en streven naar volmaking.

d. Infanterie.

Om in het gebrek aan officieren, waarvan reeds in het vorige verslag gewag is gemaakt, nog meer te gemoet te komen, werd het militair departement gemagtigd een 30- à 35tal onderofficieren bij het 7de bataillon te detacheren, ten einde voor het officiers-examen te worden opgeleid.

c. Artillerie.

In 1852 in Indie bepaald zijnde dat onverwijld een begin zou worden gemaakt met het approvisioneren der vesting Willem I, werd nog in den loop van dat jaar al het daarvoor bestemde geschut naar die vesting overgebragt.

Als een gevolg van de pogingen, in het werk gesteld met het doel om de Indische bevolking, vooral die in de 2de militaire afdeeling van Java, van het drukkende der heerendiensten zooveel doenlijk te ontheffen, is magtiging verleend, om het van Soerabaija naar Ngawie te verzenden artillerie-materieel en het benoodigde voor de fabricatie van buskruid aldaar te doen vervoeren over de Solo-rivier, met de praauwen van den aannemer *van Rappard*.

In het jaar 1852 hebben de voorgenomene proeven op Onrust plaats gehad, met eene naar de voorschriften van den luitenant-kolonel *Steuerwald* vervaardigde wal-affuit, tot granaat-kanon van 80 pd., bestemd om gebezigd te worden op de torens behoorende tot de maritime positie bewesten de reede van Batavia.

De resultaten zijn zoo gunstig geweest, dat tot de aanneming van het bedoelde schietgestel kan worden besloten.

Deze proeven werden tevens benuttigd tot oefening der artilleristen in de bediening van genoemd geschut en tot het onderzoeken van een daarvoor ontworpen rigtingtoestel.

f. Cavalerie.

In 1852 is het bevel over het regement Oost-Indische cavalerie, ten gevolge van het verzoek van den luitenant-kolonel *J. Heijn* om eervol ontslag en pensioen, overgegaan op den luitenant-kolonel baron *van Uttenhove.*

Vroeger was er een cavalerie-officier te Macassar gedetacheerd, en tevens belast met het aankoopen van remonte-paarden.

Sinds 1848 is echter deze detachering ingetrokken en werd er uit dien hoofde, om in de behoefte van remonte-paarden te voorzien, eene commissie, bestaande uit een cavalerie-officier en een paardenarts, naar Macassar gezonden, met opdragt om, hetzij op de hoofdplaats of in de binnenlanden, 117 paarden voor het regement aan te koopen, terwijl deze gelegenheid tevens benuttigd werd voor het aankoopen van paarden ten behoeve van het wapen der artillerie.

De verkregen resultaten waren niet gunstig, zijnde het der commissie niet gelukt, om meer dan 108 paarden (waaronder 30 voor de artillerie) te bekomen die aan de voorgeschreven vereischten voldeden.

g. Bijzonderheden van verschillenden aard.

De bepaling, waarbij eene korting van 10 per cent op de verloftractementen der ongehuwde officieren wordt voorgeschreven, werd ingetrokken.

Eene verandering in het voorschrevene ten aanzien van de contributie voor civiele pensioenen was gebleken noodzakelijk te zijn, weshalve met alteratie van art. 3 van het *Staatsblad* 1838, n°. 16, werd bepaald: „dat de daarbij bedoelde contributie ad 2 per cent voor de met de waarneming van civiele betrekkingen belast geweest zijnde officieren en verdere militairen, over de tractementen en emolumenten aan de waargenomene betrekkingen verbonden, zal worden ingehouden terstond na het overgaan in werkelijke dienst, en wel naar de reden van 10 per cent van het genoten wordende maandelijksche tractement tot aan de volle aanzuivering toe, terwijl de korting, bedoeld bij art. 23 van het reglement in het *Staatsblad* 1837, n°. 50, zal geschieden op de wijze daarbij omschreven, dat is van 1 November 1837 (*Staatsblad* 1852, n°. 40.)"

Na verkregen magtiging van het opperbestuur werd bepaald, dat het toekennen van de verhoogde pensioenen voor het vervolg zoude plaats hebben door de directie van het daarvoor bestaande fonds.

De verloftractementen en pensioenen der militaire ambtenaren staan volgens de de vigerende bepalingen in evenredigheid met hunne inkomsten en worden uit dien hoofde, bij de toekenning daarvan, ook de geldelijke en materiele voordeelen dier ambtenaren in aanmerking gebragt.

Het toepassen van deze bepalingen op de wachtgelden werd door het militair departement voorgesteld en billijk bevonden, weshalve daartoe magtiging werd verleend.

Op grond van de bestaande bepaling van slechts 3 jaren verpligten diensttijd voor het verkrijgen van den officiersrang, waren sommige van de militaire academie om de eene of andere reden verwijderde en als vollontair naar Indie vertrokken kadets vroeger tot officier bevorderd dan hunne op die academie verbleven tijdgenooten. Dit kwam het opperbestuur onbillijk voor, weshalve de in Nederland vigerende bepaling van vier jaren verpligten diensttijd alvorens tot officier te kunnen worden bevorderd, ook voor Indie als minimum werd voorgeschreven.

Ten einde de naar Europa terugkeerende militairen beneden den rang van officier zooveel mogelijk te vrijwaren voor verlies bij het tegen specie inwisselen van het hun, ingevolge art. 77 van het reglement van administratie, in recepissen uit-

betaald wordende voorschot op hunne gedurende de reis te verdienen soldij, werd, met wijziging van bedoeld artikel, vastgsteld, dat hun vóór hun vertrek hoogstens de helft of zooveel minder als zij begeeren zal worden uitbetaald, en het overige in Nederlandsche muntspecie zal worden afgedragen aan de gezagvoerders, om aan de regthebbenden in Nederland te worden ter hand gesteld.

Het was evenwel gebleken, dat dit laatste voorschrift niet werd nageleefd en de afrekening met de gezagvoerders nu en dan werd bemoeijelijkt, doordien zij gedurende de reis meermalen een gedeelte van het aan hen afgedragen voorschot aan de bij hen aan boord zijnde militairen hadden ter hand gesteld, terwijl zelfs door hen soms nalatenschappen van op de reis overledenen geheel of gedeeltelijk aan kameraden werden afgegeven ten gevolge van zoogenaamde uiterste wilsbeschikkingen, die geen kenmerk van legaliteit droegen.

Om dit voor het vervolg voor te komen, werden, met ampliatie op de voorschriften gehecht aan het besluit van 21 October 1851, n°. 4 (*Staatsblad* n°. 56), soortgelijke vooruitbetalingen en afgifte van nalatenschappen uitdrukkelijk verboden.

§ 3. *Zamenstelling en voltalligheuding van het leger.*

De sterkte van het Nederlandsch-Indische leger bedroeg op ultimo December 1852, 976 officieren, waaronder die van de geneeskundige dienst, en 20,182 onder-officieren en manschappen.

Het inlandsche gedeelte van het leger wordt door vrijwillig aangegane verbindtenissen voltallig gehouden.

Eene verandering in de wijze van werving van inlanders is, blijkens rapporten van het militair departement, van gunstigen invloed geweest en is gedurende 1852 een voldoend getal en beter soort van recruten voor de verschillende wapens van het leger verkregen.

Het Europesche gedeelte werd aangevuld door suppletie-troepen uit Nederland en zeldzame werving en reëngagementen in Indie.

Het aantal suppletie-troepen bedroeg 1121, doch was niet voldoende, want op ultimo December 1852 ontbrak nog een aantal van 368 Europeanen, terwijl nog 611 Afrikanen als Europeanen telden. De Afrikanen verlaten allengskens het leger. In 1846 waren er 1161.

In 7 jaren verminderde hun getal dus met 550 of † 78 's jaars, doch zal dit getal, naar mate dat zij in jaren vorderen, in toenemende progressie vermeerderen.

De in Nederland genomen maatregelen omtrent het gehalte der suppletie-troepen, waarvan in het vorige verslag melding is gemaakt, werken gunstig en waren over het algemeen de uitgezonden militairen beter dan vroeger.

§ 4. *Inrigtingen tot het leger betrekkelijk.*

a. Voor stoffelijke behoeften.

Artillerie-constructie-winkel.

Aangaande den artillerie-constructie-winkel kan gezegd worden, dat de toestand van dit belangrijke etablissement, in verband met de ten dienste van hetzelve gestaan hebbende middelen, allezins voldoende te noemen is en dat deze inrigting, op denzelfden voet vooruitgaande, na voltooijng van eenige reeds aangevangene en bereids voorgestelde werken, tot een vrij hoogen trap van volkomenheid gebragt zal zijn.

In de bestaande leemte aan Europesche werklieden is men gedurende 1852 voortgegaan te voorzien, zoo door speciale werving in Nederland, als door het in dienst stellen van de geschiktste werklieden onder de met transporten suppletie-troepen uit Europa aangekomen militairen.

Bovendien heeft de ondervinding bewezen, dat ook Javanen voor verschillende ambachten met vrucht kunnen gebezigd worden.

Aan den directeur van het etablissement is, ten gevolge van daartoe gedane aanzoeken, magtiging verleend, om, zooveel de werkzaamheden zulks toelaten, jongelingen van Europesche afkomst, die geheel in hun eigen onderhoud voorzien, als élève bij het etablissement aan te nemen zonder eenige militaire verbindtenis.

De zich als zoodanig aangeboden hebbende jongelingen zijn echter opvolgend de een na den ander weggebleven, met uitzondering van één, die definitief als élève-werkman is aangenomen en aan wien als zoodanig eenig loon is toegekend.

Tot voorziening in de dringende behoefte aan eene behoorlijke huisvesting van de compagnie artillerie-werklieden zijn in het laatst van 1852 de noodige fondsen toegestaan.

De ontvangsten en uitgaven van het etablissement hebben gedurende het jaar 1852 bedragen:

De uitgaven.

aan gereedschappen, materialen enz	*f* 126,676.102
aan tractementen, werkloonen, schrijf- en teekenbehoeften enz	153,336. 58
aan diverse zaken	4,781. 68
	f 284,794.108

De ontvangsten.

aan aanmaken en herstellingen voor de verschillende departementen en diensten	*f* 118,293. 33
aan verstrekkingen van gereedschappen en materialen . . .	14,115. 28[5]
	f 132,408. 61[5]

waarbij dient aangeteekend te worden, dat het etablissement op ultimo 1852 aan gereedschappen en materialen in bezit hield voor eene waarde van *f* 312,930.29½, welke waarde op ultimo 1851 bedroeg de som van *f* 290,276.

Artillerie-magazijnen.

De vermeerdering van het oorlogsmaterieel te Soerabaija heeft noodwendig geleid tot uitbreiding van de magazijnsruimte ter daarstelling van doelmatige geschut- en kogelparken enz., waartoe de vereischte fondsen werden toegestaan, terwijl ook het noodige is verordend, om ten behoeve van het materieel der artillerie ter genoemde plaatse eene eigene los- en ladingplaats en eene vrije gemeenschap tot dezelve van uit de artillerie-magazijnen te hebben.

Op ultimo 1852 was bereids een belangrijk deel der eerstbedoelde werken ten uitvoer gebragt.

Magazijn van geneesmiddelen.

In den loop van 1852 werd bij verschillende aanvoeren uit Nederland aan geneesmiddelen, chirurgicale instrumenten en utensilien ontvangen voor eene waarde van *f* 57,652.

De verstrekking heeft (berekend met de verhooging) bedragen voor de armée en hospitalen . . . . *f* 70,286

voor andere departementen. 12,844

Totaal . . *f* 83,130

Groot militair hospitaal te Weltevreden.

De localiteit voor de verpleging werd met eene nieuwe zaal voor 60 à 70 lijders en eene zaal voor inlandsche militaire vrouwen vermeerderd.

Het voor krankzinnigen bestemde locaal werd doelmatig verbeterd, en tevens een aanvang gemaakt met de uitbreiding, welke het hospitaal voor lijders 1ste klasse dringend behoeft.

Hospitaal te Samarang.

De gebouwen hebben eenige noodzakelijke verbeteringen ondergaan, en de voor de huisvesting der inlandsche élèves opgerigte woningen zijn voor het bedienden-personeel afgestaan.

Hospitaal te Simpang bij Soerabaija.

De verbeteringen, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, werden voortgezet, terwijl even als te Samarang in het gebrek aan bedienden-woningen is voorzien door het afstaan van de voor inlandsche élèves bestemde localen.

De staat van genoemde ziekengestichten, zoomede van alle andere hospitalen en infirmerien, was overigens in het algemeen bevredigend. Voor zoover de beschikbare middelen dit toelieten, werden die verbeteringen en uitbreidingen bewerkstelligd, welke de ondervinding als noodig had doen kennen, en alles voorbereid om daarmede op dezelfde wijze voort te gaan.

Bad-etablissement te Plantoengan.

Ingevolge de in 1851 vastgestelde bestendiging en daarmede gepaard gaande uitbreiding van deze badinrigting, werd in 1852 een aanvang gemaakt met den opbouw van de localen bestemd voor 24 lijders 1ste klasse.

Van de voorgenomene uitbreiding op groote schaal heeft men evenwel moeten afzien, omdat volgens nadere ingekomen rapporten van den chef over de geneeskundige dienst de inrigting niet in alle opzigten aan de verwachting voldeed.

Convalescentenhuis te Oenarang.

Deze ziekeninrigting beantwoordt geheel aan de verwachting. Hoezeer de localiteit te wenschen overlaat en er geen gelegenheid is om lijders 1ste klasse te verplegen (waarin echter verbetering zal worden gebragt), gaan toch vele officieren en particulieren derwaarts en nemen hun intrek in het logement of nabijgelegene woningen.

Verre de meesten hunner verlaten Oenarang geheel hersteld.

Convalescentenhuis te Malang.

De beschikbare middelen hebben niet toegelaten om de gebouwen binnen het fort te Malang tot huisvesting en verpleging van de aan de betere hand zijnde zieken in te rigten, doch het plan bestond om daartoe over te gaan.

Garnizoens-apotheken.

Deze bleven bij voortduring aan het doel en de verwachting beantwoorden.

Op Java zijn alle en op de buitenbezittingen meest alle apotheken van het

noodige meubilair, blikken doozen, standpotten, stopflesschen, distilleer-toestellen, fornuizen en al wat verder tot eene welingerigte apotheek hehoort, voorzien. De dispensatie geschiedde met zorg; de geneesmiddelen waren deugdzaam en lieten niets te wenschen over.

b. Voor zedelijke en wetenschappelijke behoeften.

Verstrekkingen van boeken en instrumenten tegen betaling door het militair departement.

Deze inrigting heeft ook in het afgeloopen jaar gunstig gewerkt; er is voor eene som van *f* 10,846 aan boekwerken enz. aan het leger verstrekt.

Bibliotheken.

Ten aanzien der bibliotheken van den generalen staf en de verschillende wapens en diensten, zoowel als de garnizoens- en kantine-bibliotheken, valt over 1852 niets te vermelden, dan alleen het verlies van het grootste gedeelte der boekwerken, op den eisch van 1852 voor de genie aangevraagd, ten gevolge van het verbranden van het schip, waarmede zij waren uitgezonden.

Anatomisch-pathologisch kabinet.

Deze verzameling is in waarde toegenomen; op ultimo December 1852 waren daarin, behalve de schedels, 319 praeparaten aanwezig. Door plaatsgebrek was men echter verpligt geweest zich tot het bewaren van de merkwaardigste voorwerpen te bepalen en minder belangrijke te verwijderen. Uitbreiding der localen werd mitsdien noodig geacht en was in overweging genomen.

Scheikundig laboratorium.

Deze wetenschappelijke inrigting heeft geheel aan hare bestemming voldaan. Zij heeft volledig en op de meest gewenschte wijze voorzien in de aanzienlijke behoeften van de civiele, zoowel als van de militaire geneeskundige dienst.

Artlilerie- en garnizoensscholen.

Bij deze inrigtingen van onderwijs is in het jaar 1852 niets merkwaardigs voorgevallen.

Corps pupillen.

Deze inrigting is bij voortduring gunstig blijven werken. Veranderingen van belang zijn in 1852 niet voorgevallen.

Lithographische inrigting bij de genie-directie.

De instandhouding van de lithographische inrigting bij de genie-directie was afhankelijk gemaakt van eene gerezene quastie ten aanzien van het in steendruk uitgeven van zeekaarten in Indie.

Daarin door het opperbestuur beslist en magtiging verleend zijnde tot het in steendruk uitgegeven van geheel tijdelijke en eene spoedige uitgave vorderende

zeekaarten, werd dien ten gevolge in Indie bepaald, dat bedoeld etablissement in stand zoude worden gehouden tot tijd en wijle te Batavia eene particuliere inrigting van dien aard op doelmatige wijze en met gegrond uitzigt op goed gevolg zal zijn gevestigd, zoomede dat aan hetzelve zouden worden geplaatst een viertal élèves genomen uit de weeshuizen, en zulks in het bijzonder met het doel, om deze jongelieden in staat te stellen, zich in het vak der lithographie zoodanig te kunnen oefenen, dat zij na verloop van eenige jaren de vereischte geschiktheid bezitten om daarin voor eigene rekening werkzaam te zijn.

Tevens werd voorgeschreven, dat jaarlijks eene balansrekening der ontvangsten en uitgaven zoude worden opgemaakt, en het batig saldo onder ultimo December van elk jaar in 's Lands kas zoude worden gestort.

Op het einde van 1852 bedroeg dit saldo *f* 342.

Terrein-opname.

Betrekkelijk het opnemen van terrein kan als belangrijk vermeld worden: *a.* het volbrengen eener opname van de geheele residentie Palembang: *b.* het aanvangen van eene opname van het eiland Banka; *c.* het opnemen van de uit de residentie Buitenzorg naar Tjandjoer leidende wegen, ten einde te beoordeelen, of het verleggen van den grooten weg over de Megamendoeng mogelijk en tevens voordeelig zoude zijn; *d.* het doen van eene opname van een gedeelte terrein tusschen Bandong en de rivier Tjitarum, ter beoordeeling van de uitvoerbaarheid van eenige door den president der Preanger Regentschappen aangegeven plannen tot verbetering van het transport van producten; en *e.* het hervatten van de vroeger bevolen doch gestaakte opname van de Lampongsche districten.

Oficierstafels en sociteiten.

Het oprigten van officierstafels wordt in Indie bemoeijelijkt door de veelvuldige overplaatsingen der officieren, welke niet, zoo als in het Engelsche leger, alwaar deze tafels algemeen zijn ingevoerd, voor vast bij een bataillon zijn ingedeeld en bij hetzelve bevorderen.

Voor het kameraadschappelijk verkeer der officieren zijn daarentegen, deels voor rekening van het Gouvernement, deels door onderling bijeengebragte middelen, societeiten opgerigt; welk laatste van regeringswege wordt bevorderd door het verleenen van voorschotten uit 's Lands kas, welke uit de overwinsten der vereenigingen worden terugbetaald.

Cantines.

Het aanleggen van garnizoens-bibliotheken uit de overwinsten der cantines, tot wering van verveling en de daaruit voortvloeijende schadelijke gevolgen, is gebleken meer en meer aan het doel te beantwoorden.

Van de aanwezige boeken werd ruim gebruik gemaakt, vooral in de hospitalen.

Het met geringe winst verkrijgbaar stellen van wijn en bier werkte gunstig tot vermindering van gebruik van sterken drank.

§ 5. *Toestand en verrigtingen van het leger in het algemeen.*

In den toestand van het leger is gedurende 1852 geene andere belangrijke verandering gekomen dan het hierboven vermelde betere gehalte van de tot suppletie uitgezonden en door de nieuwe wijze van werving verkregen Europesche en inlandsche soldaten.

De krijgsverrigtingen van het leger worden hieronder kortelijk opgegeven:

1°. Demping van den in het jaar 1850 uitgebroken opstand der Chinezen te Sambas.

Ofschoon reeds het vorige jaar de rust hersteld was door het sluiten van een verdrag, zijn evenwel de expeditionaire troepen in 1852 te Sambas verbleven.

2°. Verdrijven der rooverbenden, die uit de Ampat Lawang (Palembang) de ommelanden van Benkoelen kwamen verontrusten.

Nadat reeds in Januarij door een detachement van het garnizoen van Benkoelen, bijgestaan door de inlandsche politie, de rooverbenden naar de Moerie en de Ampal Lawang waren teruggedreven, zijn derwaarts eenige troepen van Java, sterk 2 compagnien infanterie met 2 handmortieren, overgevoerd, ten einde de expeditie naar de Ampat Lawang van deze zijde te ondersteunen. Dit observatie-corps is, na een verblijf van een paar maanden, weder naar Java teruggekeerd.

3°. Demping van den opstand in de Ampat Lawang (Palembang).

Bij het einde van het jaar 1851 was deze opstand bijna geheel tot de Ampat Lawang teruggebragt. Op 15 Maart 1852 zijn derwaarts opgerukt 770 infanteristen en 100 pradjoerits. Na de gevechten op de Boekit Pagger, bij de benting Boekiet Epo, bij Linga en eenige andere, is het hoofd radja *Tiang Alam* met eenige weinige volgelingen gevlugt.

Den 30sten April zijn de troepen te Goenong Meraksa binnengerukt, alwaar de hoofden zich hebben onderworpen. Gedurende geheel de expeditie zijn p. m. 40 man gedood of gewond.

4°. Onderwerping van het district Lintang Kirie (Palembang).

Dit district was na de onderwerping van de Ampat Lawang het eenige, dat bleef weigeren de opgelegde schatting te betalen. Het verbranden van een groot deel der doessons maakte hieraan een einde, zoodat de troepen, ten getale van 400 man infanterie, den 20sten Mei op de plaats hunner bestemming (Tebing Tingie) terug waren.

5°. Verwoesting van het Rijk van *Dragam* (Palembang).

Dit had zich gevormd, midden in onze Palembangsche districten, uit roofzuchtige benden. Den 3den Junij rukten de troepen, bestaande uit 2 compagnien infanterie en 50 pradjoerits, daartegen op. Het gevecht van Bringien, waar *Dragam* doodelijk gewond werd, bragt deze oproerigen tot onderwerping. Daarbij werden 4 manschappen gedood en 14 gewond.

6°. Expeditie naar de Moelak Oeloe (Palembang).

Sedert 10 à 12 jaren was hier geen landrente betaald. Den 30sten Augustus rukten de troepen, sterk 300 man infanterie en 25 pradjoerits, derwaarts op. Na eenige gevechten en het verbranden van eenige doessons, keerde de expeditie terug, nadat de hoofden zich hadden onderworpen.

7°. Expeditie naar het landschap Mandalla (Macassar).

Eenige muitelingen hadden zich daar vereenigd. Een detachement, sterk 1 officier en 40 manschappen, heeft hen, na de inname hunner stelling bij Dingin Dingin, naar de noorder-districten verdreven.

8°. Expeditie tegen de zeeroovers in de gewesten van Celebes.

Drie detachementen, gezamenlijk sterk 1 officier en 115 manschappen, zijn hiertoe aan boord van stoomschepen ingescheept geweest.

§ 6. *Gewapende corpsen, niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen.

De toestand der schutterijen op Java is over het algemeen in 1852 voldoende geweest.

Die te Samarang was bij de laatste inspectie, wat geoefendheid aangaat, eenigzins achterlijk bevonden, hetgeen hoofdzakelijk moest worden toegeschreven aan het gedurende eenigen tijd missen van eenen kommandant. Het benoemen van een voormalig officier van het leger tot deze betrekking heeft echter daarin eene gunstige verandering te weeg gebragt. De kleeding en wapening dezer corpsen is zeer goed.

Ook van de schutterijen op de buitenbezittingen waren de berigten gunstig.

Papangers en barissans te Batavia.

De geoefendheid, kleeding en uitrusting laten thans niets te wenschen over, terwijl de door dit corps verrigt wordende diensten bij voortduring redenen tot tevredenheid hebben gegeven.

Djaijang-sekars.

Het uiterlijk voorkomen, de kleeding en bewapening van deze corpsen zijn uitmuntend. De manschappen zijn goed bereden en voldoende in den wapenhandel geoefend. De tucht wordt behoorlijk onderhouden en het gedrag der manschappen geeft geene reden tot ontevredenheid.

Pradjoerits.

De toestand van deze corpsen kan gezegd worden over het algemeen gunstig te zijn. De door hen verrigt wordende diensten geven reden tot tevredenheid. Hiervan zijn uitgezonderd de pradjoerits in de residentie Bezoekie, waarbij, door eene aanvankelijk slechte wijze van oprigting, geheel van het voorgestelde doel is afgeweken.

Lijfwachten, dragonders te Soerakarta en Djokjokarta.

Hetgeen ten aanzien van de djaijang-sekars is gezegd, is ook geheel toepasselijk op de lijfwachten, dragonders van den Soesoehoenan en Sultan.

Legioen van Mangko Negoro en Pakoe Alam.

De geoefendheid der infanterie dezer legioenen was op eene redelijke hoogte; die der artillerie en cavalerie liet te wenschen over.

Barissans op Madura.

De toestand der infanterie van deze barissans kan, wat hunne geoefendheid aangaat, over het algemeen redelijk genoemd worden; die der cavalerie en artillerie laat nog veel te wenschen over, vooral wat het afrigten der paarden betreft.

De wapening is in eenen redelijken toestand.

In de maand April werd in Indie mededeeling ontvangen van de Koninklijke beschikking van den 5den December 1851 (*Nederlandsch Staatsblad*, n°. 149), inhoudende instelling van een eereteeken ter belooning van eervolle, langdurige en werkelijke dienst bij de schutterijen en van deszelfs toepasselijk-verklaring op de schutterijen in de overzeesche bezittingen.

II. ZEEMAGT.

§ 1. *Kommandement.*

Het zeewezen in Nederlandsch Indie stond gedurende jaar 1852 bij voortduring onder het bevel van den schout bij nacht *E. G. van der Plaat.*

§ 2. *Nederlandsch eskader.*

Op den 1sten Januarij bestond de Nederlandsche zeemagt in Oost-Indie uit de volgende in dienst zijnde schepen:

Zijner Majesteits fregat *Prins Hendrik der Nederlanden*, korvetten *van Speijk*, *Boreas*, *Nehalennia*, brik *Haai*, adviesbrik *Pylades*, schoenerbrikken *Padang*, *Dolphijn*, *Banka*, *Ambon*, *Saparoea*, *Egmond*, *Sylph*, schoeners *Argo*, *Aruba*, roeikanonneerboot n°. 14, stoomschepen: *Ardjoeno* van 350, *Merapie* van 220, *Etna* van 170, *Vesuvius* van 140, *Hecla* van 140, *Phoenix* van 125, *Suriname* van 110, *Samarang* van 100, *Borneo* van 100 en *Batavia* van 206 paardenkrachten; te zamen 27 schepen, bemand met 2080 Europesche en 565 inlandsche schepelingen en vuurstokers.

Gedurende den loop van het jaar werd de scheepsmagt versterkt door de aankomst uit Nederland van Zijner Majesteits schoenerbrik *Lansier* (18 Maart) en door de in-dienst-stelling van Zijner Majesteits ijzeren stoomschip *Celebes*, van 100 paardenkrachten.

Buiten actieve dienst bleven Zijner Majesteits stoomschip *Onrust* en stoomadviesvaartuig *Tjipannas*.

Op ultimo December 1852 was de actieve zeemagt dus sterk 29 schepen, bemand met 2053 Europeanen en 559 inlanders.

Het getal der inlanders, die op de schepen van het Nederlandsch eskader in Oost-Indie dienst doen, is ten gevolge van de uitbreiding, welke in de laatste jaren aan dat eskader en bijzonder aan de stoomschepen gegeven is, aanzienlijk vermeerderd.

De moeijelijkheden, met welke de werving van inlandsche zeevarenden meer en meer gepaard ging, gaf aanleiding dat in 1852 voorloopig aan het marine-departement magtiging werd verleend, om, bijaldien de werving van inlandsche zeevarenden, die aan de bemanning van de Nederlandsche oorlogsschepen in Oost-Indie moeten worden toegevoegd, voortdurend ontoereikend mogt blijven, dezelve te doen geschieden op de tot dusverre gevolgde wijze, doch onder toekenning van een handgeld van *f* 5 aan elken inlander, die op Zijner Majesteits schepen dienst neemt. Nader werd deze bepaling, oorspronkelijk alleen voor de werving te Soerabaija geldende, ook te Batavia en te Samarang toepasselijk gemaakt. Tevens werd magtiging verleend, om op zekere voorwaarden, met eenen inlandschen handelaar, die daarom verzocht had, een contract te sluiten voor de levering van inlandsche zeevarenden ten behoeve van 's Lands marine.

De Nederlandsche zeemagt in Oost-Indie was op de hierna te noemen tijdstippen van het jaar 1852 gestationeerd als volgt:

ter westkust van Sumatra, Zijner Majesteits fregat *Prins Hendrik der Nederlanden*, hetwelk op het einde van het jaar vervangen werd door Zijner Majesteits korvet *van Speijk*, benevens Zijner Majesteits schoener *Argo;*

in de wateren van Riouw en Lingga, Zijner Majesteits schoenerbrik *Dolphijn*, in Junij afgelost door de schoenerbrik *Saparoea;*

ter oostkust van Sumatra, Zijner Majesteits adviesbrik *Pylades*.

Dit station is slechts tijdelijk en wel tot handhaving der publicatie van 31 Julij 1852 (*Staatsblad* n°. 54) tegen den invoer van vuurwapenen in het Djambische Rijk;

voor Palembang, Zijner Majesteits adviesbrik *Pylades* tot Junij.

In verband met den gunstigen keer der politieke gebeurtenissen in de residentie Palembang, werd toen de tegenwoordigheid van een oorlogsvaartuig niet meer noodig geacht en dit station opgegeven;

ter westkust van Borneo, Zijner Majesteits schoenerbrik *Padang* tot in Junij, wanneer dezelve door de schoenerbrik *Lansier* werd vervangen;

in de wateren van Celebes en onderhoorigheden, Zijner Majesteits schoenerbrik *Ambon* gedurende de eerste helft en Zijner Majesteits schoenerbrik *Dolphyn* in de laatste helft des jaars; voorts achtereenvolgens Zijner Majesteits stoomschepen *Samarang*, *Vesuvius* en *Suriname*. Daarenboven in Maart en April Zijner Majesteits korvet *van Speijk*; van Julij tot October Zijner Majesteits stoomschip *Ardjoeno*;

in de wateren der Moluksche eilanden, Zijner Majesteits brik de *Haai*, in December vervangen door het fregat *Prins Hendrik der Nederlanden* en de schoenerbrik *Egmond*, welke in Augustus werd afgelost door de schoenerbrik *Sylph*; benevens het stoomschip *Vesuvius*, met welken bodem dit station in September werd versterkt;

in de wateren van Timor, Zijner Majesteits schoenerbrik *Banda*, in Junij vervangen door Zijner Majesteits schoenerbrik *Banka* en sedert September tijdelijk vermeerderd met Zijner Majesteits schoenerbrik *Ambon*;

voor Banjoewangie, ter beschikking van den gecommitteerde voor de zaken van Balie en Lombok, Zijner Majesteits schoenerbrik *Sylph*; daarna Zijner Majesteits schoener *Banda*.

De dienst van wachtschip werd te Batavia, Samarang en Soerabaija respectivelijk waargenomen door Zijner Majesteits korvet *Boreas*, roeikanonneerboot n°. 14 en korvet *Nehalennia*.

De schepen, aan welke geene bepaalde stations werden aangewezen, lagen ter beschikking te Batavia of in reparatie te Soerabaija en Onrust, terwijl de stoomschepen meerendeels werden gebezigd tot het doen van afzonderlijke commissien en kruistogten, zoo als in de opgave van de verrigtingen der zeemagt nader wordt omschreven.

§ 3. *Gouvernements-schoeners en kruisbooten.*

Den $^{13}/_{22}$ Mei 1852 is tusschen den Minister van Kolonien en de commissarissen van het Fonds ter aanmoediging van 's Lands zeedienst een nieuw contract gesloten ter vervanging der vroegere overeenkomsten betreffende de opleiding van stuurmansleerlingen voor de gouvernements-marine en de koopvaardij in Oost-Indie.

Het nieuwe contract heeft tot grondslag de jaarlijksche aanneming op de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam van hoogstens zes kweekelingen, bestemd voor de dienst op de gouvernements-schoeners en kruisbooten, zijnde door het Indisch Bestuur te kennen gegeven dat de opleiding van stuurmansleerlingen voor de koopvaardijvloot in Indie behoort te worden gestaakt, uit aanmerking hoofdzakelijk, dat de als zoodanig uitkomende jongelieden zeer moeijelijk eene plaatsing bij de particuliere vaart kunnen verkrijgen.

In activiteit waren in 1852, de schoeners: *Anadyomene*, *Doris*, *Niobé*, alle van het 1ste charter; *Haai* van het 2de charter en 55 kruisbooten;
derhalve een schoener van het 2de charter minder en een kruisboot meer dan bij de formatie is vastgesteld.

Van deze vaartuigen waren gestationeerd langs de Noord- en Oostkust van Java 20 kruisbooten, op Sumatra's Westkust 3 kruisbooten; in de residentie Riouw 5 kruisbooten; in de residentie Banka 1 schoener en 5 kruisbooten; in de residentie Palembang 2 kruisbooten;

op Borneo's Westkust 2 schoeners en 8 kruisbooten, waarvan er 2 behoorden tot en aldaar tijdelijk gedetacheerd waren van de stations op Banka en Palembang;

in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo 1 schoener en 3 kruisbooten; in de wateren van Celebes 3 kruisbooten; in de residentie Timor 1 kruisboot; zoodat voor de Bataviasche flotille overbleven 5 kruisbooten, van welke er eene in de Lampongsche districten gedetacheerd werd.

In den loop van het jaar werden gedetacheerd: naar de residentie Palembang

4 kruisbooten behoorende tot de stations te Cheribon, Japara en Rembang en tot de Bataviasche flotille, ten einde te waken tegen den invoer van vuurwapenen in het Rijk van Djambie; naar de kusten van Banka 2 kruisbooten van het station Riouw, ten einde gedurende eenigen tijd een wakend oog te houden op de tripangvisschers, welke die kusten bezoeken; naar de residentie Timor eene kruisboot.

De schoeners waren in vrij goeden staat, uitgezonderd de *Haai*, die tot het ondergaan eener kapitale reparatie op het einde des jaars naar het maritiem-etablissement te Soerabaija vertrok. Ook de *Doris* en de *Niobé* werden op Onrust hersteld.

De kruisbooten, waarvan sommige oud zijn en door nieuwe vervangen moeten worden, waren over het algemeen in bruikbaren staat; de noodige reparatien ondergingen zij gewoonlijk in de residentien, waar zij gestationeerd waren.

Twee dezer vaartuigen werden wegens ouderdom afgekeurd; een verongelukte en zeven hadden nog kapitale reparatien noodig.

De aanbouw der benoodigde kruisbooten geschiedde op de werf van de firma *Brown en C°.*, te Dassoon, volgens een met die scheepsbouwmeesters gesloten contract, en naar een verbeterd model, waarbij het kanon in plaats van voorop, tusschen de masten op een affuit à pivot geplaatst, en het tuig, door vereenvoudiging, aanmerkelijk gewijzigd is. Zes kruisbooten waren bij genoemde inrigting in aanbouw.

De bemanning der gouvernement-schoeners en kruisbooten bestond uit: 12 Europeanen, als: 4 gezaghebbers en 8 stuurlieden, benevens 1213 inlanders, namelijk 55 djoeragans, 60 mandoers, 236 djoeroemoedies en 862 matrozen.

Twee gezaghebbers van kruisbooten en een mandoer werden bij Koninklijk besluit van 12 Julij 1852, n°. 71, ter zake van hun gehouden gedrag bij de krijgsverrigtingen tegen de zeeroovers bij de eilanden Kalatoea en Floris, in de maanden October en November 1851, bij afzonderlijke dagorders, zoowel in Indie als in Nederland, eervol vermeld, terwijl drie inlandsche djoeroemoedies, welke zich bij dezelfde gelegenheid onderscheidden, eene gratificatie erlangden van twee maanden soldij.

§ 4. *Administratie.*

In 1852 werd bepaald: 1°. dat de onkostrekeningen voor de in Indie aanwezige oorlogsbodems, bedoeld bij de artt. 75, 76, 77 en 78 der Instructie voor den hoofd-administrateur der Marine (*Staatsblad* 1829 n°. 71), te rekenen van af 1 Januarij 1846, niet meer behoeven te worden ingezonden; 2°. dat van wege de hoofd-administratie der Marine, door tusschenkomst van den kommandant der zeemagt in Oost-Indie: aan het Ministerie van Marine in Nederland, te rekenen van af 1 Januarij 1852, zullen worden ingezonden de ondervolgende opgaven, als:

a. eene halfjaarlijksche opgave van de uit de Indische kas aan de officieren van administratie verstrekte sommen, ter betaling van Nederlandsche bezoldigingen van het personeel der Nederlandsche zeemagt, opgemaakt overeenkomstig het gegeven model;

b. eene volledige opgave, vergezeld van de noodige bewijzen (mede over het halfjaar) van de uit 's Lands magazijnen gedane verstrekkingen van levensmiddelen, zoomede van die ververschingen en levensmiddelen, welke regtstreeks van de verschillende leveranciers zijn verkregen;

c. eene jaarlijksche opgave van al de uit den voorraad der Marine of door andere departementen verstrekte scheepsbehoeften aan Zr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, met bepaling, dat de inzending dezer opgaven zal geschieden 45 dagen na de ommekomst der tijdvakken waarover die loopen, terwijl nader en zoodra mogelijk eene suppletoire opgave zal moeten worden ingediend ten aanzien van zoodanige betalingen of verstrekkingen in een voorgaand dienstjaar, als waar-

voor de stukken worden ontvangen na de indiening der opgaven van het tweede semester van dat jaar (*Staatsblad* 1853 n°. 63).

§ 5. *Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk.*

Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten.

Gedurende 1852 heeft de Commissie weder met vrucht hare zorgen besteed aan de bevordering der hydrographische kennis van Nederlandsch Indie.

Er werd voor geheel Nederlandsch Indie een volledig stel zeekaarten ontworpen, op het één millioenste der ware grootte, waarvan zoo vele exemplaren zullen worden vervaardigd, dat telke twee of drie jaren eene nieuwe oplage noodig worde, in welke de nieuwste opnamen en verbeteringen zullen worden opgenomen.

Naar dit stelsel zijn in de laatste jaren eenige kaarten in het licht gegeven: de 2de uitgaaf van die der *Eilanden en vaarwaters beoosten Java* is reeds weder tot een derde van den voorraad verminderd; en die van straat Macassar, ten vorigen jare verschenen, vond zulk een snel debiet, dat reeds aan het einde des jaars eene nieuwe uitgaaf werd voorbereid.

In bewerking waren: de kaarten van de *Oostkust van Celebes en van de Java-zee*, met inbegrip der zuidkust van Borneo, van Celebes, de Carimata-passage en Banka.

Aan particulieren werd in 1852 voor een bedrag van ƒ 5700 aan kaarten en beschrijvingen verstrekt, en daarenboven voor eene waarde van ƒ 1000 naar Nederland verzonden of afgegeven aan eigen en vreemde oorlogschepen.

De inrigting van den tijdbal bleef voortdurend aan het doel beantwoorden.

De bebakening der reede van Batavia en van de vaarwaters, die derwaarts geleiden, werd behoorlijk onderhouden en geïnspecteerd.

De werkzaamheden bij het depôt van zeekaarten bestonden in: het graveren van het noordelijke blad der kaart van straat Macassar; de uitgave der kaart van het zuidwestelijk gedeelte van Celebes, van Tandjong Laikan tot Macassar; de uitgave der kaart van de reede van Batavia; het kopieren, ten fine van uitgave in Nederland, van de opname van het noordelijk gedeelte van den Spermonde-archipel.

Eene kaart van de oost-kust van Celebes was zeer ver gevorderd.

Met de vervaardiging van eene kaart, welke westwaarts aan die van de eilanden beoosten Java en van straat Macassar sluit, werd een aanvang gemaakt; ook was de vervaardiging van een zeemansgids aangevangen, voor zooveel betreft de kaarten der eilanden beoosten Java, van straat Macassar en de oostkust van Celebes.

De tot graveurs opgeleid wordende weezen uit het Parapattan-weezengesticht maakten redelijke vorderingen.

In 1852 werden als vruchten van de door zee-officieren gedane opnamen, de volgende kaarten verkregen:

1. trigonometrische opname van de westkust van Sumatra, van Tappanoelie tot Singkel, door den luitenant ter zee der 1ste klasse *J. van Maurik;*

2. kust bij Padang, door de luitenants ter zee 2de klasse Jhr. *F. E. von Weiler*, *J. N. Slegt* en Jhr. *H. V. Wichers;*

3. straat Sikakap, door den luitenant ter zee 2de klasse *P. Koning;*

4. de bogt van Tjilaut Eurum, ter zuidkust van Java, door denzelfden;

5. trigonometrische opnamen der Karang Sadoelan,

6. van de reeden van Indramaijoe, door het état-major van Zr. Ms. schoenerbrik *Padang;*

7. de Kwala-Nioer van de monding tot aan Djambie, door het état-major van Zr. Ms. stoomschip *Borneo;*

8. Schets van een gedeelte der zuidkust van Blitong, door het état-major van Zr. Ms. stoomschip *Suriname;*

3*

9. Tombelan-eilanden door den luitenant ter zee *P. Koning;*

10. trigonometrische opnamen der ankerplaats te Kotta Assam (westkust van Borneo); en

11. van de kust tusschen de rivier van Sambas en Batoe Bilat, door de luitenants ter zee 2de klasse *G. W. F. Moeth* en *J. W. Binkes;*

12. idem van de Boerong-eilanden en kust van Borneo; tusschen Soengij Sedouw en Mampawa, door den luitenant ter zee 1ste klasse *A. R. Blommendal;*

13. idem van Padang Tikar, door de luitenants ter zee *G. W. F. Moeth* en *J. W. Binkes*;

14. schets der reede van Soekadana, door Zr. Ms. stoomschip *Suriname;*

15. schets van loodingen ter zuidkust van Borneo, door Zr. Ms. schoenerbrik *Dolphijn;*

16. rivier van Banjermassing boven de schans van Tuijl, door Zr. Ms. stoomschip *Borneo;*

17. Schets van loodingen ter zuid-oostkust van Borneo;

18. rif van Tanjong Batoe; en

19. loodingen in straat Laut Poeloe, door Zr. M. stoomschip *Vesuvius;*

20. straat Laut Poeloe;

21. Passerrivier;

22. mondingen der Koeteirivier, Moeara Djawa, Boedji en Bajor;

23. schets van de oostkust van Borneo, van Kaneoengan-punt tot de rivier Boelangan; en

24. rivier Boelangan, de moeara Setibilanak; alle door Zr. M. stoomschip *Borneo;*

25. schets der baai van Penamboug, ter westkust van Celebes; en

26. van de baai van Konka, oostzijde der golf van Bonie, door Zr. Ms. stoomschip *Ardjoeno;*

27. dezelfde baai door Zr. Ms. stoomschip *Suriname;*

28. loodingen bij Saleijer's zuidpunt, door Zr. Ms. schoenerbrik *Dolphijn;*

29. eilanden bewesten Boeton, door den luitenant ter zee 1ste klasse ridder *W. J. C. Huijssen van Kattendijke;*

30. Himamia-baai, noordkust van Celebes, door Zr. M. stoomschip *Vesuvius;*

31. ankerplaats voor Menado;

32. gedeelte der Tomini-baai, omstreeks Parigie; en

33. idem omstreeks Togean, door den luitenant ter zee 1ste klasse *C. P. de Brauw;*

34. Schets der noordkust van Kangeang, door Zr. M. stoomschip *Borneo;*

35. zuidgrens der Paternoster-eilanden, door Zr. Ms. schoenerkrik *Sylph;*

36. reede van Lawaijang;

37. straat Flores; en

38. zuidkust van Tanah Soemba, door Zr. Ms. schoenerbrik *Banda;*

39. schets der ankerplaats Kwakki; en

40. noord-oosthoek van Wetter, door Zr. Ms. stoomschip *Vesuvius;*

41. ankerplaats Kwakki op Wetter;

42. idem van Kisser;

43. idem voor Djeroessa;

44. schets van eenige punten van Timor Laut, Balber en Damme; en

45. Telokh Berouw (Nieuw-Guinea) door den luitenant ter zee 1ste klasse *C. P. de Brauw*;

46. plan van Ameheij; en

47. schets der zuidkust van Ceram, door den luitenant ter zee 1ste klasse *J. H. G. Jordens*.

Onderscheidene gevaarlijke plaatsen in de Indische zeeën werden door Zijner Majesteits en andere schepen ontdekt, en waarschuwingen deswege in de *Javasche Courant* geplaatst.

Reeds bij den aanvang des jaars vertrok de geographische ingenieur *de Lange*, naar Menado, ten einde die plaats astronomisch te bepalen en om tevens, zooveel mogelijk, werkzaam te zijn tot uitbreiding der geo- en hydrographische kennis van de Menahassa.

Op reis derwaarts bepaalde hij, door middel van zijne tijdmeters, de lengteverschillen tusschen Batavia, Macassar, Boeton, Ternate en Kema.

De weêrsgesteldheid veroorloofde hem niet talrijke waarnemingen te erlangen tot de volstrekte lengte-bepaling van Menado. Men hoopte echter dat de laatste maanden van zijn verblijf, als wanneer de goede mousson ten noorden van den aequator heerscht, gunstiger uitkomsten zouden opleveren. Intusschen sloeg hij ook een volledig triangulatienet over de Menahassa; een arbeid van hoog nut en grooten omvang, die in een kort tijdsbestek werd volvoerd.

De luchtsgesteldheid in deze gewesten, die niet gunstig is voor het doen van waarnemingen voor volstrekte lengte-bepalingen, had een dadelijken invloed op zijne werkzaamheden.

Havendepartementen, werven en pakhuizen.

Batavia. Op de werf werd in het begin van het jaar de vernieuwing van een gedeelte van den kaaimuur en het dempen van eene helling beëindigd.

De gebouwen, alle uit den tijd der Oost-Indische Compagnie, bleven goed en sterk, weinige reparatien behoevende; er werd dan ook niets aan verrigt dan het gewone onderhoud. Een gedeelte diende tot bureaux en pakhuizen voor het beheer der gouvernements-schoeners en kruisbooten, en onderging daarvoor eene vertimmering. Voor de marine-pakhuizen werden eenige veranderingen bepaald, ten doel hebbende de verbetering van de bewaring der goederen en de vergrooting der bergruimte.

Tot dusverre waren het bureau van den administrateur van het praauwenveer, de seinpost, telegraaph, de astronomische klokken met verdere instrumenten en hetgeen overigens tot de dienst van den tijdbal en den telegraaph behoort, in één gebouw vereenigd. De ongerieven daaraan verbonden en de minder gunstige staat van het houten bovengedeelte hebben geleid tot de oprigting van een nieuw gebouw naast het bestaande, en wel van eenen langwerpig vierkanten toren, 51 voet hoog, waarin alles zou worden overgebragt, behalve de dienst van den tijdbal, waartoe het oude gebouw dan uitsluitend zal strekken. De aanleg van dien toren, den 9den Februarij begonnen, was in het laatst van het jaar bijna voleindigd; de kijkers van den uitkijk komen daarin 58 voet boven den waterspiegel.

De haven werd, hoewel langzaam, ondieper en vereischte op sommige plaatsen gedurig baggering; bij het druk verkeer liet de breedte ook te wenschen over.

Samarang. Het materieel verkeerde in eenen goeden staat. Op het havengebouw werd een seinpost geplaatst. Het inkomen der haven is somtijds gevaarlijk. De schoeijingen langs de rivieren verkeerden in ongunstigen staat.

Soerabaija. Nopens de verdeeling van het terrein en de gebouwen der equipage- en timmerwerven binnen de stad, na de aanstaande ontruiming, wanneer het in aanbouw zijnde nieuwe marine-etablissement aan de monding der rivier zal gereed zijn, werden eenige bepalingen gemaakt. De eerste en een gedeelte der andere

zou worden getrokken bij de aangrenzende fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid, die daaraan meer en meer behoefte kreeg tot pakhuisruimte en bergplaatsen voor onderscheidene voorwerpen; terwijl van het overige der timmerwerf een klein deel aan de artillerie en het andere aan het burgerlijk bestuur voor pakhuizen zou worden overgegeven.

De gebouwen, de hellingtoestellen, gereedschappen, werkpraauwen en kleine vaartuigen bleven, met een gewoon onderhoud, in goeden staat.

In Augustus kwam de kielligter, na eene kapitale voorziening, gereed en deed sedert goede diensten.

De werkzaamheden waren in 1852 zeer menigvuldig; de pakhuizen waren ruim voorzien.

Maritiem etablissement op Onrust.

In 1852 werd de kielkade in voldoenden staat gebragt, en de mastbok werd den 9den Junij opgerigt, nadat de fundering was gelegd en het ijzerwerk pas en in orde was gemaakt. Aan de kleine scheepshellingen werd, in afwachting van het tot stand brengen van een dok, niets ter verbetering verrigt. De gebouwen voor de ziekeninrigting werden voltooid. Zij leverden een voldoend geheel op. Voorts werden de bureaux en de bergplaatsen van gereedschappen afgewerkt, en enkele gebouwen hersteld.

Bij dit etablissement werden herstellingen bewerkstelligd aan verschillende schepen van het Nederlandsch eskader, onder andere aan de schoenerbrikken *Saparoea*, *Lansier* en *Aruba*, de stoomschepen *Phoenix*, *Ardjoeno* en *Batavia*, alsmede aan zes koopvaardijschepen, waaronder drie Nederlandsche.

Ten einde de schadelijke gevolgen van een lang verblijf op Onrust voor de equipagien der schepen te voorkomen, werd het grootste gedeelte der bemanning van Zijner Majesteits oorlogsschepen, welke aldaar moesten timmeren, op het wachtschip ter reede van Batavia achtergelaten en voor eene behoorlijke vervanging gezorgd.

Marine etablissement te Soerabaija.

De leiding en de rigting van dit etablissement bleef dezelfde.

In 1852 werd eene som van *ƒ* 156,890 verwerkt, zijnde meer dan het dubbel van de in het vorige jaar besteede som. Vooral ten behoeve van particulieren werden vele werkzaamheden verrigt; de opkomst van vrije arbeiders bleef voldoende.

In het ontwerp der werken van voltooijing van het etablissement werden eenige veranderingen gebragt. In den bouw der groote scheepshelling en van haren kap werden mede eenige wijzigingen bepaald, welke de duurzaamheid daarvan verzekeren. Voorts zijn plans goedgekeurd en gelden beschikbaar gesteld voor de genoemde werken, alsmede voor eene houtsleephelling, woningen voor beambten en afsluiting met hekwerk van de werkloodsen en smederij en de voltooijing dezer laatste.

In het najaar begon men het uiteinde van het westelijk hoofd van het bassin-kanaal af te breken; er zijn toen voor hetzelve eenige nieuwe dolken ingeheid. Na het leggen van eenen kistdam, werden de funderingputten gegraven voor de scheepshelling, sloepenloods, mastenmakerij, alsmede gedeeltelijk de funderingmuren voor een en ander opgetrokken. Van de gebouwen zijn de zes werkloodsen en de smederij op de afsluiting en eenige kleinigheden na voltooid. Hetzelfde kan gezegd worden van de woningen voor den onder-equipagiemeester en voor de bemanning der schepen, welke ontruimd moeten worden.

De aanslibbing bleef voortdurend een groot bezwaar. In het laatst des jaars was de nieuwe stoombaggermolen gereed en werd goed bevonden; ook van den ouden werd voortdurend gebruik gemaakt.

Van het drijvend dok werden weder de beste uitkomsten verkregen.

Gemiddeld waren 650 man daags aan het etablissement werkzaam. In het laatst des jaars kon over slechts 350 of 400 arbeiders worden beschikt, waardoor de werkzaamheden nog al vertraging ondervonden.

Belangrijke werkzaamheden werden in 1852 verrigt aan Zijner Majesteits stoomschepen *Etna*, *Batavia*, *Celebes* en *Onrust*, alsmede aan de schoenerbrik *Banka*.

Verder ondergingen nog minder belangrijke herstellingen: Zijner Majesteits korvetten *Nehalennia*, *van Speijk*, stoomschepen *Phoenix*, *Borneo*, *Hekla*, *Ardjoeno*, *Samarang*, *Merapie*, *Suriname*, *Vesuvius*, schoenerbrikken *Ambon*, *Egmond*, *Padang*, gouvernements-schoener *Doris* en stoomadvies-vaartuig *Tjipannas*.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

Zijner Majesteits adviesbrik *Pylades* hield gedurende de zes eerste maanden van het jaar station voor de hoofdplaats Palembang en werkte tot het behoud der rust mede. Zijner Majesteits schoenerbrik *Banka*, bij Timor in station, deed een togt naar Atapoëpoe. Eene kleine expeditie, waartoe de bemanning van dit vaartuig een contingent leverde, slaagde in haar doel, het gevangen nemen van een Chinees, schoonzoon van den radja van Lidak. Bij deze gelegenheid sneuvelde de luitenant ter zee 1ste klasse *H. Glabbeek van der Does* en werden eenige manschappen gewond.

Zijner Majesteits schoenerbrik *Sylph* zeilde, op het ontvangen van berigt dat op Saparoea vrees bestond voor rustverstoring, van Amboina derwaarts. De rust werd echter niet gestoord.

De *Merapi* deed een togt naar Timor, Wetter en Kisser, Banda, Amboina en van daar, over Kalatoea en Macassar, terug naar Batavia.

De schoenerbrik *Egmond* bezocht, met eenen gouvernements-ambtenaar aan boord, de zuid-westkust van nieuw-Guinea en de Aroë-eilanden.

De *Ardjoeno* hielp gedurende eenigen tijd het station te Macassar versterken.

De *Borneo* deed, met eene gouvernements-commissie, eenen belangrijken togt langs de oostkust van Borneo, en bezocht de geheele zuid- en oostkust tot aan Koetei.

De adviesbrik *Pylades* en de schoenerbrik *Saparoea* bekruisten de oostkust van Sumatra ten einde den invoer van vuurwapenen tegen te gaan. Later werd de *Pylades* door de *Samarang* vervangen.

Ook de *Phoenix* en de *Borneo* bekruisten deze kust. Laatstgenoemde bodem stoomde, met eene gouvernements-commissie aan boord, de Djambie-rivier op tot voor de kraton van den Sultan.

De stoomschepen *Ardjoeno* en *Suriname* bezochten baai Konka en Boeton.

De schoenerbrikken *Banka* en *Ambon* hielden in de wateren van Timor station ter handhaving van het statu quo, met betrekking tot de voormalige Portugesche bezittingen.

De *Vesuvius* bragt eene gouvernements-commissie over om te onderzoeken, of eene vestiging in de golf van Tomini wenschelijk te achten zou wezen.

Bepaaldelijk tot opsporing van zeeroovers werden de volgende togten gedaan:

De *Suriname* stoomde op het berigt, dat zich bij de Hoorn-eilanden, nabij de reede van Batavia, zeeroovers ophielden, derwaarts, maar vond geen spoor van verdachte vaartuigen.

De schoenerbrik *Ambon* zeilde, met een detachement troepen van het garnizoen van Macassar aan boord, naar Segerie, ten einde eene rooverbende, die aldaar veel schade aanrigtte, te verdrijven. Bij hare aankomst waren de roovers echter reeds verdwenen.

De *Samarang* deed een togt naar de omstreken van Saleijer en Tanah Djampea, maar slaagde er niet in zeeroovers te ontdekken.

Gelijken uitslag had een togt der stoomschepen *Phoenix* en *Suriname* langs de zuidkust van Borneo.

De *Borneo* onderzocht, eveneens vruchteloos, de kleine aan de noordkust van Java gelegene eilanden.

Evenmin slaagde de *Hekla* er in zeeroovers aan te treffen op eenen togt ten dien einde langs de kust van Krawang en door de eilanden-groepen benoorden Banka en beoosten Sumatra ondernomen.

De schoener *Aruba* bekruiste de wateren van Menado.

De schoenerbrik *Padang* bezocht de kleine eilanden ten noorden van Java, de

Stoltze- en Gasparstraten, de wateren van Banka en Billiton en de Lampongbaai, zonder iets van zeeroovers te bespeuren.

Op reis van Batavia naar Timor bezocht de *Merapi* de eilanden benoorden Java, de noordkusten van Lombok, Sumbawa en Flores, en op de terugreis het eiland Kalatoea.

De eilanden Kalatoea, Tanah Djampea en Boneratte werden herhaaldelijk door Zijner Majesteits oorlogsbodems bezocht; nooit echter slaagde men er in zeeroovers aldaar aan te treffen.

Zijner Majesteits stoomschip *Etna* bekruiste eenige dagen achtereen straat Boeton, ten einde de Magindanosche zeeroovers, die zich veelal op het gekozene tijdstip in die straat vertoonen, af te wachten; dezen echter verschenen niet.

Even vruchteloos liep een togt af, welke door de stoomschepen *Ardjoeno* en *Suriname*, op het berigt dat zich zeeroovers in de baai Konka genesteld hadden, derwaarts ondernomen werd.

De *Suriname* en de *Dolphijn* vonden op eenen togt naar Saleijer aldaar alles rustig en veilig; eveneens de *van Speijk* en de *Egmond* op hunne togten in de Molukken.

De stoomschepen *Samarang*, *Merapi* en *Phoenix* bezochten de kleine eilanden ten noorden van Java. De *Merapi* daarenboven de eilanden Raas Sapoedie en Gilian;

De *Banda* bezocht de noordkust van Balie en keerde door straat Lombok langs de zuidkust van Balie naar haar station Banjoewangie terug.

Handelende over den zeeroof, kan hier eene plaats worden ingeruimd voor eenige bijzonderheden, gebleken uit de in 1852 ontvangene verklaringen van uit handen der zeeroovers verloste personen.

Volgens die verklaringen zouden de drie hoofddeelen, waaruit de zeerovers bestaan, (Magindanonezen, Balangingiers en Tabellorezen) immer onderling in vijandschap leven. De twee eerstgenoemden stevenen in het begin van elk jaar naar de kusten van Celebes en wachten in straat Boeton de Macassaarsche handelspraauwen op. Van daar begeven zij zich naar Kalatoea, de algemeene verzamelplaats der zeeschuimers, en beginnen van dat eiland hunne verdere expeditiën. Soms vestigen zij zich aldaar een geruimen tijd, slaan daar huizen op, planten djagong en halen hunne andere levensmiddelen van omliggende eilanden. Intusschen verbergen zij hunne praauwen in het kreupelbosch en vlugten bij de nadering van oorlogschepen naar het gebergte. Zij gebruiken meestal praauwen, bekend onder de benaming van padoewakang, gobang, djoekong of bintak.

De levendige bekruising in 1852 van de Indische zeeën door Zijner Majesteits oorlogsschepen, heeft het plegen van zeeroof tot zeldzame, weinig beduidende gevallen beperk.

Het fregat *Prins Hendrik der Nederlanden* en de schoener *Argo* deden onderscheiden malen de havens der Westkust van Sumatra aan.

De korvet *van Speijk* bezocht verschillende plaatsen tot vertoon der vlag op hare reis van Batavia naar de Molukken; *de Egmond* bezocht Nieuw-Guinea en deed onze voormalige vestiging Merkus-oord aan.

De *Dolphijn* vertoonde de vlag aan de zuidkusten van Celebes, op Saleijer, Sumbawa, Flores, Lawaijang, Larentoeka, Kalatoea, Boneratte en Tanah Djampea.

De *Hekla* deed eenen togt naar de Lampongbaai.

De *Borneo*, de *Aruba* en de *Hekla* bezochten achtereenvolgend Billiton, en bewezen goede diensten aan de tin-ontginning op dat eiland.

Voor hetgeen ten behoeve der hydrographie door Zijner Majesteits oorlogsschepen verrigt is, wordt tot het voorkomende onder de rubriek „Commissie tot verbetering der Indische zeekaarten" verwezen.

Op het berigt dat in straat Sapoedie het Nederlandsche koopvaardijschip *Catharina* op een rif was vastgeraakt, vertrok de *Borneo* onmiddellijk van Soerabaija derwaarts en kreeg tevens in last het eiland Kangean aan te doen tot het nemen van maatregelen, waardoor de bevolking genoodzaakt zoude worden de geredde goederen van eenen in de nabijheid gestranden Engelschen koopvaarder terug te geven. De diensten van de *Borneo* bleken echter niet noodig te zijn, als zijnde de *Catharina* reeds weder vlot gemaakt en naar Soerabaija vertrokken, terwijl de

zaak der geredde goederen van het Engelsche schip reeds ten genoegen van belanghebbenden was geschikt.

Daarentegen bewees de *Borneo* goede diensten aan de particuliere stoomboot *Makassar* van de onderneming van den heer *Cores de Vries*, toen dit vaartuig op het veerstuk, nabij de reede van Batavia, aan den grond was geraakt.

Zijner Majesteits schoenerbrik *Padang* deed een onderzoek naar de gelegenheid om de oostelijke reede van Indramajoe te verbeteren door de rivier met een van hoofden voorzien kanaal in zee te brengen en voor praauwen bevaarbaar te maken, ten einde, ook gedurende de westmousson, aldaar producten te kunnen afschepen.

De *Merapi* verleende hulp aan de schipbreukelingen van het op Prinsen-eiland gestrande Nederlandsche koopvaardijschip *Johan Jacob*, en bragt hen behouden te Batavia aan.

Op een vermoeden, dat zich op Christmas-eiland nog schipbreukelingen bevonden van het aldaar verongelukte Nederlandsche koopvaardijschip *Vice-Admiraal Rijk*, stevende Zijner Majesteits stoomschip *Samarang* onmiddellijk derwaarts, om zoo mogelijk hulp te verleenen, doch kwam terug met het berigt dat, niettegenstaande alle aangewende pogingen, geene menschen aldaar waren ontdekt.

De *Suriname* trachtte vruchteloos hulp te verleenen aan eenen op een rif in de wateren van Celebes gestranden Nederlandsch-Indischen koopvaarder.

Zijner Majesteits stoompakketschip *Batavia* kwam in de maand Junij gereed en hervatte de pakketvaart op Singapore.

De *Merapi* en *Ardjoeno* bragten troepen over, respectivelijk naar Benkoelen en Palembang.

De *Ardjoeno* sleepte de afgekeurde gouvernements-schoener *Zeemeeuw* van Batavia naar Banjermassing, alwaar die schoener als steenkolen-depôt dienst moest doen.

De *Vesuvius* deed eene reis naar Macassar tot het overbrengen en afhalen der landmailbrieven.

De *Merapi* bragt den Gouverneur-Generaal van Batavia naar Samarang over.

De *Hekla* bragt een transport koelies van Madura naar Palembang over, en bragt, met de *Borneo* en de *Pylades*, een groot gedeelte der expeditionaire troepen van daar naar Batavia terug.

De *Vesuvius*, de *Etna* en de *Ambon* bragten militairen, levens- en krijgsbehoeften naar Larentoeka.

De *Hecla* sleepte eene partij te Muntok aangekochte rondhouten van daar naar Onrust.

De schoener *Argo* verrigtte onderscheidene transporten ter westkust van Sumatra.

De *Lansier* en de *Aruba* bragten ter gelegenheid hunner stationering ter westkust van Borneo detachementen militairen derwaarts over.

III. VERDEDIGING.

Onder de bijzonderheden de verdediging betreffende verdient vermelding: het oprigten van eenen nieuwen militairen post te Larentoeka op het eiland Flores, ten gevolge van de overname van het landschap van het Portugeesch gouvernement, het als onnoodig intrekken van den militairen post te Karang Bollang (Bagelen); geschied op voordragt van het militair departement, in overeenstemming met den raad van verdediging en het gewestelijk bestuur.

Aan de buitengewone defensiewerken werd regelmatig gearbeid.

De vrije koelie-arbeid bij die verdedigingswerken is algemeen ingevoerd, en het is aan de genie door doeltreffende maatregelen gelukt, daar waar zulks noodig was, talrijke koeliebevolkingen te vestigen en zich zoodoende zonder bezwaar voor de bevolking van werkvolk te verzekeren.

D. Regtswezen en politie.

I. BESTANDDEELEN DER WETGEVING.

§ 1. *In het algemeen.*

Bij gelegenheid van de invoering der nieuwe wetgeving voor Nederlandsch Indie

was de Gouverneur-Generaal door den Koning bevoegd verklaard, om ter gelegener tijd zoodanige bepalingen van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Koophandel als daarvoor vatbaar zijn onveranderd of gewijzigd van toepassing te verklaren op de inlandsche bevolking of op een gedeelte derzelve. Reeds herhaalde malen was in overweging genomen van deze bevoegdheid gebruik te maken, toen een in den aanvang van het jaar 1852 ingediend adres van den Bataviaschen handel de noodzakelijkheid van het nemen van den voorgenomen maatregel, voor zooverre de vreemde Oosterlingen aangaat, nader betoogde. Ter bereiking van het hoofddoel, namelijk beveiliging der belangen van de Europesche bevolking in haar noodzakelijk en belangrijk handelsverkeer met de vreemde Oostersche bevolking van Nederlandsch Indie, achtte de Gouverneur-Generaal het nuttig de voorlichting te erlangen van practisch met den handel bekende regtsgeleerden. Dien ten gevolge werden aan mr. *H. M. Willer*, vroeger notaris en secretaris der Javasche Bank, thans lid van een der voornaamste handelshuizen van Batavia, en aan mr. *F. Alting Mees*, een geacht practizijn en steller van het bedoelde adres, twee door den staatsraad jhr. mr. *H. L. Wichers* vervaardigde ontwerpen toegezonden, met verzoek om daarover te dienen van consideratien en advies. Aan deze uitnoodiging werd door den heer *Mees* in het laatst des jaars voldaan, terwijl de heer *Willer* verzocht uit hoofde zijner menigvuldige beroepsbezigheden van die taak te worden ontheven.

Het ingevolge in 1851 verleende magtiging aangevangen afdrukken van de Maleische en Javaansche vertaling van eenige deelen der Nederlandsch-Indische wetgeving werd in 1852 voortgezet, en was in het laatst van dat jaar bijna voltooid.

§ 2. *Burgerlijk en handelsregt.*

In 1838 is alsnog van algemeene toepassing gemaakt (*Staatsblad* 1838, n°. 45) eene publicatie van de Indische Regering van 27 September 1757, waarbij bepalingen waren vastgesteld tot tegengang van het door Inlanders, Chinezen enz. met een fidei-commissairen band bezwaren van vaste goederen; — speciaal ook van het met een eindeloos fidei-commis belasten van huizen en tuinen, ten einde dezelve te bestemmen tot begraafplaatsen voor familien.

Ter uitlegging van deze bepaling en in het belang van de openbare orde werd in den loop van 1852 verklaard, dat onder de fidei-commissaire banden of fidei-commissaire dispositien, bedoeld in bovengemeld plakkaat, niet alleen bedoeld worden erfstellingen over de hand in engere regtskundige beteekenis, maar in het algemeen alle beschikkingen, door welke vaste goederen voor langeren of korteren duur onvervreemdbaar worden gemaakt, dan wel worden bestemd tot begraafplaatsen of bewaarplaatsen van de assche der overledenen; zijnde dusdanige beschikkingen nietig en van onwaarde (*Staatsblad* 1852, n°. 74).

Sedert 1849 was, zoo als in vorige verslagen werd aangeteekend, de uitvaardiging van eene reglementaire instructie nopens het beheer der strandvonderij, in overweging genomen.

In den loop van het jaar 1852 werd deze zaak beëindigd door het uitvaardigen eener publicatie, waarbij, uit aanmerking dat de pogingen om de ambtenaren, bedoeld bij de artt. 550 en 551 van het Wetboek van Koophandel, aan te stellen, geenen gunstigen uitslag hadden gehad, en dat een reglement op het beheer der strandvonders in Nederlandsch Indie waarschijnlijk geene algemeene toepassing zoude kunnen vinden, terwijl eene voorziening toch noodig moest worden geacht, voorloopig en tot dat dienaangaande nader zal beschikt zijn, bepaald werd:

1°. dat de aanstelling van bovenbedoelde ambtenaren aan de hoofden van gewestelijk bestuur zal worden overgelaten, zullende zij echter, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, bij voorkeur behooren aan te stellen de havenmeesters, of de Europesche beamten der recherche, behoudens de bevoegdheid om, waar zoodanige beambten niet aanwezig zijn, daartoe andere, zelfs geschikte inlandsche beambten aan te wijzen;

2°. dat in de gevallen bedoeld in art. 552 van het Wetboek van Koophandel, waarin de daartoe gestelde of aangewezene ambtenaren gestrande, geredde of opgevischte voorwerpen beheeren, zij voor hun beheer zullen genieten een loon van zes ten honderd van de bruto waarde der beheerde goederen (*Staatsblad* 1852, n°. 21).

§ 3. *Strafregt.*

Eene in 1842 voorgevallene gebeurtenis gaf den toenmaligen Gouverneur van Sumatra's Westkust aanleiding, om te bepalen, dat alle door de inlandsche regtbanken aldaar gewezene vonnissen wegens misdaden, alvorens ten uitvoer te worden gelegd, aan zijne bekrachtiging zouden moeten worden onderworpen.

De Regering kon zich met deze bepaling, welke steeds in stand was gebleven, zeer goed vereenigen, maar achtte het noodig daarvan door officiele goedkeuring te doen blijken, hetgeen in 1852 geschiedde.

De artt. 20 en 25 van de *bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving welke eene dadelijke voorziening vereischen*, waarbij de straf van dwangarbeid wordt vastgesteld en de autoriteiten worden aangewezen die de strafplaats moeten aanwijzen, bleken eene interpretatie te vorderen, daar sommige autoriteiten aan het woord *eiland* in het eerstgenoemde artikel eene verkeerde beteekenis gaven.

Ter opheffing van alle onzekerheid hieromtrent werd bepaald, dat bij veroordeeling tot de straf van dwangarbeid in of buiten den ketting te ondergaan op het eiland der veroordeeling, opgelegd aan beklaagden, welke voor eene der regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura hebben te regt gestaan, de aanwijzing der strafplaats zal geschieden door den ambtenaar, belast met het hoogste gezag, doch steeds *binnen* de grenzen van zijn gebied; en bij veroordeeling tot de straf van dwangarbeid in of buiten den ketting, te ondergaan *buiten* het eiland der veroordeeling, de aanwijzing der strafplaats zal geschieden door den Gouverneur-Generaal, steeds *buiten* de grenzen der bezitting waar de veroordeelde heeft te regt gestaan (*Staatsblad* 1852, n°. 70).

§ 4. *Regtsvordering en regterlijke magt.*

Wel eens werden er moeijelijkheden ondervonden bij het verschijnen van hoofden van gewestelijk bestuur voor den regter ten einde getuigenis der waarheid af te leggen, daar de termijn van dagvaarding dikwijls zóó kort was, dat het bij art. 41 van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der finantien op Java vereischte verlof tot het verlaten van hun gewest niet tijdig kon worden verkregen.

Daar het afleggen van getuigenis in den regel geacht kan worden in het belang van den Lande plaats te hebben, maakte de Regering geene zwarigheid om, ter opheffing van dit bezwaar, te bepalen: dat de hoofden van gewestelijk bestuur, op welke toepasselijk is het reglement in het *Staatsblad* 1819, n°. 16, gedagvaard wordende voor den regter tot het afleggen van getuigenis der waarheid, zich uit het door hen bestuurde gewest zullen kunnen begeven zonder vooraf bekomen te hebben het verlof bedoeld bij art. 41 van dat reglement, wanneer de tijd mogt ontbreken om eene beschikking op een te vragen verlof af te wachten, en geene dienstbelangen van dringenden aard hunne verwijdering onraadzaam maken (*Staatsblad* 1852, n°. 46).

Vroeger en laatstelijk in 1848 waren door het Hooggeregtshof aan de hoofden van gewestelijk bestuur circulaires gerigt, onder andere inhoudende uitlegging van wettelijke bepalingen ten opzigte van de oplegging van straffen.

Deze handeling werd geacht buiten de bevoegdheid van dat collegie te vallen en niet begrepen te zijn in het regt van teregtwijzing der regtbanken en regters, aan hetzelve bij art. 157 van het Reglement op de regterlijke organisatie toegekend.

De beschouwingen van den Staatsraad jhr. mr. *H. L. Wichers* ter zake werden aan het hof medegedeeld, onder aanteekening dat de Regering zich daarmede vereenigde.

In den loop van het jaar 1852 werd in Indie de goedkeuring des Konings ont-

vangen op de aanstelling van een vijfden omgaanden regter voor Java en Madura (*Staatsblad* 1851, n°. 21), en werd daarvan aanteekening gehouden en afkondiging gedaan (*Staatsblad* 1852, n°. 42).

Bij de organisatie van den landraad op Timor was bepaald, dat de hoofden der aldaar aanwezige vreemdelingen, Rottinezen, Lolorezen en Savonezen, als adviserende leden zitting zouden nemen.

De uitvoering van deze bepaling ontmoette echter groote zwarigheden, daar de bedoelde landaarden òf geene hoofden hadden òf niet allen aan hetzelfde hoofd gehoorzaamden.

Ter voorkoming van stremming in de regtspraak van het collegie werd, met wijziging van het bestaande, bepaald, dat voortaan de tegenwoordigheid van een hoofd van den volksstam, waartoe een beklaagde behoort, als adviserend lid in den landraad te Koepang (residentie Timor) niet volstrekt wordt vereischt.

In den loop van 1852 werd op de bezittingen buiten Java en Madura toepasselijk verklaard art. 62 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch Indie, luidende:

„Bij de inlandsche regtbanken en geregten wordt het openbaar ministerie uitgeoefend door de djaksa's.

„De bepalingen voor het openbaar ministerie bij de Europesche regtbanken vastgesteld zijn slechts in zoo ver op hen toepasselijk, als overeen te brengen is met hunne instructien en met hunne ondergeschiktheid aan de residenten, welke bij deze wordt gehandhaafd.

„In geval van afwezigheid, belet of onstentenis van eenen officier bij eene inlandsche regtbank, worden diens functien waargenomen door den onmiddellijk in rang volgenden inlandschen officier.

„Bij afwezigheid, belet of ontstentenis van dezen, worden de functien van het openbaar ministerie tijdelijk door den president aan een lid van het collegie opgedragen." (*Staatsblad* 1852, n°. 8).

Ter voldoening aan art. 62 van het Reglement op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie, houdende dat de functien van het openbaar ministerie bij de inlandsche regtbanken en geregten wordt uitgeoefend door djaksa's — welk artikel, blijkens art. 1 der Bijzondere bepalingen ter verzekering der regelmatige werking van de nieuwe wetgeving in de bezittingen buiten Java en Madura, ook op Banjermassing (als behoorende tot het regtsgebied van een der raden van justitie op Java) toepasselijk is, — werd een hoofd-djaksa bij den daar gevestigden landraad aangesteld.

Belemmeringen, welke door eenige buitengewone deurwaarders in de uitoefening hunner functien waren ondervonden, uithoofde zij van geene uiterlijke kenteekenen van hun ambt waren voorzien, gaven aanleiding, dat de bepaling van art. 4 der bepalingen betreffende het costuum der regterlijke ambtenaren en dat der advocaten, procureurs en deurwaarders, ook op hen werden toegepast (*Staatsblad* 1852, n°. 26).

§ 5. *Militair regtswezen.*

Ten opzigte van de militairen beneden den rang van officier, die bij regterlijk gewijsde veroordeeld worden tot opsluiting zonder vervallen-verklaring van den militairen stand, werd bepaald, dat zij die straf niet meer op het fort Erfprins, maar in de vesting Willem I zullen ondergaan. Over dit ontwerp wordt nog gehandeld onder de rubriek „Gevangenissen en gevangenen."

In den loop van het jaar werd in Indie aanteekening gehouden van het verkrijgen der Koninklijke goedkeuring der Indische publicatie van 12 Mei 1851 (*Staatsblad* n°. 31), waarbij, onder nadere goedkeuring des Konings, de bij het Crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande voorkomende straf van slagen voor militairen, zonder onderscheid van landaard, in geheel Nederlandsch Indie werd afgeschaft (*Staatsblad* 1852, n°. 41).

De functien van auditeur-militair bij den krijgsraad te Muntok (eiland Banka) werden vroeger waargenomen door eenen ambtenaar van het residentie-bureau, die

door de menigvuldige en omslagtige werkzaamheden, aan die betrekking verbonden, geheel aan zijnen eigenlijken werkkring werd onttrokken.

Hierin werd in 1852 voorzien, door, even als zulks te Palembang reeds lang gebruikelijk was, den officier, die als plaatselijk-adjudant dienst doet, met de functien van auditeur-militair belasten.

§ 6. *Toestand der regtsbedeeling.*

In het vorige verslag werd aangeteekend, dat een achterstand ontstaan was in de afdoening van zaken behoorende tot de competentie van den regter van omgang in de 4de afdeeling van Java.

Tot afdoening van dezen achterstand werd in de maand April van het jaar 1852 een lid van den raad van justitie te Batavia tijdelijk in commissie gesteld.

Bij het einde van het jaar was deze commissie nog niet afgeloopen.

Hieronder volgt eene aantooning van de op de begrootingen van 1847 en van 1853, en dus onder de werking der oude en der nieuwe Indische wetgevingen, voor justitie en politie uitgetrokken sommen.

	1847.	1853.	Meer in 1853.
A. Departement van justitie.			
Hooggeregtshof	*f* 169,957	*f* 199,057	*f* 29,100
Hoog militair geregtshof	2,860	2,860	„
Raden van justitie	254,510	341,589	87,079
Criminele en diverse justitiekosten, de landraden daaronder begrepen	112,370	133,300	20,930
Te zamen . .	*f* 539,697	*f* 676,806	*f* 137,109
B. Algemeen beheer en politie.			
Algemeene politie	869,876	905,338	35,462
District-politie	542,897	605,532	62,635
Diverse uitgaven voor politie	48,620	77,000	28,380
Te zamen . .	*f* 1,461,393	*f* 1,587,870	*f* 126,477
Totaal meer in 1853 . .	. . . . .	. . . . .	*f* 263,586

Statistieke opgaven omtrent de regtsbedeeling in Nederlandsch Indie worden hiernevens gevoegd onder lit. *c*.

II. POLITIE.

§ 1. *Algemeen reglement.*

Met terugzigt op hetgeen onder deze rubriek in het Verslag over 1851 gezegd is, kan hier worden medegedeeld, dat het politie-reglement voor Soerabaija van 1829, dat in 1851 voor geheel Java, met uitzondering van Batavia, van toepas-

sing werd verklaard, ook gedurende 1852 tot leiddraad bleef strekken voor de ambtenaren met de handhaving der politie belast, in afwachting van de uitvaardiging van algemeen wettelijke voorschriften deswege.

§ 2. *Regt van verblijf.*

Bij art. 4 van de bepalingen op het vast en tijdelijk verblijf op Java (*Staatsblad* 1834, n°. 3) is bepaald, dat de acten van tijdelijk verblijf niet anders verleend zullen worden dan voor de residentie Batavia, maar dat de regering in het belang van den landbouw of van andere takken van nijverheid, onder nadere goedkeuring des Konings, aan vreemdelingen zal kunnen toestaan zich elders dan te Batavia op te houden.

Aan deze bepaling waren bij onderscheidene beschikkingen, met magtiging van het opperbestuur, uitleggingen gegeven.

Zoo was het woord *nijverheid* tot de engste beteekenis teruggebragt, zoodat de verschillende ambachten er niet onder waren begrepen.

Eveneens was aangenomen, dat slechts die vreemde handelshuizen, welke vóór den 10den Januarij 1834 (de dagteekening der uitvaardiging van bovenbedoelde bepalingen) het regt van algemeene inwoning op Java hadden verkregen, in den regel aanspraak hebben op exceptionele vergunningen, vermits degenen, wier vestiging na dien datum dagteekent, slechts acten van tijdelijk verblijf te Batavia bezitten, en dus niet in het geval kunnen zijn van elders op Java hunne zaken uit te breiden.

De opvolging dezer explicatien kwam den Goeverneur-Generaal voor niet alleen ondoelmatig te zijn, maar ook beperkingen daar te stellen van het bedoelde art. 4, weshalve aan het opperbestuur werd voorgesteld die explicatien vervallen te doen verklaren, zoodat de gepubliceerde bepaling toegepast worde, zoo als zij luidt.

Aan dit verlangen van den Gouverneur-Generaal werd voldaan.

Ten opzigte van de toelating in Nederlandsch Indie van kinderen van ambtenaren, officieren en andere Europesche of met Europeanen gelijkgestelde ingezetenen van Nederlandsch Indie, werd verklaard, dat wanneer zij, na afwezendheid van daar, nog gedurende hunne minderjarigheid bij hunne ouders of voogden terugkeeren, zij niet verpligt zijn verlof te vragen om zich met der woon in Nederlandsch Indie te vestigen, naardien zij, minderjarig zijnde, volgen de woonplaats van hunne ouders of voogden; terwijl zij, meerderjarig zijnde, bij hunne terugkomst, krachtens art. 77 van het Reglement op het beleid der regering en het besluit van 10 Januarij 1834 (*Staatsblad* 1834, n°. 3), eene acte van inwoning vragende, niet gehouden zullen zijn over te leggen eenen door de eerste civiele autoriteit goedgekeurden borgtogt „dat zij niet zullen komen ten laste van den Lande," zoo als bepaald is bij besluit van 29 Januarij 1842, n° 10 (*Staatsblad* 1842, n° 4).

Voormelde verklaring is opgenomen in het *Staatsblad* van 1852, n°. 5.

Het streven van de Chinezen en andere vreemde Oosterlingen, om zich met de inlandsche bevolking te amalgameren, was reeds sinds vele jaren zooveel mogelijk van regeringswege tegengegaan.

Hiertoe strekte vooral de aan die lieden opgelegde verpligting om in afzonderlijke kampen, onder hoofden van hunne eigene natie, te zamen te wonen (*Staatsblad* 1835, n°. 37 en 1846, n°. 24).

Door de afschaffing van de bazarbelasting werden vele Chinezen, die vroeger door de pachters van dat middel in de binnenlanden werden gebruikt, van deze qualificatie tot verblijf aldaar beroofd, en moesten, volgens de bestaande bepalingen, naar de hoofdplaatsen der residentien verhuizen, hetgeen voor velen, die reeds jaren lang in de binnenlanden gevestigd waren en zich duurzame woningen hadden aangeschaft, welke bij verpligten verkoop zeer weinig zouden opbrengen, ten hoogste bezwarend was.

Ten einde dit bezwaar zooveel mogelijk weg te nemen, werden, op voorstel van den betrokken resident, eenige bepalingen op het verblijf der Chinezen en andere vreemde Oosterlingen in de residentie Samarang gearresteerd, waarbij zij in het

algemeen verpligt werden zich op eenige daartoe aangewezen plaatsen te vestigen, maar eene uitzondering werd gemaakt ten behoeve van hen, die, op de hoofdplaatsen der districten gevestigd, aldaar in hun toebehoorende *steenen*, *met pannen gedekte*, of eene waarde van minstens *f* 300 hebbende huizen wonen (*Staatsblad* 1852, n°. 45).

Het bestaande verbod van den aanbreng van Chinesche nieuwelingen werd, ten opzigte van Batavia, in zoo verre gewijzigd, dat aan ambachtslieden, die terstond bij hunne aankomst bij eenen geschikten bekenden baas, ten genoegen van den resident, in dienst konden treden, vergund werd zich aldaar te vestigen.

Misbruiken, waartoe die exceptie aanleding gaf, deden tot hare intrekking besluiten, waartoe te eer werd overgegaan, daar geen gebrek bestond aan de noodige ambachtslieden, en eene vermeerdering der reeds zoo talrijke Chinesche bevolking van Batavia, ten gevolge van de afschaffing der bazarbelasting, konde worden voorzien.

In 1852 werden 110 acten van vast en 46 acten van tijdelijk verblijf verleend, als:

aan personen geboortig van

	Vast	Tijdelijk.
Nederland	80	
Pruissen	4	3
Belgie	11	7
Saxen-Gotha . . .	1	
Baden	1	
Holstein	1	
Zwitserland	1	
Hannover	1	5
Engeland	4	10
Duitschland. . . .	1	7
Saxen.	1	
Frankrijk	1	4
Java	2	
Malakka	1	
Oldenburg		1
Berbice		1
Brazilie		1
Perzie		5
de Vereenigde Staten van Noord-Amerika		2
Totaal . .	110	46

§ 3. *Passen voor personen.*

In verband met de onder de rubriek „Regt van verblijf” aangeteekende verklaring nopens de toelating in Nederlandsch Indie van minderjarige kinderen van Indische ingezetenen, werd bepaald, dat aan die minderjarigen, mitsgaders aan de zoodanigen, welke bij het aanvankelijk vertrek hunner ouders of voogden naar Nederlandsch Indie in Nederland zijn achtergebleven, en hunne betrekkingen vóór het bereiken hunner meerderjarigheid derwaarts volgen, voortaan niet meer zullen worden uitgereikt passen tot vertrek naar Nederlandsch Indie, maar dat aan hen,

naar aanleiding van het verzoek om een pas, zal worden uitgereikt eene verklaring, dat zij, als minderjarig zijnde, geen pas van het Departement van Kolonien noodig hebben tot vertrek naar Nederlandsch Indie.

In navolging van op het reizen van notarissen bestaande verordeningen, werd bepaald, dat de bij de Raden van Justitie op Java en bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie toegelaten practizijns, voor reizen binnen het ressort van die raden en met uitzondering van het gebied der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta en van het eiland Madura, niet verpligt zijn zich tot bekoming of vertoon van reispassen te vervoegen tot de plaatselijke autoriteiten (*Staatsblad* 1852, n°. 13).

In weerwil van het daartegen bestaande verbod, werden nog op sommige plaatsen bij de uitreiking van passen gelden geheven van Chinezen en andere met inlanders gelijkgestelden, op grond van het biljet der Indische regering van den 16den van Sprokkelmaand 1811.

Ten einde dit misbruik voor den vervolge te voorkomen, werd, met intrekking voor zooveel noodig van dat biljet, aan alle ambtenaren en geëmploijeerden verboden, om van Chinesche en andere met inlanders gelijkgestelde ingezetenen of van inlanders voor binnenlandsche reispassen betaling te vorderen (*Staatsblad* 1852, n°. 9).

§ 4. *Begrafenissen en begraafplaatsen*

Ter vervanging van de op dat stuk bestaande bepalingen, werd in den loop van 1852, gearresteerd een reglement voor de commissie belast met het beheer der begraafplaatsen voor Europeanen en daarmede gelijkstaande personen te Soerabaija, zoomede voor een opziener der begraafplaatsen, de aansprekers, dragers, doodkisten-makers en lijkwagen-verhuurders (*Staatsblad* 1852, n°. 72).

§ 5. *Lijfeigenen en pandelingen.*

De ten-uitvoer-legging der publicatie van 16 November 1851 (*Staatsblad* n°. 66) ondervond in het gouvernement der Moluksche eilanden moeijelijkheden, daar het maandgeld, hetwelk daarbij aan de slaven ten laste der eigenaars was toegelegd, de armoede der meeste daar wonende slavenhouders in aanmerking nemende, veel te hoog was.

Den gouverneur dier eilanden werd op zijne hierover ingebragte vertoogen te kennen gegeven, dat er genoegen mede zal worden genomen, dat de bedoelde bepaling vooreerst niet met gestrengdheid worde toegepast.

In het laatst van 1851 vestigde de resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo de aandacht der Regering op den slavenhandel, welke op de oostkust van Borneo sterk gedreven werd.

Vele menschen werden dáár door de zeeroovers aangebragt en aan de vorsten en grooten verkocht.

Den gezaghebber van Koetei en de oostkust van Borneo was het gelukt eenigen dier lieden in vrijheid te doen stellen of los te koopen.

Bijna gelijktijdig werd van den resident der Wester-afdeeling van Borneo berigt ontvangen van het aankomen te Pontianak van twee Boeginesche praauwen, te zamen aan boord hebbende 128 pandelingen, en van de maatregelen, welke hij ten opzigte van die lieden genomen had.

Na rijpe overweging van deze beide berigten werd in den aanvang van 1852 verklaard dat de aanvoer van pandelingen ter Westkust en ter Zuid- en Oostkust van Borneo gelijkgesteld wordt met den aanvoer van, en dat gevolgelijk op dien aanvoer van toepassing zijn de resolutien van 7 Maart 1822, n°. 35 (*Staatsblad* n°. 12*a*), en de artt. 18, 19, 22, 26 en 30 der publicatie van 24 December 1825 (*Staatsblad* n°. 44).

Deze verklaring is opgenomen in het *Staatsblad* van 1852, n°. 10.

§ 6. *Invoer van vuurwapenen en buskruid.*

In de havens van Palembang en Moeara Kompeh, voor den grooten handel en

dus ook, ingevolge het bepaalde bij *Staatsblad* 1848, n°. 44, voor den invoer van vuurwapenen en buskruik opengesteld, werden in den aanvang der laatste onlusten aanzienlijke hoeveelheden van deze artikelen, ten gerieve der opstandelingen, ingevoerd, waardoor de onderdrukking van den opstand zeer werd bemoeijelijkt.

Ten einde den opstandelingen dezen gewigtigen steun te ontnemen, werd voor den tijd van één jaar, ten aanzien van de bovengenoemde havens, buiten werking gesteld art. 2 van het *Staatsblad* van 1848, n°. 44, en mitsdien op die havens van toepassing verklaard het reglement op den invoer en het bezit van vuurwapenen en buskruid, vervat in het *Staatsblad* van 1828, n°. 58.

De publicatie deswege komt voor in het *Staatsblad* van 1852, n°. 54.

§ 7. *Passen voor vaartuigen.*

In 1852 werden 53 zeebrieven afgegeven, als:

aan Europeanen	18,	voor	eene	scheepsruimte	van	1460½	lasten
„ Chinezen	13,	„	„	„	„	795	„
„ Arabieren	13,	„	„	„	„	1597½	„
„ Inlanders	9,	„	„	„	„	493	„
Te zamen . .	53					4346	„

Deze vaartuigen waren van de volgende soorten:

3 stoomschepen,
1 driemastschip,
20 barken,
3 brikken,
22 schoeners,
4 kotters.

53

§ 8. *Veiligheidsmaatregelen bij stoomwerktuigen.*

De ongelukken, welke bij het gebruik van stoomwerktuigen kunnen plaats grijpen, hadden reeds in 1849 het voornemen doen opvatten, om een reglement uit te vaardigen houdende voorschriften van veiligheidsmaatregelen, hetgeen tot eene langdurige en uitgebreide briefwisseling aanleiding gaf.

In het jaar 1852 werd eindelijk een reglement ter zake uitgevaardigd en in werking gebragt; het is geschoeid op de op dat stuk in Nederland geldende bepalingen, welke van 1833 dagteekenen. (*Staatsblad* 1852, n°. 20.)

Later werden ook bepalingen vastgesteld omtrent den tijd wanneer en de persoon door wien de in het reglement voorgeschreven onderzoekingen zullen worden bewerkstelligd (*Staatsblad* 1852, n°. 48).

§ 9. *Misbruik van sterken drank.*

In den loop van 1852 beraamde de Indische Regering middelen tot wering van het misbruik van sterken drank, speciaal onder de militairen.

Zij ging daarbij uit van het beginsel, dat het misbruik behoort te worden geweerd zonder het gebruik te beletten.

§ 10. *Uitroeijing van schadelijk gedierte.*

Van gouvernementswege zijn sedert vele jaren premien uitgeloofd voor het vangen en dooden van tijgers, verschillende naar mate van de soort der tijgers en naar mate van de plaatselijke omstandigheden.

In weerwil van deze aanmoediging tot uitroeijing, rigten de tijgers in onderscheidene streken van Java nog groote verwoestingen aan en is hun aantal nog steeds hoogst aanzienlijk.

De uitroeijing wordt zeer bemoeijelijkt door de ondoordringbaarheid der bosschen en ravijnen waar zij zich gewoonlijk ophouden, en door het bijgeloof der Javanen op sommige plaatsen, die in de tijgers hunne afgestorvene voorvaderen meenen te zien.

Volgens de opgaven der hoofden van gewestelijk bestuur is in de vijf laatste jaren in de onderscheidene gewesten het volgende getal tijgers gevangen:

	1848.	1849.	1850.	1851.	1852.
Bantam	22	22	22	23	23
Krawang.	26	17	28	20	18
Preanger regentschappen	»	»	52	84	114
Cheribon.	»	»	»	»	13
Tagal.	»	»	83	83	83
Pekalongan.	»	»	»	»	2
Samarang	»	»	»	»	33
Banjoemaas.	40	61	40	34	52
Bagelen		»	38	38	38
Kadoe	»	»	7	8	5
Soerakarta	»	»	»	»	»
Djokjokarta.	15	15	15	15	15
Patjitan	»	»	»	»	41
Madioen.	»	»	»	»	»
Kedirie	»	»	»	»	63
Japara	»	»	»	20	29
Rembang	»	»	»	»	44
Soerabaija	16	10	7	14	12
Pasoeroean	»	»	6	9	2
Bezoekie.	»	»	»	»	74
Banjoewangie	21	31	37	29	28

De opgave over de vier eerste jaren is, zoo als uit den staat blijkt, zeer onvolledig, zijnde ook van sommige residentien enkel globale opgaven ontvangen; alle bevatten slechts die gevallen, waarin de premie is uitbetaald.

Het dooden van wilde varkens enz., welke aan de cultures groote schade toebrengen, is aan de hoofden van gewestelijk bestuur aanbevolen.

In het jaar 1852 zijn, blijkens de residentie-verslagen, vele duizenden van deze en andere schadelijke dieren afgemaakt.

§ 11. *Plaatselijke verordeningen van politie.*

In 1852 werd eene instructie voor den wijkmeester en voor de handhaving der goede orde en politie te Boeroe (Moluksche eilanden) gearresteerd.

Voor de hoofdplaats Priaman werd een reglement van orde en zindelijkheid vastgesteld.

III. MAGT VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL IN ZAKEN VAN JUSTITIE EN POLITIE.

In 1852 ontstond twijfel in Indie, of door art. 4 van het Reglement op de regterlijke organisatie, in verband tot alinea 3 van art. 105 van dat reglement, al dan niet als vervallen moet worden beschouwd het bepaalde bij besluit van 24 Junij 1841, n°. 2, welk artikel 3 luidt als volgt:

„Te bepalen dat in alle die gevallen in welke inlandsche hoofden en ambtenaren zich schuldig zullen maken aan misbruik van gezag, landsdieverij of knevelarij, zoodanig dat, naar het oordeel der residentien of op zich zelf staande adsistent-residenten, eene geregtelijke vervolging daarop zoude moeten volgen, zij residenten de zaak vooraf, met opzending der ingekomen berigten en opgemaakte bescheiden, zullen brengen ter kennis van den Gouverneur-Generaal, ten einde door denzelven omtrent de afdoening overeenkomstig art. 88 van het regeringsreglement worde beslist."

Bij de behandeling dezer quaestie werd voornamelijk in aanmerking genomen:

dat het bewuste besluit, zonder eenigen aanschouw op den rang of het aanzien van den misdadiger, alleen betrekking heeft op de daarbij vermelde ambtsmisdrijven, gepleegd door inlandsche ambtenaren of hoofden, onverschillig welke ook hun rang moge zijn;

dat daarentegen art. 4 van het Reglement op de regterlijke organisatie alleen en uitsluitend op het maatschappelijk standpunt, den rang of het aanzien ziet, zonder eenige betrekking te hebben op den aard van het misdrijf of de aanleiding tot de geregtelijke vervolging; zoodat beide bepalingen geheel op zich zelve staan.

Daar het ook uit het origineel van bedoeld besluit bleek, dat het bepaalde voornemen bestond, om op de inlandsche ambtenaren toepasselijk te maken de bepalingen van art. 88 van het regeringsreglement, dat zij namelijk ter zake van ambtsmisdaden hier bedoeld niet zullen kunnen worden vervolgd dan na verkregen verlof van den Gouverneur-Generaal, werd het onraadzaam geoordeeld in de bestaande bepalingen eene verandering te maken.

Naar aanleiding van deze beschouwingen werd aangeteekend:

dat de Gouverneur-Generaal, bij voorkomende gelegenheden, het beginsel handhaaft;

dat wegens de misdrijven in art. 3 van het besluit van 24 Junij 1841, n°. 2, vermeld, in geen geval eene vervolging van inlandsche hoofden en ambtenaren kan plaats hebben, dan op magtiging van den Gouverneur-Generaal;

dat op de vervolging van andere dan de in art. 3 van het genoemde besluit vermelde misdrijven, toepasselijk is art. 4 Regterlijke Organisatie, indien zij begaan zijn door de aldaar bedoelde personen.

IV. EENIGE MIDDELEN VAN BEHEER MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND.

§ 1. *Burgerlijke stand.*

Door het Departement van Marine in Nederland werd het verzoek gedaan om voortaan de acten van overlijden van tot het Nederlandsch eskader behoorende en in Nederlandsch Indie overleden personen, geregeld en spoedig naar Nederland op te zenden, ten einde vertraging in het verleenen van pensioen aan de nagelatene betrekkingen te voorkomen.

In verband daarmede werd art. 65 van het Reglement op het houden der registers van den burgerlijken stand voor Europeanen en daarmede gelijkgestelde

personen in Nederlandsch Indie (*Staatsblad* 1849, n°. 25) gewijzigd en aangevuld door de volgende bepaling: „Indien de overledene behoorde tot het Nederlandsch zeewezen, zal de ambtenaar van den burgerlijken stand een uittreksel uit het register, houdende de acte van overlijden, doen toekomen aan het marine-departement te Batavia, hetwelk zorgen zal voor de doorzending aan het marine-departement in Nederland" (*Staatsblad* 1852, n°. 6).

§ 2. *Notariaat.*

De overlegging van het bewijs, dat afgelegd is het examen gevorderd tot uitoefening van de functien van notaris, luidens de resolutie van 7 Maart 1822, n°. 8 (*Staatsblad* n°. 11) in den regel verbonden aan de betrekking van secretaris eener residentie, werd verklaard, bij het bezit overigens van de daartoe gevorderde geschiktheid, eene aanbeveling te zijn voor die ambtenaren welke voor de betrekking van secretaris wenschen in aanmerking te komen (*Staatsblad* 1852, n°. 81).

§ 3. *Taxateurs.*

Een in het jaar 1852 ontstane twijfel omtrent de bevoegdheid van niet daartoe aangestelde personen tot de uitoefening van het beroep van taxateur voor vaste of losse goederen werd opgeheven door de verklaring der Regering, dat daartoe geenerlei aanstelling noodig is, maar dat ieder, des verkiezende, tot de uitoefening van dat beroep geregtigd is (*Staatsblad* 1852, n°. 59).

§ 4. *Wees- en Boedelkamers.*

De geringheid van het getal der leden van de weeskamers was oorzaak dat dikwijls bij ziekte of ontstentenis van een of meer leden moeijelijkheden ondervonden werden in het afdoen der voorkomende werkzaamheden.

Zoo waren, bij een arrest van het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, de weeskamers onbevoegd verklaard om als collegie te handelen, wanneer zij slechts uit den president en één lid bestonden.

Ter voorkoming zooveel mogelijk van stilstand der werkzaamheden, was reeds in 1833 aan den secretaris der weeskamer te Samarang het stemregt toegekend in de vergaderingen dier kamer, ingeval slechts twee stemgeregtigden mogten aanwezig zijn. Op grond van de bovenvermelde bezwaren werd die bepaling tot de secretarissen van alle weeskamers in Nederlandsch Indie uitgestrekt (*Staatsblad* 1852, n°. 3).

De moeijelijkheden, welke de wees- en boedelkamers meer en meer in het beleggen der haar toevertrouwde gelden ondervonden, deden de noodzakelijkheid inzien, de op dit stuk bestaande bepalingen, vervat in het *Staatsblad* van 1839, n°. 28, in eenen milderen geest te wijzigen.

Dien ten gevolge werd, met intrekking van alle daarmede strijdige bepalingen, verklaard, dat de wees- en boedelkamers de onder haar beheer zijnde penningen zullen mogen beleggen in rentegevende schuldbrieven, gehypothekeerd op vaste goederen, welker onbezwaarde waarde ten minste een derde boven de te beleggen som bedraagt, tegen eene rente-berekening van minstens zes ten honderd in het jaar; met aanschrijving om voor het aangaan der beleeningen op vastigheden, de waarde derzelve naauwkeurig te doen onderzoeken en zich zelven daarvan te overtuigen, zonder onvoorwaardelijk af te gaan op de bij de registers der verponding bekend gestelde, dikwijls door de eigenaren zelven opgegevene waarde (*Staatsblad* 1852, n°. 4).

Hieronder volgt een beknopt overzigt van den toestand der weeskamers op de drie hoofdplaatsen van Java, van de boedelkamer te Batavia, alsmede van de wees- en boedelkamer te Padang.

Weeskamer te Batavia.

Inkomsten in 1852.

Renten op uitstaande kapitalen			*f*	166.052: 69
Renten, teruggeschreven van eenige kapitalen waarover gebleken is geene renten verschuldigd te zijn				1.837:105
Renten, terugontvangen uit 's Lands kas in mindering der som wegens vroeger door de kamer overgebragte gelden (*Besluit* 8 April 1842, n°. 13)				897:103
Totaal . .			*f*	168,788: 37
Provisie bij de weeskamer. . . .	*f*	5,166:73		
het sequestraat . . .		8,514:90		13,681: 43
Salaris en leges				380: 60
Wisselkoers enz. op in Nederland uitgekeerde gelden. . . .				178: 01
Totaal inkomsten . .			*f*	183,028: 21

Uitgaven in 1852.

Renten, gevalideerd over kapitalen onder het beheer der kamer	*f*	74,650: 25
Administratiekosten		69,541: 10
Ongeautoriseerde uitgaven door de kamer gedaan		408: 34[5]
Voor den aankoop van het tegenwoordig gebouw der kamer en veranderingen daaraan		39,367: 30
Totaal uitgaven . .	*f*	183,966: 99[5]

Totaal bedrag van alle onder ultimo 1852 onder beheer der kamer zijnde fondsen	*f*	3,175,602:100
Bedrag der uitgezette gelden op ultimo 1852		2,759,834: 36

Reserve-fondsen.

Saldo onder ultimo 1852	*f*	731,195: 67
Verkoopprijs van het oude weeskamer-gebouw, in 1853 te ontvangen, en waarde van het tegenwoordige gebouw . . .		65,000: 00
Te zamen . .	*f*	796,195: 67

Getal der minderjarigen, wier gelden zich op ultimo 1852 onder beheer der weeskamer bevonden, 232.

Weeskamer te Samarang.

Inkomsten in 1852.

a. Weeskamer.

Renten op effecten en uitgezette kapitalen .	*f* 68,158: 03	
Provisiepenningen.	9,190: 76	
Salaris of kamerleges	1,650: 36	
		f 75,998:115

b. Boedelkamer.

Renten op effecten en uitgezette kapitalen .	*f* 11,510: 53	
Provisiepenningen.	2,956: 72	
Salaris of kamerleges	160: 70	
		f 14,627: 75

c. Desolate-boedel-kamer.

Provisiepenningen		136: 47
Totaal . .		*f* 90,762:117

d. Chineesch hospitaal.

Renten op uitgezette kapitalen	*f* 3,161: 39
Aan belasting	5,030: 72
Legaten	547:118
Te zamen . .	*f* 8,739:109

De inkomsten van het Chineesch hospitaal zijn uitsluitend ten voordeele van dat fonds zelf ontvangen.

Uitgaven in 1852.

Weeskamer.

Renten op kapitalen	*f* 45,622: 68

Boedelkamer.

Renten op kapitalen	5,396: 45
Gezamenlijke administratiekosten	57,426:117
Te zamen . .	*f* 108,445:110

Ten behoeve van het Chineesch hospitaal is uitgegeven . .	*f* 8,148: 37

Bedrag der onder beheer zijnde fondsen.

Weeskamer	*f*	985,723:109
Boedelkamer		181,286: 07
Desolate-boedel-kamer		73,502: 30
Chineesch hospitaal		84,904: 26
Reserve-fonds		83,344: 42
Alzoo te zamen	*f*	1,408,760: 94

Uitgezette kapitalen uit de fondsen van:

de weeskamer	*f*	965,125: 40
„ boedelkamer		172,350: 00
het Chineesch hospitaal		23,300: 00
Gezamenlijk	*f*	1,160,775: 40

Reserve-fonds op ultimo 1852 . . . . . *f* 83,344: 42

Getal minderjarigen wier gelden beheerd worden:

weeskamer	412
boedelkamer	283

Weeskamer te Soerabaija.

Inkomsten in 1852.

Wegens renten voor uitstaande kapitalen	*f*	42,718: 65
Provisiepenningen		14,689:109
Leges		1,894:105
Te zamen	*f*	59,303: 39

Uitgaven in 1852.

Aan renten op geadministreerde kapitalen	*f*	42,209: 32
Administratiekosten		32,177: 71
Te zamen	*f*	74,386:103

Bedrag der bij de wees- en boedelkamer in beheer zijnde kapitalen:

van de weeskamer	*f*	546,366: 87
„ „ boedelkamer		249,389: 75
fonds van het Chinesche hospitaal		80,629: 80
overgewonnen provisiepenningen en leges door het sequestraat.		19,275: 28
Totaal	*f*	895,661: 30

Uitgezette kapitalen.

Wees- en boedelkamer	*f*	689,245: 00
Chineesch hospitaal.		14,250: 00
Reserve-fondsen op ultimo 1852		22,687: 25

Getal minderjarigen wier goederen worden beheerd:

Christen pupillen.	266
Onchristen id.	210
Totaal . .	476

Boedelkamer te Batavia.

Inkomsten in 1852.

Wegens rente of kapitalen	*f*	136,788: 71
„ provisie.		7,729: 49
„ salaris, leges enz.		974: 96
Totaal . .	*f*	145,492: 96

Uitgaven in 1852.

Aan rente op kapitalen	*f*	51,258: 18
„ administratiekosten		51,278:110
Totaal . .	*f*	102,537: 08

Bedrag der onder beheer zijnde fondsen	*f*	2,276,188: 42
„ „ uitgezette kapitalen op ultimo 1852.		2,201,987: 09
Reserve-fonds.		416,246: 63

Getal minderjarigen wier gelden door de kamer beheerd worden 744.

Wees- en boedelkamer te Padang.

Inkomsten.

Renten op kapitalen	*f*	2,320.00	(voor de pupillen *f* 4640)
Provisiepenningen		1,952.85	
Salaris, leges enz		84.12	
Totaal . .	*f*	4,356.97	

Uitgaven.

Renten op kapitalen	*f*	1,881: 00
Administratiekosten.		412: 68
Totaal . .	*f*	2,293: 68

Bedrag der fondsen	*f*	220,697: 64
„ „ uitgezette kapitalen		102,845: 64
De reserve-fondsen.		4,017: 60

Het getal pupillen was 42.

§ 5. *Naturalisatie.*

In 1852 werd bepaald dat van hen, die verlangen mogten te worden genaturaliseerd, voortaan vooraf eene som ter bestrijding der onkosten zal gevorderd worden.

§ 6. *Gevangenissen en gevangenen.*

Zoo als reeds in het vorige Verslag staat aangeteekend, was op het einde van 1851 nog in behandeling een ontwerp van bepalingen ter voorkoming van persoonsverwarring onder de veroordeelden, aangeboden door de commissie tot verbetering van het lot der veroordeelden tot dwangarbeid, ingesteld bij besluit van 22 Februarij 1846, n°. 1.

De gedane voorstellen kwamen echter voor veel te omslagtig te zijn en ook niet tot het doel te zullen leiden.

Daar het tevens bleek dat de gedachte commissie, als uit een groot aantal leden zamengesteld, daardoor het invoeren van verbeteringen niet bevorderde en dat hare werkzaamheden met beter gevolg aan een enkelen deskundige konden worden opgedragen, zoo werd om dit denkbeeld, hetwelk algemeen ingang vond, te verwezenlijken: 1°. de gemelde commissie ontbonden en 2°. aan mr. *P. Brunsveld van Hulten*, raadsheer in het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie opgedragen:

a. een volledig overzigt te leveren van het thans bestaande ten aanzien van tot dwangarbeid veroordeelde personen;

b. voorstellen te doen tot verbetering van het bestaande, een geheel uitmakende, en bij welker invoering al de bestaande voorschriften zouden kunnen worden ingetrokken.

In voldoening hieraan werd ontvangen een concept-reglement voor de gevangenissen en bewaarplaatsen in Nederlandsch Indie, vergezeld van eene Memorie van Toelichting.

Dat stuk werd aan de betrokkene autoriteiten toegezonden ten einde, voorzien van hare beschouwingen en aanmerkingen, door tusschenkomst van den ontwerper wederom der Regering te worden aangeboden.

Onder de rubriek „Waterstaat en 's Lands gebouwen" wordt melding gemaakt van de voornaamste werken, welke in het jaar 1852, met betrekking tot de gevangenissen, werden tot stand gebragt.

Misbruiken, welke in het in rekening brengen door de betrokken ambtenaren

van kostgeld voor vervoerd wordende gevangenen werden ontdekt, gaven aanleiding dat daaromtrent nieuwe bepalingen gemaakt werden (*Staatsblad* 1852, n°. 36).

Reeds sedert jaren was de aandacht der Regering gevestigd op de gebreken, welke bestonden in het stelsel van opsluiting der tot kruiwagen- en gevangenisstraf veroordeelde militairen beneden den rang van officier.

Een voornaam gebrek was, dat al die veroordeelden, hetzij zij wegens zware vergrijpen tot infamerende straffen, dan wel wegens mindere vergrijpen slechts tot detentie veroordeeld waren, eene gelijke behandeling op het fort Erfprins ondergingen.

Ten einde hierin eene gewenschte verandering te brengen werd bepaald: dat de militairen beneden den rang van officier, welke tot gevangenisstraf, zonder vervallen-verklaring van den militairen stand, zijn veroordeeld, hunne straf voortaan niet meer op fort Erfprins, maar in de vesting Willem I zullen ondergaan.

E. Eeredienst.

Het bestuur van de Protestantsche Kerk in Nederlandsch Indie onderging in het jaar 1852 geene verandering.

In 1851 had dat bestuur de aandacht der Regering gevestigd op de volgens deszelfs gevoelen meer en meer toenemende verflaauwing van den godsdienstzin der Europesche bevolking van Nederlandsch Indie, en bood zij eenige conceptbepalingen aan betrekkelijk de pligtmatige viering van den Zondag en andere dagen aan de openbare Christelijke godsdienst gewijd.

Het kwam der Regering, met het oog op art. 82 van het Reglement op het beleid der regering, bedenkelijk voor, bepalingen op dit onderwerp vast te stellen, zoodat zij zich bepaalde bij eene aanbeveling in bedoelden zin aan de hoofden van gewestelijk bestuur.

Op magtiging van het opperbestuur werd de kort te voren uit Nederland teruggekeerde dr. *S. A. Buddingh*, laatstelijk predikant te Batavia, belast met het doen eener algemeene inspectie betreffende de Protestantsche Kerk en het schoolwezen in Nederlandsch Indie.

Ten vervolge op art. 2 van het besluit van 2 Augustus 1850, n°. 1, houdende regeling der verdeeling van het dienstwerk der predikanten in Nederlandsch Indie, werd bepaald, dat de verschillende gemeenten in de residentie Samarang twee maal 's jaars zullen worden bezocht, boven en behalve de bezoekreizen naar die gemeenten, welke op de doorreize naar de residentien Banjoemaas, Bagelen, Kadoe en Japara twee maal 's jaars plaats hebben.

In het vorig Verslag werd aangeteekend, dat de Regering zich genegen had verklaard om, bijaldien de Engelsche gemeente te Batavia daartoe aanzoek deed, eene tegemoetkoming te verleenen in de kosten der openbare godsdienstoefening dier gemeente.

Tot dat doel werden dan ook voor het jaar 1851 en later voor 1852 subsidien verleend.

Een kort te voren uit Nederland aangekomen Protestantsche predikant, bestemd voor de dienst in Nederlandsch Indie, werd, op verzoek van den kerkeraad, voor den tijd van één jaar gedelegeerd bij den kerkeraad der Evangelisch-Luthersche gemeente te Batavia, om de betrekking van voorzitter bij dien raad waar te nemen, bepaaldelijk met het doel om de vereeniging van de Evangelisch-Luthersche met de Protestantsche gemeente te Batavia zoo mogelijk tot stand te brengen en tevens de herderlijke dienst, waaronder evenwel niet werd begrepen de predikdienst, bij de Luthersche gemeente te vervullen.

De van verlof uit Nederland teruggekeerde predikant *H. H. Schiff* werd, in afwachting van eene vaste standplaats, tijdelijk belast met de waarneming van de dienst bij de Protestantsche gemeenten in Rembang en Japara.

Aan twee zendelingen van het Nederlandsche zendeling-genootschap te Rotterdam werd toegestaan zich respectivelijk te Boelekomba en te Bonthain (Z. W. Celebes) te vestigen, ten einde, tegen genot van vrije woning, behalve de verrigting der werkzaamheden aan hunne zending verbonden, zich ook hoofdzakelijk te wijden

aan het geven van godsdienstig en gratis elementair onderwijs aan de jeugd der Christelijke gemeente dier plaatsen, en om jaarlijks van hunne werkzaamheden verslag te doen aan den kerkeraad der Protestantsche gemeente te Macassar.

Tevens werd ter beschikking dier zendelingen gesteld eene som van *f* 2000 voor den opbouw te Boelekomba en te Bonthain van gebouwen, geschikt tot woning der zendelingen en tot het houden der school en van godsdienstoefeningen.

Aan bestuurders van het Javaasch medewerkend zendeling-genootschap, tevens uitmakende het bestuur van het *Nederlandsch-Oost-Indische Bijbelgenootschap*, werd op hun verzoek om die beide genootschappen te vereenigen onder den naam van *Nederlandsch-Oost-Indisch Zendeling- en Bijbelgenootschap* te kennen gegeven, dat er bij het Gouvernement geen bezwaar tegen deze zamensmelting bestond.

Aan eenen zendeling-leeraar te Koepang, die vroeger eene toelage van *f* 100 's maands van het Nederlandsch zendeling-genootschap ontving, werd, toen het genootschap daarmede ophield, eene gelijke som uit 's Lands kas als tractementsverhooging verleend.

In het jaar 1852 werd de Hendrikskerk te Macassar, aldus genaamd ter herinnering aan het bezoek van *Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden*, voltooid en op den 2den Mei plegtig ingewijd door den predikant bij de Protestantsche gemeente aldaar *H. Marnstra.*

Magtiging werd verleend om de woning van den leeraar bij de Christen gemeente te Depok en Toegoe (afdeeling Buitenzorg) voor 's Lands rekening te vernieuwen.

In het 23ste jaarlijksche verslag van het Rhijnsche zendeling-genootschap komen eenige bijzonderheden voor aangaande den uitslag der van wege hetzelve aangewende pogingen om op Borneo het Christendom te verbreiden.

Behalve te Banjermassing zelf, waren in de landschappen Poelo Petak, Mentangie en Sihong zendelingen gevestigd.

Op de hoofdplaats Banjermassing ondervonden hunne pogingen veel tegenstand, bij de Maleijers door het fanantisme der hadjies en priesters, en bij de Chinezen door hunne geldzucht en den invloed der Daijaksche vrouwen.

Op andere plaatsen slaagden zij er in den afkeer, welke aanvankelijk bij de Daijakkers tegen hen bestond, te overwinnen en vooral met behulp van het schoolonderwijs het godsdienstig onderwijs uit te breiden.

§ 2. *Roomsch-katholijke.*

Na het overlijden van mgr. *Jacobus Grooff*, bisschop van Canea in partibus infidelium, apostolisch vicaris van Batavia, nam mgr. *V. M. Vrancken*, die bij Koninklijk besluit van 10 Julij 1847, n°. 86, als bisschop van Colophon in partibus infidelium en als coadjutor cum futura successione van dien kerkvoogd erkend was, den titel van apostolisch vicaris van Batavia aan.

De aan dezen kerkvoogd toegevoegde Roomsch-katholijke geestelijkheid in Nederlandsch Indie bestond uit acht geestelijken, waarvan 2 te Batavia, 2 te Samarang, 2 te Soerabaija, 1 te Padang en 1 tijdelijk op Banka.

Deze laatste was in October teruggekomen van het Chineesch collegie te Poeloe Pinang, werwaarts hij in 1850 met voorkennis der Regering gezonden was om de Chinesche taal te leeren.

Ten einde door eenen vasten regel bepaald zouden zijn de voordeelen, welke aan Roomsch-katholijke geestelijken, die kerkelijke reizen doen, behooren te worden toegekend, werd als bestendiging van de bestaande gewoonte bepaald, dat wanneer de Gouverneur-Generaal aan eenen Roomsch-katholijken geestelijke toestaat eene kerkelijke reis te doen in een gedeelte van Java; *a.* op dien geestelijke van toepassing is het reglement op de reis- en verblijfkosten voor civiele ambtenaren, gearresteerd bij besluit van den Commissaris-Generaal van 31 Maart 1828, n°. 34; *b.* aan dien geestelijke worden toegekend: 1°. het kosteloos gebruik van paarden, waar die van gouvernementswege gesteld zijn of kunnen worden verstrekt; 2°. boven het getal koelies, op hetwelk de geestelijken volgens hunnen rang aanspraak heb-

ben, nog vier koelies en een gloddakpaard, welke laatsten, als dienende voor het vervoer van de noodige kerkgoederen, in rekening mogen worden gebragt van af de plaats waar die goederen zich in den regel bevinden, en gedurende de verdere reize over het aangewezen gedeelte van Java; *c.* in acht te nemen het bepaalde bij besluit van 3 December 1834, n°. 5 (*Staatsblad* 1834, n°. 63), en bij art. 1 der resolutie van 6 September 1835, n°. 24.

Aan de ondergenoemde Roomsch-katholijke geestelijken werd door de Regering vergunning verleend om kerkelijke reizen te doen:

1°. aan den bisschop van Colophon i. p. i., om, vergezeld van den pastoor *van den Grinten* te Samarang, eene reis te doen in de 2de afdeeling van Java;

2°. aan den onder-pastoor te Soerabaija *C. de Hesselle*, om de hem in het vorige jaar vergunde reis naar Celebes en onderhoorigheden en naar de Molukken uit te strekken tot de residentie Timor;

3°. aan den pastoor of, bij verhindering van dezen, aan den onder-pastoor te Soerabaija, om eene kerkelijke reis te doen in de 3de afdeeling van Java;

4°. aan den onder-pastoor te Batavia *C. Claessens*, om eene kerkelijke reis te doen in de 1ste afdeeling van Java;

5°. aan den Roomsch-katholijken geestelijke *J. J. Langenhoff*, om eene reis te doen naar Banka, Riouw en Palembang.

Ter tegemoetkoming in de kosten van gebouwen voor de Roomsch-katholijke eeredienst werd in 1852 door de Regering toegestaan:

a. voor de vergrooting en verbetering van de Roomsch-katholijke kerk te Soerabaija *f* 5000:

b. voor den opbouw van eene Roomsch-katholijke kerk te Padang *f* 31,227.10.

Te Batavia werd een ruim en doeltreffend huis gebouwd voor den bisschop en twee geestelijken, voor welk werk in het vorige jaar een som van *f* 16,324.90 door de Regering was beschikbaar gesteld.

De kosten eener kapitale herstelling aan het kerkgebouw werden uit eigen fondsen bestreden.

§ 3. *Mohammedaansche.*

In 1852 werd overgegaan tot de afschaffing van de recognitie welke, krachtens onderscheidene bepalingen, van de als bedevaartgangers naar Mekka vertrekkende inlanders geheven werd. De moeijelijkheden aan de heffing verbonden en de menigvuldige ontduikingen derzelve hebben tot die afschaffing geleid.

OPGAVE der als bedevaartgangers naar Mekka vertrokken en van de van daar teruggekeerde personen in de jaren 1850, 1851 en 1852.

	Vertrokken.				*Teruggekomen.*			
	1850	1851	1852	Totaal.	1850	1851	1852	Totaal.
Bantam	6	48	10	64	10	5	6	21
Batavia	1	2	21	24	1	6	„	7
Buitenzorg	7	9	16	32	„	13	14	27
Preanger regentschappen	7	23	133	163	7	37	15	59
Krawang	„	„	„	„	„	„	„	„
Cheribon	9	„	41	50	3	3	9	15
Tagal	5	„	2	7	1	2	„	3
Pekalongan	„	„	20	20	6	„	„	6
Samarang	„	„	„	„	144	36	291	471
Kadoe	1	5	„	6	„	„	2	2
Bagelen	„	„	2	2	7	2	9	18
Banjoemaas	„	1	1	2	9	„	9	18
Madioen	„	„	„	„	„	„	„	„
Patjitan	„	„	„	„	„	„	„	„
Soerakarta	„	„	13	13	„	„	22	22
Djokjokarta	„	„	1	1	„	„	1	1
Japara	„	„	23	23	20	11	21	52
Kedirie	„	„	„	„	„	„	„	„
Rembang	„	„	„	„	„	„	„	„
Soerabaija	32	17	106	155	1	27	33	61
Pasoeroean	1	„	24	25	„	2	6	8
Bezoekie	2	„	„	2	„	„	„	„
Banjoewangie	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal	71	105	413	589	209	144	438	791

Over het algemeen hield de inlandsche geestelijkheid zich in het verloopen jaar rustig en onderscheidde zich door een ordelijk gedrag.

F. Instellingen van liefdadigheid.

Met verwijzing van art. 4 van het Reglement voor de schutterijen op Java (*Staatsblad* 1838, n°. 22), werd bepaald, dat de binnenregenten van godshuizen en andere gestichten van liefdadigheid op Java, met toestemming van den Gouverneur-Generaal opgerigt, zullen zijn vrijgesteld van de persoonlijke schutterlijke

dienst, doch dat zij aan de schutterlijke kas zullen contribueren overeenkomstig art. 5 van dat reglement (*Staatsblad* 1852, n°. 38).

Bij het afbranden van het stadhuis te Samarang op 4 October 1850, was eene som van *f* 8000, toebehoorende aan de liefdadige gestichten op de drie hoofdplaatsen van Java en aanwezig in de consignatie-kas van den Raad van Justitie, verloren gegaan.

De helft dezer som bestond uit recepissen en werd, nadat het verlies behoorlijk geconstateerd was, van gouvernementswege aan de regthebbenden vergoed.

Reeds in 1850 was door het bestuur van het Roomsch-katholijk weeshuis te Samarang de goedkeuring der Regering gevraagd van een door hetzelve ontworpen en reeds in werking gebragt reglement.

Nadat op de aanmerkingen der Regering eenige veranderingen in hetzelve waren gemaakt, werd het in het begin van 1852 gearresteerd.

Bij resolutie van 16 September 1834, n°. 1 (*Staatsblad* 1834, n°. 38) waren de plaatselijke besturen, weeskamers en kerk- en armbesturen in Nederlandsch Indie aangeschreven, om zorg te dragen, dat bij het zenden van kinderen naar Samarang om in het Hervormde of Roomsch-katholijke weeshuis opgenomen te worden, steeds worde overgemaakt de voor eerste uitrusting van zulke kinderen bepaalde som van *f* 30; deze overmaking werd wijders verklaard een volstrekt vereischte voor de opneming der kinderen en eene verpligting te zijn, klevende op de gemeente, uit wier boezem der kinderen herkomstig zijn.

Ter vermijding van moeijelijkheden, welke ten opzigte der betaling van bovenbedoelde som gerezen waren, werd in het jaar 1852 de bepaling van het *Staatsblad* 1834, n°. 38, ingetrokken, en werden tevens eenige nieuwe bepalingen op de betaling van die som en op het innemen der kinderen in die weeshuizen vastgesteld (*Staatsblad* 1852, n°. 24).

Ter verpleging van de melaatschen op de Ambonsche eilanden waren vroeger gelden toegestaan, welke echter voor de verzorging van niet meer dan 50 lijders toereikend waren.

In weerwil van dezen maatregel bleven velen nog onverzorgd, daar alleen in de afdeelingen Amboina en Saparoea 90 bekende melaatschen aanwezig waren, buiten degenen die in de gestichten aldaar verpleegd werden.

Dien ten gevolge waren reeds in 1848 overwegingen aanhangig over de uitbreiding van de aan melaatschen verstrekte ondersteuning, en werd in den loop van het jaar 1852 bepaald, dat het leprozengesticht op het eiland Molana, nabij Amboina, zoude worden vergroot ter opname van 150 of 200 lijders.

Voor elken lijder werd eene som van *f* 36:24 's jaars beschikbaar gesteld en daarenboven voor algemeene benoodigdheden *f* 1295 's jaars.

De geneeskundige dienst bij dat gesticht werd aan een der te Amboina aanwezige officieren van gezondheid opgedragen, en deze gelast zich minstens eenmaal 's maand naar het eiland Molana te begeven.

De kosten van verbouwing werden op *f* 7334.48⁵, de kosten van onderhoud der melaatschen op *f* 6725 's jaars geraamd.

Het Gouvernement zou in de kosten van verbouwing voor *f* 2500 en in die der verpleging voor *f* 3413 deelen.

Moeijelijkheden, welke in het verkrijgen der benoodigde materialen werden ondervonden, deden echter den Gouverneur der Moluksche eilanden besluiten, onder nadere goedkeuring der Regering eenige wijzigingen in het vastgestelde bestek te maken, volgens welke voorloopig slechts vier gebouwen zouden worden daargesteld.

De kosten verminderden daardoor tot op *f* 6308.19⁵, en het getal personen, voor wier verpleging ruimte zoude komen, tot op 120 mannen en 40 vrouwen.

Opgave omtrent eenige liefdadige instellingen over 1852:

a. Java en Madura.

NAMEN DER GESTICHTEN.	VERPLEEGD OF BEDEELD GEDURENDE 1852. Christenen. Voor rekening van het Gouvernement.	Christenen. Voor rekening van anderen.	Onchristenen. Voor rekening van het Gouvernement.	Onchristenen. Voor rekening van anderen.
BATAVIA.				
Binnengestichten.				
Weezen-gesticht Parapattan	»	55	»	»
Chineesch hospitaal	»	»	203	»
Armengesticht	»	162	»	»
Stadsverband	»	»	846	35
Buitengestichten.				
Roomsch-katholijke kerk- en armbestuur	»	172	»	»
Diakonie	»	60	»	»
Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen	»	142	»	»
SAMARANG.				
Binnengestichten.				
Roomsch-katholijk weeshuis	240	»	»	»
Protestantsch weeshuis	221	4	»	»
Oude-mannenhuis	70	2	»	»
Chineesch hospitaal	»	»	69	»
Bedelaarsgesticht	»	»	236	»
Buitengestichten.				
Protestantsche kerkeraad	»	66	»	»
Roomsch-katholijke kerkeraad	»	99	»	»
Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen	»	43	»	»
SOERABAIJA.				
Binnengestichten.				
Protestantsch weeshuis	»	23	»	»
Bedelaarsgesticht	»	21	»	41
Protestantsche kerkeraad	»	36	»	»
Roomsch-katholijke kerkeraad	»	9	»	»
Commissie tot ondersteuning van behoeftige Christenen	»	46	»	»

b. Buitenbezittingen.

NAMEN DER GESTICHTEN.	GETAL DER VERPLEEGDEN. IN 1852.	AANMERKINGEN.
SUMATRA'S WESTKUST.		
Buitengestichten.		
Protestantsche kerkeraad . .	96 Christenen.	
Roomsch-katholijke idem . .	136 idem.	
Benkoelen.		
Gesticht te Mount Felix . .	20 Onchristenen.	Dit gesticht is uit particuliere bijdragen opgerigt. Daarin zijn gedurende 1850 24 en gedurende 1851 23 personen verpleegd, die leden aan besmettelijke ziekten, of niet in hun onderhoud konden voorzien.
Riouw.		
Chineesch hospitaal	34 Chinezen.	Dit gesticht bestaat uit bijdragen van de Chinesche gemeente.
Banka.		
Chineesch hospitaal	29 Chinezen.	Deze personen worden gevoed en verpleegd op kosten van het Gouvernement.
Celebes (Macassar).		
Protestantsch weeshuis, vereenigd met het gesticht voor vrouwelijke nijverheid . .	39 Christenen.	Deze werden verpleegd voor rekening van anderen.
MOLUKSCHE EILANDEN.		
Weeshuis te Ambon	10 kinderen.	
Leprozen-gesticht te Wauntoe .	12/36 Leprozen.	Zie overigens het hiervoren medegedeelde betrekkelijk het leprozenhuis op Molana.
„ „ „ Molana .	9 idem.	
„ „ „ Pisang (Banda)	9 idem.	Op gouvernementskosten.
Leprozen-gesticht te Castella (Ternate	37 idem.	
Diakonie te Ternate	5 personen.	
Leprozen-gesticht te Menado .	31 Leprozen.	Dit gesticht bestaat sedert medio 1852 op gouvernementskosten, die tot ultimo 1852 beliepen ruim *f* 1600.

Deze staat geeft nog geen geheel volledig overzigt van de openbare liefdadigheid, omdat niet al de opgaven tijdig genoeg zijn ontvangen.

Het vooruitzigt bestaat dat de bijdragen over 1853 vollediger zullen zijn, ten gevolge van deswege gegeven bevelen.

Op die buitenbezittingen, waarvan in deze staat geene melding is gemaakt, bestaan geene liefdadige gestichten.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

In den aanvang van het jaar werd door het bestuur van eene vereeniging tot bevordering van de geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie aan de Regering de erkenning van die vereeniging verzocht. Aan dit verzoek werd gevolg gegeven en tevens, tot wederopzeggings toe, de uitgave door de vereeniging van een geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie vergund, met verlof om de verslagen der civiele geneeskundige dienst daarin te doen afdrukken.

Om aan het bestaande gebrek aan geneeskundigen te gemoet te komen, werden uit Nederland uitgezonden zes geneeskundigen, bestemd om zich als particuliere geneesheeren op Java neder te zetten. Bij hunne aankomst aldaar werden hun verschillende standplaatsen aangewezen.

In het belang van eenen geregelden aanvoer van ijs, zoo nuttig in de hospitalen in Nederlandsch Indie, werd de faktorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij te Batavia verzocht het noodige te verrigten om, vooreerst door Nederlandsche schepen, jaarlijks te Batavia te doen aanvoeren p. m. 600 ton ijs uit Noord-Amerika, onder uitloving eener premie van *f* 1000 Indisch voor elke 150 ton ijs te Batavia uitgeleverd, met aanbeveling om die aanvoeren in verband met de bergruimte te Batavia te doen regelen.

Toen het eerst gevolg gegeven werd aan het denkbeeld om Javaansche jongelingen tot inlandsche geneeskundigen en vaccinateurs op te leiden, verkeerde men in de meening, dat de jongelieden van midden- en oostelijk Java, die overigens gezind mogten zijn zich op die studie toe te leggen, daarvan zouden worden teruggehouden, indien zij zich ten dien einde naar Batavia moesten begeven. Dit gaf aanleiding dat ook te Samarang en te Soerabaija de gelegenheid tot ontvangen van onderwijs werd opengesteld. Aan deze splitsing van het onderwijs waren echter vele zwarigheden en veel ongerief verbonden, zoodat, toen het later bleek, dat de meesten niet ongezind waren zich tot het bijwonen van de lessen naar Batavia te verplaatsen, bepaald werd, dat het bedoelde onderwijs alleen in het groot militair hospitaal te Weltevreden zal worden gegeven.

Tot het bouwen eener nieuwe ziekenzaal in het Chineesch hospitaal te Batavia, werd eene som van *f* 14,399.99 beschikbaar gesteld.

De inrigting van het Stadsverband te Batavia werd bevonden niet meer aan de behoefte te voldoen. Zoowel het personeel als het materieel aan dit gesticht verbonden bevond zich in eenen slechten staat en was te gering om in de behoeften der aldaar verpleegden (gemiddeld 140 daags) behoorlijk te voorzien.

Het hospitaal voor kettinggangers, onder hetzelfde opzigt gesteld als het Stadsverband, bevond zich eveneens in een zeer ongunstigen toestand. Gepaste maatregelen tot verbetering werden genomen.

In afwachting van nadere voorschriften, te geven bij een reglement voor de civiele geneeskundige dienst, werd bepaald, dat de civiele apothekers in Nederlandsch Indie in handen van den president van de plaatselijke commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt zullen afleggen den eed, voorgeschreven bij art. 19 van het Koninklijk besluit van 31 Mei 1818, n°. 63 (*Staatsblad* 1852, n°. 58).

Ten einde de particuliere ondernemingszucht te benuttigen om op Java eenige civiele reconvalescenten-huizen te erlangen, in welke in sommige gevallen ook militairen zouden kunnen worden opgenomen, werden herhaalde aankondigingen gedaan in de Javasche Courant van de genegenheid der Regering om ter zake voorstellen te ontvangen en tot oprigting mede te werken. Naar aanleiding daarvan werden eenige voorstellen ontvangen, welke echter alle als onaannemelijk werden verworpen, daar zij de strekking hadden, om de op te rigten etablissementen voor rekening van den Lande te doen toekomen, hetgeen de Regering juist wenschte te vermijden.

De gezondheidstoestand der inlandsche bevolking van Java en Madura gedurende het jaar 1852 mag, in vergelijking met vroegere jaren, gunstig genoemd worden. De cholera, welke in het vorige jaar vele slagtoffers gemaakt had, vertoonde zich in 1852 slechts hier en daar. De intensiteit der ziekte was echter eer toe- dan afgenomen, zoodat de verhouding der herstelden tot de overledenen nog immer ongunstig bleef.

Onder behandeling kwamen in de:

1ste militaire afdeeling	377	cholera-lijders,
2de „ „	726	„
3de „ „	1389	„

Van deze stierven in de:

1ste militaire afdeeling	80	of 21 pct.
2de „ „	269	„ 37 „
3de „ „	617	„ 44½ „

De sterfte bedroeg dus door een gerekend 38 pct.

In 1851 bedroeg zij ongeveer 39 pct.

Behalve de cholera heerschten nog de volgende epidemische ziekten: mazelen in Bagelen, waardoor 256 personen werden aangetast, die allen herstelden; koortsen te Ambal (residentie Bagelen). Van de 609 lijders, die niet onder geneeskundige behandeling kwamen, stierven er 49; van de 44, die geneeskundig werden behandeld, stierf niet een; koortsen te Soerakarta. Hier kwamen 44 lijders onder behandeling, die allen herstelden; van de 96 die niet onder behandeling kwamen, stierven er 7; galkoortsen in Cheribon. Deze waren van eene zeer kwaadaardige geaardheid; tot ultimo Januarij 1853 werden 8733 personen aangetast, waarvan 2611 of 30 pct. stierven.

In den loop van het jaar 1852 kwamen in het geheel bij de burgerlijke geneeskundige dienst in behandeling 37,113 lijders;

daarvan herstelden	33,091	lijders.
stierven	2,511	„
bleven in behandeling . . .	1,511	„
Te zamen . .	37,113	lijders.

Het opgegevene getal zieken bedraagt 32 pct. meer dan in 1851, hetgeen echter niet aan eene vermeerdering der ziektegevallen, maar aan eene meer algemeene geneeskundige behandeling en aan meer juistheid der opgaven moet worden toegeschreven.

Van de in behandeling gekomene lijders overleden 7 pct., hetgeen eene zeer gunstige uitkomst mag genoemd worden, wanneer men haar met die van het vorige jaar vergelijkt.

BANTAM.

De burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend door den eerstaanwezenden officier van gezondheid.

Gedurende het geheele jaar heerschten hier in eenen ligten graad intermitterende koortsen onder de inlandsche bevolking. In de districten Tanara en Parang Koedjang ontstond door het gebruik van onrijpe vruchten en door de ongunstige weêrsgesteldheid eene ziekte, welke, naar de beschrijving die er van gegeven werd, voor colitis werd gehouden. Aan natuurlijke pokken leden 7 personen, die allen herstelden. Lepra werd bij 40 personen aangetroffen.

BATAVIA.

Gedurende 1852 werden in de hieronder genoemde gestichten behandeld:

Namen der Gestichten.	Onder behandeling bij den aanvang des jaars.	Bijgekomen.	Hersteld.	Overleden.	Onder behandeling gebleven.	*Aanmerkingen.*
Stadsverband	79	724	513	194	96	
Kettingkwartier	75	1140	936	200	79	
Chineesch hospitaal. . .	197	355	269	80	203	
Armenhuis.	„	124	120	4	„	
Behoeftigen	„	960	938	22	„	
Nieuwe stadsgevangenis .	7	201	197	11	„	
	358	3504	2973	511	378	
Totaal . .	3862		3862			

Slechts 30 gevallen van natuurlijke pokken kwamen in genoemd tijdvak voor.

De nieuwe stadsgevangenis voldeed, wat de gezondheid van hare bewoners betreft, bij voortduring uitstekend. Men is bezig eene noodige uitbreiding aan de gebouwen van het Chineesch hospitaal te geven. Kleeding en voeding lieten niets te wenschen over.

De behandelde gebreken waren meest alle chronische; evenwel kwamen ook koortsen, dyssenteria en diarrhoea voor. In de maanden Julij en Augustus ontwikkelde zich eene voor vele lijders doodelijke febris typhosa.

Het burgerlijk geneeskundig personeel bestond uit drie stadsgeneesheeren, twee vroed-vrouwen en een stads-apotheker. Er waren vier particuliere apotheken en eene stad-apotheek aanwezig.

Ter bevordering der gezondheid werden onderscheiden moerassen in de voorsteden van Batavia gedempt.

BUITENZORG.

In de regeling der uitoefening van de geneeskundige dienst kwam geene verandering. In de districten Tjiebinong en Parong werd eene buikziekte waargenomen, die, aan zich zelve overgelaten, zeer vele lijders ten grave sleepte, doch door toediening van den bekenden cholera-drank gemakkelijk te bestrijden was. 188 lijders bezweken.

KRAWANG.

In deze afdeeling is een plaatselijk geneesheer gevestigd. De gezondheidstoestand was in 1852 gunstig.

PREANGER REGENTSCHAPPEN.

In deze residentie werden in 1852 twee civiele geneesheeren geplaatst: een te Tjiandjoer en een te Bandong. Op die beide plaatsen werden bamboezen gebouwen ter behandeling van zieke inlanders opgerigt.

CHERIBON.

De civiele geneeskundige dienst wordt in deze residentie waargenomen door eenen civielen geneesheer ter hoofdplaats Cheribon, en door twee officieren van gezondheid, te Palimanang en te Indramaijoe geplaatst.

In de maand November vertoonden epidemische koortsen zich in het bergdisstrict Talaga (regentschap Madja Lengka) en breidden zich alras in het regentschap Cheribon uit. Van af dat tijdstip tot aan het einde der maand Januarij 1853 werden 8783 personen door deze ziekte aangetast. Van deze overleden 2611 en herstelden 5007 personen.

Bij de inlandsche bevolking bestond niet de minste weerzin tegen het gebruik van Europesche medicijnen.

TAGAL.

In het jaar 1848 werd een civiel geneesheer in deze residentie geplaatst.

De cholera werd in dit jaar nog waargenomen; evenzoo koortsen. Door de mazelen werden 525 personen aangetast, van welke 12 overleden.

PEKALONGAN.

Een gepensioneerd officier van gezondheid is hier met de civiele geneeskundige dienst belast.

In het tweede kwartaal van 1852 brak de cholera wederom onder de inlandsche bevolking uit en tastte 153 personen aan, van welke 69 overleden. Overigens was de gezondheidstoestand voldoende.

SAMARANG.

Behalve door twee stadsgeneesheeren wordt de burgerlijke geneeskundige practijk hier waargenomen door eenen gepensioneerden officier van gezondheid en door eenen chirurgijn-accoucheur.

Gedurende 1852 zijn weder eenige gevallen van sporadische cholera voorgekomen. Overigens was de gezondheidstoestand der bevolking voldoende.

BANJOEMAAS.

Gedurende de vijf eerste maanden van 1852 bleef de hoofdplaats zonder plaatselijken geneesheer. Later werd er een officier van gezondheid heengezonden.

De gezondheidstoestand was sedert de aankomst van dien geneeskundige zeer voldoende.

BAGELEN.

In deze residentie werd de geneeskundige dienst waargenomen door de drie officieren van gezondheid, die bij de garnizoenen geplaatst zijn.

Geene epidemische ziekten hebben in 1852 in deze residentie geheerscht.

KADOE.

De officier van gezondheid, gedetacheerd bij het garnizoen van Magelang, is ook met de civiele geneeskundige dienst belast. De inlandsche hoofden en de voorname Chinezen stellen hier veel vertrouwen in de Europesche geneeskunst.

De cholera vertoonde zich in 1852 hier niet meer. Uit eene gedane opname bleekt, dat er 60 personen aan lepra leden.

SOERAKARTA.

De eerstaanwezende officier van gezondheid van het garnizoen en twee gepensioneerde officieren van gezondheid namen de civiele geneeskundige dienst waar.

Ter hoofdplaats is ook eene goed ingerigte particuliere apotheek aanwezig.

DJOKJOKARTA.

De civiele geneeskundige practijk is hier in handen van eenen officier van gezondheid

De gezondheidstoestand der bevolking was zeer voldoende; epidemische ziekten mazelen uitgezonderd, deden zich niet voor. Daarentegen deden zich gevallen van tusschenpoozende koortsen onder de inlandsche bevolking nog al veel voor.

PATJITAN.

In deze afdeeling nam de officier van gezondheid van het garnizoen de civiele geneeskundige dienst waar.

Gedurende 1852 hebben geene algemeene ziekten geheerscht.

MADIOEN.

Voor het regentschap Madioen werd in 1852 een civiel geneesheer bestemd. De overige regentschappen stonden onder het geneeskundig beheer van den eersten officier van gezondheid te Ngawie.

De bevolking is nog afkeerig van het gebruik van Europesche geneesmiddelen. Enkele gevallen van cholera deden zich nog voor.

KEDIRIE.

In dit gewest is de officier van gezondheid van het garnizoen met de waarneming der civiele geneeskundige dienst belast.

Belangrijke ziekten hebben hier in 1852 niet geheerscht.

JAPARA.

Na twee jaren lang van geneeskundige hulp verstoken te zijn geweest, verkreeg dit gewest eindelijk in de helft van 1852 eenen civielen geneesheer.

Van epidemische ziekten werden geene sporen ontdekt. Evenzeer bleef men van de cholera bevrijd.

REMBANG.

In 1852 werd een civiel geneesheer voor de afdeeling Toeban aangesteld. Ter hoofdplaats Rembang was er reeds vroeger een aanwezig.

De gezondheidstoestand der inlandsche bevolking was over het algemeen goed.

SOERABAIJA.

Alleen in de afdeeling Soerabaija kwamen nog eenige gevallen van cholera voor. 341 personen werden door deze ziekte aangetast, van welke 241 overleden. Volgens berigten zouden in de afdeeling Sumanap 401 personen aan de cholera gestorven zijn. In Bangkallang wisselden tusschenpoozende koortsen en colica elkander het geheele jaar door af.

De burgerlijke geneeskundige dienst ter hoofdplaats wordt door twee stadsgeneesheeren, een stads-apotheker en eene stads-vroedvrouw uitgeoefend.

De gezondheidstoestand op Bawean is zeer voldoende; er is een officier van gezondheid gedetacheerd, even als te Sumanap en te Bangkallang.

PASSAROEAN.

De burgerlijke geneeskundige dienst wordt in deze residentie uitgeoefend door twee civiele geneesheeren en eenen officier van gezondheid.

Andermaal werd dit gewest door de cholera bezocht; 1031 personen werden door haar aangetast, van welke 494 stierven.

BEZOEKIE.

Enkele gevallen van cholera deden zich voor, meestal met den dood eindigende. Zestig inlanders werden door de kinderpokken aangetast maar genazen allen op eene enkele uitzondering na. Dadelijk bij het uitbreken dezer laatste ziekte werden alle kinderen en vele volwassenen gevaccineerd of gerevaccineerd.

Aan den eerstaanwezenden officier van gezondheid is de burgerlijke geneeskundige dienst opgedragen.

BANJOEWANGIE.

In deze afdeeling is de civiele geneeskundige dienst aan eenen officier van gezondheid van het leger opgedragen.

Door de cholera werden 332 personen aangetast, van welke 111 overleden. Overigens werden geene belangrijke sporen van epidemische ziekte ontdekt.

SUMATRA'S WESTKUST.

De burgerlijke geneeskundige dienst wordt door de officieren van gezondheid bij de garnizoenen uitgeoefend.

De gezondheidstoestand was in het verloopen jaar voldoende. De vaccine breidt zich meer en meer uit.

BENKOELEN.

Alleen ter hoofdplaats is een officier van gezondheid aanwezig.

De koepok-inenting vindt bij de bevolking weinig bijval.

LAMPONGS.

De officier van gezondheid van het plaatselijk garnizoen oefent hier tevens de functien van burgerlijk geneesheer uit.

De cholera heeft gedurende 1852 onder de bevolking eenige slagtoffers gemaakt.

PALEMBANG.

De burgerlijke geneeskundige dienst wordt door den oudsten officier van gezondheid bij het garnizoen uitgeoefend.

De weerzin der bevolking tegen de vaccine is geheel verdwenen. Het toezigt over de vaccine-dienst wordt echter door de groote uitgestrektheid der residentie zeer bemoeijelijkt.

RIOUW.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig en de sterfte gering. De burgerlijke geneeskundige dienst wordt door eenen officier van gezondheid uitgeoefend.

Bij den Maleijer bestaat nog steeds groote afkeer van de vaccine en moeijelijk gaat hij er toe over zijne kinderen deze kunstbewerking te doen ondergaan.

BANKA.

Een der officieren van gezondheid van het garnizoen te Muntok is aldaar met de uitoefening der civiele geneeskundige practijk belast.

WESTER-AFDEELING VAN BORNEO.

Even als op de meeste buitenbezittingen is ook hier de eerstaanwezende officier van gezondheid belast met de burgerlijke geneeskundige dienst.

ZUID- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.

Een officier van gezondheid neemt te Banjermassing de burgerlijke geneeskundige dienst waar.

Op het steenkolen-etablissement te Pengaron is een hospitaal voor de daar aanwezige kettinggangers opgerigt. Ook daar is een officier van gezondheid geplaatst.

De cholera werd in geringe mate waargenomen.

CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.

De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer voldoende. Enkele gevallen van cholera kwamen nog voor.

Een gepensioneerd en een in actieve dienst zijnde officier van gezondheid zijn met de burgerlijke geneeskundige practijk belast.

De vaccine heeft te Macassar nog weinige vorderingen gemaakt.

MOLUKSCHE EILANDEN.

a. Menado.

In deze residentie is de officier van gezondheid van het garnizoen met de uitoefening der burgerlijke geneeskundige practijk belast.

b. Ternate.

De officier van gezondheid van het garnizoen, oefent de burgerlijke geneeskundige dienst uit.

De gezondheidstoestand was in het jaar 1852 over het algemeen gunstig. In 1852 werden 42 lepralijders op Castella behandeld, de geneeskundige behandeling had echter geenen merkbaren goeden invloed op hunne kwaal. Den 15den Julij begon men met van Java aangebragte stof te vaccineren.

c. Amboina.

Over het algemeen was de gezondheidstoestand gunstig. In den aanvang van 1852 echter werden de bewoners van Amboina geteisterd door eene catarrhale epidemie. 897 personen werden door die ziekte aangetast, waarvan 126 overleden. In den aanvang van Maart was deze ziekte geweken en kregen de gewone tusschenpoozende koortsen weder de bovenhand. In weerwil van de weinige zorg der bevolking om zich voor de besmetting van melaatschen te vrijwaren, neemt het getal dezer laatsten niet toe.

Ook hier oefent de eerstaanwezende officier van gezondheid de burgerlijke geneeskundige practijk uit.

d. Banda.

Het personeel, belast met de geneeskundige dienst, werd in het jaar 1852 met eenen officier van gezondheid vermeerderd, zoodat er drie aanwezig zijn.

Meermalen waren de pogingen om van Java koepokstof te doen overkomen mislukt. Ten einde hierin te voorzien werden, even als in 1850, eenige kinderen naar Amboina gezonden, om daar te worden ingeënt en alzoo de levende koepokstof naar Banda over te brengen.

TIMOR.

Ter hoofdplaats Koepang is een officier van gezondheid der 3de klasse, die tevens de burgerlijke geneeskundige dienst uitoefent. Op Rotti heerschte in het aar 1852 eene epidemie, welke vele slagtoffers maakte.

Vaccine.

Op het einde van 1851 waren in Indie voorstellen in het belang der vaccine hangende, ten gevolge van welke in 1852 bepaald werd: 1°. dat zal worden in dienst gesteld een hoofdinspecteur der vaccine op Java en de buitenbezittingen, met rang en inkomsten van dirigerend officier van gezondheid der 2de klasse; 2°. dat een inspecteur der vaccine in de 1ste, 2de en 3de militaire afdeeling van Java zal worden benoemd, met rang en inkomsten van officier van gezondheid der 2de klasse.

Gelijktijdig werd de chef over de geneeskundige dienst gemagtigd, om het personeel en de tractementen der inlandsche vaccinateurs te reorganiseren, en werden de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven, om de inspecteurs der vaccine behulpzaam te zijn met de hun ter dienste staande middelen in het volbrengen hunner commissie. De vroeger met het opzigt over de vaccine belaste burgerlijke geneesheeren en officieren van gezondheid werden eervol daarvan ontheven. Ter uitvoering van de nieuwe regeling der vaccine-dienst werd een plaatselijk onderzoek in de 1ste militaire afdeeling ingesteld en de formatie van vaccine-districten en kaarten voleindigd.

Het getal der inlandsche vaccinateurs in die afdeeling is van 78 tot 36 verminderd. Uit de hieronder volgende tabel blijkt dat in het jaar 1852 op Java en Madura werden verrigt 361,430 vaccinatien, waarvan 18,037 of ongeveer 5 per cent niet slaagden. Revaccinatien werden verrigt 32,525, van welke 6629 mislukten.

STAAT der gevaccineerde en gerevaccineerde kinderen op Java en Madura, over het jaar 1852.

VACCINE-AFDEELINGEN.	GEVACCINEERD.		GEREVACCINEERD.	
	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd.	Niet geslaagd.
Batavia	12,777	849	507	1,477
Buitenzorg	9,373	1,236	»	»
Cheribon	16,577	241	»	»
Indramaijoe	1,985	75	71	4
Krawang	2,893	674	»	»
Serang.	20,598	576	136	10
Tjandjor	24,687	1,570	7,638	2,501
Banjoemaas	14,690	954	1,298	133
Djokjokarta	4,808	694	»	»
Gombong.	4,947	346	254	92
Wonosobo	3,773	122	59	10
Madioen	3,524	153	400	36
Magelang.	14,342	717	284	86
Ngawie	9,517	415	854	685
Patjitan	2,775	248	252	209
Pekalongan	8,131	374	4,097	595
Pattie	12,350	17	»	»
Poerworedjo	10,041	106	242	91
Rembang	25,179	885	1,187	55
Salatiga	3,336	140	113	5
Soerakarta	5,608	511	511	»
Samarang.	17,448	3,423	2,369	213
Tagal	9,013	382	705	72
Klatten	569	6	»	»
Tjilatjap	1,618	40	321	36
Banjoewangie	1,058	50	27	17
Bangkallang	»	»	»	»
Bezoekie	8,565	416	1,235	22
Fort Erfprins	21	1	»	»
Grissee	5,517	»	»	»
Madura	15,331	155	21	»
Kedirie	11,945	97	9	1
Passoeroean	19,227	262	262	»
Soerabaija	25,193	830	»	»
Sumanap	5,000	923	1,135	74
Probolingo	10,022	1,080	1,909	205
Bawean	955	63	»	»
Totaal . .	343,393	18,037	25,896	6,629
	361,430		32,525	

Totaal geslaagde en niet geslaagde vaccinatien en revaccinatien 393,955.

STAAT der vaccinatien en revaccinatien op de buitenbezittingen over het jaar 1852.

GEWESTEN.	GEVACCINEERD.		GEREVACCINEERD.		TOTAAL GEVACCINEERDEN EN GEREVACCINEERDEN.		Te zamen.
	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	
Sumatra's Westkust. . .	»	»	»	»	»	»	24,256
Benkoelen	»	»	»	»	1,348	452	1,800
Lampongs.	Geen rapport ontvangen.						
Palembang.	12,693	434	10	25	12,703	459	13,162
Riouw	8	»	»	»	»	»	8
Banka	384	19	7	1	391	20	411
Wester-afdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	»
Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo	6,237	38	30	2	6,267	40	6,307
Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	»	»
Menado	»	»	»	»	2,410	379	2,789
Ternate.	»	»	»	»	482	29	511
Amboina	»	»	»	»	1,592	68	1,660
Banda	»	»	»	»	»	»	»
Timor	»	»	»	»	»	»	»
Totaal der gevaccineerden en gerevaccineerden . .							50,904

H. Onderwijs.

Nopens dit onderwerp voor zooveel betreft: 1°. Europeanen en met hen gelijk gestelden; 2°. Christen inlanders, wordt verwezen naar het door de hoofdcommissi van onderwijs ingezonden en ter Lands-drukkerij gedrukt verslag over de jaren 1850, 1851 en 1852, als bijlage hiernevens overgelegd onder lit. *d;* 3°. het onderwijs voor onchristenen, niet Europeanen of aan hen gelijkgesteld, gedurende het jaar 1852, kan mede gerefereerd worden aan het ter algemeene secretarie te Batavia vervaardigd overzigt, geplaatst aan het slot van evengemeld verslag van de hoofdcommissie van onderwijs.

I. Kunsten en wetenschappen.

De gouvernements- en andere instellingen en inrigtingen, welke den bloei van kunsten en wetenschappen in Nederlandsch Indie beoogen of bevorderen, zijn:

A. Lands-instellingen en inrigtingen.

1. de commissie ter verbetering der Indische zeekaarten;

2. het scheikundig laboratorium te Weltevreden;

3. het landbouw-scheikundig laboratorium te Buitenzorg;

4. 's Lands plantentuinen te Buitenzorg en te Tjipannas;

5. 's Lands constructie-winkel en marinewerf te Soerabaija;

6. 's Lands-drukkerij te Batavia;

7. het litographische-établissement der genie-directie te Batavia;

8. de bibliotheken van den generalen staf, van de genie-directie en van de geneeskundige dienst te Batavia;

9. het pathologisch-anatomisch kabinet te Batavia;

10. de geneeskundige school ter opleiding van Javanen in de genees- en heelkunde en in de vaccine te Batavia;

11. de school ter opleiding van Javaansche vrouwen in de verloskunde te Batavia.

B. Maatschappelijke instellingen en inrigtingen.

1. het Bataviasche genootschap van kunsten en wetenschappen, opgerigt in 1778;

2. de natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie, opgerigt in 1850;

3. de vereeniging ter bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie, opgerigt in 1851;

4. de afdeeling van het Koninklijk instituut van ingenieurs te Soerabaija;

5. het Nederlandsch-Indisch onderwijzers-genootschap, gevestigd te Batavia;

6. afdeelingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, op onderscheidene plaatsen van Java;

7. de maatschappij van toonkunst en de liedertafels te Batavia en te Soerabaija;

8. de schouwburg te Batavia.

De periodieke geschriften, welke in Nederlandsch Indie door geleerde genootschappen of door particuliere redacteurs worden uitgegeven zijn:

1. Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. In 1852 verscheen het 24ste deel dier verhandelingen;

2. Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen. In 1852 begon men met de uitgave, zijnde daarbij op verzoek van de directie des genootschaps aan de redactie toegestaan tijdelijk voor genoemd tijdschrift te beschikken over zoodanige stukken uit 's Gouvernements archief, als welke strekken kunnen ter uitbreiding van de kennis dier gewesten;

3. Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie, uitgegeven met ondersteuning van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, door de natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie. In 1852 verscheen de derde jaargang van dit tijdschrift;

4. Tijdschrift ter bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie, uitgegeven door de vereeniging tot bevordering der geneeskundige weten-

schappen in Nederlandsch Indie. Hiervan werden in 1852 eenige afleveringen in het licht gegeven.

Voorts verschenen nog door de zorg van bijzondere redactien:

5. Het regt in Nederlandsch Indie, regtskundig tijdschrift. In 1852 verscheen de vierde jaargang van dit maandwerk;

6. Riang-lala, Indisch leeskabinet tot aangenaam en gezellig onderhoud. De uitgave van dit tijdschrift begon in 1852. Behalve eene letterkundige, heeft het geene wetenschappelijke strekking;

7. Warnasarie; een letterkundig jaarboekje, waarvan in 1852 weder een bundel het licht zag.

In den loop van 1852 werd door de Regering vergunning verleend tot de uitgave

1. aan den boekhandelaar te Batavia *van Haren Noman*, van een nieuwsblad;

2. aan den boekhandelaar te Soerabaija *Fuhri*, van een nieuwsblad;

3. aan den koopman te Soerabaija *Bahrend*, van een advertentieblad in de Chinesche en Inlandsche talen;

4. aan den boekhandelaar te Macassar *W. van Raalten*, van een advertentieblad;

5. aan *Oliphant en Cie.* te Batavia, voor hun Samarangs-advertentieblad, sedert éénmaal in de week verschenen onder den titel van *Samarangsche Courant;*

6. aan *W. Bruining* te Batavia, voor zijn Bataviaasch nieuws- en advertentieblad, na die concessie twee malen 's weeks verschenen, onder den titel van *Java-bode;*

7. aan *C. van Raalten* te Soerabaija, voor zijn Soerabaijaasch advertentieblad, sedert éénmaal in de week verschenen onder den titel van *Soerabaijaasch nieuws- en advertentieblad;*

8. aan *P. J. de Groot* te Samarang, voor zijne *Samarangsche Courant*, sedert onder denzelfden titel éénmaal 's weeks verschenen.

In 1851 deelde de Natuurkundige vereeniging aan de Regering hare denkbeelden mede nopens het houden te Batavia van eene tentoonstelling van voortbrengselen van den Indischen Archipel. De Regering beloofde dit plan te zullen ondersteunen en zeide voor de ten toon te stellen voorwerpen vrijdom van inkomende regten toe. Zij vergunde de kostelooze plaatsing in de *Javasche Courant* van berigten nopens de tentoonstelling. De hoofden van gewestelijk bestuur werden aangeschreven het doel zooveel mogelijk te helpen bevorderen. Voor het houden der tentoonstelling werd de maand September 1853 bestemd. In 1852 werd door het verzamelen van voorwerpen als anderzins die onderneming krachtig voorbereid.

In het laatst van 1852 werd dr. *J. H. Croockewit* voor den tijd van een jaar belast met chemisch-mineralogische onderzoekingen, welke hem van gouvernementswege in het belang van den mijnbouw als anderzins zouden worden opgedragen. Hem werd daartoe de gelegenheid aangeboden in het scheikundig laboratorium te Buitenzorg.

Op de requesten van onderscheidene ingezetenen der residentien Samarang, Djokjokarta, Banjoemaas, Tagal en van de adsistent-residentie Buitenzorg, werd door de Regering te kennen gegeven, dat zij erkent de in die gewesten gevestigde afdeelingen van de in Nederland werkende Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

De officier van gezondheid dr. *P. Bleeker*, die er in geslaagd was eene aanzienlijke verzameling voorwerpen uit het dierenrijk bijeen te brengen, deed aan het Gouvernement het aanbod: 1°. eene volledige verzameling der visschen van Batavia bijeen te brengen en aan het Gouvernement af te staan, tegen kostelooze verstrekking aan hem van de benoodigde arak, stopflesschen en kisten ter bewaring der te

verzamelen voorwerpen; 2°. de duplicaten en triplicaten van zijne gedurende negen jaren bijeengebragte verzameling van de visschen van Sumatra, Singapore, Riouw, Banka, Billiton, Borneo, Celebes, Amboina, Banda, Timor, Solor, Sumbawa en Balie, zonder eenige belooning of schadeloosstelling aan den Lande af te staan, waarbij hij nog zoude voegen de duplicaten zijner verzameling van zoogdieren, reptilien, mollusken, crustaceën, arachniden en insecten van Nederlandsch Indie; 3°. eene met platen geïllustreerde beschrijving van de door hem ontdekte vischsoorten uit te geven, tegen betaling van de onkosten door het Gouvernement. Deze onkosten zouden naar des voorstellers opgave ongeveer *f* 22,000 beloopen, en bij een eenigzins ruim debiet uit de opbrengst der verkochte exemplaren kunnen worden goedgemaakt.

Het tweede voorstel werd door de Regering met dankbetuiging aangenomen. De tenuitvoer-legging van het in het eerste voorstel aangegevene plan werd aan den voorsteller opgedragen en daarvoor voorloopig eene som van *f* 1000 beschikbaar gesteld. Wat het derde punt aangaat, werd de regering in Indie, op het daartoe door haar gedane voorstel, gemagtigd tot de beschikbaarstelling van de door dr. *Bleeker* aangegeven som, benoodigd om voor gouvernements-rekening uit te geven zijn plaatwerk over de ichthyologische fauna van Indie.

Nog vóór het einde des jaars werd eene eerste verzameling, bevattende 2496 voorwerpen, naar Nederland gezonden.

In het laatst van 1851 werden ten behoeve van de weêrkundige waarnemingen op Decima twee regenmeters door het Departement van Kolonien uitgezonden. Deze toestellen werden in 1852 aan het naar Japan vertrekkende opperhoofd medegegeven, die tevens van eene instructie voor het gebruik voorzien werd.

De meteorologische waarnemingen op Decima werden in 1852 voortgezet, en de tabellen daarvan over de maanden December 1851 tot en met September 1852 opgemaakt.

Ten aanzien der werkzaamheden van den geographischen ingenieur *de Lange* wordt verwezen naar de rubriek „Inrigtingen tot de zeemagt betrekkelijk," onder „Zeemagt" hierboven.

De afteekening van den beroemden tempel van Boero Boedor werd door de daarmede belaste ambtenaren met ijver voortgezet. Bij het einde van 1852 was dit werk bijna voltooid.

Door eenen controleur van de landelijke inkomsten en cultures werden der Regering aangeboden de afbeeldingen van eenige Hindoesche tempelgrotten, welke door hem in het district Pitoeroeh, afdeeling Koeto Ardjo (residentie Bagelen) waren ontdekt.

Deze teekeningen werden met eene ophelderende beschrijving in het tijdschrift voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie gepubliceerd.

Aan den ter voortzetting zijner studien in de Javaansche taal te Soerakarta gevestigden ambtenaar *A. B. Cohen Stuart* werd de beschikking over eene som van *f* 50 's maands toegestaan, met het doel om hem in staat te stellen tot het doen afschrijven van zoodanige Javaansche boeken en geschriften als hem in het belang der wetenschap daartoe het meest doelmatig zoude voorkomen.

Door den regent van Bandong (Preanger regentschappen) waren in de dessa Tjogrek een twaalftal handschriften op lontarblad ontdekt, welke, toen zij door den adjunct-bibliothecaris van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen *R. Friedrich* waren onderzocht, bleken veel belangrijks te bevatten. Dien ten gevolge werd last gegeven om van al deze handschriften kopijen of afbeeldingen te laten maken, met het doel om dezelve door dien geleerde naauwkeurig te doen onderzoeken. Van dit onderzoek meende men de verspreiding van veel licht over het vroeger op Java geheerscht hebbende Boeddhisme te mogen verwachten. Gelijktijdig werd het genootschap uitgenoodigd om dezelve, hetzij in zijne verhandelingen, hetzij in zijn tijdschrift voor taal-, land- en volkenkunde te publiceren. Later werd de heer *Friedrich* naar Bandong gezonden, ten einde in persoon de afschriften met de originelen te vergelijken.

Ter vermeerdering der kennis van de talen der inlandsche volkstammen op de Oostkust van Borneo, werd magtiging verleend tot het drukken ter Landsdrukkerij,

voor rekening van den Lande, van 150 exemplaren van eenige door den gewezen civielen gezaghebber van Koeti en de Oostkust van Borneo, *H. von de Wall*, vervaardigde Maleische woordenlijsten. Deze woordenlijsten zouden, volgens het plan van den vervaardiger, aan inlandsche hoofden en handelaren worden uitgereikt, met uitnoodiging om achter elk Maleisch woord het daarmede overeenkomend woord van hun dialekt te plaatsen, ten einde alzoo met de verschillende dialecten bekend te worden.

Het Bataviasche genootschap wendde zich tot de Regering, met het verzoek dat eenige onverkocht gebleven exemplaren van door hetzelve uitgegeven werken voor 's Lands rekening mogten worden genomen. Hieraan gehoor gevende, nam de Regering voor eene waarde van *f* 1484 aan boeken over, welke bestemd werden om bij voorkomende gelegenheden tot geschenken te worden gebezigd.

In den aanvang van 1852 werd de aandacht van het Indisch bestuur gevestigd op de pogingen van den heer *Vattemare*, om door middel van de ruiling van overtollige tegen ontbrekende boeken en kaarten, de volledigheid der boekerijen in de verschillende landen te bevorderen, en werden dienvolgens door hetzelve maatregelen genomen tot de verzameling en verzending naar Nederland van in Indie misbare werken.

Behalve de verzameling visschen, waarvan hierboven reeds gesproken is, werden nog naar Nederland ten behoeve van wetenschappelijke verzamelingen alhier verzonden: *a.* eene verzameling voorwerpen uit het dieren- en delfstoffenrijk, bijeengebragt door dr. *J. H. Croockewit* gedurende zijne reize op Borneo, ten behoeve van het Museum van natuurlijke historie te Leyden; *b.* twee van Palembang ontvangene geraamten van olijfanten voor dezelfde verzameling; *c.* eenige voorwerpen uit het delfstoffenrijk van Billiton, benevens eenig jagt-, visch- en landbouwgereedschap van de inboorlingen van dat eiland, verzameld door den ingenieur van het mijnwezen *C. de Groot*, en bestemd voor de verzamelingen van de Koninklijke academie te Delft.

Ook in 1852 beijverde zich het opperhoofd van den Nederlandschen handel in Japan om ten behoeve van den heer *von Siebold*, president van de Koninklijke maatschappij tot aanmoediging van den tuinbouw, eene verzameling levende gewassen en zaden uit het Japansche rijk bijeen te brengen. Als vrucht van deze pogingen werd eene aanzielijke verzameling van die voorwerpen naar Batavia overgebragt en ter verzending naar Nederland gereed gemaakt.

J. Geldelijk beheer.

I. ALGEMEEN BEHEER.

In de organieke bepalingen omtrent het algemeen beheer over 's Lands gelden en goederen werden in het jaar 1852 geene veranderingen gebragt.

Wanneer men, even als in het vorig verslag, het beheer in materieel en personeel splitst, dan komen, wat het eerste betreft, in aanmerking:

1°. de bepaling dat respectivelijk geregtigd zullen zijn om op den bepaalden voet voorloopige autorisatien te verleenen tot het doen van betalingen, verstrekkingen en afschrijvingen, de directeur-generaal van finantien tot een bedrag van *f* 2000; en de directeuren van finantien, zoomede de hoofd-intendant der militaire administratie en de hoofd-administrateur der marine, ieder tot een bedrag van *f* 1000; onder verklaring ten overvloede dat door deze bepaling geene verandering wordt gebragt ten opzigte der maandelijksche staten dezer autorisatien door middel van de Algemeene Rekenkamer in te dienen aan het Gouvernement als anderzins (*Staatsblad* 1852, n°. 14);

2°. de magtiging aan den directeur-generaal van finantien, om, wanneer bij regterlijk vonnis korting op tractementen van ambtenaren is verleend en het vonnis geregtelijk uitvoerbaar is, daaraan op verzoek van den belanghebbende de

vereischte administratieve uitvoering te geven, tenzij daartegen bij hem bedenkingen mogten rijzen, in welk geval hij de beslissing van het Gouvernement zal inroepen (*Staatsblad* 1852, n°. 16);

3°. de bepaling dat, na ultimo 1852 niet zonder magtiging van het Gouvernement kan worden voortgegaan met de uitgaven bedoeld in het *Staatsblad* van 1849, n°. 2, bepalende, dat, van 1 Januarij 1849 af, de ontvangst voortvloeijende uit de percentsgewijze belasting op de civiele processen bij de residentie- en landraden op Java en Madura, maandelijks zullen worden verhandeld bij 's Lands algemeene kas, onder één hoofd: „civiele proceskosten," en dat voor de voortduring der uitgaven, welke uit die gelden geschieden, zullen vereischt worden nadere autorisatien van het Gouvernement, welke onverwijld door de plaatselijke autoriteiten zullen worden voorgedragen, voor zooveel die uitgaven niet kunnen vervallen, onder aanhaling der voor dezelve vroeger verleende autorisatien (*Staatsblad* 1852, n°. 60);

4°. de bepaling, dat de onkostrekeningen voor de in Indie aanwezige oorlogsbodems der Nederlandsche marine, (bedoeld bij *Staatsblad* 1829, n°. 71), niet meer behoeven te worden ingezonden, met aanwijzing van de opgaven welke, ter vervanging derzelve, van wege de hoofdadministratie der marine aan den Minister van Marine in Nederland zullen worden ingezonden (*Staatsblad* 1852, n°. 63).

Met betrekking tot de veranderingen ten opzigte van het personeel bij het algemeen beheer van 's Lands geldmiddelen kan het volgende worden aangeteekend.

De directeur-generaal van financien werd gemagtigd om, met inachtneming der ter zake aangenomen beginselen, elke drie maanden, na raadpleging der Algemeene Rekenkamer, eene voordragt in te dienen tot het verleenen van pensioen aan inlandsche of daarmede gelijkgestelde hoofden en beambten, welke niet door het Gouvernement zijn benoemd. Tevens werd bepaald, dat voortaan door alle betrokken autoriteiten en belanghebbenden alle voorstellen of aanvragen tot het verleenen van pensioen aan inlandsche of daarmede gelijkgestelde hoofden of beambten, welke geene directe aanstelling van het Gouvernement hebben verkregen, met inachtneming der zegelbepalingen, zullen moeten worden ingediend aan den directeur-generaal van financien (*Staatsblad* 1852, n°. 18).

Reeds in 1851 was de wenschelijkheid aangetoond van het vermijden van omslag in de behandeling der tot de attributen van de directie der producten en civiele magazijnen behoorende aangelegenheden, en was in overweging gegeven om tot regel aan te nemen, dat voortaan de aanvrage van fondsen of van goedkeuring op de voorloopige aanwending van fondsen voor onbeduidende werken van het civiel bouwdepartement en den waterstaat zullen worden gedaan bij periodieke staten, in stede van bij afzonderlijke voordragten.

Nadat over de uitvoering van dat denkbeeld stukken waren gewisseld, werd in het begin van 1852 bepaald, dat voortaan jaarlijks uiterlijk op den 15den October aan het Gouvernement zal worden ingediend een algemeene staat of voordragt van de in het daarop volgende jaar uit te voeren werken, behoorende tot het civiel bouwdepartement en den waterstaat. Tevens werd de inrigting van den in te dienen staat voorgeschreven, en werden eenige daartoe betrekkelijke bepalingen gemaakt.

II. MUNTSTELSEL EN GELDSOMLOOP.

De organieke verordeningen op het muntwezen en den geldsomloop ondergingen in 1852 geene verandering.

Het volgende overzigt bevat de bijzonderheden, welke betreffende deze rubriek in dit verslag kunnen worden medegedeeld.

Koperen munt.

Blijkens het vorige verslag was op ultimo December 1851 bij 's Lands kassen in duiten (de gulden berekend tegen 120 duiten) aanwezig:

afgezonderd voor recepissen . . . . *f* 16,123,422
in kas, waarin een buitengewoon depôt van *f* 1,000,000 terugvloeide. 5,325,023

Te zamen . . *f* 21,448,445

Op ultimo December 1852 was de stand als volgt:

afgezonderd voor recepissen . . . . , ... *f* 16,252,336
in kas 3,862,510

Te zamen . . *f* 20,114,846

Gouden en zilveren munt.

Op ultimo December 1852 was aan gouden en zilveren munt in 's Lands kassen aanwezig. . . . . *f* 1,665,619

Op dat tijdstip was voor uitgegeven recepissen aan gouden en zilveren munt gedeponeerd 6,900,119

Op ultimo 1851 hadden deze sommen respectivelijk *f* 1,442,090 en *f* 7,051,727 bedragen.

In de maand September werd magtiging verleend om van de in 's Lands kas aanwezige Spaansche matten wekelijks tot een bedrag van 40,000 stuks te doen verkoopen op dezelfde voorwaarden als voor een dergelijke verkooping bij besluit van 10 September 1851, n°. 5, waren gesteld. Ingevolge deze magtiging werd op de ondervolgende datums eene totale hoeveelheid van 480,000 stuks van die muntsoort verkocht tegen de achter elken datum genoteerde prijzen.

Op	16 October	40,000	tegen	$334\frac{40}{120}$	per	stuk	*f* 111,366: 08
„	23 „	40,000	„	$331\frac{30}{120}$	„	„	110,583: 40
„	30 „	40,000	„	$327\frac{100}{120}$	„	„	109,008: 40
„	6 Nov.	40,000	„	$323\frac{1}{2}$	„	„	107,716: 80
„	13 „	40,000	„	$325\frac{11}{120}$	„	„	108,425: 00
„	20 „	40,000	„	$324\frac{23}{120}$	„	„	108,191: 80
„	27 „	40,000	„	$324\frac{7}{120}$	„	„	108,058: 40
„	4 Dec.	40,000	„	$324\frac{19}{40}$	„	„	108,158: 40
„	11 „	40,000	„	$324\frac{1}{4}$	„	„	108,091: 80
„	18 „	40,000	„	$324\frac{3}{8}$	„	„	108,133: 40
„	24 „	40,000	„	$321\frac{1}{3}$	„	„	107,100: 00
„	31 „	40,000	„	321	„	„	107,000: 00
		480,000 stuks	. . . . . .				*f* 1,301,832: 88

Recepissen.

In het bij publicatie van 4 Februarij 1846 (*Staatsblad* 1846), n°. 3, daargestelde recepissen-stelsel kwam in den loop van 1852 geene verandering.

Op ultimo 1851 bevonden zich aan recepissen in 's Lands kassen.	*f*	5,910,136
In omloop.		17,389,864
Te zamen . .	*f*	23,300,000
Op ultimo 1852, in 's Lands kassen.	*f*	6,235,780
In omloop.		18,064,220
Te zamen . .	*f*	24,300,000

Deze vermeerdering was veroorzaakt door de uitgifte van een millioen in den aanvang van het jaar.

Het geldelijk bedrag der gecreëerde recepissen was:

op primo 1852	*f*	25,556,685
op ultimo 1852	*f*	31,141,085

Deze vermeerdering ten bedrage van *f* 5,584,400 was een gevolg van het besluit van 13 Mei 1852, n°. 1, waarbij tot den aanmaak van *f* 7,000,000 recepissen magtiging was verleend. Die recepissen moesten successivelijk dienen tot verwisseling van versletene en voor de circulatie onbruikbaar gewordene recepissen, en tot vermeerdering van emissie, wanneer het Gouvernement daartoe, tegen deponering van zilveren of koperen specie, mogt verlangen over te gaan.

Van de tot op ultimo December 1852 gecreëerde recepissen, tot een bedrag van *f* 31,141,085, bevonden zich op dien datum:

a. in 's Lands kassen: op Java en Madura . .	*f*	4,486,896		
op de buitenbezittingen		1,427,156		
onderweg		321,728		
			f	6,235,780
b. onder bewaring van eene speciale commissie waarvoor geene geldswaarde was gedeponeerd				6,841,100
c. in omloop buiten 's Lands kassen.				18,064,205
Te zamen . .			*f*	31,141,085

Ten einde zooveel mogelijk transporten van kopergeld te voorkomen en de daaraan verbonden verliezen, als: uitgaven voor het transport, tekortkomsten op de remise enz. te vermijden, werd in 1849 magtiging verleend, om, in geval van behoefte aan kopergeld, tegen afzondering van recepissen, kopergeld uit de depôts te ligten en omgekeerd.

Behalve de bovenvermelde betalingsmiddelen was het door de Javasche Bank uitgegeven papier tegen gelijken koers met de recepissen in omloop, en was even als laatstgenoemd papier bij alle landskassen gangbaar. Van dit papier was op ultimo 1852 tot een bedrag van *f* 3,745,675 uitgegeven.

De stand der agio was op de ondervolgende plaatsen en tijden als volgt:

		BATAVIA.		SAMARANG.		SOERABAIJA.	
		Primo 1852.	Ultimo 1852.	Primo 1852.	Ultimo 1852.	Primo 1852.	Ultimo 1852.
Gouden munt tegen	zilveren munt . . .	v. 5 pct.	v. 4 pct.	pari	v. 4 pct.	v. $7\frac{1}{2}$ pct.	v. 11 pct.
	recepissen.	w. 8 „	w. 10 „	w. $16\frac{2}{3}$ pct.	w. 10 „	w. $14\frac{1}{6}$ „	w. 13 „
	koperen munt . . .	w. 8 „	w. 10 „	w. $16\frac{2}{3}$ „	w. 11 „	w. 15 „	w. $15\frac{1}{2}$ „
Zilveren id. id.	gouden munt . . .	w. 6 „	w. 5 „	pari	w. 5 „	w. $5\frac{1}{2}$ „	w. 10 „
	recepissen.	w. 12 „	w. 14 „	w. $15\frac{5}{6}$ „	w. 20 „	w. $15\frac{5}{6}$ „	w. 22 „
	koperen munt . . .	w. 12 „	w. 14 „	w. $15\frac{5}{6}$ „	w. 21 „	w. 15 „	w. 23 „
Recepissen id. id.	gouden munt . . .	v. 9 „	v. $10\frac{1}{2}$ „	v. $16\frac{2}{3}$ „	v. 10 „	v. 15 „	v. 17 „
	zilveren munt . . .	v. 13 „	v. 15 „	v. $15\frac{5}{6}$ „	v. 20 „	v. 15 „	v. $25\frac{1}{2}$ „
	koperen munt . . .	v. $\frac{5}{12}$ „	v. $\frac{5}{12}$ „	pari	pari	w. $1\frac{1}{4}$ „	w. 1 „
Koperen id. id.	gouden munt . . .	v. 9 „	v. $10\frac{1}{2}$ „	v. $16\frac{2}{3}$ „	v. 15 „	v. 15 „	v. 16 „
	zilveren munt . . .	v. 13 „	v. 15 „	v. $15\frac{5}{6}$ „	v. 23 „	v. 15 „	v. $25\frac{1}{2}$ „
	recepissen.	v. $\frac{5}{12}$ „	v. $\frac{5}{12}$ „	pari	pari	v. $2\frac{1}{12}$ „	v. $1\frac{1}{2}$ „

w. winst. — *v.* verlies.

Tegen het einde van Julij 1852 ging de Gouverneur-Generaal over tot de uitgifte van rentegevende promessen ten bedrage van *f* 1,000,000.

In de maand Maart werd besloten de wissels voortaan niet meer tegen den koers van 95 per cent maar tegen dien van den dag, mits tot geen lager cijfer dan 95 per cent, af te geven; en werd tevens de directie der Javasche Bank, als welke door hare dagelijksche aanraking met den handel geacht kan worden dien koers naauwkeurig te kennen, met de afgifte belast. Gedurende 1852 meende echter de Javasche Bank geene wissels tot een hooger cijfer dan 95 per cent te moeten afgeven.

III. JAVASCHE BANK.

Volgens het ter algemeene vergadering van deelhebbers, op den 15den April 1853 gediend hebbende verslag, hebben de verrigtingen der Javasche Bank gedurende het boekjaar 18$^{52}/_{53}$ (het vier en twintigste) de volgende uitkomsten opgeleverd.

Voordeelen.

Escompto's	*f*	189,415.56
Beleeningen		59,122.46
Deposito's credieten enz		4,619.54
Buitengewone beleeningen		9,057.33
	f	262,214.89
Provisie voor onderscheidene commissien		33,009.41
Pakhuishuur (zuiver)		6,601.50
Aan ingekomen gelden van reeds afgevoerde failliete boedels		9,449.54
Agio met specie		18,677.24
Onverdeelde winst van vroegere jaren		1,657.70
Avance op verkochte 145 aandeelen		34,511.87
Totaal voordeelen	*f*	366,122.15

Lasten.

Vaste onkosten aan het personeel der Bank		48,221.00
Gratificatie aan de Nederlandsche Handel-maatschappij wegens het bijhouden der registers der bank-aandeelen in Nederland		600.00
Wisselvallige onkosten der agentschappen		22,345.34
Afschrijving van gebouwen en meubilair		8,351.67
Totaal uitgaven	*f*	79,518.01
Deze lasten aftrekkende van de baten ad		366,122.55
blijft als restant van werkelijk behaalde voordeelen	*f*	286,604.14

Bij dit totaal moet nog gevoegd worden het bedrag der renten, verdiend op de uit het reserve-fonds aangekochte gouvernements-promessen, tot op den dag der

sluiting van het boekbaar, ad *f* 6,513, waardoor het totaal der zuivere winsten gebragt wordt op . . . . *f* 293,117.14

Van deze zuivere winst moest, ingevolge het bepaalde bij art. 73 van het octrooi, ⅓ of		97,705.11
strekken tot aanvulling van het reserve-fonds, hetwelk bij de sluiting van het 23ste boekjaar eene som aanwees van. . . .		167,172.25
en thans alzoo een totaal daarstelt van	*f*	264,877.96

zijnde het resterende ⅔ gedeelte, ten bedrage van *f* 195,411,43, naar luid van opgemeld artikel aan de aandeelhouders te goed gedaan, behoudens eene som van *f* 411,43 die, om in geene gebroken cijfers te vervallen, op het volgende boekjaar werd overgeschreven.

Aan de actiehouders werd dus 9¾ pct of *f* 48.75 cts. per actie te goed gedaan.

Op den verkoop van specie werd, gelijk gezegd is, een voordeel behaald van	*f*	18,677.24
de buitengewone beleeningen waaronder die van het Gouvernement, wierpen aan renten af.		9,057.53
het voordeel op den verkoop van 145 aandeelen bedroeg. .		34,511.87
de geëscompteerde vendu-acceptatien buiten de drie hoofdplaatsen van Java, door middel van 's Lands kas overgemaakt, rendeerden.		18,723.99
waarbij nog komt de provisie op de gouvernements-wissels ad.		5,621.58
en de renten op de gouvernements-promessen.		6,513.00

zoodat de buitengewone inkomsten, welke slechts van tijdelijken aard zijn en waarop alzoo voor den vervolge slechts ten deele, en wat sommige posten betreft in het geheel niet, meer kan worden gerekend, bedroegen *f* 93,105.21. Het resultaat van het afgeloopene jaar was dan ook zeer gunstig, als hebbende de zuivere winsten die van het vorige boekjaar met *f* 81,014.97 overtroffen. Door de uitgiften van de nog ontbrekende 145 aandeelen werd het getal op het organieke cijfer van 4000 stuks gebragt, te zamen vertegenwoordigende eene som van *f* 2,000,000.

Aan bankbiljetten was eene som van *f* 3,745,675 in omloop, waaronder begrepen was eene som van *f* 52,275 aan oude biljetten.

Onder ultimo Maart 1852 was in de kas der Bank aanwezig:

aan specie	*f*	52,465.00
„ oude bankbiljetten.		62,225.00
„ gestempelde en nieuwe		8,232,000.00
„ recepissen.		2,155,661.84
Totaal . .	*f*	10,502,351.84

terwijl uitstaande was:

aan beleeningen	*f*	733,100.00
„ remise-rekening		135,000.00
agentschap te Samarang		1,506,548.54
„ „ Soerabaija		2,676,646.03
escompto's.		947,589.37
buitengewone beleeningen.		134,000.00
failliete massa's		2,150.14
diverse		319,692.46
Totaal . .	*f*	6,454,726.54

Ten overstaan van eene commissie werd voor *f* 1,933,275.00 aan onbruikbare en beschadigde gestempelde bankbiljetten verbrand.

Op een daartoe door de directie der Bank aan de Regering gedaan verzoek, werd haar te kennen gegeven, dat er bij het Gouvernement van Neêrlandsch Indie geen bezwaar bestaat dat het reserve-fonds, vermeld in art. 73 van het octrooi dier inrigting, worde belegd door aankoop van inschrijvingen op het grootboek der werkelijke schuld van het Koningrijk der Nederlanden, of door aankoop van schuldbrieven ten laste van Nederlandsch Indie.

De blijkens het vorig overzigt aan de directie gerigte aanbeveling om de deelneming in de Bank voor de uitgeloste 145 aandeelen aan te moedigen, had ten gevolge, dat bij het einde van het 24ste boekjaar alle deze aandeelen reeds waren geplaatst.

IV. STAAT DER KASSEN IN INDIE.

Op ultimo 1852 waren in 's Lands kassen de navolgende betaalmiddelen aanwezig, met inbegrip van de onderweg zijnde gelden:

	Goud en zilver.	Bankpapier.	Recepissen.	Koper.	Totaal.
Java en Madura .	*f* 986,511	*f* 125,250	*f* 4,613,624	*f* 3,239,948	*f* 8,965,333
Buitenbezittingen .	679,108	„	1,622,156	622,562	2,923,826
				Totaal	*f* 11,889,159

Op ultimo 1851 bedroeg de aanwezige som . . . . . . *f* 12,721,049

zoodat op ultimo 1852 eene som van 831,890

minder in 's Lands kassen aanwezig was dan op denzelfden datum van het vorige jaar.

Ten einde zooveel mogelijk het doen van remises te vergemakkelijken, is aan de particulieren vergund geworden, de staat van 's Lands kassen zulks gedoogende, om door middel van dezelve gelden over te maken. Ten gevolge van deze vergunning werden op Java en Madura door wissels en stortingsbewijzen overgemaakt.

in 1850 voor . . . . *f* 6,185,641
„ 1851 „ 5,422,251
„ 1852 „ 9,268,420

terwijl op Java in 1851 en 1852 voor de buitenbezittingen, en dus ongerekend Java en Madura en de bovenvermelde sommen, een wisselcrediet was geopend:

in 1851 van . . . . *f* 1,263,000
„ 1852 „ 1,296,000

V. ALGEMEENE BOEKEN.

De algemeene boeken van Nederlandsch Indie over 1850 werden in de maand September 1852 afgesloten.

VI. BEGROOTING.

Ten opzigte der begrooting en derzelver uitkomsten over 1852 wordt verwezen naar de hierbij gevoegde staten sub litt. *e*, *f*, *g* en *h*.

VII. LANDSGEBOUWEN EN WATERSTAAT.

Door de Regering is als beginsel aangenomen, dat de houten bruggen, bij eventuele vernieuwing, ter besparing van djattiehout en tevens zoowel tot vermindering der kosten van onderhoud als ter bevordering van duurzaamheid, geheel of ten deele van steen zullen worden daargesteld, indien dit in verband met plaatselijke omstandigheden mogelijk en nuttig wordt geacht.

Van de werken, welke in 1852 door de civiele genie werden ten uitvoer gebragt of ondernomen, verdienen de volgende als de voornaamste te worden vermeld.

Pakhuizen. (Met uitzondering van de zoutpakhuizen.)

Entrepôt-locaal te Batavia. (Verbetering).
Pakhuis-etablissement te Bantam. (Voltooijing).
Koffij-pakhuis te Wanaijasja. (Krawang).
Tweede suiker-pakhuis te Samarang. (Voltooijing).
Derde koffij-lombong te Samarang. (Voltooijing).
Entrepôt-locaal te Samarang. (Verbetering).
Tweede koffij-pakhuis te Panaroekan (Bezoekie).
Verandering van de gevangenis te Padang in een provisie-pakhuis. (Voortzetting van het in 1849 geautoriseerde werk).
Koffij-pakhuis aldaar. (Voltooijing).
Steenkolen-pakhuis te Pontianak. (Vernieuwing.)
Idem te Bandjermassing.

Kantoren, geldkamers enz.

Post-etablissement te Weltevreden (Batavia).
Stadhuis te Batavia. (Verbetering).
Residentie-kantoor en geldkamer te Bezoekie.
Havenkantoor te Macassar. (Verbetering.)
Geldkamer te Muntok.
Residentie-kantoor en geldkamer te Bandjermassing.

Ambtenaars-woningen en andere gebouwen.

Woning voor den havenmeester te Anjer.
Residentiehuis te Pekalongan. (Verbetering).
Adsistent-residents-woning te Keboemen. (Bagelen). (Verbetering).
Idem te Tjilatjap. (Banjoemaas). (Voltooijing).
Residentiehuis te Djokjokarta. (Verbetering).
Kweekschool te Soerakarta. (Voltooijing).
Adsistent-residents-woning te Ponorogo (Madioen). (Vernieuwing).
Regentswoning te Ngrowo (Kedirie).
Controleurs-woning te Poelong Agong (Kedirie).
Residentiehuis te Bezoekie. (Herstelling).
Gouverneurs-woning Batoe Gadjah (Molukko's). (Voltooijing).
Idem te Macassar. (Kapitale verbetering).
Gezaghebbers-woning te Bonthain (Celebes).
Idem te Croë (Benkoelen). (Voltooijing).

Residentiehuis te Muntok (Banka). (Voltooijing).
Administrateurswoning te Batoeroesak (Banka).
Idem te Koba (Banka).

Hospitalen, gevangenissen.

Gevangenis te Rangkas Betoeng (Bantam).
Idem te Pandeglang (Bantam).
Idem te Weltevreden (Batavia). (Verandering en vergrooting).
Krankzinnigengesticht in het militair hospitaal te Samarang.
Gevangenis te Temangong (Kadoe).
Idem te Bandjar Negara (Banjoemaas). (Vergrooting).
Idem te Trengalek (Kedirie).
Idem te Koedoes (Japara). (Voltooijing).
Idem te Passaroean. (Verbetering).
Idem te Saparoea (Molukko's).
Idem te Bonthain (Celebes).
Idem boven het poortgebouw van den kraton te Palembang. (Kapitale reparatie en verbetering.)

Bruggen, waterstaatswerken enz.

Brug over de Kalie Baroe op den weg van Batavia naar Buitenzorg.
Idem te Babatan Tagal. (Herstelling.)
Diverse bruggen en duikers in de residentie Pekalongan. (Herstelling).
Twintig steenen bruggen in de residentie Samarang.
Townsbrug over de rivier Proge (Kadoe.) (Voltooijing).
Twee steenen bruggen in de residentie Soerabaija.
Brug te Porrong (Soerabaija.) (Vernieuwing).
Idem te Wonokromo (Soerabaija.) (Voltooijing.)
Idem over de rivier Brantas (Passaroean). (Vernieuwing).
Verleggen van den postweg tusschen Soemedang en Karang Sambong (Preanger regentschappen.)
Verdere bevaarbaarmaking van de rivier Tjitaroen (Preanger regentschappen).
Overlaat in de rivier Tjimanok en afdamming van den rivierarm Rambothan (Cheribon). (Voltooijing).
Stroomleider aan de monding der Solo-rivier.
Groote waterwerken in de residentie Soerabaija.
Uitdieping van de rivier Krambangan. (Idem).
Uitdieping der Padangsche rivier en daarstelling eener steenen kade aan den regter oever derzelve. (Voortzetting).
Kaaimuur langs den linker rivieroever te Rijswijk (Batavia). (Voltooijing).
Kaaimuur langs de beide rivieroevers van de sluisbrug tot Goenong Saharie (Batavia). (Voltooijing).
Havenhoofden aan het kanaal Karang Lirtoe. (Bantam).
Verlenging der zeehoofden te Batavia. (Voltooijing.)
Verbetering van de havenlos- en laadplaats te Tagal.
Bruggenhoofd te Koetjoer (Patjitan). (Vernieuwing).
Zeehoofd te Grissee. (Gedeeltelijke vernieuwing).
Idem te Panaroekan (Bezoekie). (Vernieuwing).
Idem te Macassar. (Verbetering).
Daarstelling van twee kranen op hetzelve.
Landingsbrug voor het residentiehuis te Palembang.

Zoutpakhuizen en loodsen.

Ten gevolge van de bij besluit van 16 December 1851, n°. 2, bepaalde ver-

meerdering van het aantal binnenlandsche zoutverkoop-pakhuizen, werden in den loop van 1852 zoodanige pakhuizen daargesteld in de navolgende residentien, als:

2 in de residentie Cheribon,
5 „ „ „ Tagal,
2 „ „ „ Pekalongan,
1 „ „ „ Kadoe,
1 „ „ „ Bagelen,
5 „ „ „ Madioen,
5 „ „ „ Kedirie,
2 „ „ „ Japara,
8 „ „ „ Passaroean,
4 „ „ „ Bezoekie.

Te zamen 35 pakhuizen.

Behalve de hiervoren vermelde, zijn nog zoutverkoop-pakhuizen daargesteld in de navolgende residentien, als:

9 in de Preanger regentschappen;
2 „ Rembang;
1 ter hoofdplaats Samarang;

Te zamen 12.

Wijders werd nog een doorvoer-pakhuis in de residentie Madioen, een pakhuis te Tjapak (Boender) en een te Paleboean (Sumanap) in de residentie Soerabaija gebouwd, terwijl de in 1851 geautoriseerde vernieuwing in steen van twee hoofddepôt-pakhuizen te Tanara (Bantam) in 1852 afliep, en met de vernieuwing van twee andere hoofddepôt-pakhuizen aldaar op dezelfde wijze een aanvang werd gemaakt, en eindelijk de bestaande verkoop-pakhuizen te Tangeran en Bekassie (residentie Batavia) werden vergroot.

In den aanvang van 1850 werd de hoofdingenieur van den waterstaat aangeschreven om door tusschenkomst van den directeur der cultures te dienen van consideratien en advies omtrent de oorzaken van de aanzienlijke schade, toegebragt aan den dam in de Tjisangarong (residentie Cheribon), en omtrent de middelen van voorziening welke zouden kunnen worden aangewend.

Van de zes plannen voor geheel of gedeeltelijk herstel van het verlorene door de vernieling des dams in de rivier Tjisangarong kwam een, als de meeste voordeelen aanbiedende en blijkens de elders verkregene ondervinding uitvoerbaar en aan de vereischte voldoende, het meest aannemelijk voor. Dit plan kwam neder op het maken van een gemetselden overlaat naast de rivier, en daarna de geheele rivier af te dammen door een aarden dijk, waardoor het water twintig voet zal worden opgestuwd en over de geheele omliggende landstreek benuttigd zal kunnen worden. Het werk werd berekend in 1854 voltooid te kunnen zijn. Dit plan werd in den aanvang van 1852 gearresteerd.

In het vorige overzigt werd aangeteekend, dat in 1851 last werd gegeven tot den onverwijlden bouw van twee steenen overlaten, een aan den linker oever der Porrong-rivier en een aan den regteroever der Kalimaas, en tevens tot het onderzoeken en overwegen van een ontwerp tot waterverdeeling in die streken.

Uit het in voldoening aan dezen last door twee waterstaatkundigen uitgebragte verslag bleek, dat een belangrijk gedeelte der residentie Soerabaija telken jare niet alleen aan overstroomingen is blootgesteld, maar zelfs met groote onheilen wordt bedreigd, en daarom eene spoedige voorziening in den bestaanden toestand drin

gend vereischt werd. Het ontwerp, tot welks beoordeeling die deskundigen waren gecommitteerd, werd door hen met geringe wijzigingen aangenomen en dienovereenkomstig onderscheidene werken voorgesteld, welker uitvoering voor het behoud van een groot gedeelte der residentie Soerabaija en ter verzekering van vele duizenden menschenlevens nog vóór het invallen van de toen ophanden zijnde westmousson noodzakelijk werd geacht. Dien ten gevolge werd dan ook in Junij 1852 door de Regering eene beschikking genomen waarbij:

1°. werd aangeteekend dat, in stede van een grooten steenen overlaat aan den regteroever van de Kalimaas beneden de brug bij Wonokromo, waartegen zich bezwaren hebben voorgedaan, voornamelijk ontspruitende uit onteigening der benoodigde gronden, in bewerking is de begrooting van eene andere waterloozing door eene oude en nu geslotene aftapping uit de Soerabaija-rivier nabij Tawang Sarie en weinig beneden de fabriek Ketegan;

2°. werd bepaald, dat in de residentie Soerabaija nog zullen worden daargesteld: *a.* een stuwdam in de Porrong-rivier, beneden de sluis te Melierip; *b.* eene sluis boven dienzelfden stuurdam in de Porrong-rivier, beneden Melierip; *c.* een gegraven kanaal langs de Porrong-rivier, aanvangende bij de bovengemelde sluis, strekkende tot kanalisering van de Porrong-rivier en tot verlegging van de mondingen der Mangoetan- en Sinkalang-rivier; *d.* eene verbetering aan de dijken der Porrong-rivier; *e.* eene penant-overlaatsluis aan de monding der Gedeh-rivier; *f.* eene penantsluis aan de monden van de Geding-Soro.

In voldoening aan eenen daartoe ontvangen last, om een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid eener afdamming van de rivieren Toentang en Tangoelangien, in de residentie Samarang, ten einde het water uit dezelve in de regen-mousson onschadelijk en in den droogen tijd dienstbaar te maken aan de besproeijing van de uitgestrekte vlakte van Demak, bood de resident van Samarang, in den aanvang van 1851, een rapport aan van den ingenieur *S. Dik*, betrekkelijk den uitslag zijner opnamen en onderzoekingen, voor zooveel de aan de rivier Toentang daar te stellen werken aangaat.

De werken tot opdamming der rivier en de daarmede in verband staande waterwerken ter besproeijing der velden van de afdeeling Demak moesten, volgens de voorstellen en projecten van dien ingenieur, bestaan uit: *a.* een stuwdam op de Toentang, te leggen nabij de dessa's Gabangan en Glassan; *b.* twee irrigatie-kanalen, het eene om het opgestuwde water oostwaarts, het andere om het westwaarts af te voeren; *c.* twee bij de monding dezer kanalen daar te stellen sluizen, ten einde bij hoogen waterstand dezelve te kunnen sluiten en het water over den dam heen te doen loopen.

De kosten dezer werken, die binnen drie jaren zouden kunnen worden voltooid, zouden spoedig door de meerdere opbrengsten van de verbeterde landerijen, die alsdan hoogere landrenten zouden geven, worden vergoed. Nadat deze voorstellen aan de beoordeeling van den hoofdingenieur van den waterstaat en van het militair departement onderworpen waren, werd in den aanvang van 1852 het project van den ingenieur van den waterstaat en 's Lands gebouwen *S. Dik*, voor de opdamming van de rivier Toentang, in de residentie Samarang, met de daarbij aan te brengen versterkingen door koffers, dwarsmuren en hardsteen gearresteerd.

VIII. VERVOERWEZEN.

§ 1. *Binnenlandsch.*

a. Vervoer van personen.

In 1847 waren overwegingen aanhangig gemaakt over de verlegging van een gedeelte van den grooten weg tusschen Soemedang en Karang Sambong (Preanger regentschappen), waartoe aanleiding gevonden werd in de moeijelijkheid, om dien

weg te passeren, daar men op eene lengte van slechts 25 palen niet minder dan 25 malen van buffels gebruik moest maken. Door den weg een weinig zuidelijker te verleggen, zoude deze moeijelijkheid worden vermeden en eene aanzienlijke verligting in de kosten van onderhoud worden verkregen, met eene verkorting van de lengte ten bedrage van vier palen.

Een onderzoek van deze aangelegenheid aan eenen ingenieur van den waterstaat opgedragen bleef door verschillende omstandigheden tot in het laatst van 1851 achterwege. In het begin van 1852 werd het verlangde rapport ingediend en werden voorstellen gedaan, volgens welke eene jaarlijksche besparing van bijna *f* 6000 zoude worden verkregen.

Overeenkomstig dit voorstel en de daarop ingewonnen adviesen, werd magtiging verleend tot het verleggen van den grooten postweg in de Preanger regentschappen tusschen Soemedang en Karang Sambong, van af Legok tot aan laatstgenoemde plaats, met bepaling dat de nieuwe weg gedurende 1852 en 1853 zal worden aangelegd.

Het vroeger met eenen particulieren ondernemer te Soerabaija gesloten contract voor het onderhouden van een wagenpostdienst en postrit tusschen Soerabaija, Passoeroean en Probolingo, werd in 1852 voor een jaar verlengd.

b. Vervoer van goederen.

De afvoer van de gouvernements-producten naar de strandpakhuizen en de opvoer van daar van het in de binnenlanden benoodigde zout had in 1852 op de gebruikelijke wijze plaats.

Wegens hunne belangrijkheid verdienen afzonderlijke vermelding de overeenkomsten aangegaan: 1°. voor den afvoer van producten van Tjikao langs de rivier Tjitaroem en verder over zee naar Batavia, en voor den opvoer van zout van Pakkies naar Tjika; 2°. voor den afvoer der producten van Bandjar langs de rivier Tjitandor naar Tjilatjap, en den opvoer van zout naar Bandjar. Beide deze overeenkomsten werden gesloten voor den tijd van tien achtereenvolgende jaren en onder de verpligting voor de aannemers om voor dit vervoer ijzeren laadbooten te bezigen en deze door stoomvaartuigen te doen slepen; 3°. voor den afvoer uit de residentien Madioen en Kedirie, waarbij aan de ondernemers eveneens de verpligting is opgelegd om ijzeren laadbooten en stoomslepers te gebruiken. Door het invoeren van deze betere transportmiddelen zijn de waarborgen tegen het verlies en de beschadiging van producten bij den overvoer versterkt.

Uit aanmerking dat volgens het gevoelen van bevoegde personen de quantiteit van de spillagie, inzonderheid van zout, bij vervoer grootendeels afhangt van de meerdere of mindere zorg, welke bij dat vervoer wordt aangewend, werd bepaald: dat als proef de uitbestedingen van het transport van producten en zout voortaan tweeledig zullen plaats hebben: 1°. onder toekenning van eene spillagie op het zout, te berekenen op vijf ten honderd; en 2°. zonder spillagie, ten einde later met kennis van zaken te kunnen beoordeelen, welke dezer twee wijzen van uitbesteding voor het Gouvernement het voordeeligst zoude zijn.

Op een verzoek van een ingezeten van Samarang om eene naamlooze vennootschap te mogen oprigten tot daarstelling van eene sleepreederij te Samarang, ten doel hebbende om, door middel van stoom als beweegkracht en met behulp van stoomslepers, de producten van particuliere fabrikanten en van het Gouvernement naar het hoofddepôt te Samarang over te voeren, werd te kennen gegeven, dat tegen de voorgestelde onderneming van gouvernementswege geene bedenkingen bestaan.

c. Vervoer van brieven.

In voldoening aan den door het Indisch Bestuur geopenbaarden wensch, werd in het begin van 1852 een geschikt ambtenaar der posterijen tot ambtenaar ten dienste van het postwezen in Nederlandsch Indie benoemd en naar Indie uitgezonden. Bij zijne aankomst in Indie werd bepaald dat hij zich gedurende den

tijd van drie maanden, of zooveel korter als noodig zal zijn, bij het postkantoor te Batavia bekend zal maken met al wat de inrigting en het beheer der posterijen in Nederlandsch Indie betreft; daarna een reis zal doen over het eiland Java, ten einde zich ook bekend te maken met de inrigting van de posterijen, om, na afloop daarvan, door tusschenkomst van den directeur der producten en civiele magazijnen, verslag te doen van den staat der posterijen, onder opgave van al die verbeteringen en voorzieningen, waarvoor het postwezen in Nederlandsch Indie vatbaar zal zijn.

Onder de werking van de bepaling van art. 10 van het reglement op de brieven- en wagenpost op het eiland Java (*Staatsblad* 1823, n°. 3), waarbij de collegien en inrigtingen zijn opgenoemd, aan welke vrijdom van brievenport was toegestaan, was de verzending van brieven en drukwerken per post zoodanig toegenomen, dat het bij de tegenwoordige inrigting van het postwezen onvermijdelijk noodzakelijk was geworden die bepaling te wijzigen. Dienovereenkomstig werd bepaald, dat voortaan van de betaling van port zullen zijn vrijgesteld alleen die brieven en stukken, welke door van wege de Regering erkende godsdienstige of kerkelijke genootschappen met de gouvernementspost verzonden worden; met bepaling dat deze regeling geene terugwerkende kracht zal hebben, en mitsdien de gunst aan een persoon, genootschap of zedelijk ligchaam toegestaan, zal blijven toegestaan, zonder dat die evenwel aan een ander zal kunnen worden overgedragen (*Staatsblad* 1852, n°. 17).

Het aantal der uit en naar plaatsen op Java en Madura verzondene brieven bedroeg in 1851 respectivelijk 453,082 en 525,584; in 1852 respectivelijk 423,895 en 440,086.

§ 2. *Over zee tusschen deelen van Nederlandsch Indie.*

a. Vervoer van personen.

Ter voldoening aan de op hem, ingevolge contract van 1850, rustende verpligting, ving de heer *Cores de Vries* in den aanvang van 1852 de proefvaarten met zijne stoomschepen tusschen Batavia en Padang, via Benkoelen, aan.

Reeds in Maart van dat jaar en vóór dat de gestelde termijn voor de proefvaart was verstreken, werd ook de stoomvaart tusschen Batavia en Macassar, via Soerabaija, beproefd, en deze linie eenige maanden later uitgestrekt tot de Moluksche eilanden. Dit laatste had plaats ingevolge eener op magtiging der Regering tusschen den directeur der producten en civiele magazijnen en den heer *de Vries* gesloten overeenkomst tot het onderhouden der stoomgemeenschap tusschen Batavia, Macassar en de Moluksche eilanden gedurende 12 maanden.

Zoo als de stoomgemeenschap voorloopig geregeld is, vertrekt elke maand van Batavia, kort na de aankomst aldaar van de overlandpost uit Europa, een stoomschip, via Benkoelen, naar Padang, om van daar, vóór het vertrek der volgende maandelijksche mail, te Batavia terug te zijn, terwijl een ander stoomschip, via Samarang en Soerabaija, naar Macassar vertrekt, en gedurende de oost-mousson maandelijks, doch gedurende de west-mousson om de twee maanden, de reis van daar voortzet naar Amboina, Ternate en Menado, om vervolgens van daar naar Macassar terug te varen. Daar voor dit laatste traject minstens twee stoombooten in de vaart moeten zijn, zoo kan op een brief, welke met de overlandpost uit Europa te Batavia aangebragt en voor Macassar bestemd is, het antwoord van daar nog tijdig genoeg te Batavia zijn, om met de binnen dezelfde maand vertrekkende overlandpost te worden verzonden.

De onderneming wordt door het Gouvernement ondersteund met een subsidie, hetwelk berekend wordt naar evenredigheid van ƒ 100,000 's jaars voor de geheele linie van gemeenschap. Het Gouvernement betaalt daarentegen voor passagiers en goederen, tot eene bepaalde hoeveelheid, 20 per cent minder passage-kosten of vrachtgelden dan particulieren.

Voor den overvoer gedurende het jaar 1853 van gouvernementspassagiers en goederen met particuliere stoomschepen langs de noordkust van Java, werd aan

het einde van het jaar 1852 een billijk tarief gearresteerd. Ter aanvulling van de daaromtrent bestaande verordeningen werd bepaald, dat het besluit van 7 October 1847 (*Staatsblad* n°. 46), vaststellende de ruimte tusschendeks voor troepen en bannelingen, niet verhindert het vervoer van troepen en bannelingen op het dek der schepen, wanneer het traject kort is en het noodige gedaan wordt ter verschaffing van behoorlijke ruimte tot ligging en beschutting voor zon en regen (*Staatsblad* 1852, n°. 19).

Het tweede lid van het besluit van 25 Mei 1837, n°. 12 (*Staatsblad* 1851, n°. 56), werd ook voor de toepassing volgens het besluit van 20 Augustus 1848, n°. 8, in dier voege gewijzigd, dat daar slechts worde gelezen: „dat de betrokkene autoriteiten, door het doen stellen van eenen onderhandschen borgtogt van twee gegoede ingezetenen, zullen zorgen, dat het Gouvernement ter zake der betaalde transport- en kostgelden, geene schade lijde (*Staatsblad* 1852 n°. 31).

Een verzoek van de Nederlandsch-Indische stoombootmaatschappij om goedkeuring van de verlenging van haar bestaan voor den tijd van een jaar werd ingewilligd.

b. Vervoer van goederen.

Wat aangaat het vervoer van goederen met de stoombooten van de onderneming van den heer *Cores de Vries* wordt gerefereerd tot hetgeen daarover hierboven gezegd is.

c. Vervoer van brieven.

Ten opzigte van het vervoer van brieven door de particuliere stoombooten wordt mede verwezen naar hetgeen hiervoren, onder deel *a.* van deze rubriek, gezegd is.

Over het vervoer van brieven en pakketten van Batavia naar Muntok en Riouw en omgekeerd, met de stoombooten die de maildienst tusschen Batavia en Singapore waarnemen, zal onder het eigenaardige hoofd worden gehandeld.

§ 3. *Tusschen Nederlandsch Indie en het moederland.*

In de maand Mei werd in Indie ontvangen het Koninklijk besluit van 13 Maart 1852, n°. 23, waarbij de heffing van port op de brieven en andere stukken, die tusschen Nederland en Nederlandsch Indie gewisseld worden door middel van de Indische landpost over Marseille, nader geregeld wordt, in verband met de bepalingen der overeenkomst omtrent de dienst van de brievenpost tusschen Nederland en Frankrijk van 1 November 1851. Bij dat besluit werd, bij verzending langs dien weg, het port der brieven op een gulden en twintig cents en alzoo op twintig cents minder gesteld, doch de maatstaf volgens welken het port dubbel of hooger wordt geheven, met weglating van halve portverhooging, eenigzins naauwer bepaald dan tot dusver het geval was.

De bij dit besluit gemaakte regeling werd in de maand Mei 1852 in werking gebragt.

Gedurende de vijf eerste maanden van het jaar zijn de brieven en pakketten, bestemd om met de overlandpost naar Europa te worden verzonden, door eene der stoombooten van de Nederlandsch-Indische stoombootmaatschappij naar Singapore overgebragt. Gedurende den overigen tijd van het jaar heeft Zr. M. stoomschip *Batavia* die dienst waargenomen.

In het geheel zijn in 1852 met de overlandpost naar Europa verzonden 62,853 brieven, zijnde 10,329 meer dan in 1851.

Over zee, langs den gewonen weg, werden in Indie ontvangen 7842 en verzonden 6429 brieven.

De groote kosten voor den Lande, aan de aangenome wijze van vervoer der mailpakketten tusschen Batavia en Singapore verbonden, hadden reeds in de jaren 1850 en 1851 de Regering, zoowel in het moederland als in Indie, naar midde-

len doen uitzien, om die pakketvaart aan eene particuliere onderneming af te staan, waarvan men zich eene aanzienlijke bezuiniging beloofde. Aan dit denkbeeld werd in 1852 gevolg gegeven door te bepalen, dat de bovenvermelde dienst aan eene particuliere onderneming zal worden afgestaan en tot dat einde zal worden uitbesteed op de door het Gouvernement gestelde voorwaarde. Op de van dit voornemen met bekendstelling der voorwaarden in de Javasche Courant gedane bekendmaking kwamen echter geene gegadigden opdagen.

Daarop werd de heer *Cores de Vries* verzocht mede te deelen, of, en zoo ja op welke voorwaarden hij bereid zoude zijn, de bedoelde pakketdienst aan te nemen. De naar aanleiding van dit verzoek ontvangene voorstellen hadden bij het einde van het jaar nog tot geen definitief resultaat geleid.

IX. VOORZIENING IN DE MATERIELE BEHOEFTEN VAN HET BEHEER.

§ 1. *Door uitzending naar Nederland.*

De geldswaarde der voor de dienst van 1852 uit Nederland geëischte goederen

bedroeg eene som van	*f*	2,189,685:103[5]
die van 1851		2,061,496: 43
en alzoo meer voor 1852 dan voor 1851	*f*	128,189: 60[5]

§ 2. *Gouvernements-inrigtingen in Indie.*

a. Lands-drukkerij.

Aan den directeur der producten en civiele magazijnen werd de benoeming van de letterzetters bij de Lands-drukkerij te Batavia, genietende eene bezoldiging van minder dan *f* 150 's maands, overgelaten, met dien verstande, dat van deze benoemingen en overplaatsingen maandelijks eene opgave aan den Gouverneur-Generaal zal worden ingediend (*Staatsblad* 1852 n°. 25).

in het jaar 1852 bedroegen de ontvangsten van deze inrigting.	*f*	73,856: 29
en in 1851		68,271: 24

b. Stoom- en andere werktuigkundige inrigtingen.

Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid te Soerabaija.

Deze fabriek, eerst sedert Mei 1851 op den tegenwoordigen voet ingerigt, voldeed meer en meer aan hare bestemming en oefende eenen belangrijken invloed uit op de ontwikkeling der nijverheid in Indie.

Behalve de herstellingen aan Zr. Ms. stoomschepen, werd er gedurende 1852 een aanzienlijk aantal werken uitgevoerd ten behoeve van het civiel departement en van de particuliere industrie. Ook aan de particuliere stoomvaart werden door de fabriek belangrijke diensten bewezen.

Gedurende het jaar 1852 kwamen belangrijke verbeteringen tot stand door de oprigting eener nieuwe ijzer- en kopergieterij en door het plaatsen van eenen Nasmyth's patentstoomhamer. De doelmatig ingerigte gieterij heeft eene lengte van 46 Nederlandsche ellen, eene breedte van 12 en eene hoogte, van den begannen grond tot aan den onderkant der kapbalken, van 8½ Nederlandsche ellen. De begane grond der

gieterij is twee Nederlandsche ellen boven het overige der fabriek aangelegd, om daardoor het ongerief te ontgaan van bij hoogen waterstand in de west-mousson steeds in nat zand te moeten vormen. Aan het eene einde der gieterij zijn geplaatst twee cupol-ovens, die te zamen eene capaciteit bezitten groot genoeg om 15,000 à 16,000 Nederlandsch pond ijzer op eenmaal te smelten. Aan het andere einde is in de kopergieterij een smeltfornuis voor metaal, zullende in dit gedeelte van het locaal nog ingerigt worden eene gemetselde stoof met ijzeren deuren voor het droogen van leemen vormen en kerns. Van het eene einde der gieterij tot het andere beweegt zich, langs twee daartoe ter wederzijde op de muren aangebragte ijzeren sporen, een zoogenaamde kraanwagen (travelling crane). Deze toestel is zoodanig ingerigt, dat het daaraan bevestigde hijschwerk boven ieder punt van de gieterij gebragt kan worden; zij dient tot het opligten der gietkasten, tot het vervoeren der schenken met gesmolten ijzer en het uithijschen der zware gegoten voorwerpen uit de vormen. Dit werktuig, waarmede een last van 16,000 Nederlandsch pond kan verplaatst worden, is geheel in de fabriek en bijna uitsluitend door Javaansche werklieden vervaardigd, en verdient wegens zijne vernuftige en tevens hoogsteenvoudige inrigting en groote spanning de bijzondere aandacht van alle deskundigen.

De ijzergieterij, zoo als zij thans is ingerigt, is in staat om alle stukken te gieten welke voor een stoomwerktuig van twee honderd paardenkrachten vereischt worden. Door de oprigting van den Nasmyth's patenthamer, waarvan het hamerblok 1500 Nederlandsch pond weegt, benevens de daarbij behoorende stoomketel en smeedoven, is de fabriek in staat de zwaarste en moeijelijkste stukken smeedwerk in een korten tijd te vervaardigen, assen voor groote stoomschepen te maken en tevens al het oude ijzer en al den afval uit de ketelmakerij weder tot nieuw smeedijzer te verwerken.

Ook de ketelmakerij werd ingerigt en in staat gesteld tot het vervaardigen van ketels van alle vormen en dimensien.

Door de bovenomschrevene uitbreiding is de fabriek in staat des noods ijzeren stoomschepen met werktuigen van 200 paardenkrachten te vervaardigen, zonder eenige hulp van het moederland.

Negen van Zijner Majesteits stoomschepen ondergingen in 1852 min of meer belangrijke herstellingen aan de fabriek, terwijl de ineenzetting van het ijzeren stoomschip *Celebes*, hetwelk in 1851 in gedeelten uit Nederland was gezonden, werd voleindigd.

Ook werd een nieuwe stoombaggermolen, welke in het vorige jaar bij particuliere bouwmeesters was aangebouwd, en welks werktuig met ketel uit Nederland was gezonden, voltooid en in dienst gesteld. Deze molen bezit het vermogen om dagelijks 2000 kubieke el grond, ter diepte van 8 Ned. el, op te baggeren.

De baten en lasten van deze inrigting kunnen nog niet met zekerheid worden opgegeven, maar werden geschat:

de lasten op	*f*	278,469.00
de baten op		241,456.00

Eene eerste proef van stoomsleepvaart op de Solo-rivier in 1852 genomen leverde geene gunstige resultaten op, grootendeels ten gevolge van den buitengewoon lagen stand van het water en van den veranderden loop der rivier gedurende de oostmousson.

Op voorstel van den waarnemenden ingenieur van den waterstaat en 's Lands gebouwen te Soerabaija, werd een Nasmyth's steam pile driving machine (stoomheiwerktuig) uit Engeland ontboden, ten einde bij de daarstelling der groote waterstaatswerken in de Kedirie-rivier te worden gebezigd. Door de kracht van dit werktuig, hetwelk in Engeland veelvuldig en met het beste gevolg gebruik wordt, hoopte men eene hoogst aanzienlijke besparing van handenarbeid te verkrijgen.

Onder de rubriek „Politie” wordt gewag gemaakt van de uitvaardiging van een reglement omtrent de veiligheids-maatregelen bij het aanwenden van stoomwerk-

tuigen in Nederlandsch Indie en van de maatregelen welke genomen zijn om de rigtige werking van het reglement te verzekeren.

c. Steenkolenmijnen. (Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo).

Ten gevolge van ongeregeldheden welke aan de mijn Oranje-Nassau hadden plaats gehad, werd eerst door den resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo eene instructie ontworpen waarbij de werkzaamheden en de straffen der kettinggangers werden geregeld en tevens de regten, bevoegdheid en verpligtingen van den directeur werden omschreven, en later door hem, onder nadere goedkeuring der Regering, een reglement op de dienst bij die mijn vastgesteld en in werking gebragt. Ook werd tijdelijk een luitenant der infanterie, ter vervanging van den naar Batavia opgezonden directeur, met het bestuur belast.

In de maand Maart was de ingenieur voor het mijnwezen *de Groot*, ter voldoening aan den hem gegeven last, naar Bandjermassing vertrokken, ten einde plaatselijk een grondig onderzoek in te stellen naar de gesteldheid der steenkolenmijn-ontginning aldaar. In April diende hij een voorloopig en in September een eindrapport van zijne verrigtingen en bevinding, met daarop gegronde voorstellen, in. De slotsom van dit eindrapport was: dat de voor Nederlandsch Indie vereischte quantiteit en qualiteit steenkolen in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo aanwezig zijn; dat Pengaron op den tegenwoordigen voet nog vier jaren geëxploiteerd kan worden, en zoodanige exploitatie gedurende dien tijd omstreeks 40,000 ton steenkolen belooft, en dat met deze onderneming, de vereischte verbeteringen aanbrengende, kan worden voortgegaan, mits intusschen plaatsen opsporende, waar de steenkool met gunstiger geldelijk gevolg te verkrijgen is.

Daarop werd ter algemeene secretarie opgemaakt eene nota van vergelijking der kosten van uit Europa ontvangene kolen en van de Pengaronsche, waaruit bleek dat de Pengaron-kolen den Lande op minder te staan komen dan de Europesche.

Naar aanleiding van het door den resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo verrigte en voorgestelde en van de rapporten en voorstellen van den ingenieur *de Groot*, in verband beschouwd met de feiten, welke door de boven aangehaalde nota waren aan het licht gekomen, en met eene aanvrage om concessie tot het ontginnen van kolenmijnen in de residentie Bandjermassing voor particuliere rekening, werden in de maand November eenige niet onbelangrijke regelingen betreffende de bewuste ontginning gemaakt: 1°. werd bepaald, dat onverwijld een onderzoek zal worden gedaan naar steenkolen in de nabijheid van Tabanio en Martapoera in Bandjermassing; 2°. werd den resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo medegedeeld, welke steenkolenlagen bij voorkeur zullen behooren te worden ontgonnen, en werd hem aanbevolen voor de goede bewaring en den geregelden afscheep te zorgen.

Verder werd het Europeesch en inlandsch beambten-personeel versterkt en omtrent de werkzaamheden en belooning eene regeling gemaakt.

Het getal kettinggangers werd op een minimum van 490 bepaald.

Tevens werden nog andere maatregelen ter bevordering der exploitatie genomen. Zoo werden: 1°. pogingen aangewend om zes kweekelingen te verkrijgen, ten einde hen als voorlieden het opzigt over het werk der inlandsche werklieden te laten houden; 2°. de hoofdingenieur van het stoomwezen aangeschreven een plan en begrooting te leveren van eene stoomsleepboot van 16 paardenkrachten, ter dienste van den afvoer der kolen van Pengaron naar Bandjermassing; 3°. dezelfde ambtenaar verzocht eenen tweeden machinist ten behoeve der ontginning aan te nemen.

De afvoer van den mijn naar Bandjermassing moest gedurende twee maanden, uit gebrek aan bergplaats, worden gestaakt, daar de pakhuizen, ter laatstgemelde plaats aan den rivierkant gebouwd, gedeeltelijk waren afgezakt en de moerassige grond niet toeliet hulploodsen te bouwen.

Hieronder volgt eene aantooning van de resultaten der steenkolen-productie van Pengaron gedurende 1852.

Van Bandjermassing zijn in 1852 verzonden:

kosteloos voor den Lande	$1023\,^{1225}/_{2000}$	ton.
wegens bevondene meerderheden bij de uitlevering te Soerabaija.	$4\,^{165}/_{2000}$	„
tegen betaling van eene vracht van *f* 6.48 per ton	$2942\,^{500}/_{2000}$	„
verstrekt aan Zr. Ms. stoomschepen, stoompraauw, smederij enz.	$442\,^{665}/_{2000}$	„
Te zamen . .	$4412\,^{555}/_{2000}$	ton.
Op ultimo December lag ter verzending te Bandjermassing gereed.	$4747\,^{1499}/_{2000}$	„
Geeft te zamen . .	$9160\,^{54}/_{2000}$	ton.
Het restant te Bandjermassing op ultimo 1851 bedroeg . . .	$1819\,^{554}/_{2000}$	„
Zoodat in het jaar 1852 aldaar zijn ontvangen . .	$7340\,^{1500}/_{2000}$	ton.

Op de mijn waren op ultimo December ter verzending gereed	3180 ton.
Hiervan afgetrokken het restant op ultimo 1851	2769 „

blijft van in 1852 geëxploiteerde over	411	„
Dus zijn in 1852 uitgegraven	$7751\,^{1500}/_{2000}$	ton.
Van de mijn naar Bandjermassing verzonden.	$7340\,^{1500}/_{2000}$	„
Van Bandjermassing naar Java verzonden of verstrekt. . . .	$4412\,^{554}/_{2000}$	„

De uitgaven, het vervoer naar Bandjermassing daaronder begrepen, bedroegen in het geheel *f* 130,842.

d. Houtbosschen.

In het laatst van 1850 was aan den resident van Rembang opgedragen eene naauwkeurige kaart te doen zamenstellen van alle gouvernements-bosschen in zijne residentie, en een plan te ontwerpen tot verdeeling en classificatie van die bosschen in perceelen. Tevens werd hem gelast om, naar mate de opname en verdeeling der bosschen in een district zoude zijn afgeloopen, het noodige voor te stellen tot de invoering van den perceelsgewijze aankap en de stuksgewijze betaling der bevolking.

Nadat aan dezen last voldaan was, werden in de maand October 1852, op voorstel van den resident, eenige beschikkingen genomen. Voor den perceelsgewijze aankap werden voorloopig de bosschen van het district Ngawen, regentschap Blora, bestemd en den resident opgedragen die bosschen te verdeelen in perceelen van één vierkanten paal en in onder-perceelen van een kwart vierkanten paal, en om van de aangelegen perceelen eene leggerkaart te doen vervaardigen. De grenzen der perceelen zouden zoo moeten worden geregeld, dat zij tevens voor sleepwegen konden dienen.

Bij dezelfde gelegenheid werd de wijze van afvoer der houtwerken naar eene aan te leggen stapelplaats te Tangoelangun en naar de hoofdstapelplaats te Samarang geregeld, en voor den aanleg van eenen sleepweg geld beschikbaar gesteld.

De ontstentenis van bepalingen tegen het vernielen en beschadigen van de houtbosschen in de Preanger regentschappen had ten gevolge, dat aan het behoud dier bosschen in die residentie niet die zorg gewijd werd, welke elders op Java, waar dergelijke bepalingen bestaan, zoo veel tot hun behoud bijdraagt. Daarom werden, bij wijze van proef, voor den tijd van twee jaren op de residentie Preanger regentschappen van toepassing verklaard de bepalingen tegen het vernielen van houtbosschen van den Lande, vervat in de *Staatsbladen* van 1817, n°. 48, en van 1829, n°. 125.

In 1851 diende de luitenant ter zee der 2de klasse *J. H. G. Jordens* aan de Regering in twee door hem vervaardigde nota's omtrent de oprigting van eene houtvelling en eene houtstapelplaats op het eiland Ceram. De gouverneur der Molluksche eilanden verschafte hem in Februarij 1852 de noodige middelen tot de uitvoering van een onderzoek ter zake, op welke handeling de goedkeuring der Regering verzocht en verkregen werd. Met verlof van het Gouvernement begaf die zee-officier zich eerst naar eenige houtresidentien op Java, ten einde door het bezigtigen der houtbosschen en houtvellingen aldaar met meer kennis van zaken over de doelmatigheid van het ondernemen van dergelijke exploitatie op Ceram te kunnen oordeelen. In het laatst van het jaar was hij daarmede gereed en bereid zijne commissie naar Ceram te gaan volvoeren.

De uitgestrektheid der op Java aanwezige bosschen met juistheid op te geven is nog niet mogelijk. Om hiertoe te geraken zoude eene geregelde opname door deskundigen noodig wezen, en het zal wel geen betoog behoeven, dat hieraan vooreerst niet te denken valt. Men mag evenwel aannemen, dat de uitgestrektheid der bosschen, bevattende geheel of grootendeels djattie-hout, in vierkante palen aangegeven, op den hier ondervolgenden staat niet veel van de werkelijkheid zal verschillen.

Ofschoon voor de jaarlijksche bijplantingen, volgens de ontvangene berigten, wel de noodige zorg is besteed, zoo is deze in 1852 nog niet van dien aard geweest, dat men kan zeggen dat de bijplantingen in verhouding tot de aankappingen hebben gestaan. In de residentien Japara, Bagelen en Banjoemaas werden belangrijke aanplantingen van djattie-hout in geregelde tuinen aangelegd.

De in het vorige jaar plaats gehad hebbende aanplantingen in de regentschappen Bandong en Limbangan waren zeer wel gelukt.

S T A A T *van de uitgestrektheid der bosschen in* 1852.

RESIDENTIEN.	Getal der bosschen.	UITGESTREKTHEID IN VIERKANTE PALEN.			GETAL JONGE BOOMEN, IN 1852 AANGEPLANT.			*Aanmerkingen.*
		Bevattende geheel of grootendeels djattie-hout.	Bevattende een gedeelte djattie-, doch meestal ander hout.	Bevattende in het geheel of bijna geen djattie-hout.	Geregelde nieuwe plantsoenen.	Minder geregeld of nabij oude bosschen.	Te zamen.	
Krawang . .	72	22 7/8	14 3/4	189 1/4	,,	,,	,,	
Cheribon . .	3	28	14	,,	,,	,,	,,	
Tagal . . .	202	165	242	665	,,	(1)114,393	114,393	(1) Langs de wegen enz.
Pekalongan .	124	31 3/4	19 1/8	73 1/4	,,	(1) 6,645	6,645	
Samarang . .	58	213	188	177	,,	34,540	34,540	
Japara . . .	139	47 25/28	28 19/60	27 3/5	22,640	20,000	42,640	
Rembang . .	336	939	504	*a*	,,	,,	,,	*a* Niet op te geven.
Soerabaija . .	62	122	152	555	,,	,,	,,	
Passoeroean .	65	19 1/2	1	16 1/2	2,000	,,	2,000	
Bezoekie . .	5	34	10	4	6,000	,,	6,000	
Banjoewangie	,,	10 19/20 bws.	,,	,,	,,	,,	,,	
Kedirie . .	41	240	137	298	,,	,,	,,	
Madioen . .	6	195 3/4	22 1/4	4	,,	,,	,,	
Kadoe . . .	,,	,,	,,	,,	,,	27,291	27,291	
Bagelen . .	22	,,	,,	,,	36,950	46,000	82,950	
Banjoemaas .	,,	,,	,,	,,	175,779	39,328	215,107	
Totaal .	1135	2,069 201/280	1,332 53/120	2,009 3/5	243,369	288,197	531,566	

e. Houtzaagmolens.

De bestaande houtzaagmolens voorzien zooveel mogelijk in de behoefte aan gezaagde houtwerken voor de verschillende departementen. Op de meeste plaatsen worden de houtwerken uit de hand gezaagd. Uit aanmerking van het weinige nut dat van den te Blitar (residentie Kedirie) aanwezigen zaagmolen getrokken werd, en met het oog op de hooge kosten, verbonden aan eene verplaatsing van dien molen naar eene meer geschikte plaats en het bewerkstelligen van de gevorderde belangrijke herstellingen, werd dat werktuig in het laatst van het jaar verkocht.

f. Houtstapelplaatsen.

De houtstapelplaatsen voorzien in de behoeften aan houtwerken voor 's Lands dienst, terwijl in enkele gevallen uit dezelve aan particulieren, tegen bij de tarieven vastgestelde betaling, geleverd wordt.

Ingevolge de daartoe verleende magtiging, werd in 1852 een aanvang gemaakt met het vergrooten en verbeteren van de houtstapelplaats te Boenga (residentie Soerabaija) en werd tevens eene verbeterde wijze van beheer van die stapelplaats in werking gebragt. Het beheer was vroeger aan eenen opzigter toevertrouwd, maar is thans aan eenen administrateur, bijgestaan door de noodige opzigters en eenig minder personeel, opgedragen. De benoeming der opzigters van de houtstapelplaatsen, genietende minder dan *f* 150 's maands, werd aan den directeur der producten en civiele magazijnen overgelaten (*Staatsblad* 1852, n°. 25).

X. BRONNEN VAN INKOMSTEN.

§ 1. *Belastingen in het algemeen.*

Het algemeen reglement nopens de verpachtingen en de verdere met betrekking tot de belastingen bestaande organieke bepalingen ondergingen geene andere wijzigingen dan hieronder zullen worden aangegeven.

§ 2. *Verpachte belastingen en monopolien.*

De verpachte middelen hebben in 1852 opgebragt:

De opium-pacht op Java en Madura: aan pachtschat		*f* 1,417,920
„ 39,168 katties opium, ad *f* 100		3,916,800
„ 5,755 „ „ „ 25		143,875
Te zamen . .		*f* 5,478,595
Op de buitenbezittingen.		592,000
Totaal . .		*f* 6,070,595
De andere verpachte middelen op Java en Madura . .	*f* 1,834,608	
„ de buitenbezittingen	321,979	
		2,165,587
Totaal . .		*f* 8,236,182

In 1851 bragten die middelen in het geheel op *f* 9,684,230.
Hierbij moet echter in aanmerking komen, dat onder den pachtschat van 1851 begrepen zijn de rendementen:

van het middel der bazars en warongs in Cheribon, en de verder oostwaarts gelegen residentien van Java, in 1852 niet verpacht, ten bedrage van	*f* 1,982,580
van het hoofdgeld der Chinezen te Samarang, almede niet verpacht in 1852 ten bedrage van.	7,800
van de bazars te Menado, als boven, ten bedrage van	3,670
Te zamen . .	*f* 1,994,050
waarmede echter in rekening moet komen eene som van . . . voor de pachten der overvaarten in Bantam, van het slagten van rundvee en van den verkoop van arak in de residentien Kadoe en Bagelen, welke in 1851 vereenigd waren met de bazars en in 1852 afzonderlijk zijn opgeveild en afgestaan voor dat bedrag.	35,352
Er blijft alzoo voor 1852 aan inkomsten voor pachten, welke over 1852 niet zijn getrokken	*f* 1,958,698

Wanneer men nu dit cijfer in vergelijking brengt met het verschil van de totale opbrengst der verpachte middelen in 1851 en in 1852, ten bedrage van *f* 1,448,048, dan blijkt het dat die middelen in 1852 eigenlijk *f* 510,650 meer hebben opgebragt dan in 1851.

In het vorige verslag werd de afschaffing der bazarbelasting medegedeeld; in het tegenwoordige kan iets over de gevolgen van dien maatregel worden aangeteekend.

De bereiking van het hoofdoel der afschaffing: „bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking", zoude zich, naar veler meening, vooral in twee opzigten hebben moeten openbaren: in een drukker bezoek der markten en grooter aanvoer van waren; en in eene vermindering van den prijs der eerste levensbehoeften en van andere artikelen, welke gewoonlijk op de markten worden aangevoerd.

Het eerste verschijnsel is overal, hoewel in verschillende mate waargenomen. Plaatselijke omstandigheden oefenen hier eenen grooten invloed uit; waar deze gelijk zijn, kan men het er voor houden, dat de vermeerdering van het vertier sterker is naar mate de misbruiken, waartoe de bazarpacht aanleiding en gelegenheid gaf, grooter waren. De aanvoeren zijn over het algemeen sterk toegenomen, niet alleen door een ruimeren aanbreng van die waren, welke ook vroeger werden ter markt gebragt, maar ook van andere, welke onder het bestaan van die belasting nooit op de markten werden gezien, daar hare waarde te gering was om den druk der belasting te kunnen dragen.

In eenige gewesten werd de aanleg van nieuwe bazars noodig geacht, waartoe ook ligter kon worden overgegaan, daar sedert de afschaffing der belasting een van de bezwaren tegen het aanleggen van nieuwe markten, te weten de noodzakelijkheid om den Chineschen pachter en zijne handlangers op meer plaatsen in de binnenlanden toe te laten, van zelf vervallen is. Op andere plaatsen werd de verlegging der markten wenschelijk geacht, terwijl op enkele de loodsen der bazars niet groot genoeg waren om al de bezoekers te bevatten, en vergroot moesten worden.

Het tweede verschijnsel: „vermindering van den prijs der waren", is slechts op enkele plaatsen in eenen eenigzins merkbaren graad, op de meeste naauwelijks of in het geheel niet waargenomen; in enkele gewesten is zelfs eene verhooging van den prijs bespeurd.

Voor deze uitkomst worden verschillende oorzaken opgegeven.

Tijdens de werking der bazarbelasting moest ieder, die eenige waar ter markt bragt, bij den verkoop de belasting betalen. Het belang der pachters had echter veelal de gewoonte ingevoerd, dat de belasting dadelijk bij het ter markt brengen der waren werd voldaan. Wanneer de eigenaar er niet in slaagde het aangebragte te verkoopen en het later weder ter markt wilde brengen, moest hij de belasting op nieuw voldoen.

Het was dus in het belang van den belastingschuldige zijne waren, al was het dan ook voor eenen geringen prijs, bij de eerste ter-markt-brenging te verkoopen.

Dit belang heeft, sedert de afschaffing der belasting, opgehouden te bestaan. Vrij en onbelemmerd brengt de inlander zijne waren ter markt. Wanneer hij geenen goeden prijs bedingen kan, neemt hij ze ongestoord weder naar huis, om ze op eenen anderen dag of eene andere plaats weder aan te voeren, zonder dat hem dit iets kost dan de moeite van het vervoer.

Eene tweede reden van de niet-daling der prijzen is, dat de belasting van sommige artikelen door den kooper werd betaald; in dat geval kon de afschaffing der belasting natuurlijk slechts eenen geringen invloed op den verkoopprijs uitoefenen, hoewel het gekochte den kooper op zooveel minder te staan komt.

In het algemeen moet niet uit het oog worden verloren, dat, ofschoon het van den eenen kant aan geen redelijken twijfel onderhevig is, dat de afschaffing der bazarregten de strekking moet hebben gehad om de prijzen der zaken te verlagen, het gevolg dier strekking onmerkbaar kan zijn, doordien andere oorzaken in tegenovergestelden zin hebben gewerkt. Zoo kan bijv. aangenomen worden, dat meer vertier en meer vraag op de bazars de strekking heeft gehad tot verhooging der prijzen.

§ 3. *Onverpachte belastingen.*

a. Belastingen in arbeid opgebragt.

In toepassing van het beginsel van vervanging van den arbeid van dienstpligtigen door den arbeid van vrije werklieden, werd onder andere: 1°. bepaald, dat voortaan de werkzaamheden bij 's Lands algemeene en steenkolen-pakhuizen te Soerabaija door vrije koelies zullen worden verrigt; 2°. magtiging gevraagd en verkregen om in de residentie Soerabaija een aantal staljongens bij 's Gouvernements posterij en tegen bepaald loon, in dienst te stellen, ter vervanging van even zoovele heerendienstpligtigen.

Ten einde de op de inlandsche bevolking drukkende lasten te verligten, werd ook het ceremonieel bij reizen van den Gouverneur-Generaal en van ambtenaren en officieren van aanzien gewijzigd, gelijk reeds elders in dit verslag is medegedeeld.

b. Belastingen in geld opgebragt.

Ten gevolge van eene in 1852 ingevoerde wijziging, is de vroegere goudlevering te Menado door belasting in geld vervangen.

§ 4. *Onverpachte monopolien.*

De aanmaak van zout was voor 1852 op een minimum van 25,000 koijangs bepaald. Dit cijfer is echter, ten gevolge van de ongunstige weêrsgesteldheid, op onderscheidene voor den aanmaak bestemde plaatsen op verre na niet bereikt, zoo als uit de volgende opgaaf blijkt.

	Bevolen aanmaak.	Werkelijke aanmaak.	
	Koijangs.	Koijangs.	Pikols.
Panara	1,000	1,656	14
Pakkies	1,500	764	$4\frac{1}{2}$
Grissee	6,000	2,639	10
Boender	3,000	2,050	19
Sumanap.	13,500	11,606	6
Te zamen . .	25,000	18,715	$53\frac{1}{2}$

zoodat de werkelijke aanmaak 6283 koijangs en $6\frac{1}{2}$ pikol minder bedroeg dan bevolen was.

In 1852 werden verkocht 17,738 koijangs en $19\frac{20}{32}$ pikols zout, welke opbragten eene som van . . . . *f* 3,978,937:105

In 1851 bedroeg de verkoop 18,594 koijangs en $24\frac{12}{32}$ pikol, renderende 3,575,172: 22⁵

Het debiet is alzoo in 1852 856 koijangs en $4\frac{24}{32}$ pikol minder geweest dan in 1851, terwijl de opbrengst door de plaats gehad hebbende prijsverhooging van het zout in eerstgenoemd tijdvak *f* 403,765:82⁵ meer heeft bedragen. Die vermindering van het debiet is ten deele veroorzaakt doordien in de maand December van het jaar 1851, toen de ophanden zijnde prijsverhooging van het zout bekend werd, aanzienlijke inkoopen hebben plaats gehad. In die maand zijn circa 923 koijangs zout meer gesleten dan het gewone maandelijksche debiet bedraagt. Tot die vermindering heeft voorts bijgedragen de omstandigheid dat van de nieuwe binnenlandsche zout-verkooppakhuizen, tot de oprigting waarvan in het laatst van 1851 magtiging is verleend, vele eerst in het laatste gedeelte van 1852 voor den verkoop zijn kunnen worden opengesteld en eenige zelfs onder ultimo December nog niet voor het debiet geopend waren.

De bovenvermelde hoeveelheid van 923 koijangs zout is eigenlijk ten prejudice van 1852 verkocht geworden en zoude, bij eene juiste berekening van het debiet, van het cijfer van 1851 afgetrokken en bij dat van 1852 gevoegd moeten worden, als wanneer zoude blijken dat het debiet in 1852 eer toe dan afgenomen is.

XI. Nijverheid. (Voor zooverre deze niet onder andere hoofden van dit verslag verhandeld is.)

§ 1. *Landbouw en bereiding van, zoomede beschikking over het product van den grond.*

a. Java en Madura.

1°. OP GOUVERNEMENTSGRONDEN.

Koffij-cultuur.

De oogst van 1852 is het voordeeligst geweest in de residentien Bezoekie en Passaroean, alwaar gemiddeld 109 en 121 boomen een pikol koffij hebben afgeworpen, terwijl de productie het nadeeligst was in de navolgende afdeelingen en residentien, alwaar een pikol koffij is verkregen: in Buitenzorg van 2084, in Krawang van 1515, in Bantam van 662 en in Banjoemaas van 659 boomen.

Eene vergelijking der uitkomsten van de oogstjaren 1851 en 1852 doet zien: 1°. dat in 1852 minder dan in het vorige jaar aanwezig waren 3,618,624 vrucht-

dragende boomen; 2°. dat in 1852 minder dan in 1851 zijn verkregen 189,206 pikols koffij; 3°. dat in 1852 gemiddeld van 262 vruchtdragende boomen een pikol koffij is verkregen, terwijl in 1851 218 boomen een pikol koffij hebben opgeleverd; 4°. dat de transportkosten tot in de strand- of afscheeppakhuizen in 1852 hebben bedragen *f* 954,996:33, nederkomende op *f* 1:10 per pikol, terwijl dezelve in 1852 beliepen *f* 1,221,107, of gemiddeld *f* 1:16 per pikol; 5°. dat de koffij in 1852 het Gouvernement gemiddeld 14½ duit per pikol duurder is te staan gekomen dan in 1851.

Zoo als bij het verslag van 1851 werd voorspeld, is het jaar 1852 voor de koffij-cultuur op Java belangrijk minder gunstig geweest dan het buitengewoon voordeelig oogstjaar 1851. De staat der aanplantingen laat, ten gevolge van een behoorlijk onderhoud, over het algemeen weinig te wenschen over.

De residentien Bantam, Japara, Rembang, Kedirie en Banjoemaas, alsmede de afdeeling Buitenzorg maken hierop uitzonderingen. De gronden in genoemde residentien zijn over het algemeen weinig geschikt, zoodat de koffij-cultuur aldaar niet op groote schaal kan bestaan en hetgeen aanwezig is weinig gunstige resultaten oplevert.

In Bantam zijn de op weinig geschikte gronden aangelegde tuinen uitgeput en worden ze alleen door zorgvuldige inboetingen voor uitsterving bewaard. De onbeduidende aanplantingen van Japara en Rembang bewijzen door haar voortdurend verval de ongeschiktheid der gronden; zullende deze cultuur dan ook in Japara langzamerhand te niet gaan, terwijl in Rembang, alwaar de koffij-cultuur in de afdeeling Blora alleen nog bestaat, dezelve slechts wordt in stand gehouden, omdat de bevolking van Blora geen anderen cultuurarbeid te verrigten heeft. In Kedirie en Banjoemaas moet men tot de beperking der aanplantingen uit hoofde van onvruchtbaarheid van den grond overgaan. Het district Adiredjo en Banjoemaas heeft het bedroevend voorbeeld geleverd, dat 142,000 koffijboomen in kampongtuintjes niet eens één pikol koffij hebben opgebragt. Ten aanzien der gouvernements-koffij-cultuur in de afdeeling Buitenzorg kan gezegd worden dat derzelver ongunstige toestand en onvoordeelige uitkomsten vermoedelijk aanleiding zullen geven tot intrekking van het op de Buitenzorgsche landen rustende koffij-servituut.

In verschillende residentien heeft men met meer naauwkeurigheid de tuinen opgenomen, het aantal boomen doen constateren en de oude uitgeputte of onvoordeelig aangelegde aanplantingen van de registers afgeschreven; zullende daardoor het toezigt vergemakkelijkt en een juister overzigt van deze cultuur worden verkregen. Daaraan is toe te schrijven de schijnbaar belangrijke vermindering der vruchtdragende boomen. De telling van millioenen boomen blijft echter altijd hoogst onzeker.

In de Preanger regentschappen en Bagelen wordt beproefd om kwijnende aanplantingen te bemesten. Eene uitbreiding der aanplantingen, althans van eenigen omvang, is voor het oogenblik niet mogelijk. In de meeste residentien zijn de daarvoor geschikte gronden reeds met koffij beplant. Hier en daar, waar de plaatselijke omstandigheden zulks mogelijk maken, wordt eene kleine uitbreiding aan de cultuur gegeven. In enkele residentien, bijv. Bezoekie, treft men nog uitmuntende gronden aan, doch daar is gebrek aan handen een beletsel tegen de uitbreiding der cultuur. Zoowel bij uitbreiding als bij inboeting der aanplantingen geschiedt het planten met zorg. In verscheidene residentien worden daartoe kweekbeddingen aangelegd en daaruit overgeplant. Daarin en in eene omzigtige keuze van gronden vindt men eenigen meerderen waarborg voor duurzaam bevredigende uitkomsten dan vroeger.

Hoewel eene vermindering van productie voorzien was, is, met uitzondering van de residentien Passaroean, Bezoekie, Samarang en Rembang, de oogst in alle residentien belangrijk tegengevallen en de opbrengst beduidend minder dan in 1851. Algemeen wordt daarvan het weder als oorzaak opgegeven. Gedurende den bloeitijd zijn menigvuldige regens gevallen die de vruchtzetting belet hebben.

De qualiteit van het product van 1852 is over het algemeen, volgens de verzekering der plaatselijke autoriteiten, vrij goed. Ter verbetering der qualiteit van de koffij worden bij voortduring pogingen in het werk gesteld.

In eenige residentien heeft men het gebruik van handmolens ingevoerd, waardoor wordt gehoopt op gemakkelijkere en gelijkmatigere bewerking der koffij.

Tot verbetering der qualiteit van de koffij wordt groote verwachting gekoesterd van eene uitvinding van den honorairen inspecteur der cultures *Diard*, om de koffij op eene bijzondere wijze te droogen. De monsters van naar zijne methode gedroogde koffij hebben bij den handel, zoowel in Indie als in Nederland, eene gunstige beoordeeling verworven. In de Preanger regentschappen is men bezig proeven te nemen met deze wijze van drooging op eenigzins uitgebreide schaal. Ook de landbouwkundige chemist dr. *Fromberg* heeft gedurende 1852 wetenschappelijke onderzoekingen gedaan omtrent de drooging der koffij; zijnde het resultaat zijner werkzaamheden door den druk openbaar gemaakt in het Natuurkundig tijdschrift.

In de wijze van bereiding der koffij is overigens weinig verandering gekomen. De proefnemingen om de koffij door de bevolking nat in de roode schil aan kleine gouvernements-etablissementen te doen leveren zijn gestaakt, omdat die maatregelen der bevolking ongevallig blijkt te zijn, en de voortzetting dier proeven door alle plaatselijke autoriteiten (met uitzondering van Rembang en Madioen) werd afgeraden. Daar, waar de daartoe bestemde molens nog bestaan, wordt derzelver intrekking als wenschelijk beschouwd.

In de residentie Cheribon leverden de etablissementen voor de bereiding van koffij op de Braziliaansche wijze goede resultaten op. Gedurende 1852 zijn bij de aldaar bestaande tien etablissementen verwerkt 8284 pikols drooge koffij, waarvan de kosten hebben bedragen *f* 7:37½ per pikol, zijnde *f* 1:02½ minder dan de prijs, waarvoor de gewone koffij door het Gouvernement van de bevolking wordt ingekocht.

In de Preanger regentschappen is te Passir Kiamies een nieuw etablissement voor de bereiding van koffij op de West-Indische wijze gebouwd en sedert voltooid, waarvoor met den heer *Philippeau*, die bovendien reeds drie gelijksoortige molens heeft, een contract zou worden gesloten.

Ten aanzien van de betaling der door de bevolking aan het Gouvernement geleverde koffij is gedurende 1852 geene verandering gebragt; alleen is de verhooging van *f* 1 van den inkoopsprijs voor West-Indische koffij overal, met uitzondering van Patjitan, afgeschaft, terwijl ook voor alle residentien (met uitsluiting der Preanger regentschappen) is bepaald, dat voor koffij van inferieure qualiteit een evenredig mindere prijs zal worden voldaan.

De berigten der verschillende autoriteiten omtrent de vermoedelijke uitkomsten van den oogst van 1853 luidden zeer ongunstig. Met uitzondering van de residenten van Soerabaija en Passaroean, die bij behoud van gunstig weder in hunne residentien eenen voordeeligen oogst verwachten, voorspelden alle plaatselijke autoriteiten het tegenvallen van den oogst.

De volgende uitkomsten van den koffij-oogst zijn verkregen:

In	Getal vruchtdragende koffijboomen, van welke geoogst is.	Verkregen hoeveelheid in pikols.	Gezamenlijke kosten van de koffij aan het Gouvernement geleverd. — De gulden van 120 duiten.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij van 100 katties aan het Gouvernement te staan komt, berekend over de ontvangene hoeveelheden tot aan de afscheeppakhuizen.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	228,075,219	880,689	*f* 8,172,225	*f* 9:33½	*f* 30.48⁵⁄₁₀	*f* 23.06³⁄₁₀

Suiker-cultuur.

De vele en ontijdige regens gedurende de maanden Mei, Junij, Julij, Augustus en September hebben in de residentien Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija en

Madioen ongunstig op de suikerproductie gewerkt. Daarentegen wordt het weder in de residentien Cheribon, Tagal, Pekalongan, Bezoekie en Kedirie als niet onvoordeelig opgegeven.

In de residentie Banjoemaas, waar slechts ééne suikerfabriek is in de afdeeling Soekaradja, eigent het regenachtig klimaat zich over het geheel weinig voor deze cultuur. Het jaar 1852 kenmerkt zich bijzonder door zeer regenachtig en onstuimig weder gedurende den maaltijd.

In de residentie Passaroean, bij uitzondering, had men hinder van de droogte. De oogst verschilde echter niet belangrijk met dien des vorigen jaars.

In deze residentie ging de productie, in vergelijk met 1851, gemiddeld 5 pikols per bouw achteruit. Behalve de reeds gemelde ongunstige weêrsgesteldheid moet zulks mede worden toegeschreven aan gemis aan behoorlijk toezigt op sommige fabrieken, gebrekkige toestellen, en in het bijzonder aan de omstandigheden dat twee fabrieken, wier vernieuwde contracten dit jaar in werking kwamen, met de oude en slechte toestellen suiker n°. 18, 16 en 14 moesten vervaardigen, vermits de betere machinerien, die de fabrikanten verpligt zijn zich aan te schaffen, nog niet waren ontvangen.

De productie in de residentie Bezoekie bedroeg ook gemiddeld 3 pikols per bouw minder dan die van 1851, niettegenstaande de weêrsgesteldheid niets te wenschen overliet. De resident schrijft die uitkomst toe aan gebrekkig toezigt over de aanplantingen in 1851/1852, doch voor het meest aan zorgeloosheid van sommige fabrikanten.

De resultaten in de residentien Tagal, Pekalongan, Kedirie en Banjoemaas waren mede niet zoo gunstig als in het jaar 1851. Gebrekkig transport, waardoor het geregeld afmalen werd belemmerd, onvoldoend beheer, geringe capaciteit der fabrieken en onvoorziene tegenspoeden worden als de oorzaken daarvan opgegeven.

Daarentegen toonen de residentien Cheribon, Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija en Madioen betere uitkomsten aan. In het bijzonder ging laatstgemelde residentie gedurende 1852 aanmerkelijk vooruit, zijnde gemiddeld 13 pikols per bouw meer verkregen dan in 1851. Dit is alleen te danken aan de verbeterde administratie van twee fabrieken. De aanplantingen voor 1853 beloofden over het algemeen eenen gunstigen oogst.

Volgens de beginselen van het cultuurstelsel heeft het Gouvernement (de planter) aan zijne verpligting voldaan, wanneer het gewas tot rijpheid gebragt is. Daar begint de gehoudenis van den fabrikant (den verwerker.) Het snijden en transporteren van het riet naar den molen, de bereiding en de overbrenging van het product naar de pakhuizen komen dus voor rekening van den laatste. De moeijelijkheden nogtans, welke de fabrikanten ondervonden en nog hier en daar ondervinden, om de vereischte transportmiddelen en koelies te verkrijgen, hebben het noodig gemaakt, dat het Gouvernement ook daarin helpt. In de residentie Passaroean, welke in dit opzigt, behoudens eenige wijziging naar gelang van plaatselijke omstandigheden, als maatstaf kan dienen, wordt het riet naar den molen vervoerd op overeenkomsten bij het Bestuur geregistreerd. In de residentie Bezoekie wordt bij de fabrieken, die zich zelve niet kunnen helpen, het transportmiddel verschaft door eene indeeling der bevolking van een district bij de in hetzelve gelegene fabriek, waarbij zij geregeld om beurten opkomt. In de residentie Madioen wordt de suiker van Ngawie met ijzeren booten langs de Solo-rivier naar Soerabaija vervoerd. De suiker uit de residentie Banjoemaas gaat langs de rivier Siraijoe en het kanaal de Kalieijosso naar Tjilatjap.

In de residentie Cheribon heeft de afkoking nog plaats op de oude wijze met opene vuren, met uitzondering van de fabrieken Sindanglaut, Ardjo Winangan, Paroeng Djaija en Djattiewangie, waar gebruik wordt gemaakt van luchtledige ketels (*Howard*). In de residentie Tagal zijn bij de fabrieken Doekoe Wringien, Kemanglen, Djattiebarang, Adiweina en Bandjardawa de toestellen van *Derosne en Cail* in gebruik. Deze machinerien zijn verder in gebruik op de fabrieken Wonopringo, Kalie Woengoe, Langsee, Tandjong Modjo, Maijong, Koning Willem II, Krian, Phaëton, de Maas en Pedjarakkan, in de residentien Pekalongan, Samarang, Japara, Soerabaija en Bezoekie. Het systema van *Howard* wordt toegepast, behalve

bij de bovengenoemde fabrieken in de residentie Cheribon, te Klaling, Soember Kareng, Wonolangan, Oembool en Pesantren in de residentien Japara, Bezoekie en Kedirie. Bij de overige ondernemingen werkt men op de gewone of verbeterde gewone wijze.

De fabrikanten in de residentie Passaroean, wier contracten verlengd zijn, moeten zich allen nieuwe machinerien aanschaffen, waartoe de noodige bestellingen reeds zijn gedaan. Op de fabrieken Toelies en Waringien Agoong, in de residentie Rembang, wordt in werking gebragt een centrifugaal toestel van *Macpherson*, dienende om de suiker op eene spoedige wijze van de stroop te zuiveren.

De gedrukte verslagen der eerste klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut en der Koninklijke Academie van Wetenschappen over de bereidingswijze van dr. *Scoffern* zijn aan de betrokken residenten, controleurs en suikerfabrikanten op Java toegezonden.

De agricultuur-chemist dr. *Fromberg* vestigde in den loop van 1852 de aandacht van het Bestuur op de belangrijkheid om de ruwe suiker van Java vóór de afzending naar Nederland op haar gehalte aan water en minerale zouten te doen onderzoeken, ten einde de uitkomsten daarvan, als mede-aanwijzers van de marktwaarde van elke soort aan het Gouvernement in Nederland te doen kennen. Hij gaf daarbij de wenschelijkheid in overweging, om, al mogt een onderzoek deswege niet uitvoerlijk worden gekeurd, zooveel mogelijk de overmaat van minerale stoffen in het suikerriet te voorkomen, vermits die overmaat schadelijk is voor den groei, de drooging bemoeijelijkt en eindelijk de melasse-vorming in de raffinaderijen in Nederland bevordert. De zaak werd belangrijk genoeg geacht om den heer *Fromberg* in staat te stellen de vereischte proefnemingen te doen. Daarvan is het gevolg geweest zijn welgeschreven en alle aandacht verdienend rapport van 10 December 1852, over de oorzaken van het moeijelijk droogen der suiker, hetwelk is opgenomen in het Natuurkundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie, IVde deel, eerste en tweede aflevering.

De vaststelling der dagloonen aan arbeiders, door het Bestuur geleverd wordende, heeft overal plaats in verband tot de prijzen der rijst en andere voedingsmiddelen. Voor de werkzaamheden in de fabrieken bezigt men meestal vaste arbeiders tegen een maandelijksch loon, dat hooger of lager is, naar mate van den aard der werkzaamheden.

De uitkomsten van 1852 met die van 1851 vergelijkende, blijkt daaruit: 1°. dat het getal suiker-etablissementen onveranderd is gebleven; 2°. dat de productie in 1852 1022 pikols minder heeft bedragen dan in 1851, 3°. dat het loon der suikerplanters in 1852 met *f* 0: 31^5 per bouw is vermeerderd; 4°. dat in 1852 55,844,82 pikols suiker minder aan het Gouvernement zijn geleverd dan in het vorige jaar; 5°. dat in 1852 69,897: 64½ pikols suiker meer ter beschikking van de fabrikanten zijn gelaten.

Hieronder volgen de uitkomsten van 1852.

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der suikervelden van welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Werkelijk van de velden verkregen suiker. — Pikols.	Hoeveelheid suiker aan het Gouvernement geleverd. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van deze suiker. — Gulden van 120 duiten.	Gemiddelde prijs waarop de pikol suiker aan het Gouvernement te staan komt. — Gulden van 120 duiten.	Hoeveelheid suiker die ter beschikking van de fabrikanten is gebleven. — Pikols.	Gedurende dit jaar was de opbrengst der in Nederland geveilde suiker per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	97	42,276½	1,373,993	936,014	*f* 9,138,014	*f* 9: 91½	437,679	*f* 15.57$^{1}/_{10}$	*f* 9.65

Indigo-cultuur.

De aanplantingen werden dit jaar weder verminderd in de residentien Preanger

regentschappen, Cheribon, Pekalongan, Bagelen, Banjoemaas en Kedirie, tot een gezamenlijk bedrag van 4073⅛ bouws. Dit heeft plaats gehad daar waar de aanplant in verhouding tot den beschikbaren grond en de krachten der bevolking bij sommige fabrieken te uitgebreid was en slechte resultaten werden verkregen.

In de residentien Preanger regentschappen, Bagelen en Banjoemaas werden proeven genomen met de bemesting der indigo-velden, waarvan de uitkomsten in een volgend verslag zullen worden medegedeeld. De vroeger genomen proeven met vreemden zaad-indigo zijn mislukt. Alleen in de residentie Madioen worden nog 24 bouws zaad-indigo aangehouden. Tegenwoordig wordt alleen de zoogenaamde taroem-kembang geplant op een afstand van 1½ en 2 voeten. De stekken worden op een voet lengte van den 2den snid gewoonlijk gesneden.

Het onderhoud der indigo-tuinen leverde geene bezwaren op. Het getal huisgezinnen daartoe beschikbaar en afgezonderd is dan ook op vele plaatsen aanmerkelijk toegenomen, ten gevolge van de in de laatste jaren plaats gehad hebbende vermindering dezer cultuur.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen vrij gunstig, inzonderheid in de residentie Banjoemaas, waar het regenachtige klimaat voor de indigo-cultuur zich zeer eigent.

Niettegenstaande de aanplantingen dit jaar met 4073 bouws afnamen, vermeerderde de productie aanmerkelijk. Alleen in de residentie Bezoekie ging, bij eene gelijke aanplanting, de opbrengst 1200 pond achteruit.

De verhooging van het plantloon met 30 duiten per pond (*Besluit*, 6 November 1852, n°. 4), zoomede de bepaling, dat aan de dessa-besturen voor hunne bemoeijingen met de indigo-aanplantingen geene betalingen hoegenaamd zullen worden gedaan, noch kortingen ten hunnen behoeve op het loon der aanplanting zullen mogen geschieden, doch dat in stede daarvan ten laste van den Lande aan die besturen zal worden toegekend eene belooning van 10 duiten voor elk van de aanplantingen hunner dessa's verkregen Amsterdamsch pond indigo (*Besluit*, 6 November 1852, n°. 3), verschafte aan de bevolking eene aanmerkelijke tegemoetkoming.

Het getal fabrieken verminderde met 69. In de residentie Cheribon alleen werden er 62 ingetrokken; in Pekalongan 3; in Bagelen 1 en in Kedirie 3. De fabrieken zijn in goeden staat en de bereiding laat over het algemeen weinig te wenschen over. De betrokkene ambtenaren geven zich daarvoor veel moeite.

In de afdeeling Poerbolingo, residentie Banjoemaas, heeft men met goed gevolg eene verbeterde pers gebezigd met dubbele hefboomen, waardoor de persing gelijkmatiger plaats heeft. Bij nader bevestigde doelmatigheid zal deze wijziging zeker algemeene navolging vinden.

De afpakking werd met de meeste zorg verrigt. Tot gemak van de afscheping en verzending naar Nederland maakt men tegenwoordig zooveel mogelijk gebruik van kleine kisten, inhoudende van 80 tot 100 pond.

De uitkomsten van 1852 met die van 1851 vergelijkend, ziet men: 1°. dat het getal fabrieken in 1852 is verminderd met 69; 2°. dat in 1852 4073 bouws minder zijn gesneden dan in 1851; 3°. dat in 1852 119,306½ pond indigo meer zijn verkregen dan in 1851.

Hieronder volgt de staat der uitkomsten van de indigo-cultuur.

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der indigo-velden op welke gesneden is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen indigo. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van den indigo aan het Gouvernement geleverd. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop een pond indigo aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van den in Nederland geveilden indigo per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	368	18,832	6,391	*f* 1,358,728	*f* 1: 84	*f*476.37⁸⁄₁₀	*f*428.07³⁄₁₀

Thee-cultuur.

In de residentie Bagelen werden in 1852 1,000,000 jonge heesters aangeplant. Deze aanplant staat zeer welig. Daarentegen zijn de oude tuinen schraal. In de Preanger regentschappen werden de aanplantingen met 635,600 jonge heesters vermeerderd. De productie nam in dit jaar, in vergelijk met 1851, weder toe, zijnde ongeveer 80,000 Amsterdamsche ponden thee meer geleverd.

De thee-contractanten voorzien zelven in de benoodigde arbeiders. Het bestuur heeft daar geene bemoeijenis mede. De verkrijging van vrijwillige werklieden, zoo voor den fabriek- als veldarbeid, schijnt voor de contractanten niet het minste bezwaar op te leveren. Eene proef met de afpakking van thee in blik, in het klein genomen in de afdeeling Ledok, vond in Nederland geen bijval, weshalve de voortzetting daarvan is gestaakt.

Het is gebleken, dat de hoedanigheid van zwarte en groene thee-soorten van de particuliere planters, voornamelijk van den contractant te Tjioemboeloeit in de Preanger regentschappen afkomstig, veel is verbeterd, zoodat zij thans die der Chinesche soorten evenaart. Daarentegen liet het product uit de afdeeling Ledok nog al te wenschen over. Het laat zich echter niet verwachten, dat de prijzen der Java-thee in de eerste jaren dermate zullen stijgen, dat het Gouvernement de kosten van bereiding en transport zal kunnen goedmaken.

Op de particuliere landen Tjiassem en Pamanoekan, in de afdeeling Krawang, bestaat nog een thee-contract (Jaggernaik poeram) voor 300 bouws, waarvan het product door den heer *L. Weber* voor de Europesche markt wordt bereid en afgepakt.

Op het land Pondok Gedeh, in de afdeeling Buitenzorg, bestaan nog de thee-aanplantingen van het geëxpireerde doch niet verlengde contract van den Chinees *Lie Englie*. De eigenaar zendt het grootste gedeelte van zijnen oogst voor eigene rekening naar Europa. Een klein gedeelte wordt bereid voor particuliere consumtie.

De uitkomsten der thee-cultuur waren als volgt:

In	Getal fabrieken.	Uitgestrektheid der theetuinen in bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen thee. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten der thee — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop het pond thee het Gouvernement te staan komt. — Duiten.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van de in Nederland geveilde thee per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	26	2,675	1,050,495	*f* 792,526	90½	*f* 84,64³⁄₁₀	*f* 50,14⁷⁄₁₀

Kaneel-cultuur.

De resultaten der kaneel-cultuur waren in 1852 bijzonder voordeelig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de voor de kaneel gunstige regenmousson. Het laat zich aanzien, dat de productie nog meer zal toenemen, zoodra de 200,000 jonge boomen, welke in 1851 in de residentie Banjoemaas zijn aangeplant, schilbaar zullen zijn, hetgeen reeds in 1854 het geval zal kunnen wezen.

Met het oog op de resultaten tot hiertoe jaarlijks dooreen op Java verkregen, schijnt het er voor gehouden te mogen worden, dat de voor de kaneel-cultuur gebezigde gronden over het algemeen daarvoor geschikt zijn, met uitzondering echter van die in de afdeeling Ambal, waar zelfs de voor die cultuur onmisbare dadapboomen slecht groeijen en die in het regentschap Toeban, waar, ongeacht de bestede zorgen, de uitkomsten zeer ongunstig zijn geweest; uit welken hoofde dan ook de intrekking der kaneel-cultuur in dat gewest is bevolen.

De aanplantingen hebben in 1852 alleen bestaan in inboetingen. De aanplantingen in de verschillende residentien verkeeren in goeden staat en worden behoorlijk onderhouden, terwijl de slechtsoortige boomen, welke zich tusschen de aanplantingen bevinden, worden uitgeroeid en door betere vervangen.

De qualiteit van het product laat weinig te wenschen over, en hoewel de fijnere soorten beneden de Ceylonsche blijven, verdienen daarentegen de lagere Java-merken de voorkeur boven de mindere Ceylonsche, waarom het ook niet onwaarschijnlijk wordt geacht, dat het Java-kaneel zich op den duur in de concurrentie met het Ceylonsche zal kunnen staande houden.

Ten aanzien van dit fabricaat heeft gedurende het hier behandeld tijdvak wederom een vooruitgang plaats gehad, zijnde in 1852 ruim 1 pct. meer pijpkaneel verkregen dan in 1851.

Met opzigt tot de kaneel-olie-stokerijen is in 1852 niets veranderd. In de afdeeling Krawang is gedurende dit tijdvak verkregen eene hoeveelheid van $26\frac{3}{16}$ Amsterdamsche ponden, kostende *f* $8\frac{40}{120}$ het pond, en in de residentie Bagelen, alwaar de inrigtingen uit gebrek aan grondstof (gebroken pijpen en afval) meestentijds hebben stilgestaan, slechts 17 pond en 11 oncen, waarvan het kostende bedraagt *f* $65\frac{72}{120}$ het pond. Dit aanzienlijk verschil in de kosten is eén gevolg van de omstandigheid, dat in Bagelen niet het geheele jaar door kon worden gearbeid en het personeel evenwel in dienst moest worden gehouden. In 1851 waren de kosten in Krawang *f* $27\frac{30}{130}$, en in Bagelen *f* $17\frac{1}{2}$ het pond.

De vooruitzigten voor den volgenden oogst waren over het algemeen gunstig.

De uitkomsten der kaneel-cultuur waren:

In	Getal kaneel-inrig-tingen.	Uitge-strektheid der kaneel-tuinen in bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen kaneel buiten den afval. — Amsterd. ponden.	Verkoop-bare afval. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten van het kaneel. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop het pond kaneel het Gouverne-ment te staan komt, de verkoop-bare afval mede gere-rekend. — Duiten.	Gedurende dit jaar was de opbrengst van het in Nederland geveilde kaneel per pikol. — Nederl. courant.	
							Bruto.	Netto.
1852	42	$2,020\frac{1}{2}$	202,741	12,299	*f* 122,122	68	*f* $95.07\frac{1}{10}$	*f* $77,04\frac{1}{10}$

Nopal-cultuur en cochenille-teelt.

De uitkomsten der cochenille-teelt waren in 1852 niet bijzonder gunstig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de menigvuldige regens, welke gedurende de laatste west-mousson zijn gevallen, waardoor een aantal cochenille-insecten is weggespoeld en verloren gegaan. Ten gevolge hiervan heeft de in 1852 verkregen hoeveelheid cochenille plm. 39,000 pond minder bedragen dan waarop dezelve was geraamd.

Ten aanzien van de residentie Cheribon kan aangeteekend worden, dat de uitkomsten zeer ongunstig waren, ten gevolge der voortdurende veronachtzaming der onderneming van den overleden contractant.

In de residentie Japara plant de bevolking vrijwillig boven de bij contract bepaalde uitgestrektheid 10 bouws met nopal voor den ondernemer, tegen eene schadeloosstelling van *f* 50 per bouw. De uitkomsten in deze residentie waren in 1852 achterlijk bij die van 1851, hetgeen moet worden toegeschreven aan het aanvankelijk ondervonden gebrek aan werkvolk.

De afdeeling Banjoewangie heeft een gunstig resultaat opgeleverd. De proeve

aldaar in 1852 met het bevolken van onoverdekte planten genomen heeft betere resultaten opgeleverd dan in 1851. Het getal der ongedekte bevolkte nopals was nu bepaald op plm. 200,000 planten.

De nopal-aanplantingen in de verschillende residentien en in de afdeeling Banjoewangie worden, met uitzondering van die in Cheribon, waar dezelve door het overlijden van den contractant verwaarloosd zijn, bij voortduring goed onderhouden en de inzameling van het cochenille-insect wordt met de meeste zorg bewerkstelligd.

Het cochenille-product was in 1852 van eene goede qualiteit.

De volgende uitkomsten zijn verkregen:

In	Getal cochenille inrigtingen.	Uitgestrektheid der nopal-aanplantingen in bouws van 500 vierk. roeden.	Verkregen cochenille. — Amsterd. ponden.	Gezamenlijke kosten der cochenille aan het Gouvernement geleverd. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop het pond cochenille aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst der in Nederland geveilde cochenille per pikol. — Nederl. courant. Bruto.	Netto.
1852	6	351½	90,029	*f* 73,614	*f* 1: 43	*f*273.55⁹⁄₁₀	*f*240.63³⁄₁₀

Tabaks-cultuur.

De tabaks-cultuur heeft gedurende het jaar 1852 in het algemeen betere resultaten opgeleverd dan die in 1851 verkregen. Veel hebben daartoe bijgedragen de pogingen, welke door het Gouvernement in de laatste jaren zijn in het werk gesteld tot verbetering van de gebrekkige regeling dezer cultuur.

De aanplantingen worden daar, waar ze de kracht der bevolking te boven gaan, van lieverlede ingekrompen en steeds wordt elke gelegenheid te baat genomen om de tabaks-cultuur, voor zoover de omstandigheden zulks toelaten, voor de bevolking voordeeliger te maken. Op dezen weg voortgaande hoopt men, langzaam doch zeker, tot het beoogde doel te geraken, om namelijk de teelt van tabak voor de Europesche markt duurzaam en met voordeel voor alle partijen in stand te houden.

Even als in 1851 zijn met sommige contractanten wederom suppletoire overeenkomsten voor den oogst van 1852 gesloten, waarbij dezelfde voorwaarden zijn bedongen als die van 1851, terwijl met anderen nieuwe overeenkomsten voor den nog loopenden contracttijd zijn getroffen, met beding eener verminderde aanplanting, kapitalisatie der schulden, bepaling van restitutie bij jaarlijksche termijnen en geheel vrije beschikking over het product, mits borgtogt stellende voor de restitutie van het verschuldigde wegens aflossing der kapitale schuld, plantloonen enz.

Ten gevolge van vele regens hebben de tabaksplanten aanmerkelijk veel geleden en verwachtte men weinig goeds van den oogst, doch later invallende droogte heeft veel hersteld en de oogst is over het algemeen vrij goed uitgevallen. De productie nam in dit jaar, in vergelijking met 1851, weder toe, hebbende 3284 pikols meer bedragen dan in 1851, nagenoeg geheel voor de Europesche markt. In de residentie Rembang zijn echter enkele tabaksvelden tot eene uitgestrektheid van 33¼ bouws, ten gevolge van de hevige regens, mislukt, welk lot ook trof 8 bouws behoorende tot eene onderneming in de residentie Soerabaija. Bovendien zijn bij eene fabriek in de residentie Samarang door brandschade verloren geraakt 720 pikols, welke ramp echter eenigermate is gelenigd, doordien het Gouvernement aan den fabrikant later behalve eene tegemoetkoming met opzigt tot het plantloon, de vrije beschikking heeft verleend over den nog overgebleven tabak uit den oogst van 1852, alsmede over het product van het oogstjaar 1853.

De schuurruimte der verschillende ondernemingen is nog niet overal in evenredigheid tot de aanplantingen. In de residentie Rembang hebben sommige fabrikanten, bij welslaging van het gewas, geene toereikende bergruimte en zijn zij daarom verpligt de bladeren half droog in elkander te schuiven, welke behandeling zeer nadeelig op den tabak werkt. De meeste fabrikanten in die residentie zijn ijverig bezig hunne schuren met pannen te dekken. Bij eene onderneming te Soerabaija wordt mede een aanvang gemaakt, om den atap der schuren door pannen te vervangen. Voortdurend worden door het Gouvernement de noodige maatregelen genomen om de verliezen tegen te gaan, welke door de fabrikanten dikwijls door het afbranden hunner schuren worden geleden. Aan dezen is onder andere aangezegd, dat, bij het niet voorzien hunner schuren met pannen daken, geen acht zal worden geslagen op verzoeken om schadeloosstelling of te gemoetkoming in geval van brand, terwijl hun tevens is aanbevolen om kleinere tabakschuren te bezigen dan die welke tot dusverre in gebruik zijn, opdat aldus zoude kunnen worden voorgekomen dat bij brand belangrijke kapitalen aan waarde verloren gaan.

De tabaksfabrikanten voorzien in hun eigen werkvolk. In dringende omstandigheden alleen komt het Gouvernement hun daarin te gemoet. In de laatste jaren is de vrije beschikking over hun product aan al de fabrikanten toegestaan. Bij de nieuwe overeenkomsten wordt hun dit onvoorwaardelijk toegestaan, mits voldoenden waarborg stellende voor de aan het Gouvernement verschuldigde gelden.

De teelt van tabak voor de binnenlandsche comsumtie is gedurende 1852 vrij belangrijk geweest en neemt jaarlijks toe, blijkens de vermeerdering van consumtieregten in de residentie Rembang. Ook de vrije cultuur voor de Europesche markt neemt in den laatsten tijd belangrijk toe en het Gouvernement beijvert zich dezelve door gepaste middelen aan te moedigen. Door drie ondernemers zijn met de dessahoofden en bevolking in de residentie Rembang vrijwillige overeenkomsten voor den aanplant van tabak gesloten en zijn op deze wijze ruim 100 bouws aangeplant.

Ten tijde dat de Chinezen meer vrijen toegang tot de binnenlanden hadden, kochten deze veel tabak, op overeenkomsten met de bevolking voor den aanplant van eene zekere hoeveelheid planten, onder genot van voorschotten. De Europesche opkoopers betalen den tabak per plant. Ook de contractanten met het Gouvernement gaan thans vrijwillige overeenkomsten met de bevolking aan en men mag aannemen, dat door hen op die wijze pl. m. 2000 pikols van pl. m. *f* 20 per pikol zijn verkregen. Voor eenen contractant is onder andere, bij wijze van proef, vrijwillig 5 bouws tabak geplant tegen dagelijksche betaling der bevolking. De op de bewerking dezer velden gevallen kosten hebben bedragen *f* 483,55, zoodat voor iedere bouw tabak is ontvangen *f* 96,73, ongeveer gelijkstaande met de bij contract vastgestelde betaling voor eene bouw n°. 1. De bevolking was met deze wijze van werken en betaling zeer ingenomen en er werden van vele zijden verzoeken ontvangen om even zoo te mogen arbeiden. Hoogst waarschijnlijk is het dus, dat de vrije tabaks-cultuur, van welker voortdurende welslaging ruime bewijzen zijn verkregen, meer en meer zal toenemen en voor de betrokkene partijen beter zal zijn.

Met betrekking tot de aangelegenheden dezer cultuur in het algemeen kan worden opgemerkt, dat dezelve gedurende de laatste jaren, vooral in de residentie Rembang, redelijk goed heeft gewerkt. De betere regeling der werkzaamheden heeft van lieverlede de bezwaren aan deze cultuur verbonden, zoomede den tegenzin der bevolking doen verdwijnen, daar het aan dezelve niet onverschillig kan zijn, dat zij jaarlijks alleen aan plantloon pl. m. *f* 150,000 geniet, terwijl nog bijna even zooveel voor bereiding van het product en herstelling der droogschuren wordt uitgegeven.

De meeste in werking zijnde tabaks-ondernemingen, slechts een paar uitgezonderd, verkeeren in betrekkelijk gunstige omstandigheden.

Van de contracten voor de ondernemingen, welke ten gevolge van onvermogen en overlijden der eigenaars niet gewerkt hebben, zijnde 3 in getal, is een ontbonden geworden, terwijl met de overige ter zake werd onderhandeld.

De uitkomsten der tabaks-cultuur waren:

In	Getal tabaks-ondernemingen.	Uitgestrektheid der tabaksvelden van welke geoogst is. — Bouws van 500 vierk. roeden.	Opbrengst. — Pikols.	Hoeveelheid tabak bereid voor de Europesche markt. — Pikols.	Genoten betaling door de tabakplantende huisgezinnen. — Guldens van 120 duiten.
1852	17	2057¾	20,173	19,663	*f* 190,698

Peper-cultuur.

Het resultaat der peper-cultuur was in 1852 bijzonder ongunstig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de menigvuldige regens, welke gedurende de laatste west-mousson zijn gevallen en ten gevolge waarvan een aantal ranken zijn uitgestorven. Met het oog op de resultaten tot hiertoe dooreen verkregen, schijnt het evenwel er voor gehouden te mogen worden, dat de voor die cultuur gebezigde gronden daarvoor geschikt zijn, met uitzondering echter van de residentie Bantam, waar zelfs de boomen, waartegen de peperranken moeten worden opgeleid, slecht groeijen en door de witte mieren worden vernield.

De peper-aanplantingen zijn steeds aangelegd tusschen die der koffij. De tijd heeft geleerd, dat deze gemengde aanplantingen voor de peper-cultuur nadeelig zijn. Er zullen mitsdien in den vervolge zooveel mogelijk afzonderlijke peper-aanplantingen worden aangelegd.

De uitkomsten waren als volgt:

In	Aanwezig getal peperranken.		Geleverde hoeveelheid. — Pikols.	Gezamenlijke kosten der aan het Gouvernement geleverde peper. — Guldens.	Gemiddelde prijs waarop de pikol peper aan het Gouvernement te staan komt. — Guldens.	Gedurende dit jaar was de opbrengst der in Nederland geveilde peper per pikol. — Nederl. courant.	
	Vruchtdragende.	Jonge.				Bruto.	Netto.
1852	878,975	741,980	1087	*f* 6954	*f* 6: 48	*f* 24.24	*f* 16.67²⁄₁₀

2°. OP DE GRONDEN GEBLEVEN TER BESCHIKKING VAN DE INLANDSCHE BEVOLKING.

Ten opzigte van de rijstcultuur wordt hier residentiegewijze het volgende aangeteekend.

Bantam. De oogst was in 1852 in deze residentie weder even voordeelig als in 1851. Onderscheidene in vroegere jaren aangevangene waterwerken werden voltooid of voortgezet en andere nieuw aangelegd.

Preanger regentschappen. De productie der rijstvelden was niet zoo groot als in 1851, hoezeer dezelve gunstig te noemen is. Volgens opgaven, van de inlandsche hoofden afkomstig, bedroeg de oogst in het geheel 3,028,595 pikols of gemiddeld 24.13 pikols per bouw. Op deze cijfers kan echter niet veel vertrouwd worden, vermits de hoofden steeds geneigd zijn minder dan de wezenlijke productie op te geven.

Krawang. In deze afdeeling was de rijstoogst in vergelijk met 1851 nie tgunstig, hebbende de velden in 1852 dooreen circa drie pikols per bouw minder opgeleverd, hetgeen men toeschrijft aan het slecht slagen der van den regen afhankelijke velden, ten gevolge van ongunstige weêrsgesteldheid.

De werkzaamheden aan de in bewerking zijnde waterleiding uit de rivier Tjikaranglam zijn gedurende 1852 voortgezet.

Cheribon. Hoezeer de maand Maart 1852 zich kenmerkte door zorgwekkend droog weder, zoo was de oogst echter over het algemeen gunstig, hetgeen voornamelijk te danken is aan den uitmuntenden staat waarin bendoengans en waterleidingen verkeerden.

Ten gevolge der in de laatste vijf jaren daargestelde nieuwe waterwerken zijn de voedingsmiddelen in de residentie Cheribon overvloedig, zoo zelfs, dat men gedurende de jaren 1850, 1851 en 1852 te zamen ruim een millioen pikols rijst heeft kunnen uitvoeren.

Tagal. In 1852 was de weêrsgesteldheid voor de rijstcultuur in deze residentie zeer ongunstig. De eerst in de maand Januarij doorgekomen regens waren toen op eens zoo menigvuldig, dat de uitgezaaide zaadpadie op vele plaatsen door overstroomingen werd vernield, waardoor de beplanting der velden op nieuw werd vertraagd, en naauwelijks was dit afgeloopen, of er kwam eene zeer langdurige droogte, vergezeld van de zoogenaamde angien koembang, waardoor het gewas vooral op de van den regen afhankelijke velden, voor een groot gedeelte verloren ging. Wel is waar vielen in het laatst der maand April weder overvloedige regens, doch voor de meeste velden was zulks te laat. De oogst was dan ook over het algemeen zeer ongunstig en eene aanzienlijke uitgestrektheid van 26,477½ bouws is geheel mislukt.

Eene ruime aanplanting van tweede gewassen; als djagong, katella, komkommers, katjang oebie enz., welke voor het grootste gedeelte slaagde, heeft zeer veel bijgedragen om gebrek aan voedsel voor te komen onder die landbouwers, wier rijstvelden waren mislukt. Tot het bewerkstelligen dezer aanplantingen werd een voorschot van *f* 2000 toegestaan, waarvan echter slechts de helft is uitgegeven, omdat de meeste landbouwers nog djagongzaad hadden en de prijzen der rijst zeer matig bleven, zoodat zij niet verpligt waren hetzelve als voedsel aan te wenden.

Pekalongan. De oogst was in 1852 ongunstiger dan in de twee laatstvoorgaande jaren. De misgewassen waren algemeen en de geslaagde velden wierpen minder af dan in gewone tijden. Door belangrijke aanplantingen van tweede gewassen heeft men evenwel gebrek aan voedsel en armoede voorkomen.

Samarang. In deze residentie was de padie-oogst, voornamelijk in de regentschappen Samarang en Demak, niet bijzonder gunstig, hetgeen moet worden toegeschreven aan de in Maart 1852 geheerscht hebbende sterke droogte. Ter vermeerdering van de rijstproductie heeft men in 1852 eene proef genomen met de aanplanting van uit Panaroekan (residentie Bezoekie) ontboden zaadpadie, welke proef in alle opzigten aan de verwachting heeft beantwoord. Ook aan de ontginning van nieuwe gronden wordt voortdurend veel gedaan. In 1852 heeft dezelve bedragen 4504 bouws van 500 vierkante roeden.

Van het belangrijke waterwerk in de rivier Toentang is elders reeds gesproken. Bovendien zijn in 1852 aangevangen de navolgende waterwerken: 1°. het graven eener waterleiding van af de rivier Bondo tot aan de waterleiding van Karang Anjer: 2°. het leggen van eenen steenen dam in de rivier Ketapang; 3°. het herstellen van den steenen dam te Pedalangan.

Japara. De uitkomsten der rijstcultuur waren in dit jaar minder gunstig dan in 1851, hebbende de oogst omstreeks 100,000 pikols padie minder bedragen. Deze slechte resultaten zijn hoofdzakelijk door de ongunstige weêrsgesteldheid veroorzaakt. In sommige districten ondervond men gevoelige misgewassen.

Rembang. Niettegenstaande de min gunstige weêrsgesteldheid en vele overstroomingen van het te veld staande gewas was echter de oogst in deze residentie over het algemeen redelijk. De misgewassen besloegen over het algemeen eene uitgestrektgeid van 14,647 bouws.

In dit jaar is tot stand gekomen een stuwdam met eene waterleiding ter lengte van 3 palen uit de rivier Soelang, waardoor ongeveer 500 bouws oude en cirça 700 bouws nieuwe velden van levend water zullen kunnen worden voorzien.

Soerabaija. De rijstcultuur heeft in 1852 in deze residentie, in vergelijking met vroegere jaren, bevredigende resultaten opgeleverd, hebbende de oogst in het geheel bedragen 2,461,521 pikols padie, of 13.24 pikols per bouw.

Door een dijkbreuk van de Porrong-rivier ging eene aanplanting van 600 bouws geheel verloren.

Passaroean. De rijstoogst was in deze residentie zeer voordeelig en zou bij gunstiger weêrsgesteldheid nog hooger zijn geweest. Ook de aanplanting van tweede gewassen heeft goede resultaten opgeleverd. Daarmede werden in 1852 niet minder dan 32,940 bouws beplant, welke men bij eene matige schatting gerustelijk stellen kan dat aan de bevolking hebben gerendeerd ongeveer *f* 600,000 (pl. m. *f* 18 per bouw).

In 1852 zijn de volgende waterwerken aangelegd: 1°. eene waterleiding te Tangoel Angien, onder Wangkal, dienende tot betere toevoer en verdeeling van water; 2°. twee dammen in de rivieren Tjokro en Ladjeng (afdeeling Malang), waardoor ruim 600 bouws rijstvelden van levend water kunnen voorzien worden.

Bezoekie. Het resultaat was in deze residentie iets beter dan in 1851. De gemiddelde opbrengst in 1851, bedragende 18,56 pikols per bouw, was in 1852 19,60 pikols per bouw.

In het district Soemberwaroe is in 1852 eene leiding gegraven om een duizendtal tegalvelden van levend water te voorzien.

Banjoewangie. De padie-oogst was in Banjoewangie zeer gunstig, hebbende dezelve opgeleverd 160,270 pikols padie, of gemiddeld 26 pikols per bouw.

Kedirie. Ten gevolge der minder gunstige weêrsgesteldheid in 1852 was de padie-oogst over het algemeen niet zoo voordeelig als in het vorige jaar. In de landrente betalende districten Kertosono, Lengkang en Gemenging zijn 300 bouws sawa's mislukt, waardoor ook de landrente in vergelijk met 1851 op de helft is gedaald. Uit deze residentie wordt jaarlijks eene belangrijke hoeveelheid padie en rijst naar Soerabaija gevoerd. In 1852 bedroeg dit pl. m. 10,000 pikols padie en pl. m. 80,000 pikols rijst.

De in 1851 voltooide waterleiding of liever aftapping uit de rivier Brantas voldoet aanvankelijk vrij wel. In 1852 ontstonden hierdoor 900 bouws nieuwe sawavelden in het regentschap Ngrowo.

Madioen. De oogst was in 1852 alhier iets gunstiger dan in 1851, hebbende dezelve overvloedig voorzien in de behoefte der bevolking. De misgewassen besloegen in het Madioensche 4520 bouw en in de afdeeling Ngawie pl. m. 3000 bouws.

Aan het aanleggen van waterwerken werd voortdurend gearbeid. Reeds bestaan in deze residentie verscheidene doelmatige leidingen en dammen.

Patjitan. In deze afdeeling was de rijstoogst veel voordeeliger dan in 1851, hebbende dezelve bedragen gemiddeld per bouw 18,13 pikols, en in 1851 slechts 7,96 pikols.

Kadoe. De rijstcultuur was in 1852 alhier zeer bevredigend. De productie bedroeg gemiddeld per bouw 21,41 pikols padie.

Bagelen. De weêrsgesteldheid was in deze residentie zeer gunstig en de padieoogst voordeelig.

Op sommige plaatsen heeft het gewas evenwel te lijden gehad van insecten en op andere plaatsen van overstroomingen; als mislukt zijn opgegeven pl. m. 12,000 bouws.

De werkzaamheden aan de waterleidingen uit de rivieren Laoeloe en Gebang, in de afdeeling Keboemen, werden met kracht voortgezet.

Banjoemaas. De oogst was alhier zeer gunstig. In het jaar 1852 is in deze residentie eene proef genomen met de uitplanting van Buitenzorgsche en Indramaijoesche zaadpadie, welke geleid heeft tot de overtuiging, dat de Buitenzorgsche padie alleen in hooge en de Indramaijoesche in lagere meer moerassige streken goed slaagt.

De inlander is over het algemeen met deze padiesoorten zeer ingenomen.

De leidingen worden door de bevolking, zonder hulp van het Bestuur, behoorlijk daargesteld en onderhouden. Dezelve zijn in deze residentie in overvloed aanwezig.

De van de verschillende autoriteiten op Java en Madura ontvangen opgaven wijzen eene vermeerdering aan van 72,904 landbouwende huisgezinnen. Eene belangrijke vermeerdering merkt men op in de residentien Bantam, Samarang en Bagelen. De overige residentien hebben in vergelijk met 1851 geene groote verandering in dit opzigt ondergaan.

In 1852 bedroeg de geheele uitgestrektheid aanwezige velden 1,854,889 bouws van 500 vierkante roeden.

Hiervan werden voor het Gouvernement beplant.	61,263¾
door de bevolking voor eigen cultuur gebezigd	1,624,151¾
zoodat onbeplant zijn gebleven.	169,473½
	1,854,889

In 1852 zijn 12,173 bouws sawavelden ontgonnen. Ten gevolge der voortdurende bemoeijingen van het Europeesch Bestuur was de verhouding van de goede tot de slechtere padiesoorten in 1852 merkelijk voordeeliger dan in de vorige jaren. Hier en daar beproefde men de qualiteit van het product te verbeteren door bestelling van zaadpadie uit andere residentien. Op andere plaatsen werd aanbevolen de beste soorten aan te houden als bibiet voor den volgenden oogst. Het is te verwachten dat een en ander ook op de toekomstige oogsten wederom gunstig werken zal.

Ook de aanplanting van tweede gewassen is in 1852 merkelijk vooruitgegaan. De voornaamste soorten dezer gewassen zijn: djagong (maïs), verschillende katjang- en cassave-soorten, Spaansche peper, uijen enz.

Proeven met Sydneysche, Beyruthsche en Amerikaansche maïs genomen beantwoordden niet aan de verwachting.

De gemiddelde prijzen der padie waren lager dan in het voorgaande jaar. De hoogste prijs was gemiddeld *f* 2:92 en de laagste *f* 1:98 per pikol.

Ten gevolge van het mislukken van het rijstgewas in het jaar 1850 in een paar districten der residentie Bantam en van het daardoor ontstaan gebrek aan levensmiddelen, is men er op bedacht geworden om de gronden, welke aldaar van zeer slechte hoedanigheid zijn, door kunstmatige bemesting meer productief te maken.

De hieromtrent genomen maatregelen hebben bestaan in het doen aanleggen in de dessa's, naar mate van derzelver uitgestrektheid, van verschillende gaten ter diepte van 2 à 3 voet, ter verzameling van alle vuilnis, en om hetzelve aldaar tot verrotting te doen overgaan.

Het bedrag der vrijgestelde landrenten op Java was in 1852 *f* 410,825:81.

Uit hoofde van de gebrekkige werking der belasting op het bedrijf werden de daaromtrent bestaande bepalingen herzien en de nieuwe verordeningen gearresteerd bij besluit van 16 December 1851, n°. 5 (*Staatsblad* n°. 75).

Het gevolg hiervan was eene meerdere opbrengst van dat middel in 1852.

Omtrent de klapper-aanplantingen kan het volgende worden medegedeeld:

Geregeld aangelegde klappertuinen bestaan er niet. Alleen in de residentie Japara, namelijk in het district Oendaan, afdeeling Koedoes, vindt men eene geregelde gouvernements-aanplanting in tuinen. Van de in de jaren 1850 en 1851 voor deze aanplanting afgezonderde uitgestrektheid van 400 bouws waren nog slechts gebezigd 200 bouws, die 16,000 klapperboomen bevatten, geplant op eenen afstand van 30 vierkante voeten. Van deze 16,000 boomen zijn er 233 uitgestorven, zoodat er 15,767 overblijven. Deze jonge planten staan niet zeer voordeelig, hebben veel te lijden gehad van wilde varkens en geven weinig aanmoediging om met de 200 overige bouws voort te gaan. De vooruitzigten kunnen echter nu nog niet met zekerheid worden opgegeven, omdat de boomen, waarvan de oudste 2 en de jongste 1 jaar oud waren, welligt later beter zullen opgroeijen.

Het aanleggen van goten en paggers om de tuinen, ten einde die tegen het indringen van wilde varkens te beveiligen, kost veel arbeid en tijd. Het onderhouden der klapperboomen in het algemeen en het uitroeijen der voor de klappers schadelijke dieren wordt door alle gepaste middelen aanbevolen.

Geregelde, op eene groote schaal ingerigte molens, zoo als die van den heer *Lange* op Balie en van den heer *Ross* op de Kokos-eilanden, bestaan er niet op Java. De inlanders bereiden hunne olie door persing of koking, en verkrijgen gemiddeld van 7 tot 8 klappers eene wijnflesch olie. In de residentie Bagelen is de aanmaak van olie belangrijk.

Uit de mededeelingen van sommige hoofden ontvangen blijkt dat de binnenlandsche handel in klappers en klapperolie levendig is en van lieverlede toeneemt, vooral sedert de bevolking door de regeling der heerendiensten meer tijd ter harer beschikking heeft gekregen, terwijl ook de afschaffing der bazarpacht krachtdadig medewerkt tot meerdere ontwikkeling van den handel.

De teelt van klappers is bijzonder nuttig omdat al wat van dezen boom komt door de bevolking wordt gebruikt voor huisselijke behoefte. De stam dient voor goten, stijlen enz.; de wortel voor sigarenkokers en andere voorwerpen; het sap voor olie, suiker, zeep, kaarsen, azijn; de bast voor touw, vloermatten enz.; de noot voor spijs en drank; de bladen voor bezems, mandjes, huisdekking enz.

De stand der teelt van klapperboomen op Java, onder ultimo December 1852, blijkt uit de hier volgende opgave.

RESIDENTIEN.	Aanwezig getal klapperboomen op 1°. Januarij 1852.			Gedurende 1852 zijn		Aanwezig getal klapperboomen onder ultimo December 1852.			Gemiddelde prijzen der				Aanmerkingen.
	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	Uitgestorven of uitgeroeid.	Bijgeplant.	Vruchtdragende.	Jonge.	Totaal.	Klappers per 100 stuks.		Klapperolie per pikol.		
Bantam	*a*	*a*	582,987	86,781	116,352	*a*	*a*	612,558	*f* 3	24	*f* 18	38	*a.* Niet opgegeven.
Buitenzorg . . .	65,333	44,093	109,426	2,729	10,066	64,928	51,835	116,763	6	„	43	„	
Krawang	16,573	27,472	44,045	2,962	2,989	16,856	27,216	44,072	9	60	„	„	*f* 0.35 à *f* 0.50 de flesch.
Preanger Regentsch.	170,651	663,667	834,318	29,348	58,025	181,968	681,027	862,995	4	05	„	„	*f* 0.44½ de flesch.
Cheribon	123,085	183,849	306,934	9,024	41,773	123,735	215,948	339,683	4	„	35	50	
Tagal	119,425	179,760	299,185	17,129	52,125	136,077	198,104	334,181	2	62	22	33	
Pekalongan . . .	169,045	88,782	257,827	2,631	26,114	173,769	107,541	281,310	3	23	22	„	
Samarang	291,181	230,753	521,934	32,824	100,415	298,625	290,900	589,525	4	85	18	„	
Japara	*a*	*a*	464,027	14,027*b*	„	± 350,000	± 100,000	± 450,000	*a*		*a*		*b.* Verschil tusschen de opgaven over 1851 en 1852.
Rembang	331,217	392,049	723,266	16,304	62,709	353,440	416,231	769,671	3	114	25	71	
Soerabaija. . . .	417,110	707,182	1,124,292	81,099	476,144	425,034	1,094,303	1,519,337	6	„	26	56	
Passaroean . . .	140,963	256,033	396,996	52,092	277,349	143,759	478,494	622,253	6	24	26	43	
Bezoekie	369,366	646,525	1,015,891	27,337	141,365	384,057	745,862	1,129,919	3	87	21	78	
Banjoewangie . .	28,005	32,549	60,554	130	120	27,925	62,619	90,544	4	„	20	„	
Kedirie	165,888	144,299	310,187	4,285	24,998	167,069	163,831	330,900	5	„	25	72	
Madioen	177,387	157,533	334,920	13,936	40,844	183,862	177,966	361,828	4	60	23	„	
Patjitan	67,442	96,522	163,964	1,020	20,189	77,950	105,183	183,133	3	„	15	„	
Kadoe	164,816	180,236	345,052	7,552	58,022	159,994	235,528	395,522	5	60	19	„	
Bagelen	763,657	707,880	1,471,537	11,106	80,999	793,071	748,359	1,541,430	1	119	11	69	
Banjoemaas . . .	296,737	258,313	555,050	5,938	47,960	292,400	304,672	597,072	2	51	35	94	
	„	„	9,922,392	418,254	1,638,558	„	„	11,142,696	* *f* 4	47	„	„	* Zonder Japara.

3. OP PARTICULIERE LANDERIJEN.

Omtrent dit onderwerp kunnen de volgende statistieke bijzonderheden worden medegedeeld.

GEWESTEN.	Getal landen.	Uitgestrektheid in bouws.	Bevolking.	Aanslag in de verponding.
Bantam	2	32,000	25,763	*f* 1,150,000
Batavia	192	417,144	280,127	9,964,850
Buitenzorg	64	413,334	297,823	9,807,550
Krawang	2	382,400	95,923	2,300,000
Cheribon	2	384,000	55,617	1,667,444
Samarang.	37	20,824	12,781	1,792,125
Soerabaija	46	7,229	31,344	1,434,020
Totaal . .	345	1,656,931	799,378	*f* 28,115,989

Van deze uitgestrektheid bezitten:

de Europeanen.	1,290,187 3/10	bouws	*f* 17,978,294
„ Chinezen.	317,949 3/10	„	8,500,900
andere vreemde Oosterlingen en Inlanders .	44,852 2/5	„	1,636,795
het domein	3,942		

4. IN SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA.

Omtrent de landerijen, in deze vorstendommen aan Europeanen verhuurd, zijn over 1852 slechts de volgende opgaven ontvangen:

	Aantal.	Uitgestrektheid in bouws.
Soerakarta.	78	51,198
Djokjokarta	44	13,023
Totaal . . .	122	64,221

b. Buitenbezittingen.

Landbouw en Veeteelt.

1. SUMATRA'S WESTKUST.

Rijst-cultuur.

Even als op Java is de rijst op Sumatra het hoofdvoedsel van den inboorling. De Sumatrasche rijst is echter niet voor den uitvoer naar Europa geschikt, daar zij spoedig door de kalander wordt aangetast.

Ter verbetering van de soort zijn proeven met Javasche zaadpadie genomen. Het daarvan verkregen product werd door deskundigen gelijkgesteld met de beste rijstsoorten van Buitenzorg en der ommelanden van Batavia en voor de Europesche markt volkomen geschikt geacht. De proeven werden in 1852 herhaald, ten welken einde 300 pikols zaadpadie van Kandang Auer, bekend door zijne uitmuntende rijstsoort, aan de bevolking werden verstrekt.

De uitvoer van rijst bedroeg in 1851:

van Padang	67,412 pikols.
„ Painan	38,353 „
„ Priaman	36,436 „
Totaal . .	142,201 pikols.

in 1852:

van Padang	89,052 pikols.
„ Painan	34,765 „
„ Priaman	25,130 „
Te zamen . .	148,947 pikols.

Deze belangrijke uitvoer is te opmerkelijker, daar slechts weinige jaren geleden niet onaanzienlijke invoeren van rijst voor de behoefte ter Sumatra's Westkust plaats hadden.

Koffij-cultuur.

De oogst van 1852 was bijzonder gunstig en bedroeg 122,903 pikols, waarvan werden geproduceerd, door de Zuidelijke Afdeeling van Padang . . . 3,339

Padangsche bovenlanden	106,803
Mandheling met Oeloe Pekanten	9,434
Ankola	2,419
Aijer Banghies	908
Als boven . .	122,903

De bevolking genoot in 1852 voor de door haar geleverde koffij eene som van ongeveer 13 tonnen gouds.

Peper-cultuur.

De nabijheid van Atjin, waar de peper-cultuur den voornaamsten tak van landbouw uitmaakt, en de overdrevene voorstelling, welke men zich van de peperproductie van Sumatra's Westkust in de tijden der Oost-Indische Compagnie had gemaakt, deden van de invoering dezer cultuur schoone verwachtingen koesteren, waarin men grootendeels is te leur gesteld, daar de uitkomst geleerd heeft, dat de peper-cultuur in het gouvernement van Sumatra's Westkust verre van nationaal is. Thans is zij te Padang en te Aijer Banghies reeds ingetrokken, en wordt alleen nog in de zuidelijke afdeeling te Priaman, te Baros en te Natal, aangehouden, onder de leiding van Atchineesche planters.

De oogst bedroeg:

in 1851	2935 pikols,
„ 1852	2986 „

waarvan in laatstgemeld jaar geproduceerd werden in de:

Zuidelijke afdeeling.	1,363 pikols,
Priaman	332 „
Aijer Banghies	20 „
Natal	291 „
Baros	980 „
Als boven . .	2,986 pikols.

De peper is geheel aan den vrijen handel overgelaten, en het is juist aan de afwisseling der prijzen en aan de onzekerheid van voordeeligen afzet dat de mindere populariteit der peperteelt, welke overigens dooreen gerekend grootere voordeelen afgewerpt dan de koffij-cultuur, wordt geweten.

Notenmuskaat-cultuur.

Deze cultuur is, als gemakkelijk en voordeelig, bij den inlander zeer in achting. Wanneer men de opbrengst der boomen op 1000 noten 's jaars berekent, hetgeen verre beneden de gewone productie is, zoo geeft elke boom den eigenaar een voordeel van *f* 3 's jaars. In de afdeeling Priaman heeft de bevolking, op aanraden der hoofden, dertig boomen per huisgezin aangeplant.

Gambir-cultuur.

Dit gewas wordt alleen in de bovenlanden en wel voornamelijk in de Lima poeloeh kotta geteeld, en wordt op de Atchineesche markt voordeelig van de hand gezet. De productie wordt op 2300 pikols geschat.

Indigo-cultuur.

Alleen eenige Europeanen en Chinezen telen dit product en wel hoofdzakelijk voor plaatselijk gebruik. De natte indigo van Sumatra is, zelfs op Java, boven den Javaschen gewild.

In de omstreken van Padang worden jaarlijks 4000 pikols bereid, waarvan ongeveer 1000 pikols worden uitgevoerd. Ook in de afdeeling Priaman wordt veel indigo geteeld en tot verwstof bereid.

Tabaks-cultuur.

Nagenoeg overal wordt tabak geteeld; die van de Lima poeloeh kotta wordt voor de beste gehouden, maar is van mindere qualiteit dan de Javasche.

Sago.

Sago komt veel op Sumatra voor. Op de Batoe-eilanden worden jaarlijks 30,000 of 40,000 pikols verbruikt of in den handel gebragt.

Klappernoten.

Deze vrucht is aan de stranden overvloedig. De klapper-productie der Batoe-eilanden wordt op 5 à 6 millioen stuks 's jaars geschat. Het kleine district Oela kau (afdeeling Priaman) voert jaarlijks $1\frac{1}{2}$ à 2 millioen naar Padang uit.

Katoenteelt.

Inlandsche katoen wordt veel in de afdeeling Priaman geteeld voor het verbruik der Padangsche bovenlanden, die zich vroeger meerendeels uit de oostelijke onafhankelijke landen voorzagen, maar zich thans meer van het westerstrand voorzien.

Pinangnoten.

Deze vrucht is een belangrijk artikel van uitvoer geworden, sedert het hoofdproduct, de koffij, den tusschenhandel minder vindt.

Veeteelt.

De veestapel, bestaande uit paarden, buffels, schapen en geiten is zeer belangrijk. De groote sterfte van draag- en trekdieren bij de sedert 1848 opgerigte transport-inrigtingen had eene schaarschte aan paarden doen ontstaan, zoodat het Bestuur het noodig achtte der bevolking de paardenfokkerij aan te bevelen. Ten gevolge van deze aanbeveling is het aantal veulens in 1852 aanzienlijk toegenomen.

2. BENKOELEN.

Rijstcultuur.

Hoewel geschikte sawagronden overvloedig aanwezig zijn, teelt de bevolking hare meeste rijst op drooge velden (ladangs) of op moerasgronden (pamahs), daar zij te traag is om voor de bearbeiding van sawavelden noodige waterleidingen aan te leggen.

De hoeveelheid uitgezaaide padie bedroeg:

1850.	173,031	koelaks
1851.	177,317	„
1852.	167,747	„

waarvan respectivelijk 28,332, 51,063 en 50,597 koelaks (elk van $\frac{1}{18}$ pikol) op sawa- en pamah-gronden werden uitgeworpen.

Peper-cultuur.

De stand dezer cultuur over de drie laatste jaren is als volgt:

Ranken.

	Jonge.	*Vruchtdragende.*	*Totaal.*
In 1850	2,059,722	2,653,210	4,712,932.
„ 1851	1,640,262	2,764,352	4,404,614.
„ 1852	1,324,883	2,640,880	3,965,763.

Het getal vruchtdragende ranken is dus met 123,472 stuks verminderd, ten gevolge van het uitsterven van vele oude tuinen, terwijl van de jonge ranken slechts weinige als vruchtdragende zijn kunnen worden opgebragt.

De aanplantingen stonden over het algemeen redelijk gunstig, hoewel zij hier en daar veel van wild gedierte te lijden hadden.

De productie bedroeg:

in 1850	5,690	pikols
„ 1851	6,211	„
„ 1852	4,605	„

De mindere productie van 1852 moet aan de vernielingen van een insect, piangang (walangsangiet genaamd), worden toegeschreven, zoomede aan de omstandigheid, dat bij het einde van het jaar nog niet alle vruchten hadden kunnen worden geoogst.

In 1852 werden te Benkoelen op publieke vendutie verkocht 1172 pikols witte en 3602 pikols zwarte peper, welke rendeerden:

de witte	*f* 34,445
en de zwarte	52,315
te zamen . .	*f* 86,760

Specerij-teelt.

's Lands specerij-tuin te Permattam Balm heeft gedurende de drie laatste jaren geleverd:

	1850.	1851.	1852.	
Notenmuskaat.	$8^{17}/_{100}$	$7^{98}/_{100}$	$5^{47}/_{100}$	pikol
Foelie	$1^{48}/_{100}$	$1^{67}/_{100}$	$^{90}/_{100}$	„
Kruidnagelen	$^{28}/_{100}$	$^{34}/_{100}$	—	„

gezamenlijk ter waarde van *f* 1,420:92 of gemiddeld *f* 473 's jaars.

De bevolking teelt Turksch koren, obies, katjang, suikerriet, gambir, tabak, katoen en specerijen, en klapper- en pinangboomen.

Veeteelt.

De buffels zijn talrijk en worden in menigte naar het Palembangsche uitgevoerd. Hun getal wordt op ruim 16,000 geschat. Runderen en varkens zijn schaarsch;

schapen en geiten worden in menigte aangefokt. De paardenfokkerij is bijna geheel vervallen.

3. LAMPONGSCHE DISTRICTEN.

Rijstcultuur.

Sawa-velden treft men aan in de omliggende streken van Telok Betong, Bornei en Samangka, Radja Bassa, Waijorang, Nagara Ratoe en Tarabangie. Overigens wordt de rijst in ladings gebouwd op het gebergte. De rijstoogst van de sawavelden is in 1852 tamelijk wel geslaagd.

Peper-cultuur.

De peper-cultuur is vrij belangrijk, maar is in 1852 slecht geslaagd.

Katoenteelt.

Kapas groeit op vele plaatsen zeer welig. De teelt neemt toe.

Gom-elastiek.

Gom-elastiek wordt veel uitgevoerd; de pikol kost *f* 20 à *f* 22. Van Telok Betong werden in 1852 6000 pikols uitgevoerd.

Andere producten.

Behalve deze producten leveren de Lampongsche districten een weinig was, vogelnestjes, olifantstanden en rhinoceroshoornen en huiden op.

4. PALEMBANG.

De beide hoofdproducten van den Palembangschen landbouw, rijst en katoen, zijn in 1852 goed geslaagd.

Rijstcultuur.

Zoo als gezegd is, was de oogst overvloedig. Ongeveer 60,000 pikols werden uit de binnenlanden ter hoofdplaats aangevoerd.

Katoenteelt.

Voor zoover de aanplant tijdig geschied is, is de oogst overvloedig geweest. Sommige velden zijn echter te laat aangeplant en dien ten gevolge mislukt.

Uit de divisie Ogan Ilier, welke in 1851 voor het eerst na de intrekking van de indigocultuur katoen heeft geleverd, werden 4367 pikols afgevoerd. De geheele afvoer bedroeg ongeveer 25,000 pikols. Met de zaaijing van betere katoensoorten zijn proeven genomen, omtrent welker uitslag niets met zekerheid kan worden gezegd.

Behalve rijst en katoen worden nog geteeld:

gambir, indigo, peper (ruim 400 pikols), zijde. Eenige te Batoe radja Ogan gewonnen zijde werd vrij gunstig beoordeeld; tabak (uitvoer 532 pikols), koffij, spe-

cerijen, ramee. In de Batoe radja Ogan werden met de ramee- en goenieteelt in 1852 proeven genomen.

5. RIOUW.

In deze residentie bestaan geene groote ondernemingen van landbouw. De peper- en gambirteelt zijn de voornaamste cultures.

De uitvoer van deze artikelen bedroeg in 1852:

peper.	11,982$^{73}/_{100}$ pikols,
gambir	74,814$^{80}/_{100}$ „

6. BANKA.

De steen- en kalkachtige grond van het eiland Banka is ongeschikt voor cultuur. Op enkele plaatsen is de aanleg van sawa's met vrij goeden uitslag beproefd, doch aan algemeene uitbreiding valt uit hoofde van de eigenaardige moeijelijkheden niet te denken. Met de teelt van katoen werden in 1852 proeven genomen.

7. WESTER-AFDEELING VAN BORNEO.

De landbouw der Mohammedanen is geheel onbeduidend en zelfs niet toereikend om in hun onderhoud te voorzien. Aan de monding der Pontianaksche rivier zijn eenige klappertuinen aangelegd die goede resultaten leveren. De tuinbouw der Chinezen rondom Pontianak is bloeijend, maar strekt alleen tot voorziening in de plaatselijke behoefte. In de Chinesche districten worden de sawas met veel zorg en goed gevolg bearbeid. Zeer veel zou aldaar echter te verbeteren zijn door aanvoer van ploegen en trekvee.

De landbouw der Daijakkers bepaalt zich tot de teelt van eenige rijst op drooge velden, en tot de verzameling van boschproducten.

Veeteelt.

Alleen de Chinezen van Mandor bezitten eenige trekbeesten. De Maleijers fokken eenige runderen aan ter slagting bij feestelijke gelegenheden.

In 1851 werden door het Gouvernement 26 Sumanapsche runderen overgezonden, welke gedeeltelijk te Sambas en gedeeltelijk te Pontianak werden geplaatst. De kudde te Sambas heeft door ziekte en sterfte veel geleden; die te Pontianak is eenigzins vermeerderd. Zoowel ter hoofdplaats als in de binnenlanden leggen de Chinezen zich ijverig toe op het aanfokken en mesten van varkens.

8. Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Rijstcultuur.

De rijstoogst op gouvernements-grondgebied was in het jaar 1852 niet voordeelig, hebbende dezelve 10,872 gantangs minder dan in 1851 bedragen.

Katoenteelt.

Alleen aan de boorden der Negara-rivier, op het grondgebied des Sultans, wordt eene noemenswaardige hoeveelheid vrij goede katoen geteeld. De uitvoer bedraagt

ongeveer 4000 pikols 's jaars. Op gouvernements-grondgebied is de cultuur van katoen hoogst onbeduidend en voorziet naauwelijks in de plaatselijke behoefte. De proefnemingen met edeler katoensoorten zijn mislukt.

Veeteelt.

De veestapel is hoogst onbeduidend en bestaat slechts uit eenige weinige karbouwen in de Tanah Laut en op enkele plaatsen der Oostkust, als Pagattan en Passir. Paarden telen hier slecht voort.

9. Celebes en onderhoorigheden.

Rijstcultuur.

In de afdeeling Macassar is deze cultuur niet voldoende om in de behoeften te voorzien en ook voor geene uitbreiding vatbaar. In de noorder-districten was de oogst in 1852 zeer voordeelig; de vertiening bragt *f* 57,053:24 op, zijnde bijna *f* 10,000 meer dan in 1851. In de zuider-districten mislukte de oogst ten gevolge van de felle droogte geheel en al. De oogst te Boelekomba en Bonthain was niet zeer overvloedig, maar toch toereikend om in de plaatselijke behoeften te voorzien.

Koffij-cultuur.

In Boelekomba en Bonthain wordt eene vrij aanzienlijke hoeveelheid koffij van voortreffelijke hoedanigheid geproduceerd. Alleen over zee werden in 1852 5737 pikols uitgevoerd. De cultuur heeft nog ongeregeld plaats in de nabijheid der kampongs en is voor groote uitbreiding en verbetering vatbaar.

Klapperteelt.

Vooral op het eiland Saleijer wordt eene menigte klapperboomen gevonden.

Veeteelt.

Van de fokkerij van rundvee en karbouwen wordt weinig werk gemaakt. Ook de paardenfokkerij wordt zeer veronachtzaamd. De uitvoer naar Java, vroeger op 700 stuks 's jaars geschat, bedroeg in 1851 slechts 276 stuks. Deze vermindering wordt aan de verhooging van den prijs der paarden toegeschreven.

10. Amboina.

Kruidnagelteelt.

Op ultimo 1852 was de stand der nageltuinen in de residentie Amboina als volgt:

Vruchtdragende boomen 134,767, niet-vruchtdragende boomen 272,946. In dat jaar was het getal vruchtdragende boomen met 944 en dat der niet vruchtdragende met 4755 vermeerderd.

De oogst bedroeg in 1852 op:

Amboina	34,162 pond.
Hila en Lariké	18,404 „
Saparoea en Haroekoe	256,730 „
Te zamen	309,296 pond.

of ongeveer 200,000 pond meer dan in 1851.

Andere cultures.

De sago-cultuur is op de Ambonsche eilanden voor weinig uitbreiding vatbaar, uit hoofde van de gesteldheid van den grond. De voor de consumtie benoodigde sago wordt grootendeels van Ceram en Boeroe aangevoerd. De teelt van klapperboomen wordt door het bestuur aangemoedigd. Ook de teelt van notenmuskaatboomen wordt aangemoedigd, reeds zijn op Amboina ongeveer 6000 boomen aangeplant. De lage prijzen der noten (16 tot 24 duiten de 100 stuks) maken deze cultuur weinig voordeelig.

Veestapel.

De veestapel is gering. Op ultimo 1852 waren aanwezig 677 stuks runderen, die aan particulieren en 996 die aan het Gouvernement toebehooren. De gouvernementskudde is sedert 1850 eenigzins vermeerderd, maar daarentegen die van particulieren vrij sterk afgenomen. De weinige aanwezige paarden zijn van buiten ingevoerd, daar geene fokkerijen op de Ambonsche eilanden bestaan.

11. BANDA.

Notenmuskaat-teelt.

De landbouw op de Banda-eilanden bepaald zich tot de aankweeking van notenmuskaatboomen.

In het geheel zijn er 34 specerijperken, als: op Neira 3, op Groot Banda 25, op Ay 6.

Op ultimo 1852 waren bij de perken werkzaam op:

	Banda Neira.	Groot Banda.	Poeloe Ay.	Totaal.
Bannelingen	12	316	94	422
Huurlingen en volgelingen	45	473	101	619
Vrij geworden bannelingen en volgelingen	3	45	14	62
Giblorezen en Tobellorezen	2	75	11	88
Perkslaven (onbekwame)	10	79	25	114
„ (bekwame)	158	809	123	1090
Totaal	230	1797	368	2395

Het getal boomen bedroeg:

	Vrucht-dragende.	Niet-vrucht-dragende.	Totaal.
Op Banda Neira	24,894	6,232	31,126
„ Groot Banda	230,889	81,410	312,299
„ Poeloe Ay	42,597	27,139	69,736
Totaal . .	298,380	114,781	413,161

Op ultimo December 1851 waren aanwezig vruchtdragende boomen . 299,691
niet vruchtdragende boomen 112,971

Totaal . . 412,662

De oogst van 1851 bedroeg:

	PONDEN FOELIE.		PONDEN NOTENMUSKAAT.		
	Goede.	Grins.	Middelbare	Magere.	Stukken.
Banda Neira	7,288	266	25,577	4,146	1,301
Groot Banda	77,749	1,521	258,418	42,734	26,545
Ay	23,544	1,212	75,945	18,675	9,968
Totaal . .	108,581	2,999	359,940	65,555	37,814
in 1852:					
Banda Neira	8,996	267	31,919	4,290	1,812
Groot Banda	96,069	2,374	342,340	43,109	20,130
Ay	26,479	1,290	95,999	15,012	8,160
Totaal . .	131,544	3,931	470,258	62,411	30,102

Veeteelt.

Behalve eenige weinige runderen en varkens is op de Banda-eilanden geen vee aanwezig.

12. TERNATE.

Alleen de eilanden Almaheira en Batjan kunnen voor eene uitgebreide cultuur

geschikt geacht worden. Op de meeste andere eilanden is de vegetatie wel rijk, maar bestaat er groot gebrek aan levend water.

Op Lahoe (n- w- kust van Almaheira), waar de meeste rijst verbouwd wordt, worden alleen drooge gronden voor die cultuur gebruikt.

De tabak van Makjan, de katoen van Tidore en de cacao van Ternate zijn zeer gezocht, maar worden slechts in geringe hoeveelheid geproduceerd.

Op Almaheira worden eenige specerijen geteeld. Proeven met die cultuur op Tidore genomen zijn mislukt.

Volgens opgave der vorsten bestaan de volgende aanplantingen, als:

op Ternate:	
koffijboomen pl. m.	10,000
notenmuscaat (op Almaheira). . .	15,741
nagelen	828
op Tidore:	
koffijboomen	15,729
notenboomen (Almaheira)	3,980
katoenplanten pl. m.	20,000
op Batjan.	
koffijboomen	8,000

Veeteelt.

De veeteelt op Ternate is zeer gering. Op ultimo 1852 bestond de veestapel uit 21 paarden, 305 runderen, 37 schapen en 45 varkens.

Op Almaheira schijnt goede gelegenheid te bestaan voor het aanfokken van buffels.

13. MENADO.

Rijstbouw.

De rijstoogst was in 1852 overvloedig.

Koffij-cultuur.

De koffij-oogst was buitengewoon ongunstig.

Bij eene inspectie-reis was den resident gebleken, dat zoowel de keuze van gronden als de aankweeking en het schoonhouden der boomen en de bereiding der vrucht veel te wenschen overlieten. Om dit te verhelpen, heeft hij de hoofden van eene instructie voor de koffij-cultuur voorzien.

In 1852 waren aanwezig 2,031,897 vruchtdragende koffijboomen, waarvan 1,817,396 in geregelde tuinen en 214,501 in paggers.

Op ultimo van dat jaar waren aanwezig 3,637,556 boomen, waarvan 3,165,619 in geregelde tuinen en 471,937 in paggers.

De geheele oogst bedroeg $7774^{54}/_{100}$ pikols.

Cacao-teelt.

De cacao-aanplantingen van particuliere ondernemers, die hier in vroegere jaren bloeiden, verkeeren sedert de laatste jaren in kwijnenden toestand.

Veeteelt.

Het aantal paarden is in 1852 weder met 1164 verminderd, ten gevolge van de groote sterfte aan den kwaden droes. Het aantal runderen vermeerderde met 366 stuks. Op ultimo 1852 waren aanwezig: 3,703 paarden, 2,042 runderen, 76 schapen, 3,535 geiten en 55,482 varkens.

14 TIMOR.

De landbouw staat op een zeer lagen trap en is, bij gebrek aan levend water, voor geene groote uitbreiding vatbaar. Er wordt meer djagong dan rijst verbouwd.

Veeteelt.

Timor, Rotti, Savoe en Soemba zijn overvloedig van last- en slagtvee voorzien. Op Rotti en Savoe wordt een goed paardenras gefokt. Soemba levert groote paarden, die op Java zeer gezocht zijn. In 1852 werden ruim 500 stuks uitgevoerd. De veeteelt neemt eer toe dan af.

§ 2. *Veeteelt.*

De staat van den veestapel op Java was, met uitzondering van de residentien Batavia, Soerakarta en Djokjokarta, als volgt:

Aanwezig onder 1 Januarij 1852 (*)	
Buffels	1,458,566
Runderen	533,027
Paarden	367,660
Vermeerderd gedurende 1852 met:	
Buffels	232,097
Runderen	103,560
Paarden	51,194
Verminderd gedurende 1852 met:	
Buffels	195,018
Runderen	87,521
Paarden	46,533
Aanwezig onder ultimo December 1852:	
Buffels	1,495,645
Runderen	549,066
Paarden	372,321

(*) De opgaven van het aanwezige getal vee op den 1sten Januarij 1852 verschilt van het verslag van 1851, ten gevolge van vroeger ontvangen onjuiste opgaven.

Waaronder zijn begrepen de trek- en draagdieren, ten getale van:

Buffels	270,563
Runderen	221,531
Paarden	133,973

In 1852 is de veestapel dus vermeerderd met:

Buffels	37,079
Runderen	16,039
Paarden	4,661

Opmerkelijk is deze vermeerdering vooral met opzigt tot de runderen, bij welke dezelve ruim 16,000 stuks bedraagt. Op de juistheid der cijfers mag echter niet te veel worden vertrouwd, aangezien de hoofden in soortgelijke opgaven onnaauwkeurig zijn.

Aannemende dat het bezit van vee voor eene landbouwende natie als een zeker kenmerk van hare materiele welvaart te beschouwen is, dan blijkt uit die bovenstaande cijfers dat meer welvaart dan in 1851 onder de bevolking geheerscht heeft.

Ziekten van epidemischen aard onder het vee heeft men slechts te betreuren gehad in de Preanger regentschappen en in Krawang; echter van weinig beduidenis. In eerstgemelde residentie stierven 135 buffels, en, naar luid der rapporten van den derwaarts gezonden veearts, bestond de ziekte uit eene zekere soort van keelontsteking en miltvuur, voornamelijk veroorzaakt door slecht drinkwater, verblijf op moerassigen bodem, ongelijke temperatuur enz. Zij begon in Augustus en was in September weder geweken.

In Krawang sleepte de epizootie 250 buffels weg, doch hield spoedig weder op.

In het algemeen is onder het vee gedurende 1852 geene sterfte waargenomen.

Ofschoon de vermeerdering van buffels niet gering te noemen is, zoo lijdt het geen twijfel, of onder de gunstige omstandigheden van het jaar 1852 had dezelve van meerdere beteekenis kunnen zijn. Onder andere wordt de meerdere aanwas tegengewerkt door het gebruik van den buffel tot last- en trekdier, waartoe hij minder geschikt moet geacht worden dan voor den landbouw. In die residentien (oosthoek van Java), alwaar meer uitsluitend de ossen, stieren, en paarden voor de transporten worden gebezigd, is de aanwas dan ook grooter geweest dan in die (midden- en westelijk gedeelte van Java) alwaar de buffel tot dat einde voornamelijk dienstbaar is. De bemoeijenissen in dezen hebben voornamelijk in Japara en in Tagal reeds gunstige resultaten opgeleverd en ontwaart men in vele residentien, waar vroeger uitsluitend of grootendeels de buffel tot het transport van het suikerriet gebruikt werd, grooter invoer van runderen. De verwachting, in 1851 gekoesterd, dat in 1852 de veestapel in Japara, ten gevolge der genomene maatregelen, zoude verbeteren, heeft zich bewaarheid. Het getal buffels is aldaar met 3627 stuks vermeerderd, welke uitkomst verblijdend te noemen is, met het oog op de van het jaar 1846 af steeds toegenomen hebbende jaarlijksche vermindering. Ook in Samarang, alwaar het vee, ten gevolge van het plaats gehad hebbend gebrek in Demak, zoo beduidend verminderd was, neemt het aantal buffels merkbaar toe, waaruit men bewijs ontleenen kan, dat de bevolking zich van den geleden schok herstelt.

Omtrent de veeteelt in de buitenbezittingen is gehandeld hierboven onder de rubriek „Landbouw in de buitenbezittingen.”

§ 3. *Mijnbouw.*

De ingenieurs en adspirant-ingenieurs voor het mijnwezen in Nederlandsch Indie stonden tot dusverre geheel op zich zelven en hadden geen hoofd, dat aan hunne werkzaamheden leiding en de zoo noodige eenheid geven kon. Ter regeling van

een en ander werd, onder nadere goedkeuring des Konings in 1852 bepaald: dat die ambtenaren werkzaam zullen zijn overeenkomstig de bevelen van den Gouverneur-Generaal, doch onder leiding van een der oudsten en bekwaamsten onder hen, door den Gouverneur-Generaal met die taak te belasten, en dat zij, te zamen werkende, aan elkander ondergeschikt zullen zijn naar den rang hunner benoeming, indien geen andere rang door den Gouverneur-Generaal is bepaald. Tevens werd de aard hunner werkzaamheden omschreven en de hulp bepaald, waarop zij aanspraak kunnen maken en die zij verpligt zijn te verleenen. Ook omtrent het beheer der bestaande ontginningen en daarmede in verband staande fabriekmatige inrigtingen werden regelingen gemaakt. (*Staatsblad* 1852, n°. 37.)

Aan den ingenieur *C. de Groot*, belast met de leiding der overige mijn-ingeniers, was in 1852 Soerabaija als standplaats aangewezen. De ondervinding leerde echter weldra de ondoelmatigheid van eene zoo verre verwijdering van den zetel der Regering kennen, weshalve de Gouverneur-Generaal goedkeurde, dat hij voortaan te Buitenzorg verblijf zal houden.

De ingenieur *de Groot* vertrok in het begin van Maart naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en ging alle bijzonderheden der ontginning te Pengaron na. Vervolgens nam hij, op Zr. Ms. stoomschip *Vesuvius*, op groote schaal proeven met kolen van de mijn Oranje-Nassau en nam verscheidene plaatsen op in het binnenland en langs de kust van zuid-oostelijk Borneo en Poeloe Laut, waar kolen voorkomen. In het begin van April stak hij naar Celebes over, ter bevordering van het aan den adspirant-ingenieur *Schreuder* opgedragen onderzoek naar steenkolen in de noorder-districten (Maros). Hier onderzocht hij de onderscheidene plaatsen waar kolen gevonden werden en kwam, na het nemen van proeven, tot de overtuiging dat de in die streken gedolven kolen volstrekt onbruikbaar zijn voor stoomgebruik. Van Macassar te Soerabaija teruggekomen, begaf hij zich naar Madura, voornamelijk ten einde een onderzoek in te stellen naar het aanwezen van ontginbare kolen op dat eiland. Uit dit onderzoek bleek dat Madura geen ontginbare kolen oplevert. In Junij begaf hij zich naar Samarang, ten einde het in die residentie ingestelde onderzoek naar kolen en kwik te regelen.

De adspirant-ingenieur *Schreuder* bleef de onderzoekingen naar steenkolen in Maros (Celebes) voortzetten.

De adspirant-ingenieur *Liebert* kwam tegen het einde van Maart van Banka te Samarang aan, en was sedert werkzaam met onderzoekingen naar kolen in de residentien Samarang en Kadoe, naar kwik in Demak en naar de zoutwerken van Koewoe Mindiekel en Tjiwarak, in de residentie Samarang.

De adspirant-ingenieur *Huguenin* volbragt een onderzoek in de Padangsche bovenlanden, maar werd door ziekte verhinderd het verslag zijner bevinding op te maken.

In weerwil van de voor den mijnbouw niet gunstige weêrsgesteldheid, ging de productie van tin op Banka die van het als gunstig bekende jaar 1851 nog te boven. De levering bedroeg in 1852 79,317,77 pikols. Wanneer men hiervan aftrekt den overgebleven erts van 1851, en bijtelt den onverwerkt gebleven erts van 1852, dan krijgt men voor de productie van 1852 78,301,02 of 612$^{00}/_{100}$ pikol meer dan in 1851.

De mijnschulden bedroegen op ultimo 1851 *f* 303,476.47½; in 1852 werd afgeschreven *f* 73,829.24.

Daarentegen werden nieuwe schulden gemaakt tot een bedrag van *f* 29,968.36, zoodat de schulden op ultimo 1852 te zamen bedroegen *f* 259,615.59½.

Deze schuld werd verdeeld in *f*	19,320. 75½	goede,
	140,782. 00½	onzekere en
	99,512.10 3½	kwade.
	259,615. 59½	

Ter aanmoediging van de tin-productie werd bepaald, dat voortaan de kosten

van vervoer van plaatsen verder dan 12 palen van den districtszetel verwijderd voor rekening van den Lande zullen worden genomen.

De genomene proef met tonmolens, ter vervanging der kettingmolens, kan geacht worden mislukt te zijn, daar de betere werking derzelve in geene verhouding staat tot de meerdere kosten.

Evenzoo heeft eene poging om de houten assen der kruiwagens door ijzeren te doen vervangen op de gehechtheid der Chinezen aan hunne gewoonten schipbreuk geleden.

Onder de ingewortelde misbruiken bij de tin-ontginning op Banka bekleeden de Djembomijnen — zijnde kleine particuliere mijnen, welke in sommige districten door Chinezen werden ontgonnen en buiten het register van contrôle gehouden — eene voorname plaats. Deze wijze van ontginning werd, als in strijd met de artt. 8 en 38 van *Staatsblad* 1832, n°. 45, door den resident afgeschaft en verboden.

Van de 13,778 op ultimo 1852 op Banka aanwezige Chinezen waren 6,324 aan het mijnwerk verbonden.

In het verslag over 1851 werd melding gemaakt van de met den heer *Loudon*, namens *Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden* en met *V. G.* baron *van Tuijll van Serooskerken* aangeknoopte onderhandelingen over eene hun te verleenen concessie tot ontginning van den delfstoffelijken rijkdom van het eiland Billiton. In het begin van 1852 werden de onderhandelingen krachtig doorgezet, met dat gevolg, dat in de maand Maart de directeur der middelen en domeinen gemagtigd werd om, op de door de Regering goedgekeurde voorwaarden, met de verzoekers over de ontginning van Billiton een contract aan te gaan, hetwelk in de maand April gesloten werd. Tot de eerste ontginning van mijnen en de bebouwing van woeste gronden werd, in voldoening aan art. 9 des ontwerps, aangewend het terrein van de monding der rivier Samma, oostwaarts tot bezuiden den berg Tadjem, en van daar over dien berg naar den hoek van Batoe Bediel. In het belang der onderneming werd verder toegestaan, dat vaartuigen, komende van plaatsen buiten Nederlandsch Indie zonder Muntok te hebben aangedaan, in de havens van Billiton worden toegelaten tot ontscheping van werklieden voor de ontginning der mijnen.

Over de afscheiding van Billiton van de residentie Banka en de verheffing van dat eiland tot eene afzonderlijke adsistent-residentie wordt onder de rubriek „Grondgebied" gehandeld.

Nog in hetzelfde jaar werd de onderneming krachtig in werking gebragt.

In den stand der met mr. *A. G. Brouwer* aangeknoopte onderhandelingen over eene hem te verleenen concessie tot ontginning van kopermijnen op het eiland Timor (waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt), kwam in 1852 geene verandering. Alleen werd aan dien heer, op door hem ingediende bezwaren tegen de voorwaarden waarop de Regering genegen was hem de verlangde concessie te verleenen, te kennen gegeven, dat de gegrondheid dier bezwaren niet kon worden erkend, en dat hem mitsdien met eenige wijziging werd herhaald hetgeen hem reeds vroeger was medegedeeld.

In het vorige verslag werd een kort overzigt gegeven van hetgeen door het Gouvernement ten behoeve der goudmijnen in het Landaksche (Westkust van Borneo) van af het jaar 1832 werd verrigt, van de verschillende pogingen om tot eene voordeelige ontginning dier mijnen te geraken en van hetgeen laatstelijk dienaangaande door de Regering was bepaald. In de maand October werd de briefwisseling daarover weder door den resident der Wester-afdeeling van Borneo aangevangen, zonder dat voor het einde van het jaar eenige beschikking daarop volgde.

De resident van Ternate vestigde de aandacht der Regering op den mineralen rijkdom van het eiland Batjan, welks bodem gezegd wordt goud, koper en steenkool te bevatten. Een door den resident aangeboden monster door wassching verkregen Batjansch goud werd bevonden van vrij zuiver gehalte te zijn.

Reeds in 1781 had de Sultan de goudproductie van Batjan verpacht, doch door gebrek aan werkvolk en andere oorzaken leverde die onderneming toen geene voordeelen op. In 1848 werd een plan tot ontginning van de Batjansche goudmijnen aangeboden, waaraan echter geen gevolg werd gegeven.

De thans ontvangene berigten, vooral van het aanwezen van steenkolen aldaar, hetgeen bij de uitbreiding der stoomvaart van het hoogste belang kan worden geacht, kwamen der Regering belangrijk genoeg voor om de zaak nader in overweging te nemen, weshalve bepaald werd, dat een onderzoek naar den mineralogischen rijkdom van Batjan zal worden ingesteld.

Daar het uit verschillende bronnen gebleken was dat de bodem van Kandawangan, onder Matam (Westkust van Borneo) behoorende, en van de op die kust gelegene Karamata-eilanden, tinerts bevat, werd een onderzoek daarnaar bevolen en goedgekeurd dat het door den resident aan twee deskundige Chinezen was opgedragen.

§ 4. *Onderscheidene takken van nijverheid.*

Ter voldoening aan eene van het opperbestuur ontvangen aanbeveling van de belangen der Nederlandsche nijverheid, werden de hoofden van gewestelijk bestuur in Indie aangeschreven, om bij het sluiten van contracten voor ondernemingen, waarbij de aanwending van werktuigen te pas komt, aan de betrokken personen mede te deelen, dat, hoezeer het niet in de bedoeling van het Gouvernement ligt hen in hunne vrijheid te beperken, het evenwel doelmatig is voorgekomen hunne aandacht te vestigen op het belang, hetwelk er voor Nederland in gelegen is, dat, zooveel mogelijk, werktuigen van Nederlandschen oorsprong en Nederlandsche werklieden gebezigd worden.

§ 5. *Handel.*

a. Buitenlandsche handel en tusschen deelen van Indie.

Even als in het vorige jaar is gedaan, wordt ook thans verwezen naar het gedrukt verslag van den handel over 1852, opgemaakt door den directeur der middelen en domeinen.

b. Binnenlandsche handel op Java en Madura.

De behartiging der belangen van den binnenlandschen handel op Java en Madura heeft reeds dadelijk na de herstelling van het Nederlandsch gezag in Indie, een voornaam punt van de zorg der Regering uitgemaakt. Bij art. 17 van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der finantien op Java (*Staatsblad* 1819, n°. 16) werd den residenten ten sterkste aanbevolen, den landbouw op alle gepaste wijzen aan te moedigen en ter bevordering van denzelven zoowel als van den geoorloofden handel, alle hulp en bijstand te verleenen welke met de algemeene verordeningen overeenkomstig zijn. Ook in de opvolgende reglementen op het beleid der regering van Nederlandsch Indie, werd aan het Indisch bestuur de verpligting opgelegd om den binnenlandschen handel zooveel mogelijk te beschermen en te bevorderen (*Staatsblad* 1827, n°. 89, artt. 79, 80, 111, en 1836, n°. 48, artt. 61 en 65).

In 1850 vestigde de Regering bij de behandeling van de aangelegenheden der klapperteelt hare aandacht op het groote verschil tusschen de prijzen der klapperolie, in de onderscheidene residentien op Java en in de verschillende deelen dier residentien, en stelde ter zake een onderzoek in. Uit dit onderzoek bleek, dat de fluctuatie der olieprijzen te wijten is aan de omstandigheden, die ook op den geheelen binnenlandschen handel eenen onmiskenbaren invloed uitoefenen. Onder deze oorzaken bekleedden de voornaamste plaats: heffingen op de wegen en bij de bruggen en overvaarten; ontoereikendheid der vervoermiddelen en gebrekkige communicatie; onvoldoende bekendheid met de voorwerpen van den handel en de prijzen daarvan in elke residentie in het algemeen; gebrekkige werking der politie en daaruit voortvloeijende onveiligheid.

Hieruit werd aanleiding genomen om naar den staat waarin die handel verkeert onderzoek te doen, ten einde, zoo zulks noodig mogt bevonden worden, plaatselijk of algemeen werkende middelen van redres en verbetering aan te wenden. De hoofden van gewestelijk bestuur, daartoe uitgenoodigd, bragten over deze zaak rapporten uit, waaraan, wat aangaat den staat van den binnenlandschen handel in de onderscheidene residentien (Solo en Djokjo uitgezonderd), hoofdzakelijk het volgende is ontleend. Vooreerst zal, voor zoover zulks uit de verslagen der hoofden van gewestelijk bestuur blijkt, de staat waarin de binnenlandsche handel van elk gewest verkeert, worden aangetoond, met korte opgaven van de oorzaken, die op den bloei of op de kwijning invloed hebben gehad.

Ter gelegener plaats zal hieronder over de genoemde oorzaken breeder worden gehandeld en het een en ander over den invloed, welke hare meerdere of mindere intensiteit op de welvaart der bevolking en daardoor op den binnenlandschen handel uitoefent, worden gezegd.

De onderstaande opgaven zijn getrokken uit berigten van het laatst van 1851, en stellen dus den staat van zaken voor, zoo als hij was voor de afschaffing der belasting op de bazars en warongs.

Bantam. De binnenlandsche handel van deze residentie heeft eene ontwikkeling verkregen die hem, wanneer men denzelve met den handel van meerdere deelen van Java vergelijkt, bloeijend kan doen noemen.

De uitvoer bestaat uit de producten van den grond, rijst, katjang, uijen en andere aardvruchten, arangsuiker enz. en uit eenige voortbrengselen van nijverheid, als bamboezen en biezen matten, grove kleedjes en aardewerk. De invoer bestaat hoofdzakelijk uit lijnwaden en eenige andere voorwerpen van behoefte der inlandsche bevolking. Voor zoover de in- en uitvoer over zee plaats heeft, is dezelve bijna uitsluitend in handen van Chinesche groothandelaars. De handel in de binnenlanden en de in- en uitvoer over land naar de aangrenzende residentien wordt daarentegen uitsluitend door inlanders gedreven.

De veiligheid der wegen en het eigenaardig karakter van den Bantammer waarborgen hem genoegzaam tegen verdrukking en knevelarij. De veiligheid van zijn persoon en goederen is daarenboven gewaarborgd door de gewoonte, dat aan alle inlandsche handelaars op de plaatsen waar zij aankomen, door het eerste inlandsche hoofd nachtverblijf en bewaking worden verleend. Langs de groote en ook langs de binnenwegen zijn op afstanden die naar mate de bevolktheid van ½ tot 5 palen verschillen, wachthuizen geplaatst, die des nachts steeds door eene wacht van 4 tot 6 met klewangs, pieken en vorken gewapende mannen worden bezet.

Deze bloei van den handel is des te meer opmerkelijk, daar de gebrekkigheid der transportmiddelen zijne ontwikkeling belemmert. Draagpaarden, ossen en karren worden volstrekt niet gebruikt; alle vervoer van koopwaren of voortbrengselen van den grond geschiedt op de oude Javaansche wijze, namelijk door menschen. Aan eene plotselinge verandering van dit diep ingeworteld gebruik valt niet te denken, en men mag alleen van de gedurige voorhouding van het nadeelige en tijdroovende van dit gebruik de invoering van andere transportmiddelen verwachten.

Batavia. In deze residentie is de binnenlandsche handel zeer bloeijend ten gevolge: 1°. van den aanzienlijken buitenlandschen handel, die op de hoofdplaats gedreven wordt, waardoor alle voorwerpen van binnen in groote hoeveelheid worden aangevoerd; en 2°. van het groot getal Europeanen en andere niet-landbouwende personen, die zich bij het landbouwende gedeelte der bevolking van levensmiddelen moeten voorzien. De opgezetenen der ommelanden brengen voornamelijk levensmiddelen aan de markt, als: rijst, padie, maïs (djagong), aard- en boomvruchten, klappers, kippen en andere gevogelte, klapper- en katjangolie. De strandbewoners leven van de vischvangst en van den handel in visch. De vrouwen houden zich met batikken en weven bezig.

De inlandsche bevolking gebruikt lijnwaden, gambir, tabak, koffij, Chineesch en Europeesch grof aardewerk, koper en ijzerwerk enz. De handel in deze laatste artikelen wordt bijna alleen door Chinezen gedreven.

De inlander bedingt gewoonlijk goede prijzen voor de voortbrengselen van zijnen arbeid, daar de menigte der verbruikers hem in de gelegenheid stelt om zijne waren op prijs te houden. De prijzen der artikelen waaraan hij behoeften heeft zijn gewoonlijk niet hoog, daar de concurrentie van de menigte Chinesche rondventers deze dwingt zich met eene geringe winst te vergenoegen.

De veiligheid der wegen laat niets te wenschen over; de wachthuizen zijn op zeer korte afstanden van elkander, sommige slechts op $^1/_{10}$ paal gelegen en sterk bezet.

Buitenzorg. De nabijheid van de hoofdplaats Batavia oefent op den binnenlandschen handel der adsistent-residentie Buitenzorg eenen weldadigen invloed uit. De meeste opmerkingen, die nopens dien tak van volksbestaan in de residentie Batavia gemaakt zijn, gelden ook voor Buitenzorg.

Krawang. De binnenlandsche handel in dit gewest is zeer gering en alleen op de oude hoofdplaats Poerwakarta eenigzins levendig. De binnenlanden worden schaars door inlandsche kooplieden bezocht. De weinige handel die daar gedreven wordt is bijna uitsluitend in handen der Chinezen.

Preanger regentschappen. De binnenlandsche handel in deze residentie is niet zeer levendig. Ver van het noorder strand gelegen, voor de Chinezen gesloten, wordt zij door slechts weinige handelaars bezocht. Naar Krawang, Buitenzorg, Batavia, Cheribon en Banjoemaas wordt uitgevoerd: rijst, olie, tabak, Preanger sarongs, ligt houtwerk, kool, aardappelen, pinang en paarden. De invoer bestaat uit lijnwaden, lakens, ijzer, koper, Javasche sarongs, garens en gambir. Van tijd tot tijd worden op de hoofdplaatsen der regentschappen openbare verkoopingen van lijnwaden en andere artikelen van dagelijksche behoefte gehouden.

Cheribon. Slechts weinig laat de binnenlandsche handel dezer residentie, wat uitgebreidheid en levendigheid aangaat, te wenschen over. Tot dezen gunstigen staat van zaken werken verschillende oorzaken mede, waaronder in de eerste plaats moet geteld worden de aanleg in de laatste 7 jaren van ruim 250 palen lengte nieuwe waterleidingen, waardoor eene hoeveelheid van ruim 4000 bouws sawa's van het tot bebouwing noodige water is voorzien of voor overstroomingen beveiligd. Hierdoor is de rijstproductie in die mate geklommen, dat men den uitvoer van dat artikel op 300,000 pikols 's jaars schatten kan. Door de vermindering der indigocultuur heeft de bevolking ruim 8000 bouws voor de teelt van tweede gewassen beschikbaar gekregen, welke minstens een millioen voordeel jaarlijks afwerpen. De aanslag der landrenten is sedert eenige jaren op eenen billijken voet geregeld en voor de niet-overschrijding der bazar-tarieven wordt streng gewaakt.

De wegen zijn talrijk en worden goed onderhouden, en over 80 palen lengte zijn de waterleidingen bevaarbaar gemaakt. De politie is goed geregeld en wordt goed gehandhaafd. Deze verschillende omstandigheden van vermeerdering van productie en daaraan verbonden veiligheid hebben op de welvaart der bevolking en daardoor op den binnenlandschen handel den gunstigsten invloed uitgeoefend.

Eene in het jaar 1851 genomene proeve, om Balinesche ossen als trekvee te gebruiken, is aanvankelijk goed geslaagd.

Tagal. De binnenlandsche handel van deze residentie verkeert in eenen kwijnenden toestand, hetgeen door den resident voornamelijk wordt toegeschreven aan de te hooge opvoering der bazarpacht.

De wegen zijn goed en worden behoorlijk onderhouden, maar het niet-bestaan van bruggen over de rivieren Lossari en Tjomal belemmert bij hoogen waterstand de gemeenschap. De onveiligheid der reede van Tagal werkt ook zeer nadeelig op den handel van die hoofdplaats.

De politie wordt goed gehandhaafd, en de veiligheid der wegen laat niets te wenschen over. Het gebruik van karren en zelfs van boerenwagens neemt in de laatste jaren sterk toe.

Pekalongan. De transportmiddelen zijn in deze residentie zeer goed en overvloe-

dig; paarden, buffels en ander trekvee zijn in menigte aanwezig en het vervoer met karren is algemeen.

De wegen zijn goed en worden voortdurend in goeden staat gehouden. De rivieren zijn over het algemeen niet bevaarbaar, maar er bestaat ook weinig behoefte aan transport te water, daar het transport te lande gemakkelijk en goedkoop is.

De veiligheid liet eenige jaren geleden zeer veel te wenschen over. Rooftogten en straatrooverijen grepen veelvuldig plaats. Sedert 1851 heeft dit echter door de zorg van het gewestelijk bestuur bijna geheel opgehouden. De rooverbenden, waarvan sommige zeer goed waren georganiseerd, zijn vernietigd en door het uitloven van premien voor het vatten van roovers, en door het behoorlijk regelen der politie en der wachten is aan deze geweldenarijen paal en perk gesteld. In weerwil van deze gemakkelijkheid van het vervoer en van de herstelde veiligheid, begint de binnenlandschen handel zich slechts zeer langzaam te herstellen van de kwijning in welke hij reeds sedert jaren vervallen was.

In vroegere tijden werd een levendige handel gedreven in rijst, dingding (gedroogd herten- of varkensvleesch), kapas, aila, indigo, pap van zaad-indigo en tabak. De uitvoer van rijst had meestal naar China en den Oosterschen Archipel plaats. De duurte der levensmiddelen heeft de kapasteelt en handel geheel doen vervallen. De plaatselijke aanmaak van lijnwaden is thans gering, daar door de Europesche goedkooper in de behoefte voorzien wordt. Vroeger voorzag Pekalongan geheel Java van nila, doch de nila-teelt en handel zijn thans vervallen. De handel in tabak is in de laatste jaren sterk achteruit gegaan. In 1846 bedroeg de uitvoer over zee 22,749 pikols, in 1850 slechts 12,821.

De uitvoer over land naar Tagal, Cheribon en de Preanger Regentschappen is nog vrij aanzienlijk. De goede tabaksoorten worden naar de Preanger regentschappen uitgevoerd en van daar de mindere qualiteiten ten behoeve van de armere bevolking van Pekalongan terugontvangen. De vermindering van dien handel moet worden toegeschreven aan de uitbreiding dier cultuur in de omliggende residentien; aan de meerdere kosten, die in Pekalongan aan de tabaksproductie verbonden zijn, aan het consumtieregt, hetwelk ten bedrage van ƒ 2½ per pikol van den van Pekalongan uitgevoerd wordenden tabak wordt geheven; en aan het regt van 10 per cent op de waarde dat door den tabakspachter te Batavia bij invoer aldaar wordt geheven.

Samarang. In de laatste jaren was de binnenlandsche handel in deze residentie bijna geheel te niet gegaan. Eene gunstige verandering heeft daarin sedert het jaar 1850 plaats gehad; de handel herleeft en zelfs uit verafgelegen oorden begeven handelaars zich derwaarts; de middelen van gemeenschap laten echter nog veel te wenschen over. Wel wordt er door het bestuur veel tot verbetering gedaan, onder andere door het onderhouden van de groote postwegen en van den weg naar Poerwodadie, maar de talrijkheid der wegen en het bezwaarlijke om aan de bevolking groote lasten op te leggen hebben tot nog toe vele wenschelijke verbeteringen doen uitstellen.

Ten opzigte van den staat der wegen en veiligheid in elke afdeeling der residentie verdient nog het volgende te worden aangeteekend:

Samarang (afdeeling). Het vlakke terrein in de nabijheid der hoofdplaats Samarang bevordert den handel van deze afdeeling. De wegen zijn goed, talrijk en veilig.

Salatiga. Ook in deze afdeeling zijn vele goed onderhouden wegen, zoowel op de gouvernements- als op de particuliere gronden.

Damak en Grobogan. In deze afdeeling kan nog veel tot verbetering der wegen gedaan worden; de kleiachtige bodem scheurt in de oost-mousson door de droogte en gaat in de west-mousson al spoedig tot modder over. Ter verbetering der middelen van gemeenschap worden de kaden van de kanalen, die thans gegraven worden, zoo breed aangelegd, dat zij zoo wel door paarden als door voetgangers kunnen worden gebruikt.

Tot den zoo noodigen aanleg van wegen en voetpaden zal, zoodra de aangelegd wordende kanalen voltooid zullen zijn, worden overgegaan. De veiligheid der wegen is voldoende.

Kendal. De wegen en voetpaden verkeeren in goeden staat. De meeste groote transporten geschieden echter over zee. Ook hier zijn de wegen veilig.

Kaliewoengoe. De handel in lijnwaden, ijzerwerken, dingding, vruchten, bamboesen atapwerken, waardoor deze afdeeling vroeger bloeide, was te niet gegaan, doch door verbeteringen, in den laatsten tijd aangebragt, zijn handel en welvaart weder toegenomen. Daartoe heeft veel bijgedragen het verleggen van den westelijken arm der Samarangsche rivier naar Kaliewoengoe, waardoor de rivier van Kaliewoengoe weder bevaarbaar is geworden.

De veiligheid der wegen is volkomen hersteld, sedert bepaald is dat de wachthuizen door de dessa-bevolking beurtelings en niet zoo als vroeger door vast daartoe aangestelde personen, welke zich wel eens aan knevelarijen schuldig maakten, moeten worden bezet.

Banjoemaas. De gesteldheid van den grond der grensdistricten maakt het verkeer over land met de omliggende residentien uiterst moeijelijk; alleen dat met Bagelen is eenigzins gemakkelijker.

De schoone haven van Tjilatjap biedt eene voortreffelijke gelegenheid voor den zeehandel aan. Deze is echter nog niet belangrijk, hoewel reeds in 1847 die haven voor den kleinen handel is opengesteld.

De wegen zijn voor als nog toereikend en worden behoorlijk onderhouden. De wachthuizen zijn op behoorlijke afstanden geplaatst en worden geregeld bezet.

Bagelen. De staat van den binnenlandschen handel in deze residentie is zeer voldoende. Jaarlijks worden aanzienlijke hoeveelheden klapper-olie suiker, staartpeper en inlandsche weefsels uitgevoerd. De uitvoer van ossen, ten behoeve van suikerfabrikanten, en van tabak naar Pekalongan is ook belangrijk. De invoer bestaat hoofdzakelijk in Europesche lijnwaden, chitsen, ijzer- en koperwerken en gambir.

De staat der wegen laat niets te wenschen over; de veiligheid op dezelve wordt door de talrijke en goed bezette wachthuizen genoegzaam gewaarborgd.

Kadoe. De wegen in deze residentie verkeeren over het algemeen in eenen goeden staat; de politie wordt goed gehandhaafd en de veiligheid laats niets te wenschen over.

De jaarlijksche uitvoer bestaat hoofdzakelijk uit:

Tabak	30,000	pikols;
Suiker (*).	20,000	„
Katjang-olie	10,000	„
Uijen	800	„

een weinig rijst, huiden, matten enz. De invoer bestaat uit gambir pl. m. 4000 pikols; lijnwaden voor *f* 200,000; gebatikte kleedjes voor *f* 100,000, dingding, kassie, ijzeren broodpannen enz.

De handel is in de laatste twee jaren aanzienlijk vooruitgegaan. De inrigting der wachten en wachthuizen is vrij goed.

Patjitan. De handel van deze afdeeling is niet aanzienlijk; de artikelen van uitvoer zijn: rijst, klappers, klapper-olie; de invoer bestaat hoofdzakelijk in lijnwaden.

Het bergachtig terrein laat het vervoer met karren niet toe. Draagpaarden en

(*) Uit vrijwillig bij overeenkomst met de bevolking aangeplant riet.

menschen vervoeren de goederen langs de veelal bergachtige wegen, die goed onderhouden worden en veilig zijn.

De bergbewoner heeft over het algemeen geene behoefte dan aan artikelen van eerste levensnooddruft; in de behoeften van lijnwaden wordt door eigen weefgetouwen voorzien.

Madioen. De handel van deze residentie verkeert in geenen zeer bloeijenden toestand. Hij is geheel in handen van Chinezen, Arabieren en andere vreemde Oosterlingen. De veiligheid der wegen laat niets te wenschen over.

Kedirie. De menigte bevaarbare in de groote Kediriesche rivier uitloopende rivieren bevordert het handelsverkeer buitengemeen.

Groote hoeveelheden rijst worden òf door de producerende landbouwers zelve, òf door Chinesche opkoopers naar de hoofdplaats afgevoerd, ten einde van daar naar Soerabaija te worden ingescheept. Ditzelfde is het geval met tabak, katjang kapas, kapok, djarak en andere vruchten van den grond.

De handel met de vorstenlanden wordt grootendeels met draagpaarden gedreven en is vrij aanzienlijk.

De veiligheid laat niets te wenschen over. De hoofd- en binnenwegen zijn in goeden staat. De wachthuizen zijn talrijk en worden goed bezet.

Japara. De binnenlandsche handel van dit gewest verkeert in een kwijnenden toestand.

Rembang. De bevolking van deze zich over eene lengte van ongeveer 80 palen langs de zee uitstrekkende residentie houdt zich, voor zoover zij aan de stranden gevestigd is, hoofdzakelijk met de visscherij en den kleinen kusthandel bezig. Deze takken van nijverheid zijn vrij goed ontwikkeld en brengen veel toe tot de levendigheid van het binnenlandsch handelsverkeer. Zij zijn echter nog voor meerdere ontwikkeling vatbaar. De binnenlandsche handel wordt door gebrek aan goede wegen belemmerd.

Hoewel de wachthuizen niet zonder nut zijn voor de algemeene veiligheid, waarborgen zij haar niet genoegzaam en worden zij tot meerdere zekerheid door patrouilles uit de omliggende dessa's gesurveilleerd.

Soerabaija. Ondanks de vele bezwaren, welke aan de uitbreiding van den handel in den weg staan, verkeert deze tak van volksbestaan in de residentie Soerabaija in eenen bloeijenden toestand. De bazars op het eiland Madura niet medegerekend, bevat de residentie 135 inlandsche marktplaatsen, welke meest alle druk bezocht worden en waarop eene menigte artikelen voor matige prijzen te verkrijgen is.

De residentie wordt in alle rigtingen door wegen doorkruist, welke steeds in goeden staat gehouden en, zooveel de omstandigheden zulks toelaten, vermeerderd en verbeterd worden. De wachthuizen zijn, naar mate der behoefte, op grootere of kleinere afstanden geplaatst en worden goed bezet. Deze inrigting draagt veel bij tot de veiligheid der wegen.

Passaroean. Hoezeer de bevolking schaarsch is, staat de handel op een vrij hoogen trap van bloei.

De wegen, bruggen en andere middelen van gemeenschap zijn veelvuldig en worden goed onderhouden. De transportmiddelen zijn ruim toereikend en de openbare veiligheid laat niets te wenschen over.

Bezoekie. De handel van Bezoekie heeft zich in de laatste 10 jaren sterk ontwikkeld.

Er bestaan goede binnenwegen, langs welke de goederen voor het grootste gedeelte met karren en met draagpaarden worden vervoerd. Tot het vervoer per as worden gedeeltelijk karren gebruikt, maar menigvuldiger is het gebruik van inlandsche voertuigen op schijfwielen (glebek), waaraan de inlander zeer gehecht is. Tot

het vervoer van suikerriet worden meestal karren gebruikt, wier eigenaren, na afloop hunner verbindtenis bij de fabrieken, voor het verdiende geld in het binnenland geruilde waren ingekocht hebbende, zich naar de binnenlanden begeven en van daar met ladingen rijst, padie, djagong en andere grondproducten naar de hoofdplaats terugkeeren.

De wachthuizen en wachten zijn goed ingerigt en voldoen volkomen aan hun doel.

Banjoewangie. Wanneer men de geringe bevolking van dit gewest in aanmerking neemt, mag de handel aanzienlijk worden genoemd. De uitvoer-artikelen zijn rijst, klapper-olie, kamirie-noten, rottang, pellethout, sadongbladeren en tabak, welke tegen lijnwaden, Balinesche ossen en koebeesten, paarden, gambir, aarden potten en pannen, matten enz. verruild worden.

Ter hoofdplaats Banjoewangie zijn verschillende handwerkslieden gevestigd, als goud-, zilver- en kopersmeden, timmerlieden en metselaars, wapensmeden, werkers in ivoor en horen. De bevolking is grootendeels op en om de hoofdplaatsen der districten Banjoewangie en Rogodjampie geconcentreerd, hetgeen de communicatie zeer vergemakkelijkt.

De wegen zijn toereikend en in goeden staat. Ook voor het houden van wachten wordt behoorlijk gezorgd. De communicatie met Bezoekie over land wordt zeer bemoeijelijkt door het bosch van Soemberwaroe, hetwelk enkel door een voetpad doorsneden is, en waar de toestand van het terrein aan het aanleggen van eenen beteren weg groote zwarigheden verbindt.

TWEEDE AFDEELING.

PERSONELE VERORDENINGEN OMTRENT ALLE LANDSDIENAREN IN NEDERLANDSCH INDIE.

A. Burgerlijke ambtenaren.

I. EUROPESCHE.

Volgens de bepalingen omtrent het verleenen van kortingen wegens schuld op de tractementen der ambtenaren kon geene korting worden verleend dan nadat daartoe door den Gouverneur-Generaal verlof was gegeven. Deze wijze van behandeling gaf een noodeloozen omslag. Ten einde dien voor het vervolg te vermijden, werd de directeur-generaal van finantien in het algemeen gemagtigd, om wanneer bij regterlijk vonnis korting op tractementen van ambtenaren is verleend en het vonnis geregtelijk uitvoerbaar is, daaraan, op verzoek van de belanghebbenden, de vereischte administratieve uitvoering te geven, tenzij daartegen bij hem bedenkingen mogten rijzen, in welk geval hij de beslissing van het Gouvernement zal inroepen (*Staatsblad* 1852, n°. 16).

Met wijziging in zooverre van art. 1 van het besluit van 28 December 1851, n°. 4 (*Staatsblad* 1851, n°. 77), werd bepaald: „dat door ambtenaren op wachtgeld of non-activiteit het een vierde gedeelte van het laatst door hen genoten tractement naar Nederland kan worden gedelegeerd (*Staatsblad* 1851, n°. 11)."

Artikel 2 van 's Konings besluit van 15 October 1849, n°. 53 (*Indisch Staatsblad* 1849, n°. 62), luidt: „Van den verloftijd tot herstel van gezondheid buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, zal de helft, doch in geen geval meer dan één jaar, als Indische diensttijd bij de berekening van pensioen in aanmerking komen." Deze bepaling werd in Indie zoo verstaan, dat van de gezamenlijke verloven, door een ambtenaar gedurende zijn geheelen diensttijd genoten, slechts één jaar bij de berekening van het pensioen, als Indische diensttijd werd toegelaten. Daar het echter niet twijfelachtig was, dat het in de intentie heeft gelegen, om bij de toepassing der voorschreven bepaling elk verlof, in de bovenvermelde categorie vallende, op

zich zelf te beschouwen en niet den gezamenlijken tijd, welken men afwezig is geweest, ingeval men meer dan eenmaal verlof wegens ziekte heeft bekomen, werd het Indische Bestuur, voor zooveel noodig, gemagtigd om art. 2 van 's Konings aangehaald besluit voortaan te doen opvolgen als of het ware gesteld als volgt:

„Van een verlof tot herstel van gezondheid buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, zal de helft, doch in geen geval meer dan één jaar, als Indische diensttijd bij de berekening van het pensioen worden toegelaten;

„dat elk verlof, wegens ziekte buiten Nederlandsch Indie doorgebragt, alzoo voor de helft, behoudens een maximum van één jaar, in aanmerking komt hetzij die verloven voor korteren of langeren tijd zijn verleend, hetzij dezelve elkander spoedig opvolgen of dat tusschen dezelve eene grootere tijdsruimte ligt;

„dat daarentegen van een en hetzelfde verlof, al duurde het ook verscheidene jaren achter elkander, niet meer dan één jaar als diensttijd mag worden toegelaten."

Van deze uitlegging had openbare bekendmaking plaats (*Staatsblad* 1852, n°. 39).

In 1834 werden door 's Konings commissarissen-generaal bepalingen uitgevaardigd nopens de verloven van burgerlijke ambtenaren en officieren.

De verloven werden verdeeld in drie klassen: 1°. tot herstel van gezondheid; 2°. wegens langdurige, onafgebrokene, minstens vijftienjarige dienst; 3°. wegens familiebelangen bij eene dienst van minstens twaalf jaren in Indie.

De verloftractementen der ongehuwden waren onderhevig aan eene korting van 10 per cent (*Staatsblad* 1834, n°. 1). In het belang der met verlof naar Nederland vertrekkende ambtenaren en officieren werd de slotbepaling van art. 5 van het aangehaald besluit, waarbij deze korting was gelast, ingetrokken (*Staatsblad* 1852, n°. 30).

De ten opzigte der inkomsten van niet in actieve dienst zijnde ambtenaren bestaande bepalingen, gedeeltelijk afkomstig van den commissaris-generaal *Du Bus*, waren in 1835 (*Staatsblad* n°. 9) en laatstelijk in 1851 (*Staatsblad* n°. 49 en 54), aangevuld en veranderd geworden. Langzamerhand was echter afgeweken van het beginsel, om alleen aan ambtenaren, die buiten hunne schuld hunne betrekking verliezen, wachtgeld te verleenen, waardoor de som, jaarlijks aan wachtgelden uitgegeven wordende, tot een aanmerkelijk bedrag was geklommen. Ten einde dezen staat van zaken te doen ophouden, werd het nuttig geoordeeld nieuwe regelen ter zake vast te stellen en werd het volgende bepaald:

„*Art.* 1. Non-activiteits-tractement wordt genoten door niet in actieve dienst zijnde ambtenaren;

a. die uit Nederland voor de dienst in Nederlandsch Indie zijn gezonden, indien hun bij de acte van aanstelling een voorloopig tractement of wachtgeld is toegestaan;

b. die uit Nederland van verlof terugkomen.

De eerste categorie geniet het bij de acte van aanstelling bepaald bedrag.

De tweede geniet het een derde van het laatst genoten activiteits-tractement, doch niet meer dan *ƒ* 500 's maands.

Art. 2. Wachtgeld wordt genoten door de niet in actieve dienst zijnde ambtenaren;

a. wier betrekking bij eene reorganisatie is ingetrokken;

b. die door andere oorzaken, buiten hunne schuld of toedoen, genoodzaakt zijn hunne betrekking te verlaten.

Het wachtgeld bedraagt een derde van het laatst genoten activiteits-tractement, doch niet meer dan *ƒ* 500 's maands.

Art. 3. Aan de niet in actieve dienst zijnde ambtenaren, voor zoover zij niet vallen in de termen van artt. 1 en 2, zal, bij gebrek aan middelen van bestaan, tijdelijk een onderstand kunnen worden verleend ten einde in dat gebrek te voorzien.

Art. 4. Zij die niet behooren tot de categorien van artt. 1 en 2 blijven het hun verleend wachtgeld genieten gedurende den tijd waarvoor het hun is toegestaan.

Art. 5. De generale directie van finantien zendt vóór of op den 15den Januarij 1852, en voorts alle drie maanden, eenen staat aan de Regering van het bedrag der non-activiteits-tractementen, wachtgelden en onderstandgelden op den eersten der maand nog voortloopende, en van de genieters, naar de orde van artt. 1, 2 en 3 van dit besluit (*Staatsblad* 1852, n° 1)."

Ten opzigte van de berekening van den Nederlandschen diensttijd van Indische ambtenaren werd vastgesteld, dat de bepaling van art 1 van het Koninklijk besluit van 15 October 1849, n°. 53, „dat als Indische dienstjaren zullen worden aangenomen, naar den maatstaf van twee Nederlandsche dienstjaren voor één Indisch dienstjaar, de diensten in Nederland bewezen, hetzij in eene burgerlijke betrekking, hetzij bij de land- of zeemagt," alleen slaat op de diensten in Nederland bewezen, voor dat de belanghebbenden aan de Indische dienst waren verbonden; terwijl aangenomen werd, „dat de tijd, door personen, die reeds Nederlandsch-Indische ambtenaren zijn, in Nederlandsche dienst doorgebragt (*Staatsblad* 1848, n°. 32), voor het volle bedrag als Indische diensttijd, dat is jaar voor jaar, bij de berekening van pensioen moet worden toegelaten."

Ten opzigte der door de ambtenaren op te brengen contributien aan het civiel weduwen- en weezenfonds werd aangeteekend, „dat het reglement op het civiel weduwen- en weezenfonds (*Staatsblad* 1836, n°. 21) niet toelaat contributien te heffen van onderstand, verleend hetzij aan buiten actieve dienst zijnde ambtenaren, hetzij aan personen die niet meer ambtenaren zijn, tenzij uit eene beschikking van den Gouverneur-Generaal blijkt, dat het de bedoeling is geweest den onderstand gelijk te stellen met wachtgeld of pensioen."

Met alteratie van art. 3 van het *Staatsblad* van 1838, n°. 16, werd bepaald, „dat de daarbij bedoelde contributie ad 2 per cent voor de met de waarneming van civiele betrekkingen belast geweest zijnde officieren, onder-officieren of manschappen, over de tractementen en emolumenten, aan de waargenomene betrekkingen verbonden, zal worden ingehouden terstond na het overgaan in werkelijke dienst, en wel naar de reden van 10 per cent van het genoten wordende maandelijksche tractement tot aan de volle aanzuivering toe; terwijl de korting, bedoeld bij art. 23 van het reglement in *Staatsblad* 1837, n° 50, zal geschieden op de wijze daarbij omschreven, dat is, van af 1 November 1837 (*Staatsblad* 1852, n°. 40)."

De stand van het civiel weduwen- en weezenfonds op 31 December 1852 kan hier niet opgegeven worden, aangezien de betrekkelijke opgaven tijdens de opmaking van dit verslag nog niet uit Indie ontvangen waren.

II. INLANDSCHE.

Hier wordt gerefereerd aan hetgeen onder de rubriek: „Magt van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie en politie" is aangeteekend nopens het verlof van den Gouverneur-Generaal tot regterlijke vervolging van inlandsche hoofden en ambtenaren."

B. Landmagt.

I. EUROPESCHE OFFICIEREN.

De boven onder de rubriek „Burgerlijke Ambtenaren" aangeteekende intrekking van de bepaling, dat de verloftractementen van ongehuwden bij verlof naar Nederland eene verdere vermindering van 10 per cent zullen ondergaan, is ook op officieren toepasselijk (*Staatsblad* 1852, n°. 30).

Op voorstel der Indische regering werd beslist: „dat de toekenning van verhoogde „pensioenen aan officieren van het leger in Indie uit het daarvoor bestemde fonds

„in het vervolg kan plaats hebben in Nederland door het Departement van Ko- „lonien, en in Indie door de directie van dat fonds."

De stand van het verhoogd militair pensioenfonds, mitsgaders die van het militair weduwen- en weezenfonds kan mede hier niet worden opgegeven, uit hoofde de betrekkelijke opgaven nog niet uit Indie zijn ingekomen. De latere inzending dier stukken is een gevolg der bepaling in Indie genomen, volgens welke de jaarlijksche uitkomsten dier fondsen eerst dan zullen worden aangetoond, wanneer de ontvangsten en betalingen, zoowel in Indie als in Nederland gedurende het betrokken jaar gedaan, aldaar bekend zullen zijn.

II. EUROPESCHE ONDER-OFFICIEREN EN SOLDATEN.

Krachtens de bepalingen van art. 12 van het besluit van 4 April 1842, n°. 7, behoefden kadets en volontairs, dingende naar den rang van officier bij het Indische leger, slechts twee en onder-officieren slechts drie jaren dienst te tellen, om na aflegging van het gevorderd examen tot 2de luitenants benoembaar te zijn. Door deze bepaling genoten zij, die tot hunne in-dienst-stelling in Nederland slechts bewijzen hadden behoeven te leveren van te kunnen lezen, schrijven en rekenen, een voorregt boven de kadets der militaire academie, die, om aldaar opgenomen te kunnen worden, een veel zwaarder examen moeten afleggen. Deze onbillijke verhouding wordt verevend door de bepaling: „dat de kadets en volontairs, dingende naar den rang van officier, alvorens tot officier benoemd te kunnen worden, minstens evenveel werkelijke dienstjaren moeten tellen als het getal jaren, bepaald voor de opleiding van kadets bij de militaire academie te *Breda*.

Art. 77 van het algemeene reglement op de administratie der landmagt werd veranderd als volgt: „Onder-officieren en manschappen, met paspoort of gagement naar Nederland vertrekkende, blijven hunne soldij genieten tot en met den dag voor de inscheping, en hebben bovendien aanspraak op een voorschot van vier maanden (122 dagen) infanterie-soldij, zullende voor de gegageerden het gagement ingaan na ommekomst van dat tijdvak. Van dat verschot zal hun, vóór het vertrek, hoogstens de helft of zooveel minder als zij begeeren, worden uitbetaald. Het overige zal in Nederlandsche muntspecien worden opgedragen aan den scheepsgezagvoerder, die daarvan een bewijs zal afgeven, en daarentegen van de administrateurs eene nominatieve aanwijzing van de hem opgedragene gelden zal bekomen." (*Staatsblad* 1852, n°. 56).

Met ampliatie der voorschriften voor de gezagvoerders van naar Nederland bestemde particuliere schepen, opzigtelijk de administratie en verantwoording der gelden en goederen van gouvernements-passagiers, voor zooverre die tot het militair departement behooren (*Staatsblad* 1851, n°. 56), werd aan de gezagvoerders van schepen, waarmede gewezen militairen naar Nederland terugkeeren, uitdrukkelijk verboden, om gedurende de reis vooruit te betalen de hun ter hand gestelde twee maanden voorschot van soldij ten behoeve van die militairen en om nalatenschappen van op reis overleden militairen, hetzij geheel of gedeeltelijk, aan boord aan hunne kameraden af te geven (*Staatsblad* 1852, n°. 47).

III. MILITAIRE AMBTENAREN.

Bij art. 6 der bepalingen omtrent de ambtenaren en geëmploijeerden bij het militair departement was bepaald, dat bij de toekenning van verloftractement of pensioen in aanmerking zullen worden gebragt de geldelijke en materiele voordeelen dier beambten, berekend voor eenen ambtenaar der 1ste klasse op *f* 100, der 2de op *f* 75 en der 3de op *f* 50 's maands. Bij de berekening van wachtgeld werden deze voordeelen, bestaande in vrije woning, kostelooze geneeskundige hulp enz., niet in aanmerking genomen. De billijkheid eischte echter dat zij werden medegerekend, aangezien zij strekken tot aanvulling van het vaste inkomen en dat over dezelve de contributien voor het pensioen en voor het weduwen- en weezenfonds

worden voldaan. Uit aanmerking hiervan werd, ter aanvulling van art. 6 de bevenbedoelde bepalingen, vastgesteld: „dat ook bij de berekening van wachtgeld „van militaire ambtenaren, de materiele voordeelen aan hunne rangen verbonden „zullen worden in aanmerking gebragt."

C. Zeemagt.

I. OFFICIEREN EN MANSCHAPPEN VAN HET NEDERLANDSCH ESKADER.

Ingevolge de bepalingen op de Indische tafelgelden van officieren van het Nederlandsch eskader, vervat in het Koninklijk besluit van 9 December 1841, n°. 120, werden dezelve niet, zoo als vroeger, cumulatief met de Nederlandsche genoten, maar traden zij in de plaats dezer laatste. In de verstrekking derzelve werd de ook bij de toekenning van Nederlandsche tafelgelden aangenomen regel gevolgd, om dezelve alleen over den werkelijk aan boord doorgebragten tijd uit te betalen. De laatste bepaling zoude zeer billijk zijn, indien de indische tafelgelden moesten worden beschouwd als eene vergoeding voor hetgeen de tafel aan de officieren der marine werkelijk kost. Dit is echter het geval niet; integendeel, het blijkt uit vele omstandigheden, dat aan de verstrekking dezer gelden niet zoo zeer het denkbeeld van de bovenbedoelde vergoeding als dat van een buitengewoon inkomen, strekkende om in de buitengewone uitgaven der betrokkenen gedurende hun verblijf in Indie te voorzien, heeft ten grondslag gelegen.

In dezen stand van zaken eischte de billijkheid, dat zij, gedurende hun verblijf aan wal in het belang der dienst, ten minste een gedeelte van bovenbedoelde inkomsten bleven genieten, weshalve bepaald werd: „dat de officieren der Nederlandsche marine, wanneer zij in Oost-Indie aan wal zijn gedetacheerd of in commissie reizen, en aan hen ter zake van een of ander geene buitengewone inkomsten (met uitzondering der reis- en verblijfkosten) worden toegelegd, in het genot zullen blijven van de helft der Oost-Indische tafelgelden."

II. OFFICIEREN EN VERDER PERSONEEL IN SEDENTAIRE BETREKKINGEN IN NEDERLANDSCH INDIE.

Aan sommige betrekkingen van het sedentaire zeewezen in Nederlandsche Indie waren voordeelen verbonden, welke de inkomsten der titularissen verre buiten verhouding bragten met hunnen militairen rang. Ten einde in dezen eene gepaste evenredigheid te herstellen, werden de aan de ondervolgende betrekkingen verknochte voordeelen ingetrokken en daarentegen het daaraan verbonden vaste tractement verhoogd, als: haven- en equipagemeester te Samarang, onder-haven- en equipagemeester te Batavia, administrateur van het Gunia-veer te Batavia.

De Minister van Kolonien,

CHS. F. PAHUD.

BIJLAGE *A.*

ALGEMEEN ZIEKEN-RAPPORT

DER ONDERSCHEIDENE

GENEESKUNDIGE ETABLISSEMENTEN

OP HET EILAND

JAVA EN MADURA.

NAMEN DER HOSPITALEN, GARNIZOENEN EN DETACHEMENTEN.	Bleven onder behandeling bij het vorig rapport.	ONDER BEHANDELING GEKOMEN. Bij den aanvang der ziekten.	VAN ONDER BEHANDELING GEGAAN. Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.	*AANMERKINGEN.*
Hospitaal te Weltevreden	357	6,257	5,945	289	380	
Garnizoen te idem	35	1,409	1,403	13	28	
„ „ Buitenzorg.	13	188	177	17	7	
„ „ Palmanang.	4	148	135	3	14	
„ „ Indramaijoe	„	146	145	1	„	
„ „ Serang	43	634	646	19	12	
„ „ Anjer	„	4	2	„	2	
Te zamen	452	8,786	8,453	342	443	
TOTAAL	9,238		9,238			
Hospitaal te Samarang	133	2,017	1,935	100	115	
Garnizoen „ idem	55	383	407	8	23	
Hospitaal „ Willem I	129	2,923	2,881	73	98	
Garnizoen „ idem	6	589	560	1	34	
Hospitaal „ Salatiga	72	1,046	1,041	22	55	
Garnizoen „ idem	1	125	125	1	„	
Hospitaal „ Soerakarta	33	533	517	18	31	
Garnizoen „ idem	„	574	572	2	„	
Hospitaal „ Djokjokarta.	43	724	710	17	40	
Garnizoen „ idem	3	335	335	„	3	
Hospitaal „ Ngawie	38	601	695	19	15	
Garnizoen „ idem	„	110	110	„	„	
Hospitaal „ [illegible]	57	1,061	1,045	21	52	
Garnizoen „ idem	„	*21*	*21*	„	„	
„ „ *Wonosobo*	„	*66*	*65*	1	„	

Garnizoen „ idem		110	110		
Garnizoen „ idem	„	21	21	„	„
„ „ *Wonosobo*	„	66	65	1	„
„ „ Tjilatjap	211	1,712	1,760	102	61
„ „ Banjoemaas	„	48	45	„	3
Bad-etablissement te Pelantoengang	102	142	200	7	37
Garnizoen te Gombong	45	779	781	13	30
„ „ Magelang	2	126	127	1	„
„ „ Patjitan	5	123	127	„	1
„ „ Klatten	14	361	367	2	6
Reconvalescenten-huis te Oenarang	37	163	152	16	32
Te zamen	986	14,652	14,578	424	636
TOTAAL	15,638		15,638		
Hospitaal te Simpang	164	3,711	3,573	123	179
Garnizoen „ Soerabaija	4	492	481	6	9
„ „ Fort Erfprins	16	343	322	25	12
„ „ Bezoekie	2	71	65	1	7
„ „ Banjoewangie	3	264	258	3	6
„ „ Kedirie	1	61	60	„	2
„ „ Sumanap	2	167	167	2	„
„ „ Bangkallang	1	49	50	„	„
„ „ Passoeroean	1	105	102	2	2
„ „ Probolingo	„	95	94	1	„
„ „ Bawean	„	39	36	1	2
Te zamen	194	5,397	5,208	164	219
TOTAAL	5,591		5,591		
TOTAAL GENERAAL	30,467		30,467		

ALGEMEEN OVERZIGT.

LIJDERS. Behoorende tot de	Van welken landaard.	Onder behandeling: gebleven bij het vorig rapport.	Onder behandeling: gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.	*Aanmerkingen.*
Landmagt	Europeanen.	632	11,072	10,819	340	545	
	Afrikanen.	30	332	330	19	13	
	Inlanders.	434	9,802	9,669	204	363	
Zeemagt	Europeanen.	84	1,399	1,371	32	80	
	Inlanders.	14	273	229	17	41	
Part. zeevarenden. .	Europeanen.	32	588	542	44	34	
	Inlanders.	„	5	4	1	„	
Id. ambtenaren . .	Europeanen.	47	973	893	69	58	
	Inlanders.	225	1,397	1,451	127	44	
Vrouwen	Europesche.	22	484	476	5	25	
	Inlandsche.	65	1,130	1,090	43	62	
Kinderen	Europesche.	41	1,009	1,001	22	27	
	Inlandsche.	6	371	364	7	6	
	TOTAAL . .	1,632	28,835	28,239	930	1,298	
	TOTAAL GENERAAL . .	30,467		30,467			

BIJLAGE B.

Jaartallen.	Verhouding der herstelden tot de behandelden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Verhouding der overledenen tot de herstelden.	Verhouding der overledenen tot de legersterkte.	*Aanmerkingen.*
1848.	*Behandeld* 30,914 *lijders.* 1:1,16 of 86 pct.	1:35,01 of 2,85 pct.	1:30,2 of 3,30 pct.	1:20,5 of circa 5 pct.	
1849.	*Behandeld* 40,263 *lijders.* 1:1,09 of 91 pct.	1:26,4 of 3,8 pct.	1:24,3 of 4,1 pct.	1:12,9 of 7,7 pct.	De ongunstige verhouding der behandelden en overledenen moet toegeschreven worden aan de expeditie van Balie.
1850.	*Behandeld* 34,109 *lijders.* 1:11 of 91 pct.	1:34,6 of 2,9 pct.	1:31,6 of 3,1 pct.	1:20 of 5 pct.	
1851.	*Behandeld* 32,254 *lijders.* 1:1,097 of 91 pct.	1:25,5 of 3,8 pct.	1:23,2 of 4,3 pct.	1:17,6 of 5,6 pct.	De ongunstige verhouding der behandelden en overledenen moet toegeschreven worden aan de cholera-epidemie.
1852.	*Behandeld* 30,467 *lijders.* 1:1,07 of 92 pct.	1:32,7 of 3,2 pct.	1:30,3 of 3,3 pct.	1:20,4 of circa 5 pct.	

BIJLAGE **E.**

RAMING

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE

INDISCHE ADMINISTRATIE

OVER

1852.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

IN

INDIE.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans .	*f* 20,750	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten. .	385,354	
	Slagten van Varkens	126,036	
	Vischmarkten en vischpachten	202,772	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen .	131,220	
	Arak en andere sterke dranken	221,934	
	Verkoop van saguweer	7,490	
	Inlandsche tabak	90,780	
	Waijangs, bazars, warangs, groentekramen en winkels	196,211	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . .	68,316	
	Diverse kleine middelen	33,246	
	Diverse kleine eilanden	8,220	
	Vogelnestklippen.	32,903	
	Kleine Lombard.	281,113	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	5,835,150	
	Licenten op de pho- en topho-spelen	294,466	
	Niepa-hout en kreupelbosschen.	21,936	
			f 7,967,897
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt- en waaggelden	*f* 5,026,559	
	5 % additioneel regt	247,358	
	Consumtieregt	69,729	
	Belasting op den verkoop van tabak.	13,000	
	Haven-, ankaragie- en loodsgelden	114,361	
	Klein-zegelregt	370,883	
	Collaterale successien	27,137	
	's Heeren geregtigheid.	164,536	
	Belasting op goud	2,740	
	5 % op de particuliere bazars.	4,538	
	Tolpoorten en tollen	19,384	
	IJkgelden.	1,955	
	Belasting op slaven	16,163	
	Oorgeld der paarden en belasting op de rijtuigen .	107,055	
	Transporteren . .	*f* 6,185,398	*f* 7,967,897

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Hooge regering.*		
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis.	*f* 170,667	
	Raad van Nederlandsch Indie	151,200	
	Algemeene secretarie	162,000	
	Reiskosten.	60,000	
			f 543,867
II.	*Departement van Justitie.*		
	Hooggeregtshof	*f* 199,057	
	Hoog militair geregtshof	2,860	
	Raden van justitie	323,327	
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	130,680	
			655,924
III.	*Hooge en lagere collegien.*		
	Algemeene Rekenkamer	. . . . .	179,680
IV.	*Provinciaal bestuur en politie.*		
	Provinciaal bestuur	*f* 1,865,900	
	Algemeene politie	880,644	
	Districtspolitie	605,472	
	Kruis- of residentie-praauwen	35,000	
	Djaijang-sekars (inlandsche maréchaussée).	85,000	
	Barissans of pradjoerits (plaatselijke corpsen) . . .	185,000	
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen . . .	559,900	
	Diverse uitgaven van politie.	57,000	
			4,273,916
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*		
	Kosten ter bevordering van kunsten en wetenschappen	*f* 22,000	
	Christelijke eeredienst.	243,000	
	Inlandsche „	11,900	
	Onderwijs of schoolwezen	220,023	
	Geneeskundige dienst en vaccine	164,086	
			661,009
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 6,314,396

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 6,185,398	*f* 7,967,897
	Recognitien of tributen van inlandsche vorsten en andere oosterlingen. . . . . , . .	29,284	
	Venduregten	291,263	
	Belasting op het djattie- en ijzerhout.	2,476	
	Inkomsten van 's Lands-drukkerij	64,608	
	Inkomsten der brievenposterij	210,125	
	Inkomsten der paardenposterij	59,627	
	Verponding	474,789	
	Territoriale belasting op de koffij en peper . . .	191,870	
	Verhuring van vogelnestklippen	3,113	
			7,512,553
III.	*Landelijke inkomsten en cultures.*		
	Ongebouwde en gebouwde eigendommen en tuinen.	*f* 9,786,296	
	Vischvijvers (tambaks).	183,766	
	Vertiening van landerijen en landerijen aan particulieren verhuurd of afgestaan.	104,950	
	Restitutien van verleende voorschotten ter zake van landbouwkundige ondernemingen	270,279	
			10,345,291
IV.	*Koophandel.*		
	Handel met Japan	*f* 22,860	
	Verkoop van koffij.	911,442	
	„ „ specerijen	52,056	
	„ „ peper.	71,225	
	„ „ vogelnestjes.	148,000	
	„ „ houtwerken.	56,700	
	„ „ zout	5,154,200	
	„ „ rijst	375,000	
	„ „ arengsuiker	69,325	
	„ „ diverse goederen	63,066	
	„ „ steenkolen	6,885	
			6,930,759
V.	*Diverse buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	*f* 19,305	
	Waterleidingen	651	
	Transporteren . .	*f* 19,956	*f* 32,756,500

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 6,314,396
VI.	*Civiel bouw-departement.*		
	Civiele gebouwen en waterstaat (personeel). . . .	*f* 137,574	
	Gebouwen en waterstaat (materieel)	800,000	
	Verschillende inrigtingen van waterleidingen, steenbakkerijen, brandspuiten en transport-etablissementen.	14,400	
			951,974
VII.	*Finantien, cultures en koophandel.*		
	A. *Finantien.*		
	Generale directie van finantien.	*f* 314,436	
	Beheer van 's Lands algemeene geldkassen. . . .	237,000	
	Kosten op de verpachtingen.	19,500	
	„ „ het kleinzegel.	26,390	
	„ „ 's Heeren geregtigheid en de collateriale successien	1,400	
	Civiele haveninrigtingen en kosten op de ankeragiegelden	92,129	
	Beheer der inkomende en uitgaande regten. . . .	352,000	
	Kosten op de ijking van maten en gewigten . . .	300	
	Consulaat in China.	10,710	
	Kosten der posterijen in het algemeen	330,000	
	Beheer der openbare verkoopingen	103,800	
	Kosten der Lands-drukkerij	52,800	
	Beheer van 's Lands civiele pakhuizen, emballage en gemengde onkosten	228,000	
	Renten en aflossingen	23,076	
			1,791,541
	B. *Landbouw, landelijke inkomsten en cultures.*		
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerij . . .	*f* 39,818	
	Kosten op de landelijke inkomsten en andere grondlasten	1,243,890	
	Cultures in het algemeen.	399,035	
	Inkoop en kosten van peper	68,646	
	„ „ „ „ houtwerken (bosschen). . .	242,501	
	„ „ „ „ koffij.	8,507,844	
	„ „ „ „ specerijen	367,065	
	„ „ „ „ suiker	9,379,615	
	„ „ „ „ indigo	1,181,057	
	„ „ „ „ thee	771,943	
	Transporteren . .	*f* 22,201,414	*f* 9,057,911

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 19,956	*f* 32,756,500
	Stortingen door bedevaartgangers naar Arabie. . .	8,000	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden . . .	42,820	
	Boeten en confiscatien.	110,000	
	Diverse inkomsten	166,800	
	Inhoudingen op de jaarwedden ter zake van burgerlijke pensioenen	145,718	
	Contributien van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren	3,025	
	Civiele proceskosten.	18,405	
	Onderwijs of schoolwezen	43,369	
	Restitutien van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten.	170,000	
			728,093
VI.	*Departement van Oorlog.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen.		159,880
VII.	*Departement van Marine.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	*f* 31,000	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust . . .	48,500	
	Stoompakketvaart tusschen Java en Singapore. . .	30,200	
	Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	16,000	
			125,700
	Transporteren		*f* 33,770,173

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 22,201,414	*f* 9,057,911
	Inkoop en kosten van tabak	5,000	
	Teelt van klappers of kokosnoten.	4,360	
	Inkoop en kosten van goeniezakken	1,000	
	„ „ „ „ rameh	8,333	
	„ „ „ „ cochenille	101,945	
	„ „ „ „ kaneel	161,158	
	Voorschotten voor landbouwkundige ondernemingen.	150,000	22,633,210
	C. *Koophandel.*		
	Inkoop en kosten van diverse goederen.	*f* 258,722	
	Kosten op den handel met Japan.	157,290	
	„ „ de amfioenpacht en inkoop van amfioen.	283,652	
	Inkoop en kosten van vogelnestjes	15,000	
	„ „ „ „ tin	1,065,000	
	„ „ „ „ houtwerken (stapelplaatsen) .	94,000	
	Kosten van zout.	1,203,000	
	Inkoop en kosten van rijst	623,600	
	„ „ „ „ arengsuiker.	11,500	
	Kosten van steenkolen.	166,487	
	„ tot het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen elders dan op Borneo .	4,000	
	Onkosten aan de Factorij der Nederlandsche Handel-maatschappij, te voldoen op de producten naar Nederland verzonden wordende.	474,494	
	Provisiepenningen aan de Factorij te voldoen op idem	148,000	4,504,745
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
	Voor het Nederlandsch-Indisch leger.	*f* 8,774,549	
	„ de pradjoerits, barissans en andere inlandsche corpsen, niet behoorende tot de vaste landmagt.	99,764	
	„ buitengewone fortificatiewerken.	544,710	9,419,023
IX.	*Departement van Marine.*		
	Uitgaven, en wel dat gedeelte, hetwelk niet komt ten laste der Nederlandsche Staatsbegrooting, als:		
	Voor schepen en vaartuigen van oorlog.	*f* 1,023,674	
	„ de stoompakketvaart tusschen Java en Singapore	58,740	
	Transporteren . .	*f* 1,082,414	*f* 45,614,889

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport		*f* 33,770,173
	TOTAAL DER ONTVANGSTEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE		*f* 33,770,173
	Transporteren		*f* 33,770,173

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 1,082,414	*f* 45,614,889
	Voor sedentaire inrigtingen ten dienste van het zeewezen	330,065	
	„ Gouvernements-schoeners en kruisbooten . .	297,555	
	„ het maritiem etablissement op het eiland Onrust	81,158	
	„ de fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	226,630	
			2,017,822
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civiele pensioenen	*f* 236,000	
	Militaire idem	345,000	
	Inlandsche idem	185,000	
	Pensioenen aan weduwen van civiele, militaire en inlandsche personen	60,000	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid . . .	164,000	
			990,000
XI.	*Uitgaven van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche vorsten, schadeloosstellingen en gratificatien aan dezelven	*f* 1,815,000	
	Kosten der ambachtskwartieren.	24,600	
	Buitengewone voorschotten welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	170,000	
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen	114,000	
	Geschenken aan inlandsche vorsten en grooten . .	10,000	
	Publieke feesten.	17,208	
	Civiele transpostkosten uit en naar Nederland . .	93,000	
	Civiele reis- en transportkosten in Indie	60,334	
	Gratificatien	15,000	
	Personele toelagen	18,000	
	Non-activiteitstractementen en wachtgelden. . . .	82,000	
	Verloftractementen	10,000	
	Uitgaven in Indie wegens door het Min. van Kol. aan het Indisch bestuur te doene bestellingen als anderzins	2,000	
	Kosten van het mijnwezen in het algemeen . . .	21,850	
	„ „ „ stoomwezen „ „ „ . . .	20,760	
			2,473,752
XII.	*Dagelijksche onvoorziene uitgaven*	. . . . .	100,000
XIII.	*Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden*	. . . . .	496,500
	TOTAAL DER UITGAVEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . .	*f* 51,692,963
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 51,692,963

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport		*f* 33,770,173
VIII.	*Ontvangsten voor rekening van anderen.*		
	Voor den Keizer van Soerakarta, in restitutie van voor denzelven te doene betalingen	*f* 7,080	
	Van den Sultan van Djokjokarta idem	16,252	
	Van diverse personen idem	8,680	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	529,564	
	Militair weduwen- en weezenfonds	230,000	
	Verhoogd militair pensioenfonds	242,800	
	Delegatien (civiele).	381,983	
	„ (militaire)	160,000	
	„ (marine-)	15,800	
	Van de officieren der landmagt in restitutie van in Nederland te doene uitgaven voor goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn . . .	66,870	1,659,029
			f 35,429,202
	Nadeelig verschil tusschen de geldelijke ontvangsten en uitgaven in *Indie* om te worden gedekt uit den verkoop der producten in *Nederland*		17,439,329
			f 52,868,531

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 51,692,963
XIV.	*Betalingen voor rekening van anderen.*		
	Voor rekening van den Keizer van Soerakarta . .	*f* 7,080	
	„ „ „ „ Sultan van Djokjokarta . .	16,252	
	„ „ „ diverse personen	8,680	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	355,000	
	Militair „ „ „	165,000	
	Verhoogd militair pensioenfonds	91,300	
	Voor goederen ten dienste van het officiers-kleeding-magazijn	53,364	
			669,676
			f 52,389,639
	Voor zooveel het administratief kapitaal onder ultimo December 1851 bevonden is minder te bedragen dan de bepaalde som	. . . . .	478,892
			f 52,868,531

BIJLAGE F.

RAMING

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE

INDISCHE ADMINISTRATIE

OVER

1852.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

IN

NEDERLAND.

OMSCHRIJVING.				BEDRAG.
Gouvernements-producten in 1852 te verkoopen:				
Koffij . . .	1,000,000 pikols à *f* 20.84 Ned. Ct. per pikol	*f*	20,840,000	
Suiker . . .	930,000 „ „ 8.29 „ „ „ „		7,709,700	
Indigo . . .	4,800 „ „ 299.70 „ „ „ „		1,438,600	
Cochenille . .	400 „ „ 148.52 „ „ „ „		59,400	
Tin	70,000 „ „ 43.97 „ „ „ „		3,077,900	
Thee	7,000 „ „ 39.10 „ „ „ „		273,700	
Kaneel . . .	„ „ „ „ „ „ „ „		80,000	
Peper . . .	„ „ „ „ „ „ „ „		20,000	
Notenmuskaat .	„ „ „ „ „ „ „ „	}	900,000	
Foelie . . .	„ „ „ „ „ „ „ „	}		
Kruidnagelen .	„ „ „ „ „ „ „ „	}		
Notenzeep . .	„ „ „ „ „ „ „ „	}		
Tabak . . .	„ „ „ „ „ „ „ „		40,400	
Rameh . . .	400 „ „ 20.83⅓ „ „ „ „		8,333	
				f 34,448,033
Winst op assurantie, besparing op onkosten enz.				236,700
Ontvangsten voor rekening van anderen.				
Civiel weduwen- en weezenfonds				20,436
Militair weduwen en weezenfonds				40,000
Verhoogd militair pensioenfonds				5,500
				f 34.750,669

OMSCHRIJVING.		BEDRAG.
Tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indie		*f* 17,439,329
Renten der Oost-Indische schulden volgens de wetten van 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart 1838 en 22 December 1838		9,800.000
Renten der restant-schuld à *f* 10,000,000 aan de Nederlandsche Handel-maatschappij, volgens de wetten van 6 Maart en 23 November 1844. .		400,000
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard naar Indie te zenden, voor de administratie aldaar.		3,353,461
Pensioenen ten laste der Indische kas		475,200
Verloftractementen		140,000
Kosten van het koloniaal werf-depôt te Harderwijk . . . Uitzending van suppletie-troepen . . . . Transportkosten van repatrierende militairen . . . . . Diverse betalingen aan teruggekeerde militairen	*f* 463,885	
Studiekosten van jongelingen op de Militaire Academie te Breda, bestemd voor de Oost-Indische dienst	24,000	
Opleiding van jongelingen tot genees- en scheikundigen, voor de Oost-Indische dienst.	20,000	
		507,885
Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de Academie te Delft.		10,000
Kosten vallende op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarenden enz.		20,120
Diverse uitgaven.		100,000
Betalingen voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds		195,000
Militair weduwen- en weezenfonds.		105,000
Verhoogd militair pensioenfonds.		157,000
Civiele delegatien		381,983
Militaire „		160,000
Marine „		15,800
Goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn (begrepen onder het hierboven uitgetrokken totaal van *f* 3,353,461).		„
		f 33,260,778
Geraamd excedent . .		1,489,891
		f 34,750,669

BIJLAGE G.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

DER

INDISCHE ADMINISTRATIE IN INDIE.

1852.

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Verpachtingen.*		
	Hoofdgeld der Chinezen, Maleijers en Parnakans .	*f* 21,136	
	Slagten van rundvee, buffels, schapen en geiten. .	388,249	
	Slagten van varkens	129,897	
	Vischmarkten en vischpachten	228,291	
	Visscherijen en het regt om vischnetten te stellen .	131,220	
	Arak en andere sterke dranken	221,326	
	Verkoop van saguweer	8,800	
	Inlandsche tabak	96,248	
	Waijangs, bazars, warongs, groentekramen en winkels	164,662	
	Tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen . .	73,006	
	Diverse kleine middelen	63,118	
	Diverse kleine eilanden	9,470	
	Vogelnestklippen.	42,906	
	Kleine Lombard.	280,540	
	Amfioenpacht en verkoop van amfioen	6,155,957	
	Licentiën op de pho- en topho-spelen	333,854	
	Niepa-hout en kreupelbosschen.	23,919	
			f 8,372,599
II.	*Belastingen en inkomsten van onderscheiden aard.*		
	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt- en waaggelden	*f* 6,331,823	
	5 % additioneel regt	306,658	
	Consumtieregt	54,454	
	Belasting op den verkoop van tabak.	10,286	
	Haven-, ankeragie- en loodsgelden	123,452	
	Klein-zegelregt	367,768	
	Collaterale successien	82,785	
	's Heeren geregtigheid.	207,563	
	Belasting op goud	96	
	5 % op de particuliere bazars.	5,296	
	Tolpoorten en tollen	17,378	
	IJkgelden.	768	
	Belasting op slaven	13,866	
	Oorgeld der paarden en belasting op de rijtuigen .	211,746	
	Transporteren . .	*f* 7,733,939	*f* 8,372,599

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
I.	*Hooge regering.*		
	Inkomsten van den Gouverneur-Generaal en kosten van deszelfs huis.	*f* 171,005	
	Raad van Nederlandsch Indie	127,200	
	Algemeene secretarie	162,000	
	Reiskosten.	36,070	
			f 496,275
II.	*Departement van Justitie.*		
	Hooggeregtshof	*f* 195,457	
	Hoog militair geregtshof	4,300	
	Raden van justitie	313,396	
	Criminele en diverse justitiekosten (de landraden er onder begrepen)	140,013	
			653,166
III.	*Hooge en lagere collegien.*		
	Algemeene Rekenkamer	. . . . .	172,820
IV.	*Provinciaal bestuur en politie.*		
	Provinciaal bestuur.	*f* 1,784,262	
	Algemeene politie	881,344	
	Districtspolitie	590,084	
	Kruis- of residentie-praauwen	25,728	
	Djaijang-sekars (inlandsche maréchaussée).	93,335	
	Barissans of pradjoerits (plaatselijke corpsen) . . .	175,806	
	Gevangenen, kettinggangers en bannelingen . . .	581,791	
	Diverse uitgaven van politie.	55,642	
			4,187,992
V.	*Eeredienst, kunsten en wetenschappen.*		
	Kosten ter bevordering van kunsten en wetenschappen	*f* 14,795	
	Christelijke eeredienst.	254,213	
	Inlandsche „	10,034	
	Onderwijs of schoolwezen	223,612	
	Geneeskundige dienst en vaccine	154,324	
			656,978
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 6,167,231

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 7,733,939	*f* 8,372,599
	Recognitien of tributen van inlandsche vorsten . .	33,731	
	Venduregten	340,155	
	Belasting op het djattiehout. . , ...	529	
	Inkomsten van 's Lands-drukkerij	66,757	
	Inkomsten der brievenposterij	242,133	
	Inkomsten der paardenposterij	85,611	
	Verponding	490,961	
	Territoriale belasting op de koffij en peper . . .	184,253	
	Verhuring van vogelnestklippen.	3,081	
			9,181,150
III.	*Landelijke inkomsten en cultures.*		
	Ongebouwde en gebouwde eigendommen en tuinen.	*f* 9,481,362	
	Vischvijvers (tambaks)	167,076	
	Vertiening van landerijen en landerijen aan particulieren verhuurd of afgestaan	74,370	
	Restitutien van verleende voorschotten ter zake van landbouwkundige ondernemingen	600,325	
IV.			10,323,133
	Koophandel.		
	Handel met Japan	*f* 358,959	
	Verkoop van koffij.	2,179,789	
	„ „ specerijen	61,841	
	„ „ peper.	132,587	
	„ „ vogelnestjes.	174,878	
	„ „ tin.	4,810	
	„ „ houtwerken.	179,903	
	„ „ zout	4,918,296	
	„ „ rijst	440,099	
	„ „ arengsuiker	67,508	
	„ „ suiker	366,119	
	„ „ indigo	145	
	„ „ thee	65	
	„ „ tabak.	12,172	
	„ „ chonenille	97	
	Transporteren . .	*f* 8,887,268	*f* 27,876,882

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . .	*f* 6,167,231
VI.	*Civiel bouw-departement.*		
	Civiele gebouwen en waterstaat (personeel). . . .	*f* 137,085	
	Gebouwen en waterstaat (materieel)	936,869	
	Verschillende inrigtingen van waterleidingen, steenbakkerijen, brandspuiten en transport-etablissementen.	9,484	1,083,438
VII.	*Finantien, cultures en koophandel.*		
	A. *Finantien.*		
	Generale directie van finantien.	*f* 321,026	
	Beheer van 's Lands algemeene geldkassen. . . .	286,209	
	Kosten op de verpachtingen.	24,353	
	„ „ het kleinzegel.	25,048	
	„ „ 's Heeren geregtigheid en de collateriale successien	4,719	
	Civiele haveninrigtingen, onkosten op de ankeragiegelden	88,959	
	Beheer der inkomende en uitgaande regten. . . .	352,783	
	Kosten op de ijking van maten en gewigten . . .	349	
	Consulaat in China.	12,005	
	Kosten der posterijen in het algemeen	399,214	
	Beheer der openbare verkoopingen	100,917	
	Kosten der Lands-drukkerij	53,075	
	Beheer van 's Lands civiele pakhuizen, emballage en gemengde onkosten	238,066	
	Renten en aflossingen	67,465	1,974,188
	B. *Landbouw, landelijke inkomsten en cultures.*		
	Landbouw, paardenstoeterijen en veefokkerijen . .	*f* 39,362	
	Kosten op de landelijke inkomsten en andere grondlasten	1,184,330	
	Cultures in het algemeen.	303,646	
	Inkoop en kosten van peper	45,914	
	„ „ „ „ houtwerken (bosschen). . .	130,656	
	„ „ „ „ koffij.	9,440,427	
	„ „ „ „ specerijen	307,878	
	„ „ „ „ suiker	9,730,156	
	„ „ „ „ indigo	1,278,045	
	„ „ „ „ thee	837,307	
	Transporteren . .	*f* 23,297,721	*f* 9,224,857

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 8,887,268	*f* 27,876,882
	Verkoop van kaneel	207	
	„ „ diverse goederen	134,426	
	„ „ steenkolen	1,177	
			9,033,078
V.	*Diverse buitengewone inkomsten.*		
	Praauwenveren	*f* 43,289	
	Waterleidingen	1,043	
	Stortingen door bedevaartgangers naar Arabie. . .	2,090	
	Verkoop en verhuur van huizen en gronden . . .	81,995	
	Boeten en confiscatien.	118,703	
	Diverse inkomsten	822,668	
	Inhoudingen op de jaarwedden der ambtenaren ter zake van burgerlijke pensioenen	132,510	
	Contributien van tot het zeewezen van Nederlandsch Indie behoorende officieren voor aan hen te verleenen verhoogde pensioenen	2,413	
	Civiele proceskosten.	17,392	
	Onderwijs of schoolwezen	48,762	
	Restitutien van in vroegere jaren verleende buitengewone voorschotten.	134,975	
			1,405,840
VI.	*Departement van Oorlog.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen		308,739
VII.	*Departement van Marine.*		
	Verstrekkingen aan particulieren en verkoop van onbruikbare goederen	*f* 60,884	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust . . .	23,403	
	Stoompakketvaart tusschen Java en Singapore. . .	16,966	
	Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	74,189	
			175,442
	Transporteren		*f* 38,799,981

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 23,297,721	*f* 9,224,857
	Inkoop en kosten van tabak	7,673	
	Teelt van klappers of kokosnoten.	240	
	Inkoop en kosten van rameh	3,705	
	„ „ „ „ goeniezakken	165,424	
	„ „ „ „ cochenille	74,293	
	„ „ „ „ kaneel	141,661	
	Voorschotten voor landbouwkundige ondernemingen.	317,327	24,008,044
	C. *Koophandel.*		
	Inkoop en kosten van diverse goederen.	*f* 251,977	
	Kosten op den handel met Japan.	107,532	
	„ „ de amfioenpacht en inkoop van amfioen.	298,634	
	Verkoop en kosten van vogelnestjes	12,764	
	„ „ „ „ tin	1,282,813	
	„ „ „ „ houtwerken (stapelplaatsen).	88,335	
	Kosten op het zout.	1,079,840	
	Inkoop en kosten van rijst	617,092	
	„ „ „ „ arengsuiker.	14,442	
	„ „ „ „ stofgoud	5,829	
	Kosten van steenkolen.	114,031	
	„ op het nemen van proeven met de ontginning van steenkolen.	5,729	
	Onkosten aan de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, te voldoen op de producten naar Nederland verzonden wordende.	459,343	
	Provisiepenningen aan de Factorij te voldoen op idem	127,432	4,465,793
VIII.	*Departement van Oorlog.*		
	Voor het Nederlandsch-Indisch leger.	*f* 9,065,352	
	„ de pradjoerits, barissans en andere inlandsche corpsen, niet behoorende tot de vaste landmagt.	158,964	
	„ buitengewone fortificatiewerken.	532,253	9,756,569
IX.	*Departement van Marine.*		
	Voor schepen en vaartuigen van oorlog en wel voor dat gedeelte hetwelk niet door het Departement van Marine in Nederland wordt gedragen . . .	*f* 916,418	
	Voor de stoompakketvaart tusschen Java en Singapore	37,265	
	Transporteren . .	*f* 953,683	*f* 47,455,263

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport		*f* 38,799,981
	TOTAAL DER ONTVANGSTEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE		*f* 38,799,981
	Transporteren		*f* 38,799,981

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	*f* 953,683	*f* 47,455,263
	Sedentaire inrigtingen ten dienste van het zeewezen	413,522	
	Gouvernements-schoeners en kruisbooten	276,428	
	Maritiem etablissement op het eiland Onrust . . .	50,447	
	Fabriek voor de marine, het stoomwezen en de nijverheid	234,031	
			1,928,111
X.	*Pensioenen en gestichten van weldadigheid.*		
	Civiele pensioenen	*f* 248,060	
	Militaire idem	335,379	
	Verhoogde marine-pensioenen	750	
	Inlandsche pensioenen.	176,180	
	Pensioenen aan weduwen van civiele, militaire en inlandsche personen	58,720	
	Godshuizen en gestichten van weldadigheid . . .	101,244	
			920,333
XI.	*Uitgaven van onderscheiden aard.*		
	Hofhouding van inlandsche vorsten, gratificatien en schadeloosstellingen.	*f* 1,794,715	
	Kosten der ambachtskwartieren.	34,029	
	Buitengewone voorschotten welke niet binnen hetzelfde dienstjaar worden teruggegeven	40,000	
	Onderhoud van inlandsche gezanten, grooten en staatsgevangenen.	133,139	
	Geschenken aan inlandsche vorsten en grooten . .	9,213	
	Publieke feesten.	15,540	
	Civiele transpostkosten uit en naar Nederland . .	115,380	
	Civiele reis- en transportkosten in Indie	56,706	
	Gratificatien	15,332	
	Personele toelagen.	13,924	
	Non-activiteitstractementen en wachtgelden. . . .	79,745	
	Verloftractementen	11,771	
	Uitgaven in Indie wegens door het Min. van Kol. aan het Indisch bestuur te doene bestellingen als anderzins	3,522	
	Kosten op het mijnwezen	20,340	
	„ „ „ stoomwezen	19,664	
			2,363,020
XII.	*Dagelijksche onvoorziene uitgaven*	. . . . .	»
XIII.	*Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden*	. . . . .	367,222
	TOTAAL DER UITGAVEN VAN DE KOLONIALE ADMINISTRATIE	. . . . .	*f* 53,033,949
	Transporteren . .	. . . . .	*f* 53,033,949

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport		*f* 38,799,981
VIII.	*Ontvangsten voor rekening van anderen.*		
	Van den Keizer van Soerakarta, in restitutie van voor denzelven te doene betalingen	*f* 7,160	
	Van den Sultan van Djokjokarta idem	17,430	
	Van diverse personen idem	9,052	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	576,638	
	Militair weduwen- en weezenfonds	311,834	
	Verhoogd militair pensioenfonds	202,673	
	Delegatien (civiele).	387,776	
	„ (militaire)	136,203	
	„ (marine-)	11,296	
	Van de officieren der landmagt in restitutie van in Nederland te doene uitgaven voor goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn . . .	95,676	1,755,738
			f 40,555,719
	Nadeelig verschil tusschen de geldelijke ontvangsten en uitgaven in Indie om te worden gedekt uit den verkoop der producten in Nederland		13,764,076
			f 54,319,795

HOOFDSTUK.	OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	TOTAAL.
	Per transport . .	. . . . . .	*f* 53,033,949
XIV.	*Betalingen voor rekening van anderen.*		
	Voor rekening van den Keizer van Soerakarta . .	*f* 7,010	
	„ „ „ „ Sultan van Djokjokarta . .	13,252	
	„ „ „ diverse personen	8,000	
	Civiel weduwen- en weezenfonds	355,300	
	Militair „ „ „	606,732	
	Verhoogd militair pensioenfonds	282,668	
	Voor goederen ten dienste van het officiers-kleeding-magazijn	12,884	
			1,285,846
			f 54,019,795

BIJLAGE H.

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

DER

INDISCHE ADMINISTRATIE IN NEDERLAND.

1 8 5 2.

OMSCHRIJVING.				BEDRAG.
Gouvernements-producten in 1852 *verkocht.*				
Koffij	1,053,133 $^{580}/_{1000}$ pik. à cc.	*f* 23.06 $^{3}/_{10}$	*f* 24,288,785.35	
Suiker	1,012,324 $^{330}/_{1000}$ » » »	9.65	9,768,175.43^{5}	
Indigo. . . .	4,509 $^{464}/_{1000}$ » » »	428.07 $^{3}/_{10}$	1,930,380.80	
Notenmuskaat .	4,817 $^{932}/_{1000}$ » » »	155.26 $^{8}/_{10}$	748,072.67	
Foelie	483 $^{284}/_{1000}$ » » »	189.78	91,717.23	
Kruidnagelen .	2,150 » » »	34.17 $^{6}/_{10}$	73,479.09	
Kaneel . . .	1,223 $^{676}/_{1000}$ » » »	77.02 $^{1}/_{10}$	94,249.41	
Notenzeep . .	42 $^{976}/_{1000}$ » » »	72.11	3,099.01	
Cochenille . .	596 $^{792}/_{1000}$ » » »	240.63 $^{3}/_{10}$	143,608.15	
Thee	7,115 $^{892}/_{1000}$ » » »	50.14 $^{7}/_{10}$	356,844.68	
Tabak	1,918 $^{224}/_{1000}$ » » »	17.48 $^{1}/_{10}$	33,533.14	
Sigaren . . .	240,000 stuks » »	11.86 $^{1}/_{10}$ per 1000 st.	2,870.74	
Peper	1,233 $^{698}/_{1000}$ pik. » »	16.67 $^{2}/_{10}$	20,568.98	
Staartpeper . .	$^{540}/_{1000}$ » » »	58.77 $^{8}/_{10}$	31.74	
Pakoe kidang of pengha warijamba . . .	6 kisten » »	85.70 per kist.	514.18	
Tin. in Nederland verkocht. .	80,890 $^{500}/_{1000}$ pik. » »	53.37 $^{3}/_{10}$	4,346,513.82	
Tin. in China verkocht.	1,153 $^{720}/_{1000}$ » » »	49.54 $^{7}/_{10}$	57,163.35	
				f 41,959,607.77^{5}
Winst op assurantie			. . . .	258,154.94
Diverse ontvangsten			. . . .	258,520.29
Saldo der laatste suppletoire remise-rekening over 1850, waarmede de verantwoording van dat jaar geheel is afgeloopen.			. . . .	49,916.72^{5}
Idem over 1851			. . . .	70,947.57^{5}
Ontvangsten voor rekening van anderen.				
Civiel weduwen- en weezenfonds.			*f* 32,210.55	
Militair weduwen- en weezenfonds			52,382.63^{5}	
Verhoogd militair pensioenfonds.			7,017.87^{5}	
Nalatenschappen en diverse ontvangsten			26,424.98^{5}	
				118,036.04^{5}
				f 42,715,183.35

OMSCHRIJVING.		BEDRAG.
Tot dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven in Indie		*f* 16,500,000.00
Renten der Oost-Indische schulden, volgens de wetten van 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart 1838 en 22 December 1838		9,800,000.00
Renten der restantschuld ad *f* 10,000,000 aan de Nederlandsche Handel-maatschappij, volgens de wetten van 6 Maart en 23 November 1844 en 14 September 1849		400,000.00
Scheeps- en oorlogsbehoeften en goederen van onderscheiden aard, naar Indie gezonden voor de administratie aldaar		2,989,985.80
Pensioenen ten laste der Indische kas		710,648.19
Verlof-tractementen		214,184.60^5
Kosten van het koloniaal werfdepôt te Harderwijk . . .	*f* 213,126.90.	
Uitzending van suppletietroepen	73,454.07$_5$	
Transportkosten van gerepatrieerde militairen	36,338.25	
Studiekosten van jongelingen op de Militaire Academie te Breda, bestemd voor de Oost-Indische dienst	21,993.75	
Opleiding van jongelingen voor genees- en scheikundigen, voor de Oost-Indische dienst.	21,327.01^5	
Diverse betalingen aan teruggekeerde militairen	11,131.91^5	
		377,371.90^5
Kosten van het onderwijs in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde aan de Academie te Delft		9,700.00
Kosten, gevallen op de uitzending van burgerlijke ambtenaren, zeevarende enz.		16,374.72
Diverse uitgaven.		80,175.72
Betalingen voor rekening van anderen.		
Civiel weduwen- en weezenfonds	*f* 212,019.82	
Militair weduwen- en weezenfonds.	113,115.17	
Verhoogd militair pensioenfonds	184,412.13^5	
Civiele delegatien	395,746.59	
Militaire delegatien.	147,929.04	
Goederen ten dienste van het officiers-kleedingmagazijn en andere inrigtingen	10,014.20	
Nalatenschappen en diverse betalingen	26,026.24	
		1,089,263,19^5
Uitgaven voor de West-Indische kolonien en de Kust van Guinea.		
Subsidie over 1852 aan de kolonie Suriname.	*f* 273,265.76^5	
Idem aan Curaçao en onderhoorigheden	253,894.01	
Idem aan de kust van Guinea.	69,500.00	
		596,659.77^5
Voor het herstel van het muntwezen in Nederlandsch Indie		5,230,819.44
KOLONIAAL BATIG SLOT . .		4,700,000.00
		f 42,715,183.35

VERSLAG van het beheer van Suriname en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt, over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK.

Grondgebied en bevolking waarover het beheer gevoerd wordt.

A. Grondgebied.

De briefwisseling over de bepaling der grensscheiding tusschen Nederlandsch en Fransch Guyana had bij het einde van 1852 nog niet tot een bepaald resultaat geleid. Hoezeer in vroegere verslagen reeds een en ander voorkomt omtrent het grondgebied van Suriname, meent men de volgende bijzonderheden deswege, in het uit Suriname ontvangen Verslag voorkomende, niet te moeten achterwege laten.

a. Ligging en grenzen.

De kolonie Suriname, of liever Nederlandsch Guyana, is een gedeelte van de noord-oostelijke kust van Zuid-Amerika, en meer bepaald van de strook lands onder den naam van Guyana of Wilde Kust bekend, liggende tusschen de rivieren Orenoko en Amazone, twee zeer groote stroomen, die door de Rio-Negro, eene nevenrivier van de Amazone of Maranon, en door de Cassiquiare met elkander in gemeenschap staan.

Suriname grenst ten noorden aan den Atlantischen Oceaan.

De oostelijke grens is, zoo als hierboven is aangeteekend, nog niet met juistheid bepaald. Dit is ook het geval met de zuidelijke grensscheiding, doordien de bewoners nimmer tot de binnenlanden zijn doorgedrongen en met deze dus nog geheel onbekend zijn. In de meeste aardrijkskundige berigten wordt als zuidelijke grens van Suriname aangenomen het Tumucumaque-gebergte, waaruit de meeste Surinaamsche rivieren zouden ontspringen. De strook lands tusschen deze en de kust beslaat ten minste eene oppervlakte van drie malen de breedte der tot nu toe door Europeanen bezochte streek; terwijl er buiten twijfel een gelijke afstand tusschen onze zuidelijkste grenzen en de eerste Braziliaansche nederzetting ligt.

De westelijke grens van Suriname is de rivier Corantijn, die haar van Britsch Guyana en meer bepaald van de vroeger Nederlandsche kolonie Berbice scheidt.

Eene overeenkomst, in 1799 tusschen de gouverneurs *de Friderici* en *van Batenburg* aangaande deze grensbepepaling gesloten, is bij de overgave door de Engelschen in 1816 voor geldig erkend.

Het grondgebied, door de hiervoren aangegevene grenzen bepaald, vormt de Nederlandsche bezitting. Een gering gedeelte daarvan is slechts bekend, waarvan dan nog zeer weinig bebouwd en bewoond is. Het is begrepen tusschen ongeveer 54° en 57° W. L. van Greenwich en 6°. tot 2°. N. B., en beslaat alzoo eene oppervlakte van ruim 2500 vierk. geographische mijlen; in sommige opgaven 2812,5 vierk. geographische mijlen, overeenkomende met 12,5 vierk. graden, zijnde dit die van den luitenant ter zee baron *P. Melvill van Carnbée,* in het verslag over 1849 opgenomen.

De grootste oppervlakte van het bekende of bezochte gedeelte kan gerekend worden nagenoeg 700 vierk. geographische mijlen uit te maken, immers wanneer men van het meest zuidelijke en goed gekende punt afrekent: Victoria namelijk ligt op 5° 2′ N. B. Het gedeelte der kolonie, dat thans aan nog in bebouwing zijnde plantagien is uitgegeven, beslaat eene oppervlakte van nog geen 400,000 akkers of slechts 31 vierk. geographische mijlen. Daar nu hiervan nog zeer weinig bebouwd is, kan men veilig aannemen dat de in cultuur zijnde landen der kolonie geen honderdste gedeelte van hare oppervlakte beslaan.

De rigting welke de kust dezer kolonie volgt is van het oosten naar het westen. Langs de geheele kust loopen zand- en modderbanken, die telkens door aan- en afspoelingen van het land zich verzetten. Het meest is dit merkbaar aan de monding der rivier Suriname (Braamspunt), alwaar gedurende de eerste helft dezer eeuw reeds eene aanmerkelijke strook lands is afgespoeld en aan de oostelijke punt van de monding der rivier Saramacca, waar daarentegen eene aanzienlijke strook lands is aangespoeld.

De rivieren doorsnijden het land in eene noord-westelijke strekking of rigting en ontlasten zich in den oceaan.

Het geheele land is doorsneden met kreken en kanalen, die zich gedeeltelijk in de grootere rivieren, gedeeltelijk in zee ontlasten.

Achter de in bepoldering en bebouwing gebragte landen strekt zich eene eindelooze reeks van bossen, savannas en moerassen uit.

b. Rivieren.

De voornaamste rivieren zijn:

1°. de Suriname. Deze wordt het eerst genoemd omdat de kolonie haren naam draagt;

2°. de Commewijne, die zich in de Suriname, nagenoeg 1½ mijl voor hare uitwatering, ontlast;

3°. de Marowijne, ten oosten der Suriname;

4°. de Saramacca, westelijk van de Suriname gelegen;

5°. de Coppename, die met de Saramacca ééne uitwatering in zee heeft;

6°. de Corantijn, die de westelijke grens daarstelt en waarin zich de Nickerie aan hare monding uitstort.

De Suriname is door de meerdere bevolking harer oevers thans de belangrijkste, zij is het meest bezocht en het meest bekend. Haar vaarwater laat schepen van 18 à 19 voet diepgang toe, alhoewel hare monding zeer naauw is en waarom voor diepgeladen schepen springvloeden moeten worden afgewacht. Het vaarwater wordt door vier tonnen afgebakend, die door de felle noord-westelijke stroomen meermalen moeten verlegd worden, ook doordien de zandbanken het vaarwater gedurig doen veranderen.

Nadat men de rivier 1½ mijl heeft opgevaren, krijgt men de monding der rivier Commewijne nagenoeg regt vooruit. Beide deze rivieren worden door het fort Nieuw Amsterdam bestreken, dat gebouwd is op de delta, welke door de zamenvloeijing dezer beide rivieren gevormd wordt.

Daar het vaarwater de schepen verpligt om onder het bereik van het geschut te blijven, zoo stelt dit fort een goed verdedigingspunt daar, hetwelk in vroegere jaren nog meer versterkt werd door de kruisvuren van de thans verlatene redouten Leyden en Purmerend, de eerste op den regter oever der Commewijne, de laatste op den linker oever der Suriname gebouwd.

Eene mijl hooger de rivier opvarende komt men aan de hoofdstad der kolonie, die op den linker oever der rivier op eene schulprits gebouwd is en door het fort Zeelandia wordt gedekt.

De rivier heeft hier eene breedte van ongeveer eene mijl, zoodat zij eene schoone en veilige ankerplaats aanbiedt.

De zoogenaamde Blaauwberg ligt aan den linker oever der Suriname, op ongeveer 12 geographische mijlen afstands van zee (hemelsbreedte); zijn kruin is nagenoeg 400 Rhijnl. voeten hoog. Eenige mijlen hooger heeft men het laatste bewoonde punt, den post Victoria, zijnde de zetel van den posthouder bij de Saramaccaner boschnegers.

Van den verderen loop der Suriname is niet veel bekend, daar de hooger opwonende Saramaccaner boschnegers weinig bezocht worden; door de moeijelijke en gevaarvolle vaart op de rivier en het aldaar thans nog onmogelijke om over land te reizen, is dit zonder buitengewoon groote kosten niet doenlijk. Deze rivier zoude ontspringen uit het Tumucumaque-gebergte.

De Commewijne loop evenwijdig met de zeekust en is eene breede en diepe rivier. Alleen bij hare monding ligt eene modderbank, waardoor schepen van eenigen diepgang steeds het hoogste getij moeten afwachten om haar af te varen.

Bij het nagenoeg verlaten fort Sommelsdijk verdeelt zij zich, na alvorens nog links de Orelana-kreek opgenomen te hebben, in twee armen, de regtsche den naam van Boven-Commewijne behoudende, de andere dien van Cottica aannemende.

De Boven-Commewijne loopt in eene nagenoeg zuidelijke rigting en is tot eene aanzienlijke hoogte bevaarbaar. Zij neemt verscheidene kreeken in zich op.

De Cottica volgt de rigting der Beneden-Commewijne, evenwijdig met de kust loopende en verdeelt zich later in Perica en Boven-Cottica.

De Perica blijft in dezelfde zuidelijke rigting voortgaan, en neemt mede eenige kreeken op.

De Boven-Cottica behoudt doorgaans denzelfden loop als de Commewijne, en verdeelt zich, na alvorens de Koopmans- en Cassipoere-kreeken opgenomen te hebben, in twee takken. De een behoudt den naam van Cottica, en verliest zich in eene nagenoeg zuidelijke rigting; de andere, de Coermotibo, geeft later de Wanekreek af, waardoor men met de Marowijne gemeenschap te water kan daarstellen.

Het is opmerkelijk, dat deze rivieren, vooral de Commewijne en de Cottica, tot eene zoo aanmerkelijke hoogte bevaarbaar blijven en eene aanzienlijke diepte behouden. Zoo is bijv. de Cottica tot aan de vereeniging met de Koopmans-kreek, nog verder dan het laatste bewoonde punt, 30 voet en meer diep, en behoudt zij daarbij eene tamelijke breedte.

De Marowijne is eene van de grootste rivieren van Guyana, doch zeer weinig bekend. Door de vele zandbanken en rotsen die reeds digt bij hare uitwatering gevonden worden, is haar vaarwater zeer moeijelijk en zelfs gevaarlijk. Eert sedert latere jaren hebben zich aldaar eenige weinige Europeanen nedergezet. Overigens is deze rivier door de Indianen bewoond. Zeer hoog op, aan de vereeniging met de Tapanahonie- en de Joka-kreeken, even als aan het hoogere gedeelte der rivieren Suriname en Saramacca, hebben zich echter de vroeger weggeloopene en later onafhankelijk verklaarde negers gevestigd, die, thans onder den naam van Aukaner en Saramaccaner boschnegers bekend, verschillende stammen vormen.

Voorbij dezen zijn nog geene Europeanen doorgedrongen, en men heeft dus van de dieper landwaarts wonende Indianen geene dan zeer onvolkomene en verwarde berigten kunnen inwinnen.

Vroeger had men, eene mijl van de monding, op den westelijken oever den post Prins Willem Frederik Hendrik, en hooger op aan denzelfden oever den post Armina; beide zijn echter in het jaar 1841 opgebroken geworden.

Door de Coermotibo-kreek en vroeger ook door de Levaartenvaart (een uitgestrekt moeras, dat in den regentijd voor zeer ligte vaartuigen bevaarbaar is), alsmede door de Wane-kreek, heeft de Marowijne gemeenschap met de Cottica en en het bewoonde gedeelte der kolonie.

De Saramacca is eene groote en zeer bevaarbare rivier; zij neemt, van zee gerekend, eerst eene oostelijke en daarna eene zuidelijke rigting.

Er zijn daar wel vele concessien van gronden uitgegeven, maar zij is toch zeer weinig bewoond. Aan haren linker oever ligt de Gouvernements-plantagie Catharina Sophia, en eenige mijlen hooger op aan denzelfden oever heeft zich de Nederlandsche kolonisatie Groningen, bij de vroeger geprojecteerde stad Columbia, gevestigd. Aan de overzijde was de vroegere afzonderingsplaats voor leprozen, van het jaar 1788 tot 1790 daartoe aangelegd, die later naar Batavia, den ouden post Rio Coppename, is overgebragt. Vroeger was Groningen een militaire post en was er zelfs een begin gemaakt tot het aanleggen eener sterkte.

Aan het hoogere gedeelte der Saramacca wonen de Becoe- en Moesinga-boschnegers.

De Coppename is voorzeker eene der merkwaardigste rivieren van Suriname, vooral door hare aanzienlijke neventakken. Zij heeft eene aanmerkelijke breedte en diepte, doch hare oevers zijn thans, sedert het opbreken der gouvernements-houtvelling Andresa, geheel verlaten. Ruim eene mijl van de monding heeft men echter nog het leprozen-etablissement Batavia, dat in het jaar 1823 wegens het groot aantal leprozen, dat zich te Voorzorg bevond, door den gouverneur *de Veer* naar hier verplaatst werd, zoodat de melaatsen op dezen ouden post op grooteren afstand dan op Voorzorg van de stad en plantagien verwijderd werden, werwaarts zij vroeger herhaaldelijk wegliepen.

De Corantijn, die nog zeer weinig bekend en bevaren is, stelt de grens daar tusschen Nederlandsch en Britsch Guyana. Aan haren regter oever wordt door de kust de Nickerie-punt gevormd, waar het dorp Nieuw Rotterdam is aangelegd. Ter regter zijde stort zich de Nickerie, eene tamelijk breede rivier, in de Corantijn uit; verscheidene plantagien zijn aan dezelve gelegen.

De voornaamste kreeken, die door de rivieren opgenomen worden, zijn:

1°. In de rivier Suriname heeft men ter linker zijde in het opvaren, vooreerst, de Jonkermans-kreek; vervolgens, nadat men voorbij de stad is opgevaren, de Paulus-kreek, eene weinig bevolkte, die met de Surnaus, ook eene nevenkreek der Suriname, in gemeenschap staat. Behalve verscheidene kleinere, vindt men, een paar uren boven Victoria, de Sara-kreek door een afgezonderden boschnegerstam (de Aucaners) bewoond. Ter regter zijde heeft men: *a.* de Boomskreek; *b.* de Sommelsdijksche-kreek, die door de voorstad Zeelandia loopt; *c.* de Dominées-kreek, die door een gedolven kanaal met de Wanica-kreek verbonden is en aldus de gemeenschap met de rivier Saramacca daarstelt; *d.* daarop volgt de rivier de Para, een zeer fraaije en redelijk goed bevaarbare stroom, die in eene zuidelijke rigting loopt en zich in verscheidene andere kreeken verdeelt, als de Coropina-, Carolina-kreeken enz. Verder heeft men er nog meerdere van minder belang, waarvan de Appowacca-, Siparipabo- en Maréchals-kreek de voornaamste zijn.

2°. In de rivier Coppename: *a.* de Coesewine, eene vrij breede, diepe en tot hoog opwaarts zeer bevaarbare kreek, die den naam van rivier volkomen waardig is. Zij loopt in eene aan de Saramacca nagenoeg evenwijdige rigting; hare oevers zijn onbewoond en vele kleine kreeken worden door haar opgenomen, waardoor eene gemeenschap met de Saramacca gemakkelijk zoude kunnen worden daargesteld; *b.* de Tibitie-kreek is eene even breede rivier als de Coesewine, en tot op nog aanmerkelijker hoogte dan deze bevaarbaar. Zij neemt vele groote nevenkreken op, is overigens zeer weinig bekend en slechts door enkele Indianen bewoond. Eerst in de laatste jaren heeft een door omstandigheden slechts oppervlakkig onderzoek het gewigt der door deze beide rivieren doorsnedene landstreek doen kennen.

Ter linkrzijde ontvangt de Coppename de Waijambo, eene lange zeer bevaarbare kreek, die door de Arrawarra-, Maratacca- en Nickerie-kreeken eene gemeenschap met de Corantijn daarstelt.

De Waijambo, slechts oppervlakkig bekend, is door Indianen bewoond.

Onder vele andere kan de Maratacca als nevenkreek genoemd worden. Verder zijn er nog eenige kreeken, die zich in de zee ontlasten: als de Wia-wia- en de Saramina-kreeken. Deze zijn in de laatste jaren door geene Europeanen bezocht, daar zij geene gemeenschap met andere rivieren hebben en door moerassen nagenoeg ontoegankelijk zijn.

Hier dient opgemerkt te worden, dat vele dezer kleine rivieren en kreeken van uit moerassen haren oorsprong nemen en dus eigenlijk als afwatering dezer zwampen moeten aangemerkt worden.

De rivieren Commewijne en Cottica hebben nog gemeenschap met de zee door de Vredenburger- of Oranje-kreek, door de Motkreek, de Matappica- en de Warappakreeken. De oevers der eerste zijn weinig, die der beide laatste vrij goed bebouwd, de geringe bevolking van Suriname in aanmerking nemende. Overigens zijn er nog eenige minder bekende en tot nu toe weinig belangrijke kreeken langs de kust, waarvan alleen te Coronie eenige tot op korteren afstand van de kust bevaren worden.

Door de talrijkheid der rivieren en kreeken, waarmede het geheele land doorsneden is, wordt de gemeenschap naar vele deelen der kolonie te water zeer gemakkelijk gemaakt; zijnde er in de vorige eeuw nog vele kanalen gegraven, waardoor van deze gunstige gesteldheid van het land nog meer voordeel getrokken is, zoodat het gemis aan wegen, die door de natuurlijke gesteldheid van het land en deszelfs geringe bevolking slechts met moeite en met weinig nut zouden worden daargesteld en onderhouden, daardoor eenigzins vergoed wordt. Genoegzaam zonder de zee te zien, kan men van de Marowijne naar de Corantijn varen, of van de eene grens der kolonie tot de andere zich bewegen. Op vele plaatsen is de vaart door het doorgraven van groote bogten der rivieren zeer verkort, zoo als in de Boven-Cottica en Commewijne.

De wegen die men in de kolonie vindt bepalen zich slechts tot voetpaden om de communicatien tusschen de plantagien gemakkelijk te maken, en zijn, met eenige uitzondering, hoogstens voor ruiters bruikbaar. Het district Coronie maakt hierop alleen eene uitzondering: men heeft aldaar, over eene uitgestrektheid van ongeveer 8 uren, langs de kust eenen tamelijk wel onderhouden weg.

De natuurlijke gesteldheid van den grond der kolonie doet zich voornamelijk kennen door eenen nimmer verwelkenden, steeds weligen plantengroei. De kustlanden zijn laag en liggen met hoog water en springvloeden grootendeels beneden het peil der zee, zoodat zij alleen door inpoldering in bebouwing kunnen worden gebragt. Zij bestaan uit alluvialen aangespoelden grond, hier en daar met zand en schulpritsen doorsneden, die in eene evenwijdige rigting met de kust liggen en overblijfselen zijn van vroegere stranden.

Het geheele land is, met uitzondering van eenige opene vlakken of savanna's, met ondoordringbare bosschen begroeid; de zand- en schulpritsen zijn met hout bewassen, terwijl overal, door het niet genoegzaam afleiden van het water, moerassen, aldaar zwampen genaamd, worden aangetroffen. De bosschen prijken met eene onbegrijpelijke hoeveelheid boomen van het edelste timmerhout, die, uit gebrek aan menschenhanden, niet gebruikt kunnen worden. De alluviale of kustlanden zijn grootendeels bebouwd, terwijl de hoogere streken, uit graniet-formatie bestaande, nog minder onderzocht zijn.

3. KLIMAAT.

Het klimaat kenmerkt zich door vochtigheid en warmte. De weêrsgesteldheid is afhankelijk van wind en regen, die naar de jaargetijden zeer verschillen. Vier saisoenen wisselen elkander af. Men heeft eenen kleinen en grooten regentijd, en een kleinen en eenen grooten droogen tijd.

De eerste valt doorgaans in de laatste helft van November en duurt tot het begin van Februarij. In Februarij en Maart heeft men eenen tusschentijd van droogte van ééne maand tot zes weken, dien men kleinen droogen tijd noemt.

De groote regentijd begint omstreeks het midden van April en eindigt in het laatst van Julij. De regenbuijen zijn alsdan veelal zware plasregens, sterker en meer aanhoudend dan in den kleinen regentijd en zijn vergezeld van frissche noorde en noord-ooste winden.

Op het einde van den grooten regentijd waaijen meestal zuid-ooste winden, die veelal drukkend en warm zijn. Regelmatige land- en zeewinden heeft men in Suriname niet. Gedurende den morgenstond waaijen echter gewoonlijk de landwinden, terwijl eerst in den voormiddag de n.-o.-passaat doorkomt, die tot des avonds blijft waaijen.

In het midden van den grooten regentijd komen de zeewinden eerst later door, meestal niet voor één of twee ure des middags, terwijl zij in December en Januarij, wanneer de zon meer ten zuiden van het zenith staat, dikwijls dag en nacht blijven doorwaaijen, en vooral op het midden van den dag in kracht toenemen.

De drooge tijd wordt voorafgegaan door ligte, veranderlijke winden, die uit het zuiden opkomen en veelal van onweêrsbuijen vergezeld gaan. In den morgenstond neemt men alsdan gewoonlijk met windstilte veel dauw waar.

De afscheiding der saisoenen is niet meer zoo scherp afgeteekend als vroeger, terwijl de overgangen, daar kenteringen genaamd, als de ongezondste tijdperken worden aangemerkt.

Aardbevingen komen in Suriname weinig of niet voor.

Door de ligging in de nabijheid van den evenaar zijn dag en nacht met een gering verschil aan elkander gelijk, durende zij van 6 tot 6 uren.

De waterstand en de getijen zijn van grooten invloed in Suriname, doordat alle gemeenschap te water moet geschieden.

Bergen of meren komen in het bekende gedeelte van Suriname niet voor, daar de zoogenaamde Blaauwberg, de hoogste bezochte, slechts ruim 400 voet hoog is. Het gebergte Tumucumaque, waaruit de meeste Surinaamsche rivieren gezegd worden te ontspringen en dat als zuidelijke grens wordt aangewezen, is van uit het bekende gedeelte der kolonie nimmer bezocht en dus geheel onbekend.

De kolonie Suriname wordt in oude en nieuwe kolonie verdeeld. Tot de nieuwe brengt men al wat ten westen der rivier Coppename gelegen is. De oude kolonie wordt in acht divisien of heemraadschappen verdeeld. Derzelver benamingen zijn reeds in vroegere verslagen opgegeven. De nieuwe kolonie is in twee districten, Nickerie en Coronie genaamd, verdeeld.

De stad Paramaribo, de hoofdplaats der kolonie, aan den linker oever der rivier de Suriname op eene schulprits gebouwd, is tegenwoordig door haar opene ligging, hare welonderhoudene waterlozingen en de reinheid harer breede en regtlijnige straten, voor de meest gezonde verblijfplaats voor Europeanen in Guyana te houden. In de laatste jaren zijn de straten zeer verbeterd en verfraaid en worden zij met zorg zindelijk gehouden. Er zijn eenige fraaije pleinen en een aantal smaakvolle huizen, ofschoon deze in het algemeen welligt nog te veel naar Europeschen trant gebouwd zijn.

Het fort Zeelandia, dat tot dekking der stad dient, is gedeeltelijk met aarden wallen omringd. De kazerne voor het garnizoen is van steen gebouwd en kan 5 à 6 honderd man bevatten. In het fort ligt het vroegere kasteel; geheel met dikke steenen muren omringd, dient hetzelve thans voor gevangenissen.

Het fort Nieuw Amsterdam is aangelegd op eenen zeer lagen moerassigen kleigrond, vroeger het Tijgershol genaamd. In het jaar 1734 begonnen, werd het in 1747 voltooid. Het heeft eene regelmatige vijfhoekige gedaante en is met breede grachten en aarden bolwerken voorzien. Regt voor de punt, die door de zamenvloeijing der rivieren Suriname en Commewijne gevormd wordt, ligt eene zich tamelijk ver uitstrekkende modderbank, waardoor belet wordt, dat de werken zelfs met platbodem-vaartuigen, kunnen worden genaderd. Behalve tot verdediging der kolonie, dient het fort thans ook tot bewaring van criminele en correctionele

gecondemneerden. Door de opene ligging tegenover den wijden mond der rivier heeft zich dit fort steeds als eene gezonde verblijfplaats doen kennen.

Behalve Paramaribo vindt men in de kolonie geene stad meer. De Joden-Savanna aan de Boven-Suriname, ofschoon hare ontbinding nabij, en Nieuw Rotterdam of Nickerie-punt, hebben nogtans eene bevolking, die daaraan den rang van vlekken zoude kunnen doen geven. Overigens vindt men de bevolking, voor het grootste gedeelte uit slaven bestaande, op de plantagien verspreid.

De verdediging der kolonie bestond vroeger, behalve uit de reeds genoemde forten, uit een kordon van binnenlandsche defensie, hetwelk in 1774 met zeer groote moeite en vele kosten door den Gouverneur *Nepveu* is aangelegd, om een einde te maken aan de vernielende oorlogen met de Boschnegers, die de kolonie zeer nabij haren geheelen ondergang hadden gebragt. De groote kosten aan het onderhoud van dit kordon verbonden hebben aanleiding gegeven dat bij de overigens rustige verstandhouding, waarin Suriname gedurende de laatste jaren met de Boschnegers en wegloopers heeft verkeerd, dit kordon weder geheel is verlaten. Slechts zijn er in de meeste rivieren eenige punten gebleven, die, ofschoon zwak, nog eenigermate bezet zijn. Alle onderlinge communicatie tusschen deze heeft echter opgehouden te bestaan. Zoo vindt men nog in de Boven-Cottica den post Monbijou met onderhoorigheden als: Vredenburg in de Oranje-kreek; Belair in Perica, en Brandwacht in de Motkreek. De laatste dient alleen om de vlag ter verkenning voor de uit zee komende schepen te doen waaijen. Voorts L'Espérance in de Boven-Commewijne, en Sommelsdijk op de vereeniging van deze met Cottica; Gelderland in de Boven-Suriname bij de Joden-Savanna; Republiek in de Para en Nassau in de Saramacca. Ook zijn er in de beide districten Nickerie en Coronie bezettingen gestationeerd. Alle andere posten in de Marowijne, Saramacca enz. als anderzins, zijn sedert eenige jaren verlaten geworden.

B. Bevolking.

De bevolking van Suriname bedroeg op ultimo December 1852 (de bemanning der oorlogs-bodems en koopvaardij-schepen niet medegerekend) als volgt:

in de stad Paramaribo en hare buitenwijken:

vrije personen	10,564
niet-vrije	5,467
	16,031

in de forten Zeelandia en Nieuw Amsterdam en de verschillende posten in de divisien en districten:

vrije personen	978
niet-vrije	162
	1,140

in de verschillende divisien en districten:

vrije personen	1,150
niet-vrije	33,061
	34,211

De geboorten hebben in 1852 onder de vrije bevolking bedragen 376, de sterfgevallen 358. In dat jaar zijn 281 slaven tot den vrijdom geraakt.

De geboorten onder de slavenbevolking bedroegen mede in dat jaar 1227 en de sterfgevallen 1250. In 1852 zijn 242 slaven weggeloopen, waartegen echter 148 teruggekeerd zijn.

De hieronder volgende tabel wijst meer volledig aan de verdeeling der bevolking over de verschillende divisien en districten:

	VRIJEN.			NIET-VRIJEN.			TOTAAL-GENERAAL.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Totaal.	
De stad Paramaribo en hare buitenwijken . .	4,557	6,007	10,564	2,076	3,391	5,467	16,031
De forten Zeelandia en Nieuw Amsterdam en de verschillende posten in de divisien en districten.	873	105	978	97	65	162	1,140
Divisie Boven-Suriname en Thorarica. . . .	84	20	104	2,391	2,513	4,904	5,008
„ Para	122	71	193	1,682	1,799	3,481	3,674
„ Beneden - Commewijne	43	17	60	1,620	1,566	3,186	3,246
„ Beneden-Cottica .	108	26	134	2,970	3,060	6,030	6,164
„ Matappica . . .	50	23	73	1,087	1,215	2,302	2,375
„ Boven - Commewijne	50	14	64	1,334	1,413	2,747	2,811
„ Boven - Cottica en Perica.	71	24	95	1,986	2,244	4,230	4,325
„ Saramacca . . .	49	20	69	1,007	996	2,003	2,072
Etablissement der Europesche kolonisatie te Groningen aan de Saramacca	38	45	83	„	„	„	83
District Nickerie. . . .	122	95	217	863	879	1,742	1,959
„ Coronie	21	10	31	1,059	948	2,007	2,038
Etablissement Batavia aan de Coppename . . .	21	6	27	194	235	429	456
	6,209	6,483	12,692	18,366	20,324	38,690	51,382

In de boven gedane opgaven zullen gelijksoortige verschillen gevonden worden, als die welke door de Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in wier handen het verslag van 1851 ter onderzoek gesteld was, bij haar verslag, uitgebragt in de zitting van 30 Mei 1854, zijn aangeduid. Hiertegen wordt aangemerkt, dat de medegedeelde opgaven getrokken zijn uit de wijkregisters en plantagie-staten voor welker naauwkeurigheid de Regering niet kan instaan. Het be-

stuur tracht wel zooveel mogelijk juiste opgaven te bekomen, doch zulks is in eene kolonie als Suriname, waar de plantagien zoo ver verspreid liggen en dus geene contrôle als in het moederland kan uitgeoefend worden, eene moeijelijke zaak. Voorts dient nog gezegd, dat de vrijgegeven slaven, onder de vrije bevolking opgenomen, bij het getal der geborenen moeten geteld worden, als de slotsom der vermindering of vermeerdering der vrije bevolking opgemaakt wordt. Ook het verschil tusschen het getal aankomende of met der woon uit de kolonie vertrekkende personen, alsmede in de kolonie overlijdende en buiten dezelve te huis behoorende zeevarenden, zijn daarop van invloed.

De slavenregisters verdienen meer vertrouwen. In 1851 waren op die registers bij het einde des jaars ingeschreven 39,676 slaven en op ultimo December 1852 39,309. In het vervolg zal bij de opgaven, aan de wijkregisters en plantagiestaten ontleend, ook het getal ingeschrevenen op de slavenregisters worden medegedeeld.

In het algemeen kan gezegd worden, dat de koloniale bevolking in zedelijkheid en maatschappelijke beschaving, hoe weinig dan ook, vooruitgaat. Tot staving hiervan kan strekken het, vooral bij den minderen stand, op te merken vermeerderend aantal huwelijken, hetwelk gedeeltelijk toe te schrijven is aan het verlangen der ouders, om daardoor hunne in onecht geboren kinderen te legitimeren, waaromtrent vroeger eene groote onverschilligheid bestond.

Onder de Boschnegers vielen er geene veranderingen voor der vermelding waardig. Men bemerkte nog steeds dat de lust om zich op de plantagien te verhuren bij hen toenam.

Tot het deelnemen in het godsdienstig onderrigt zijn zij echter nog niet te bewegen geweest.

Na hetgeen nopens de Indianen, die de kolonie bewonen, in het verslag over 1850 gezegd is, valt omtrent hen niets bijzonders meer te vermelden. Hun toestand is in 1852 dezelfde gebleven.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt.

A. Algemeen beheer.

§ 1. *Gouverneur.*

Op den 1sten Maart 1852 had de overgave van het bestuur plaats door den Gouverneur *R. F.* baron *van Raders*, aan wien als zoodanig, bij Koninklijk besluit van 29 December 1851, n°. 1, een eervol ontslag was verleend, aan den procureur-generaal bij het geregtshof en oudste lid van den Kolonialen Raad, mr. *P de Kanter*, tot de interimaire waarneming van dat bestuur aangewezen. Door het overlijden van den heer mr. *P. de Kanter*, op 14 Junij 1852, ging het beheer der kolonie tijdelijk over op den heer *C Barends*, oudst in rang aanwezig lid van den Kolonialen Raad. De heer *Barends* was echter reeds weinige dagen later, door de aankomst van den nieuw benoemden Gouverneur, jhr. *J. G. O. S. von Schmidt auf Altenstadt*, in de gelegenheid het bestuur aan dezen over te dragen. Dit vond plaats op den 22sten derzelfde maand.

§ 2. *Koloniale raad.*

In het jaar 1852 is in plaats van den heer *H Kamerling*, die op zijn verzoek

eervol is ontslagen, de heer *A. A. Gehrels* tot lid van den Kolonialen Raad benoemd geworden. Ter vervanging van den heer *F. G. Henkel*, die op 1°. Januarij 1852 als lid van den Raad moest aftreden, en die reeds vroeger uit hoofde van zijnen gezondheidstoestand om een eervol ontslag als zoodanig verzocht had, is de heer *P. R. Planteau* benoemd geworden.

Ook ontvielen in het jaar 1852 aan den Kolonialen Raad de heer mr. *P. de Kanter*, procureur-generaal, toen waarnemend Gouverneur, en de heer *C Leers*, administrateur der finantien, beiden uit hoofde hunner betrekkingen leden van dien Raad.

De heer mr. *J. Æ. Lisman*, vroeger gouvernements-secretaris en later bij de voortdurende ongesteldheid van den procureur-generaal met het publiek ministerie belast geworden, werd bij de tijdelijke opdragt van het bestuur aan den heer *de Kanter*, tot waarnemend procureur-generaal der kolonie benoemd, in welke hij nader is bevestigd geworden.

§ 3. *Gouvernements-secretarie.*

De waarnemende gouvernements-secretaris, de heer mr. *A. Kikkert Schotborgh*, werd mede daarin bij Koninklijke beschikking bevestigd.

B. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De sterkte van het militair garnizoen heeft geene noemenswaardige veranderingen ondergaan. Voor zooveel betreft het personeel van de landmagt in West-Indie, in 1852 van daar naar Nederland vertrokken, op den voet van 's Konings besluit van 20 December 1851, n°. 73, en het resultaat van dien maatregel onder ultimo December 1852 verkregen, kan hier aangeteekend worden, dat de belanghebbenden, behoudens enkele uitzonderingen, blijken hebben gegeven van geschiktheid voor hoogeren rang.

De sterkte der stedelijke schutterij in de stad Paramaribo en hare buitenwijken was op 31 December 1852 als volgt:

officieren	28
onder-officieren en manschappen	501
Te zamen . .	529

De gewapende burgermagt te Nieuw Rotterdam benevens het district Nickerie bedroeg:

officieren	5
manschappen	76
Te zamen . .	81

Bij Zijner Majesteits besluit van 9 Januarij 1852, n°. 17, is Hoogstdeszelfs besluit van 5 December 1851 (*Staatsblad* n°. 149), houdende instelling van een eereteeken wegens eervolle langdurige werkelijke dienst bij de schutterijen, mutatis mutandis, toepasselijk verklaard voor de schutterijen in de Nederlandsche overzeesche bezittingen en alzoo ook voor die in Suriname.

§ 2. *Inrigtingen welke tot de troepen in verband staan.*

De magazijnen van het garnizoen, aangewend wordende tot berging der kleedingstukken en wapenen, alsmede het kleeder-, schoen- en geweermakers-atelier bevonden zich in voldoenden toestand.

In 's Rijks hospitaal werden gedurende 1852 een aantal van 758 lijders, zoo militaire als civiele, verpleegd, waarvan op het einde van het jaar 61 onder behandeling verbleven.

Het aantal der aldaar in 1852 overledenen bedroeg, als volgt:

van het bataillon jagers n°. 27	10
„ de artillerie	2
„ „ koloniale guides	1
„ „ invalieden	1
„ „ marine	1
civiele personen	16
Te zamen . .	31

De apotheek was in goede orde; het laboratorium heeft eenige noodzakelijke reparatien vereischt, welke bereids verrigt zijn, zoodat ook hetzelve zich in goeden staat bevindt. De infirmerien op de buitenposten zijn voor de behoeften voldoende en van de noodige medicijnen als anderzins in 1852 voorzien geweest.

§ 3. *Zeemagt.*

Op den 1sten Januarij 1852 bestond Zijner Majesteits zeemagt in de West-Indien uit de volgende schepen en vaartuigen van oorlog, als: de korvetten *de Heldin* en *Amphitrite*, de brikken *de Sperwer* en *de Pijl*, de schoenerbrik *Ternate*, de schoeners *de Schorpioen* en *de Adder* en het stoomschip *Curaçao*.

Van deze bodems bevonden zich op gemelden datum te Curaçao in station: de korvet *Amphitrite*, die, op 2 November 1851 van Suriname naar Nederland vertrokken, den 18den daaraanvolgende lek te Curaçao was binnengevallen, en op 13 April 1852 voor afbraak aldaar is verkocht geworden, de brik *de Pijl* en de schoener *de Adder*, zijnde in Maart 1852 het stoomschip *Gedeh* uit Nederland te Curaçao aangekomen, om de equipage en behoeften van de *Amphitrite* af te halen en huiswaarts over te brengen.

De navolgende schepen en vaartuigen van oorlog tot deze zeemagt behoorende zijn gedurende het jaar 1852 van uit de kolonien Suriname en Curaçao naar Nederland vertrokken: 3 April de brik *de Sperwer*, via Curaçao; 22 Mei de schoener *de Adder*; 22 Julij de schoenerbrik *Ternate*; 16 September de brik *de Pijl*. Terwijl gedurende dat jaar uit Nederland de navolgende arrivementen van Zijner Majesteits schepen en vaartuigen van oorlog hebben plaats gehad, als: 16 April de brik *de Koerrier*; 18 April de schoener *de Wesp*; 13 November de brik *de Arend*. Behalve de diensten waartoe het kommandantschip als wachtschip gebezigd wordt, dient hetzelve steeds ter beschikking te staan, zoowel om, des gevorderd, de rust in de kolonie zelve te helpen handhaven, als om naar die oorden heen te worden gezonden, waar Nederlandsche belangen de tegenwoordigheid van een oorlogschip van dat charter zouden kunnen eischen.

Den 22sten Junij werden met het particuliere schip *de Eolus* in Suriname van wege het Ministerie van Marine aangebragt de zamenstellende deelen voor twee kanonneerbooten, met de daartoe behoorende uitrustingsgoederen, mitsgaders 8 scheepstimmerlieden en 2 smeden, ten einde deze vaartuigen op te stellen en af te bouwen. Op Zijner Majesteits last is bepaald, dat deze beide kanonneerbooten zullen genaamd zijn *de Nickerie* en *de Coppename*. De eerstgenoemde was bij het einde des jaars bijna gereed. Ieder dezer vaartuigen zal gewapend worden met 2 lange stukken à 8 pond en 4 draaibassen.

C. Regtswezen en politie.

I. WETGEVING.

Bij publicatie van den 28sten December 1852 *(Gouvernementsblad)* n°. 19) is ingetrokken het eerste lid van het 12de artikel der publicatie van 4 Maart 1850 *(Gouvernementsblad* n°. 4), waarbij nadere voorzieningen zijn daargesteld omtrent de vervolging voor landsbelastingen.

II. BURGERREGT.

In den loop van het jaar 1852 is het burgerregt verleend aan 118 personen. Van die personen waren geboren: 91 in Suriname, 15 in Nederland, 12 in vreemde plaatsen.

III. REGTERLIJKE MAGT.

Bij het Geregtshof werden gedurende het jaar 1852 gewezen 140 vonnissen en arresten in burgerlijke zaken. Voorts 16 vonnissen en arresten in strafzaken, waaronder 1 wegens opzettelijken doodslag, onder verzachtende omstandigheden; 3 wegens gequalificeerd feitelijk geweld, 1 wegens rebellie, 7 wegens diefstal, zoo met als zonder verzwarende omstandigheden, 1 wegens wederregterlijke gevangenhouding en 3 ter zake van hooger beroep van het Collegie van kleine zaken.

Door het Collegie van kleine zaken zijn gedurende het jaar 1852 gewezen 134 vonnissen in burgerlijke en 90 in strafzaken.

Het getal advocaten en procureurs bedroeg op het laatst van 1852 6 advocaten en 3 procureurs.

IV. POLITIE.

§ 1. *Algemeen gewestelijk en plaatselijk beheer.*

In het jaar 1852 werd niet alleen toegezien dat, even als vroeger te Paramaribo en hare buitenwijken, de straten en wegen in reinen en goeden staat door de eigenaars werden gehouden, maar ondergingen de communicatie-middelen van de zijde der politie zelve aanmerkelijke verbeteringen.

Bij resolutie van den Gouverneur der kolonie, dd. 13 September 1852, n°. 1182, opgenomen in het Gouvernementsblad onder n°. 14, zijn ter openbare kennis gebragt de reeds bij gouvernements-resolutie van 4 December 1848, n°. 1509, gemaakte wijzigingen in het tarief van emolumenten voor de politie.

§ 2. *Eenige onderwerpen van politie bij algemeene verordeningen geregeld.*

a. Regt van verblijf.

In 1852 is het regt van verblijf verleend aan 98 personen.

b. Passen voor personen.

Gedurende het jaar 1852 zijn aan 203 personen passen van vertrek uitgereikt.

c. Passen voor vaartuigen.

Aan kustvaarders of zoogenaamde droghers-vaartuigen zijn geene nieuwe passen uitgereikt, maar zijn er 3 vernieuwd geworden.

V. MIDDELEN VAN BEHEER MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND.

§ 1. *Departement der onbeheerde boedels en weezen.*

Van 1 Januarij tot 31 December 1852 zijn aan het departement der onbeheerde boedels gedevolveerd 124 boedels, waarvan 98 in eenen desolaten staat waren en alzoo voor geene afdoening vatbaar. Gedurende hetzelfde tijdvak zijn tot effenheid gebragt 19 boedels, waarvan 4 solvent en 15 insolvent waren; terwijl 8 boedels door belanghebbenden zijn gereclameerd geworden.

Op het einde van 1852 waren bij gemeld departement onvereffend gebleven 74 boedels, welke om verschillende redenen, van het departement onafhankelijk, voor alsnog niet hadden kunnen vereffend worden.

Onder de openbare voogdij waren op het einde van 1852 338 kinderen, zijnde 24 meer dan in 1851. Hiervan werden uit eigene middelen onderhouden .	55
en door het Gouvernement.	45
terwijl door particuliere personen en betrekkingen werden verzorgd . . .	238
	338

Van de kinderen, onder de beide laatste categorien vallende, genieten 15 gratis onderwijs op de stadsscholen, terwijl aan allen bij ziekten van gouvernementswege de vereischte genees- en heelkundige hulp, alsmede eenige geldelijke ondersteuning tot het aankoopen der benoodigde kleeding, verstrekt worden.

Het gezamenlijk kapitaal, hetwelk, aan minderjarigen behoorende en door het wees-departement geadministreerd, op 8 per cent hypotheek wordt uitgezet, bedroeg op het einde van 1852 *f* 132,723. Ook behoorden nog aan diverse minderjarigen een getal van 11 huizen, waarvan de waarde is geraamd op *f* 16,000, alsmede 24 slaven, wier waarde *f* 3175 zoude bedragen.

§ 2. *Translateurs.*

Het aantal translateurs bedroeg op ultimo December 1852 10.

§ 3. *Gevangenissen.*

Gedurende het jaar 1852 zijn in het zoogenaamde Binnenfort 631 arrestanten geplaatst geworden. Op het einde van dat jaar waren aldaar nog aanwezig 23. Op het fort Nieuw Amsterdam bevonden zich in het jaar 1852 106 gevangenen, waarvan op ultimo December nog 60 aanwezig waren.

E. Eeredienst.

I. PROTESTANTSCHE.

Bij de Hervormde Christelijke gemeente werden in 1852 91 tot lidmaat aangenomen, terwijl 25 attestatien indienden. Aan 196 kinderen en 3 bejaarden werd de heilige doop bediend.

Het getal harer gealimenteerden bedroeg 25, aan welke de gewone bedeeling van *f* 10 per hoofd maandelijks te beurt viel. Deze gelden werden gevonden gedeeltelijk uit de helft der gewone kerkcollecten, gedeeltelijk uit de halfjarige collecten aan de huizen der ingezetenen, en eindelijk uit de renten van het uitgezet kapitaal van het armenfonds.

De bij die gemeente aangebragte wijzigingen in het bestuur harer belangen zijn

gebleken van eenen heilzamen invloed te zijn geweest; de pogingen door hare kerkelijke commissie aangewend om in de behoefte der gemeente te voorzien door vrijwillige bijdragen en door het verhuren van zitplaatsen in het kerkgebouw, beantwoordden aan de verwachting. Door de aankomst van den tweeden predikant, den weleerwaarden heer *C. van Schaik*, werd de dienst bij de gemeente te Paramaribo door twee leeraren waargenomen, terwijl twee malen in de maand avond-godsdienst-oefening wordt gehouden. Het aantal catechisanten bedroeg op het einde van 1852: 120 van het mannelijk geslacht en 135 van het vrouwelijk geslacht, te zamen 255 catechisanten.

Bij de Evangelisch-Luthersche gemeente werden gedurende het jaar 1852 33 personen tot lidmaat aangenomen; voorts 100 kinderen en 3 bejaarden gedoopt; 3 kwamen met attestatien in. Aan een getal van 14 behoeftigen werd maandelijkschs eenige onderstand verstrekt. Het getal catechisanten bedroeg op het einde van het jaar 1852, 198 kinderen van beide kunnen.

Het getal belijders van de Moravische broedergemeente was op het einde van 1852 18,972 zielen, waaronder 9231 candidaten en 9741 gedoopten. Onder dit laatste getal waren 2102 communicanten. In dat jaar zijn bij deze gemeente 668 volwassenen en 341 kinderen gedoopt. Deze gemeente is in het gemelde jaar vermeerderd met 141 zielen, verspreid in de stad en in de onderscheidene divisien en districten.

Onvermoeid waren ook weder in het verstreken jaar de pogingen van de zendelingen, om in het algemeen de slavenmagten, bij welke hun toegang was verleend, tot beter begrip van godsdienst te brengen. Het aantal zendelingen bij de Moravische broedergemeente bedroeg 48 personen, namelijk 25 mannen en 23 vrouwen.

II. ROOMSCH-CATHOLIJKE.

Het getal Roomsch-katholijken, zoo te Paramaribo als in de districten Nickerie en Coronie en op het etablissement Batavia, bedroeg op het einde van het jaar 1852 1220 vrije en 5908 niet-vrije personen.

Door het verlies, hetwelk de Roomsch-katholijke gemeente heeft gehad van haren bisschop den Hoog Eerwaarden heer *J. Groof*, die op den 29sten April 1852 overleed, werd de dienst verrigt door 5 geestelijken, namelijk twee te Paramaribo, twee in de districten Nickerie en Coronie en een op het etablissement Batavia. De deelneming, die genoemd sterfgeval bij de geheele Surinaamsche bevolking heeft ondervonden, mag als een blijk worden aangemerkt van den hoogen prijs, waarop bij allen werden gehouden de veelvuldige bewijzen van liefdadigheid door den overledene betoond ten behoeve van personen, ook niet tot zijne gemeente behoorende, doch bovenal zijne onvermoeide pogingen en opofferingen tot leniging van het lot van de ongelukkigen op het etablissement Batavia.

III. ISRAËLITISCHE.

Bij de beide Israëlitische gemeenten hebben in 1852 geene groote veranderingen plaats gevonden.

Bij de Nederlandsche Portugesche Israëlitische gemeente hadden 14 geboorte en 14 sterfgevallen plaats. Het getal lidmaten bedroeg op het einde van 1852 684 personen.

Bij de Nederlandsche Israëlitische gemeente hadden in het jaar 1852 13 sterfgevallen plaats. Het aantal geboorten alsmede de getalsterkte der gemeente zijn niet opgegeven.

Bij de beide gemeenten zijn, door eene daartoe uit haar midden benoemde commissie, pogingen aangewend geworden tot het invoeren van meer zuivere begrippen van hunne godsdienstleer.

F. Instellingen van liefdadigheid.

De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid gaat steeds voort te trachten aan haar doel te beantwoorden.

In het jaar 1852 vierde zij haar 25jarig bestaan. Het daarbij gegeven algemeen overzigt van hetgeen door haar in dat tijdvak is verrigt, gaf de meest voldoende blijken, dat zij steeds hare roeping begrijpt. Sedert ontviel haar haar medestichter en geneesheer *M. M. A. Coupijn.* Ook is binnen de volkplanting opgerigt eene ziekenbus, ten doel hebbende om aan minvermogenden, door geringe bijdrage hunnerzijds, op eene min kostbare wijze genees-, heel- en verloskundige hulp te verschaffen. Deze inrigting is nog in hare geboorte. De maatschappij tot onderlinge welvaart, welke op eene minder ruime schaal aangelegd is, heeft eene gelijksoortige strekking.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Noemenswaardige veranderingen zijn hierin in 1852 niet voorgevallen.

Het aanwezig getal genees-, heel- en verloskundigen, apothekers enz. was als volgt: 4 med. chir. et art. obst. doctoren, 2 med. et art. obst. doctoren, 1 med. doct. en chirurgijn, 1 chirurgijn en vroedmeester, 9 vroedvrouwen en 10 apothekers. In de divisien en districten: 1 med. doctor, chirurgijn en vroedmeester, 1 med. doctor en 8 chirurgijns; te zamen 27 genees-, heel- en verloskundigen.

Het aantal besmette slaven neemt nog niet af. Door de onophoudelijke waakzaamheid der politie worden er voortdurend opgespoord, die zich niet ontzien onder de bevolking te blijven circuleren en voor de commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid gebragt, ten einde deze zich vergewisse omtrent het al dan niet bestaan van die ongelukkige ziekte. De besmet-verklaarden worden zoo spoedig mogelijk naar het etablissement Batavia opgezonden. Dit bepaalt zich niet tot de niet-vrije personen, maar strekt zich ook uit tot de vrijen: zijnde er in het jaar 1852 naar voormeld etablissement 12 vrijen en 24 slaven opgezonden geworden. Ten einde de verspreiding van deze kwaal zooveel mogelijk voor te komen, zijn door den Gouverneur der kolonie eenige maatregelen genomen, waardoor het noodzakelijk verkeer van het etablissement Batavia met Paramaribo aan een strikter toezigt is onderworpen. Op het etablissement is weder een geneeskundige geplaatst, zoowel tot algemeene behandeling der ziekte aldaar, als speciaal ter opsporing van den oorsprong en den voortgang der kwaal, alsmede van de geneesmiddelen, welke de verspreiding dier ziekte zouden kunnen stuiten. De directeur geeft bij voortduring door ijverige pligtsbetrachting het bestuur reden tot tevredenheid.

Op den 1sten Januarij 1852 waren op het etablissement Batavia aanwezig:

Vrije bevolking.

Mannen	14
Vrouwen. . . .	3
Te zamen . . .	17

Gedurende het jaar 1852 zijn aldaar overgebragt:

Mannen	9
waarvan overleden	2
	7
Vrouwen. . . .	3
Te zamen . . .	10

zoodat op het einde van 1852 de vrije bevolking op het etablissement bedroeg:

Mannen	21
Vrouwen. . . .	6
Te zamen . . .	27

Niet-vrije bevolking.

Op 1 Januarij 1852 waren op Batavia aanwezig:

Mannen	196
Vrouwen. . . .	233
Te zamen . . .	429

Gedurende het jaar 1852 zijn aldaar geboren:

Jongens	6
Meisjes	5
Te zamen . . .	11

en overleden:

Mannen	16
Vrouwen. . . .	19
Te zamen . . .	35

Gedurende hetzelfde tijdvak zijn aldaar aangebragt:

Mannen	8
Vrouwen. . . .	16
Te zamen . . .	24

zoodat op het einde van het jaar 1852 op het etablissement Batavia niet-vrijen aanwezig waren:

Mannen	194
Vrouwen. . . .	235
Te zamen . . .	429
voegt men hierbij de vrije bevolking .	27
zoo wijst dit een totaal aan van . . .	456

H. Onderwijs.

Het getal scholen was op het einde van 1852 15.

De school welke voor meisjes uit den meer gegoeden stand bestemd werd, beantwoordt aanvankelijk aan de verwachting die men daarvan koesterde.

Onder het getal scholen telt men:

1 hoofdschool; 2 stads-armenscholen, eene voor jongens en eene voor meisjes; 11 particuliere scholen en 1 bewaarschool. Op deze scholen ontvingen 1182 leerlingen, 713 jongens en 469 meisjes, onderwijs, waaronder 312 die van gouvernementswege, en 45 die ten koste der Surinaamsche maatschappij van weldadigheid werden besteed.

De school in het district Nickerie werd door 32 leerlingen, 16 jongens, en 16 meisjes, bezocht. Twaalf dezer kinderen genoten van gouvernementswege gratis onderwijs.

In 1852 werden aan de meest verdienstelijke leerlingen van de onderscheidene scholen eereprijzen uitgereikt. Dit had plaats in het kerkgebouw der Moravische broedergemeente. Bij die gelegenheid heeft het bestuur de overtuiging bekomen, dat, onder toezigt der commissie van onderwijs, door de verschillende onderwijzers en onderwijzeressen veel moeite wordt aangewend om het lager onderwijs in Suriname te volmaken.

I. Landsgebouwen en openbare wegen.

De landsgebouwen, welke tot het civiel bouwdepartement behoorden, stonden vroeger onder het bestuur van den administrateur van Finantien, zoomede de bruggen, de waterleidingen, de beschoeijingen enz., voor zoover die gelegen zijn in en binnen den omtrek van Paramaribo. In 1852 heeft de nieuw benoemde Gouverneur vermeend, dat dit bestuur gevoegelijk, en meer overeenkomstig den aard der zaak, onder zijn oppertoezigt aan den stads-architect kan worden opgedragen. De straten en wegen binnen den omtrek der stad blijven bepaald aan het toezigt der politie onderworpen.

Het onderhoud der buitenwegen, die hoofdzakelijk voor de communicatie der plantagien onderling dienen, blijft voor rekening van de eigenaren der gronden waarover zij loopen. Op de burgerkapiteins der onderscheidene divisien rust de verpligting om twee malen 's jaars deze communicatien te inspecteren.

J. Vervoerwezen.

Daar algemeen werkende instellingen tot het vervoeren van goederen in Suriname niet bestaan, kunnen hier slechts de beide gouvernementsschoeners in aanmerking komen. Beide bevonden zich, door het veelvuldig gebruik dat daarvan is moeten gemaakt worden, in zoodanigen staat, dat de eene aanzienlijke reparatien behoefde en de andere aan zeilen en tuig eene belangrijke naziening noodig had.

Tot dusverre waren het oppertoezigt over de koloniale schoeners en de administratie der betonning en het loodswezen opgedragen geweest aan den administrateur van finantien. Daar deze takken van openbare dienst meer eigenaardig door den havenmeester konden worden waargenomen, zijn dezelve te rekenen van 1 Januarij 1853 op dezen overgebragt.

K. Geldelijk beheer.

§ 1. *Algemeen beheer.*

Ten gevolge van het op 24 April 1852 plaats gehad hebbende overlijden van den heer *C. Leers*, administrateur van finantien, werden die functien provisioneel opgedragen aan den heer *J Helb*, kolonialen ontvanger en betaalmeester. Bij Koninklijk besluit van 23 September 1852, n°. 65, werd tot administrateur van finantien benoemd de heer *A. A. F. de Man*, die in Februarij 1853 ter plaatse zijner bestemming aankwam.

§ 2. *Begrooting.*

Nopens de begrooting over het jaar 1852 alsmede de uitkomsten derzelve wordt de staat lit. *A.* hiernevens overgelegd.

§ 3. *Bronnen van inkomsten.*

In de bestaande en vroeger opgenoemde belastingen is in 1852 geene andere verandering gebragt, dan dat bij publicatie van 3 September 1852 *(Gouvernementsblad* n°. 12), eene belasting op den grond en op de gebouwen te Nieuw Rotterdam, aan de Nickerie-punt, is ingevoerd.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent kan alleen worden aangeteekend, dat nopens het verleenen van pensioenen eene wijziging is gebragt in eenige artikelen van het bij Koninklijk besluit van den 10den October 1848, n°. 72, vastgesteld reglement op het verleenen van pensioenen aan burgerlijke ambtenaren *(Gouvernementsblad* 1852, n°. 8). Ook zijn, met wijziging der gouvernementsresolutie van 17 Mei 1837, n°. 498, eenige bepalingen daargesteld omtrent de berekening en verantwoording van tractementen der ambtenaren bij hunne in-dienst-treding, verplaatsing, op-wachtgeldstelling, schorsing enz., alsmede omtrent de uitbetaling der tractementen van overledene ambtenaren aan hunne weduwen en kinderen *(Gouvernementsblad* 1852, n°. 10).

M. Slavenbevolking.

Het nieuwe reglement op de behandeling der slaven is niet lang genoeg in werking om dienaangaande afdoende berigten te kunnen geven. Dat hetzelve over het algemeen gunstig werken moet, zal nogtans geen betoog behoeven, hoezeer het niet te bevreemden zou zijn, dat niet overal, ook in de divisien, hetzelve nu reeds zoo strikt wordt opgevolgd, als van lieverlede zal moeten geschieden. Het bestuur, dat op de handhaving daarvan, zoo naauwlettend als dit geschieden kan, waakt, zal geene gelegenheid verzuimen om van zijne zorgen deswege te doen blijken. De slavenmagt op de plantagie Catharina Sophia, alwaar dat reglement stipt wordt nageleefd, kenmerkt zich door orde en ondergeschiktheid, zoodat het eene zeldzaamheid is wanneer aldaar bestraffingen van eenigen ernstigen aard moeten aangewend worden.

De nieuwe slavenreglementen zijn opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1851, n°. 4. Nadat hetzelve was afgedrukt, aangeplakt en verkrijgbaar gesteld, werd het nog opvolgelijk stuksgewijze in de *Surinaamsche Courant en Gouvernements-advertentieblad* geplaatst. Bij het Departement van Kolonien is wel bekend dat de strafbepalingen zijn toegepast in eenige gevallen van overtreding der nieuwe slavenreglementen, doch hoe dikwijls dit geschied is, is niet gebleken.

Of de verordeningen omtrent de voeding van den slaaf overal en met dezelfde naauwgezetheid opgevolgd worden kan niet bepaald bevestigend worden beantwoord. Wel mag men aannemen dat die verordeningen in het algemeen vele verbeteringen hebben aangebragt, doch kan men het daàrvoor houden, dat er nog wel hier of daar afwijkingen zullen plaats hebben, die uit hoofde der uitgestrektheid van de kolonie niet onder het oog van het bestuur gekomen zijn. Ofschoon in 1851 voor eene mindere waarde dan in de voorafgaande jaren aan vleesch, spek en visch in Suriname is ingevoerd, is daaruit nog niet af te leiden dat de bepaalde hoeveelheid voedsel aan elken slaaf niet is kunnen worden uitgereikt.

Bij openbare inschrijving in 1851 ter levering der behoeften voor de militaire rantsoenen voor de dienst van 1852 heeft een koopman te Paramaribo aangenomen te leveren,

het gezouten vleesch		tegen 11 cents het pond.
„ „ spek		„ 26 „ „ „
den „ visch (bakkeljaauw)		„ $5\frac{1}{2}$ „ „ „

Onder de slavenbevolking, zoo in de stad als in de onderscheidene divisien en districten, heerschten in het jaar 1852 over het algemeen orde en rust. Zoo als immer in elke slaven-kolonie zal plaats hebben, zijn er nogtans in dat tijdvak enkele geïsoleerde gevallen geweest van deserties, welke zich echter hoodzakelijk tot plantagie-slaven bepaalden.

Eene weigering van de slavenmagt van de plantagie Katwijk om zich naar elders te laten transporteren bleef lang voortduren. De vrees, welke door velen werd gedeeld, dat zulks tot bedenkelijke gevolgen voor de algemeene rust en orde kon leiden, heeft echter opgehouden te bestaan sedert die magt naar de plantagie Johannesburg is overgebragt geworden.

Diegenen onder de slavenbevolking, welke zich door een stil en rustig gedrag onderscheiden, behooren over het algemeen tot de zoodanigen, die eene der gevestigde gezindten zijn toegedaan. De onvermoeide pogingen der onderscheidene leeraren ter verspreiding van godsdienstzin en beginselen van zedekunde mogen alhier ter plaatse niet onvermeld worden gelaten.

N. Europesche kolonisatie.

Het aantal aanwezige kolonisten op Groningen aan de Saramacca bedroeg, behalve een zestal ambtenaren en geëmploijeerden, op het einde van 1852 77 personen, als 32 mannen en 45 vrouwen. Dit gering getal wijst reeds aan in welken kwijnenden toestand deze onderneming zich bevond. Alles aldaar had een verlaten aanzien. Gedurig zag men dan ook kolonisten het etablissement verlaten om zich bij Paramaribo te komen nederzetten, alwaar zij door arbeidzaamheid zich gunstig doen kennen. Sedert is het etablissement dan ook opgebroken geworden.

De geboorten op Groningen bedroegen gedurende het jaar 1852 3, terwijl er geene sterfgevallen hebben plaats gehad. Slechts 2 huwelijken werden aldaar gesloten.

DERDE HOOFDSTUK.

Nijverheid.

A. Landbouw.

Het aantal plantagien en bewerkte gronden bedroeg op het einde van het jaar 1852 256, waaronder ook de gouvernements-plantagie Catharina Sophia. De vereenigde magt op deze laatste bestond uit 327 mannen en 213 vrouwen; de geboorten bedroegen 15, de sterfgevallen daarentegen 25. De voorbereidende werkzaamheden, in 1850 aangevangen, hebben in het jaar 1852 reeds goede vruchten gedragen. Ruim 1000 vaten suiker zijn in dit jaar verkregen en de plantagie Catharina Sophia kan eene der schoonste en meest rentegevende plantagien der kolonie genoemd worden.

Te rekenen van 1 Januarij 1852 is het beheer der Gouvernements-plantagie Catharina Sophia voor vijf achtereenvolgende jaren opgedragen aan den heer *W. Humphreijs*, die zich verbonden heeft jaarlijks als minimum te leveren 800 vaten of pl. m. een milioen ponden suiker. Tot dat einde is hem, onder de noodige bepalingen, de bevoegdheid gegeven, omtrent de Catharina Sophia te handelen als administrateur eener particuliere plantagie.

Tot het in werking brengen der voor deze plantagie in der tijd vervaardigde stoommachine van *Derosne en Cail* is men, na vele vruchtelooze pogingen, niet kunnen geraken.

Met den verkoop der producten is een huis van negotie te Amsterdam belast.

De voormelde 256 plantagien en gronden waren verdeeld, als volgt:

	GETAL PLANTAGIEN EN GRONDEN IN ELKE DIVISIE.											Getal akkers van al de concessien in elke divisie.
	Suiker.	Koffij.	Koffij en katoen.	Koffij en cacao.	Cacao.	Katoen.	Hout.	Rijst.	Kost.	Kweek.	TOTAAL.	
Divisie Boven-Suriname en Thorarica	21	1	„	„	„	„	4	„	7	„	33	45,712
Divisie Para	9	3	„	2	„	„	11	„	14	„	39	110,248
„ Beneden-Commewijne.	7	12	„	„	„	„	„	„	3	„	22	21,303
„ „ Cottica . .	12	17	„	1	„	7	„	„	1	„	38	35,237
„ Mattapica	4	8	„	„	„	6	„	„	1	„	19	17,575
„ Boven-Commewijne .	18	„	„	„	„	„	2	1	„	„	21	53,762
„ „ Cottica en Perica	13	15	„	„	„	4	„	„	1	„	33	39,791
„ Saramacca	3	2	„	11	2	„	4	„	1	„	23	28,544
District Nickerie.	5	3	„	1	„	1	„	„	1	3	14	9,873
„ Coronie	1	„	„	„	„	13	„	„	„	„	14	12,010
	93	61	„	15	2	31	21	1	29	3	256	374,055

Van de 374,055 akkers in concessie gegeven waren in cultuur 48,142¼ akkers. Volgens de ingekomen plantagie-staten was de opbrengst:

suiker	31,195,418	pond.
rhum (proefhoudend)	130,451	gallons.
dram „	240,316	„
melasse.	1,148,609	„
koffij	1,355,105	pond.
cacao	234,886	„
katoen	983,555	„

Geldwaardig bedrag der opgenoemde producten.		*AANMERKINGEN.*
		Ten aanzien van de suiker wordt aangemerkt, dat op sommige der ingekomene staten het getal ponden en op andere weder het getal vaten dat verkregen is, opgegeven is geworden, zoodat, om het juiste gewigt te verkrijgen, de vaten tot ponden, het vat gerekend op 1200 pond netto, zijn gereduceerd geworden.
Suiker . .	*f* 1,832,730.80¾	Onder deze opgaven zijn begrepen de producten van de gouvernementsplantagie Catharina Sophia aan de Saramacca.
Rhum (proefhoudend) .	75,009.32½	
Dram (idem)	138,181.70	Onder dezen staat zijn niet begrepen de producten van de na te noemene plantagien, waarvan de opgaven op de statistieke tabellen niet zijn ingevuld, als:
Melasse . .	229,721.80	
Koffij . . .	311,674.15	
Cacao . .	39,930.62	Van de suikerplantagie Libanon.
Katoen . .	255,724.30	„ „ koffij „ Spieringshoek.
		„ „ „ „ la Champagne.
	f 2,882,972.70¼	„ „ katoen- „ Potosie.
		„ „ „ „ Lot. N°. 209.
		De berekening der waarde van de producten is geschied naar den gemiddelden prijs door het Gouvernement in het jaar 1852 ter heffing van de uitgaande regten bepaald, namelijk:
		Suiker . . . 5⅞ ct. per pond. Rum . . . . 57½ „ „ gallon. Dram. . . . 57½ „ „ „ Melasse . . . 20 „ „ „ Koffij. . . . 23 „ „ pond. Cacao . . . 17 „ „ „ Katoen . . . 26 „ „ „
		Uit hoofde op de ingekomen opgaven niet gespecificeerd is het juiste getal heele en gebroken koffij, en gezuiverde en ongezuiverde katoen, is het verkregen gewigt derzelve als heele koffij en gezuiverde katoen berekend geworden.

De overige gronden of liever grondjes leverden op eenig hout, rijst, maïs, arrowroot en dergelijke. De hoeveelheid van een en ander op te geven is niet mogelijk, daar al deze artikelen in het klein bewerkt en grootendeels bij geringe hoeveelheden ter dagelijksche consumtie van de hand gezet worden. Slechts van de arrowroot

wordt, en dit nog wel voor een klein gedeelte en bij geringe hoeveelheden, uitgevoerd.

De geregelde handel in die artikelen zou ongetwijfeld van meer belang zijn, wanneer men zich maar wilde of kon toeleggen om van de steeds voortgaande opbreking van koffij-plantagies partij te trekken, om daarop nog zoovele voorwerpen te cultiveren, aan welke, bij de vermindering der kostgronden, de behoeften bij de koloniale bevolking al meer en meer vermeerderen en tot vervulling waarvan thans de toevlugt moet worden genomen tot invoer van buiten 's lands. Een groot zoo niet het eenige bezwaar, dat een en ander in den weg staat, is voorzeker het gebrek aan werkbare handen, veroorzaakt eensdeels door de steeds verminderende slavenbevolking en de concentratie der overblijvende plantagiemagten naar de groote suikerplantagien, (een gevolg van de behoeften der Europesche fondsenhouders aan vrachten voor hunne schepen); ten andere door de talrijke manumissien vooral van vrouwen. Door geene concurrentie aangespoord en voor zich zelven geene of weinig behoeften kennende, ondervinden de nieuw vrij gewordenen en hunne kinderen geene noodzaak tot den arbeid; bijna allen komen zij dan ook het getal der leegloopers van Paramaribo vermeerderen, die zich niet tot werkzaamheid laten vinden dan tegen een onmatig hoog loon. Hieraan is het dan ook toe te schrijven, dat zoo vele ondernemingen in Suriname steeds mislukken. Het geëischt wordende huurloon is niet geëvenredigd aan de werkzaamheden die daarvoor verrigt worden. Kan de werkman ten minste geen 80 cents per dag verdienen (waarvoor, met eene verpozing van 12 tot $1\frac{1}{2}$ ure, van des morgens 7 tot des avonds 5 ure traag en lusteloos gewerkt wordt), zoo verhuurt hij zich niet; hij zit liever ledig met een uiterst schraal voedsel, d. i. eenige banannen, soms met eenigen gezouten visch, dan voor een minder loon te arbeiden. Die algemeen bij de niet talrijke arbeidende klasse heerschende traagheid en vadzigheid wordt versterkt door de weinige behoeften, welker vervulling in dit gezegende klimaat zoo gemakkelijk is.

B. Veeteelt.

De veestapel neemt meer en meer toe. Behalve op den grond Kwatta en op dien van de maatschappij tot bevordering van den landbouw onder de vrije bevolking, zijn nog digt bij de stad twee veestapels opgerigt, de eene op de plantagie Geijersvlijt en de andere op den grond Gelderland. Deze allen leveren goede resultaten op, en wakkeren daardoor anderen aan om dat voorbeeld te volgen. Alzoo is deze tak van nijverheid, waarop in vroegeren tijd zoo weinig acht was geslagen, op den weg van vooruitgang, en men mag verwachten dat zij, die zich daarop in het groot toeleggen, partij zullen weten te trekken van de ervaring en ondervinding der kolonisten, die zich van Groningen verwijderd hebben, om hunne ondernemingen op eene stelselmatige wijze uit te breiden.

STAAT van den veestapel der kolonie Suriname onder 31 December 1852.

	RUNDVEE.			Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Varkens.	Schapen.	Geiten.
	Bullen, koeijen en kalveren.	Ossen.	Totaal.						
De stad Paramaribo en derzelver buitenwijken . . .	698	124	822	27	16	89	18	125	41
Divisie Bov.-Suriname en Thorarica	526	83	609	30	23	6	598	219	34
„ Para	764	72	836	43	11	12	340	276	30
„ Beneden-Commewijne .	315	10	325	9	„	5	529	117	23
„ „ Cottica . .	755	34	789	20	6	7	851	325	101
„ Matappica	166	16	182	3	1	2	301	205	23
„ Boven-Commewijne .	239	63	302	3	„	„	287	122	62
„ „ Cottica en Perica	404	„	404	„	„	5	428	401	54
„ Saramacca	186	„	186	7	4	„	289	58	36
District Nickerie	548	14	562	40	„	9	110	342	57
„ Coronie	679	5	684	14	„	13	241	784	59
	5280	421	5701	196	61	148	3992	2974	520

C. Uitgifte van nieuwe gronden ter cultuur enz.

Gedurende het jaar 1852 zijn aan particuliere personen in allodialen eigendom afgestaan een perceel lands, groot 99 akkers, en 10 erven. In pacht zijn aan 6 personen 22¼ akkers afgestaan.

D. Handel en scheepvaart.

Het getal koopvaardijschepen, gedurende het jaar 1852 in Suriname aangekomen' bedroeg: uit Nederland 60; uit Noord-Amerika 33; uit andere vreemde plaatsen 79; te zamen 172 bodems, metende 13,057 lasten, met welke voor eene geldswaarde van *f* 1,862,547.65 is ingevoerd, te weten:

van Nederland.	*f*	1,040,416.12
„ Noord-Amerika		512,406.08
„ andere vreemde plaatsen . . .		309,725.45
	f	1,862,547.65

De uitvoer gedurende dat tijdperk heeft plaats gehad met 60 Nederlandsche schepen, 33 Noord-Amerikaansche en 96 andere vreemde schepen, te zamen 189, metende 13,132 lasten.

Het uitgevoerde naar Nederland bedroeg eene waarde van	*f*	2,018,053.92
„ Noord-Amerika.		482,776.65[5]
„ andere vreemde plaatsen		276,831.84[5]
	f	2,777,662.42

Van den uitvoer hebben de producten van Suriname bedragen *f* 2,727,028.38, en de uitgevoerde artikelen niet tot de producten der kolonie behoorende *f* 50,634.04.

De met Nederlandsche schepen ingevoerde artikelen bestonden in het navolgende en bedroegen:

Manufacturen.	*f*	256,423.55		
Huisraad		7,174.85		
Kleederen.		81,808.30		
Kramerijen		14,971.94		
Lederwerk.		9,790.00		
Parfumerien		5,706.25		
Schrijfbehoeften.		11,032.49		
Diverse goederen		11,979.00		
			f	406,886.38
Aarde- en porseleinwerk				33,224.87
Diverse provisien		67,307.80		
Kaarsen en lampolie		32,137.74		
Boter		75,676.50		
Kaas		34,018.40		
Tabak en snuif		27,849.05		
Zeep.		2,298.00		
				239,287.49
Bier.	*f*	12,110.50		
Jenever en sterke dranken		38,327.12		
Wijnen.		23,901.29		
				74,338.91
Bouwmaterialen	*f*	27,931.26		
Kalk.		17,889.50		
Cement.		9,505.00		
Timmerhout (planken).		11,276.82		
Verwwaren		36,681.55		
				103,284.13
Gereedschappen en machinerien		76,590.60		
Hoepels		16,369.30		
Touwwerk.	*f*	11,426.70		
				104,413.60
Transporteeren . .			*f*	961,435.38

	Per transport . .	*f*	961,435.38
Confituren			7,353.50
Bloem.			90.00
Rijst			8,616.00
Rijtuigen en tuigen			952.00
Steenkolen			19,866.75
Thee			2,743.00
Gezouten visch.			1,680.50
„ vleesch			3,841.50
„ spek			9,822.50
Zout			1,827.00
Geneesmiddelen			14,063.49
Suiker			8,124.50
		f	1,040,416.12

De invoer met Noord-Amerikaansche schepen bedroeg als volgt:

Manufacturen	*f*	4,086.69		
Huisraad		11,518.20		
Kleederen.		1,022.50		
Lederwerk		155.72		
Schrijfbehoeften.		46.25		
Diverse goederen		923.66		
			f	17,753.02
Aarde- en porseleinwerk				10,029.99
Diverse provisien	*f*	11,159.94		
Kaarsen en lampolie		31,997.75		
Boter		1,986.40		
Kaas		86.00		
Tabak en snuif		30,540.82		
Zeep.		4,653.51		
				80,424.42
Jenever en sterke dranken	*f*	453.73		
Wijnen.		658.50		
				1,112.23
Bouwmaterialen.	*f*	1,864.81		
Kalk		669.00		
Cement		225.00		
Timmerhout (planken).		27,114.51		
Verwwaren		2,578.59		
				32,481.91
Transporteren . .			*f*	141,180.57

Per transport . .		*f* 141,180.57
Gereedschappen en machinerien	*f* 3,261.84	
Touwwerk.	9,207.12	
		12,468.96
Vee		14,700.00
Confituren		582.56
Bloem.		96,903.00
Rijtuigen en tuigen		2,630.00
Thee		611.25
Gezouten visch.		152,470.59
„ vleesch		48,736.67
Spek		39,414,00
Zout		474.65
Geneesmiddelen		1,612.83
		f 512,406.08

Uit andere vreemde plaatsen worden ingevoerd:

Manufacturen	*f* 10,690.24	
Huisraad	2,315.00	
Kleederen.	15,208.00	
Kramerijen	2,139,00	
Lederwerk. . , ...	136,85	
Parfumerien	449,35	
Schrijfbehoeften	188.00	
Diverse goederen	348.67	
		f 31,476.01
Aarde- en porseleinwerk		12,674.00
Diverse provisien	*f* 5,521.25	
Kaarsen en lampolie	2,144.00	
Boter	125.00	
Tabak en snuif	3,122.20	
Zeep.	5,535.12	
		16,447.57
Bier.	*f* 6,134.00	
Jenever en sterke dranken	4,330.00	
Wijnen.	8,376.80	
		18,840.80
Bouwmaterialen	*f* 4,580.82	
Kalk	1,638.50	
Cement	182.50	
Timmerhout (planken).	13,926.61	
Verwwaren	1,117.25	
		21,445.68
Transporteren . .		*f* 100,884.06

Per transport . .		*f* 100,884.06
Gereedschappen en machinerien	*f* 15,411,22	
Hoepels	1,616,50	
Touwwerk	291.75	
		17,319.47
Vee		1,620.00
Confituren		645.32
Bloem		24,747.00
Rijst		99,673.50
Rijtuigen en tuigen		1,801.00
Steenkolen		1,442.00
Thee		545.00
Gezouten visch		46,236.60
„ vleesch		3,276.00
„ spek		8,280.00
Zout		2,398.00
Geneesmiddelen		595.00
Suiker		262.50
		f 309,725.45

RECAPITULATIE VAN DEN INVOER.

Manufacturen enz.

Uit Nederland	*f* 406,886.38	
„ Noord-Amerika	17,753.02	
„ andere vreemde plaatsen	31,476.01	
		f 456,115.41

Provisien, kaarsen, olie, tabak, zeep enz.

Uit Nederland	*f* 276,032.49	
„ Noord-Amerika	419,034.58	
„ andere vreemde plaatsen	201,866.17	
		896,933.24

Dranken, bier, en wijn enz.

Uit Nederland	*f* 74,338.91	
„ Noord-Amerika	1,112,23	
„ andere vreemde plaatsen	18,840.80	
		94,291.94
Transporteren . .		*f* 557,340.59

Per transport . .		*f* 557,340.59

Bouwmaterialen enz.

Uit Nederland	*f* 103,284.13	
„ Noord-Amerika.	32,481.01	
„ andere vreemde plaatsen	21,445.68	
		157,211.72

Gereedschappen enz.

Uit Nederland	*f* 104,413.60	
„ Noord-Amerika.	12,468.96	
„ andere vreemde plaatsen	17,319.47	
		134,202.03

Geneesmiddelen.

Uit Nederland	*f* 14,063.49	
„ Noord-Amerika.	1,612.83	
„ andere vreemde plaatsen	595.00	
		16,271.32

Vee van allerlei soort.

Uit Nederland	*f* „	
„ Noord-Amerika.	14,700.00	
„ andere vreemde plaatsen	1,620.00	
		16,320.00

Aarde- en porseleinwerk.

Uit Nederland	*f* 33,224.87	
„ Noord-Amerika.	10,029.99	
„ andere vreemde plaatsen	12,674.00	
		55,928.86

Differente goederen.

Uit Nederland	*f* 28,172.25	
„ Noord-Amerika.	3,212.56	
„ andere vreemde plaatsen	3,888.32	
		35,273.13
		f 1,862,547.65

De met Nederlandsche schepen uitgevoerde artikelen, bestonden in het navolgende en bedroegen:

Suiker	25,702,499	pond	*f* 1,517,930.38
Rhum en dram	45,175	gallons	25,444.65
Koffij { heele	1,029,842	pond }	254,629.60
Idem { gebroken	62,254	„ }	
Katoen { gezuiverde	803,650	„ }	210,824.40
Idem { ongezuiverde	11,810	„ }	
Kwassiehout	24,525	„	265.25
Huiden	840	„	109.20
Arrowroot	16,621	„	1,662.10
Houtwaren			3,746.50
Verschillende artikelen: koper, lood, tin			3,231.80
Verschillende producten			186.75
Maïs			23.29
			f 2,018,053.92

De naar Noord-Amerika uitgevoerde bedroegen, als volgt:

Suiker	5,309,049	pond	*f* 312,634.90^{5}
Melasse	652,148	gallons	130,429.60
Koffij { heele	22,175	pond }	5,071.45
Idem { gebroken	1,240	„ }	
Arrowroot	1,548	„	154.80
Verschillende artikelen: koper lood, tin			3,825.40
Verschillende producten			96.00
Jenever en sterke dranken			208.00
Cacao	177,100	pond	30,226.00
Banannen			52.50
Confituren			78.00
			f 482,776.65^{5}

Naar andere vreemde plaatsen werden uitgevoerd:

Suiker	1,411,036	pond	*f* 84,168.95^{5}
Melasse	118,864	gallons	23,772.80
Rhum	35,642	„	18,986.35
Koffij	15,992	pond	3,519.74
Katoen { gezuiverde	364,235	„ }	93,406.80
Idem { ongezuiverde	3,320	„ }	
Huiden	26,949	„	3,503.37
Arrowroot	1,269	„	126.90
		Transporteren	*f* 227,484.91

Per transport . . .	*f* 227,484.91^{5}
Houtwaren.	12,015.25
Verschillende artikelen: koper, lood, tin	162.00
Verschillende producten	434.48
Jenever en sterke dranken	2,441.00
Cacao	221.00
Maïs.	868.60
Rijst	11,664.00
Banannen	87.50
Visch	5,486.00
Vleesch	220.00
Kaarsen en lampolie	686.00
Manufacturen	90.00
Materialen	1,910.00
Diverse provisien	1,614.50
Zout	25,00
Diverse goederen.	1,856.00
Vee	1,597.00
Confituren	502.00
Aarde- en porseleinwerk	896.00
Bier	519.00
Boter.	975.00
Gereedschappen	396.00
Hoepels	25,60
Kaas	4,115.00
Kleederen	540.00
	f 276,831.84^{5}

RECAPITULATIE VAN DEN UITVOER.

Suiker.

Naar Nederland	25,702,499 pond.	*f* 1,517,930.38	
„ Noord-Amerika . . .	5,309,049 „	312,634.90½	
„ andere vreemde plaatsen.	1,411,036 „	84,168.95½	
			f 1,914,734.24
	32,422,584 pond.		

Transporteren . . *f* 1,914,734.24

Per transport . . *f* 1,914,734.24

Koffij.

Naar Nederland . .	1,029,842	pond heele	*f* 254,629,60		
	62,254	„ gebroken			
„ Noord-Amerika .	22,175	„ heele	5,071,45		
	1,240	„ gebroken			
„ andere vreemde plaatsen . . .	15,992	„ heele	3,519,74		
	1,131,503 pond.			263,220.79	

Katoen.

Naar Nederland . .	803,650 pond gezuiverde	*f* 210,824.40		
	11,810 „ ongezuiverde			
„ Noord-Amerika .	„			
„ andere vreemde plaatsen . . .	364,235 pond gezuiverde	93,406.80		
	3,320 „ ongezuiverde			
	1,183,015		304,231.20	

Cacao.

Naar Nederland	„	„	
„ Noord-Amerika	177,800 pond.	*f* 30,226.00	
„ andere vreemde plaatsen . .	1,300 „	221.00	
	179,100 pond.		30,447.00

Rhum en dram.

Naar Nederland	45,175 gallons.	*f* 25,444.65	
„ Noord-Amerika	„	„	
„ andere vreemde plaatsen . .	35,642 „	18,986.35	
	80,817 gallons.		44,431.00

Verschillende producten.

Naar Nederland.	*f* 2.246.59	
„ Noord-Amerika	303.30	
„ andere vreemde plaatsen.	16,684.85	
		19,234.74

Transporteren . . *f* 2,576,298.97

Per transport . . .		*f* 2,516,298.97

Jenever enz.

Naar Nederland.	„	
„ Noord-Amerika	*f* 208.00	
„ andere vreemde plaatsen.	2,441.00	
		2,649.00

Houtwaren.

Naar Nederland.	*f* 3,746.50	
„ Noord-Amerika	„	
„ andere vreemde plaatsen.	12,015.25	
		15,761.75

Vee.

Naar Nederland.	„	
„ Noord-Amerika	„	
„ andere vreemde plaatsen.	*f* 1,597.00	
		1,597.00

Diverse goederen.

Naar Nederland.	*f* 3,231.80	
„ Noord-Amerika	3,903.40	
„ andere vreemde plaatsen.	20,018.10	
		27,153.30

Melasse.

Naar Nederland.	„	
„ Noord-Amerika	*f* 130,429.60	
„ andere vreemde plaatsen.	23,772.80	
		154,202.40
		f 2,777,662.42

De aanvoer der goederen, welke door het entrepôt zijn gegaan, bedraagt:

van Nederland	*f* 14,895.81
„ Noord-Amerika.	18,350.00
„ andere vreemde plaatsen	„
	f 33,245.81

De invoer door het entrepôt in de kolonie.	*f* 12,169.51

De uitvoer door het entrepôt:

naar Nederland		"
" Noord-Amerika	*f*	2,852.67
" andere vreemde plaatsen		4,728.13
	f	7,580.80

Bij resolutien van den Gouverneur van Suriname, opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1852, n^is^. 4, 15, 16 en 17, zijn de bepalingen bekend gemaakt nopens de gelijkstelling der schepen van den Kerkelijken Staat, van Zweden, van Griekenland en de Jonische eilanden en van die van het Duitsche Tolverbond in de kolonien van het Rijk met de Nederlandsche schepen.

E. Kustvaart.

Bij publicatie van 3 September 1852 (*Gouvernementsblad* n°. 13) zijn de lasten op de scheepvaart der kolonie rustende voor kleinere vaartuigen, die uitsluitend de kustvaart uitoefenen, eenigermate verligt.

F. Nijverheid in het algemeen.

Bij gemis aan kapitalen wordt de eigenlijk gezegde nijverheid in Suriname niet gevonden. Het verslag omtrent de inlandsche nijverheid moet zich uit dien hoofde alleen tot het volgende bepalen.

In het jaar 1852 is in de nabijheid der stad Paramaribo door vier ingezetenen eene steen- en tigchelbakkerij opgerigt. De geleverde steenen schenen, zoo wat grondstof als wat maaksel betreft, voldoende te zijn. Het bestuur was echter beducht, dat door gebrek aan middelen benoodigd om een geschikt en bekwaam persoon, zoo als de ondernemers gaarne wenschten, uit Europa te kunnen ontbieden, deze anders zoo goede en niet onvoordeelige onderneming, even als zoovele van de vroegere koloniale speculatien van gelijken aard, te niet zou gaan.

De Minister van Kolonien,

Chs. F. PAHUD.

BIJLAGE A.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE KOLONIE

SURINAME,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Hoofdgelden	*f* 195,000.00	*f* 162,997.73
Personeel	20,000.00	21,413.33
Quota van suikerplantagien en houtgronden	17,000.00	13,772.65
Landtaxen of akkergelden	8,000.00	$7,232.30^{5}$
Erfpachten	600.00	927.41
Huurwaarde van huizen	17,000.00	$14,781.33^{5}$
Bruggen- en wegengelden	300.00	442.00
Pleizierpaarden- en rijtuiggelden	300.00	272.00
Patentregt	31,000.00	$24,111.76^{5}$
Zegelregt	52,000.00	39,777.75
Inkomende, uitgaande en entrepôtregten	242,000.00	219,883.91
Lastgeld van schepen	37,000.00	36,278.50
Baak-, los- en steigergeld	3,000.00	2,150.00
Venduregten	18,000.00	6,103.87
Transportregten	11,000.00	6,620.87
Collaterale, successie- en overgangsregten	15,000.00	$2,944.15^{5}$
Waag- en rooigelden	8,000.00	5,784.74
Diverse inkomsten	50,000.00	54,593.14
Begraafplaats- of kerkhofsregten	2,000.00	2,005.00
Kortingen op de inkomsten der ambtenaren wegens pensioenen	25,000.00	$28,003.71^{5}$
Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het voormalig pensioenfonds der West-Indische ambtenaren	10,950.00	10,947.28
Inkomsten der particuliere West-Indische Bank	60,000.00	60,000.00
Opbrengsten der gouvernements-plantagien	88,000.00	103,578.35
	f 911,150.00	*f* $824,621.79^{5}$

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van het algemeen bestuur	*f* 54,342.67	*f* 55,031.06^{5}
„ „ politie en justitie. . . . . . , ...	83,189.00	75,802.89^{5}
Administratie van finantien	119,573.01	107,145.72
Departement van onbeheerde boedels en weezen . . .	17,400.00	16,955.25
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs . . .	42,500.00	42,624.70
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	49,337.00	41,538.79
Kosten der bevredigde Boschnegers en vrije Indianen .	12,592.00	8,634.45
Landsgebouwen en publieke werken	32,000.00	22,897.19
Kosten van de geneeskundige dienst	70,258.77	53,773.49
Militaire kosten	305,311.66^{5}	271,961.25^{5}
Kosten der genie, fortificatie-werken en verdere middelen van defensie.	56,703.06^{5}	63,474.95^{5}
Koloniale vaartuigen en het loodswezen	25,373.20	16,699.79
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden . .	91,049.62	174,481.66^{5}
Betalingen voor de gouvernements-plantagien	51,520.00	71,031.29
Kosten der Europesche kolonisatie	30,000.00	22,838.56
	f 1,041,150.00	*f* 1,044.891.06^{5}

VERSLAG van het beheer van Curaçao en onderhoorigheden en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt over het jaar 1852.

EERSTE HOOFDSTUK.

Bevolking.

I. Curaçao.

De bevolking te Curaçao bedroeg op ultimo December 1852:

vrijen (met inbegrip van het garnizoen)	11,189
niet-vrijen (met inbegrip van 74 gouvernements-slaven)	5,503
Te zamen . .	16,692

Hiervan waren:

Roomsch-katholijken	14,015
Protestanten	1,880
Israëlieten	797
	16,692

In 1852 zijn:

geboren	vrijen	401	
	niet-vrijen	206	
			607
overleden	vrijen	391	
	niet-vrijen	179	
			570

Meer geboren dan overleden 37

Dat de slaven-bevolking te Curaçao, zoowel in 1851 als in 1852, in weerwil dat er meerdere geboorten dan sterfgevallen hebben plaats gehad, verminderd is, moet deels aan eene onvolledige telling der bevolking, die door onbezoldigde districtsmeesters verrigt wordt, deels aan vrijgevingen worden toegeschreven.

II. BONAIRE.

Te Bonaire bestond de bevolking op hetzelfde tijdstip uit:

vrijen	1,563
niet-vrijen (met inbegrip van 653 gouvernements-slaven)	761
Te zamen	2,324

Hiervan waren:

Roomsch-katholijken	2,204
Protestanten	119
Israëlieten	1
Te zamen	2,324

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	67	
	niet-vrijen	26	
			93
overleden	vrijen	35	
	niet-vrijen	11	
			46
meer geboren dan overleden			47

III. ARUBA.

Te Aruba bedroeg de bevolking op 31 December 1852:

vrijen	2,629
niet-vrijen (met inbegrip van 6 gouvernements-slaven)	573
Te zamen	3,202

verdeeld in:

Roomsch-katholijken	2,780
Protestanten	421
Israëlieten	1
Te zamen	3,202

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	83	
	niet-vrijen	14	
			97
overleden	vrijen	26	
	niet-vrijen	6	
			32
meer geboren dan overleden			65

IV. ST. EUSTATIUS.

De bevolking was op dat eiland op 31 December 1852, als volgt:

vrijen	760
niet-vrijen	1,093
Te zamen	1,853

Verdeeld in:

Protestanten	1,316
Roomsch-katholijken	220
Methodisten	315
Israëlieten	2
Te zamen	1,853

Er zijn in 1852:

geboren	vrijen	17	
	niet-vrijen	39	
			56
overleden	vrijen	28	
	niet-vrijen	30	
			58
meer overleden dan geboren			2

V. SABA.

Op Saba bedroeg de bevolking op bovengemeld tijdstip:

vrijen	1,021
niet-vrijen	656
Te zamen	1,677

verdeeld in:

Protestanten	1,650
Roomsch-katholijken	27
	1,677

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	15	
	niet-vrijen	8	
			23
overleden	vrijen	24	
	niet-vrijen	3	
			27
meer overleden dan geboren			4

VI. St. Martin.

Te St. Martin bestond de bevolking mede op hetzelfde tijdstip uit:

vrijen	1,282
niet-vrijen	1,538
Te zamen	2,820

hiervan waren:

Protestanten	1,174
Roomsch-katholijken	95
Israëlieten	3
Te zamen	1,272

In 1852 zijn aldaar:

geboren	vrijen	25	
	niet-vrijen	57	
			82
overleden	vrijen	29	
	niet-vrijen	24	
			53
meer geboren dan overleden			29

TWEEDE HOOFDSTUK.

Middelen van beheer en staat waarin hetzelve zich bevindt.

A. Algemeen en gewestelijk beheer

is onveranderd gebleven.

B. Militaire zaken.

Garnizoen.

In de formatie van het garnizoen is in den loop van 1852 geene verandering gekomen. Alleen is in het begin van dat jaar het militair detachement te St.

Martin ingetrokken, wordende de aldaar geplaatste brigade maréchaussée, versterkt door overplaatsing der manschappen van die te St. Eustatius, alwaar men aan dezelve geene dringende behoefte meer had, voor de handhaving van rust en orde voldoende geacht.

Bij beschikking van den Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden van 3 Mei 1852, opgenomen in het *Publicatieblad* van dat jaar, onder n°. 4, is openlijk bekend gemaakt Zijner Majesteits besluit van 9 Januarij 1852, n°. 17, waarbij het Koninklijk besluit van 5 December 1851 (*Staatsblad* n°. 149), houdende instelling van een eereteeken wegens eervolle langdurige werkelijke dienst bij de schutterijen, mutatis mutandis, toepasselijk wordt verklaard voor de schutterijen in de kolonien en bezittingen in andere werelddeelen.

De sterkte der schutterij was op 31 December 1852:

te Curaçao,

present:	afwezig:
1 majoor-kommandant (gouverneur der kolonie),	1 officier en 278 man.
19 officieren en 410 onder-officieren en manschappen, uitmakende een effectief van 21 officieren en 688 onder-officieren en manschappen.	

De landstorm aldaar bestond uit:

present:	afwezig:
1 majoor-kommandant (gouverneur der kolonie)	282 man.
12 officieren en 786 onder-officieren en manschappen, uitmakende een effectief van 13 officieren en 1068 onder-officieren en manschappen.	

te Bonaire:

1 kapitein-kommandant (de gezaghebber des eilands),

present:	afwezig:
1 eerste en 2 tweede luitenants en 149 onder-officieren en manschappen, gevende eene effectieve sterkte van 5 officieren en 298 onder-officieren en manschappen.	1 officier en 149 onder-officieren en manschappen.

Te Aruba waren ingeschreven 255 onder-officieren en manschappen.

Te St. Martin (Nederlandsch gedeelte) was de schutterij sterk 9 officieren en 125 onder-officieren en manschappen.

Het corps vrijwilligers te paard bestond uit één officier en 12 onder-officieren en manschappen.

Te St. Eustatius was de schutterij sterk 4 officieren en 23 onder-officieren en manschappen.

Het corps vrijwilligers te paard telde 23 leden.

II. INRIGTINGEN TOT HET GARNIZOEN BETREKKELIJK.

Reservefonds.

Dit fonds bedroeg op ultimo December 1851:

der jagers.	*f* 2,903.95	
der artilleristen.	1,553.91	
		f 4,457.86

Op ultimo December 1852 was hetzelve:

bij de compagnie jagers.	*f* 2,928.66	
„ „ „ artillerie. . . .	1,912.36	
		4,841.02
alzoo meer op dezen datum		*f* 383.16

Cantinefonds.

De cantine is opgeheven en het fonds aan de manschappen van het garnizoen uitgedeeld.

Hospitaal.

Gedurende 1852 zijn behandeld.	530 zieken,
hersteld	506
overleden	6

C. Regtswezen en Politie.

I. BURGERREGT.

In 1852 zijn te Curaçao burgerbrieven verleend aan twee personen, beiden geboren op dat eiland en aan welke in 1851 admissie tot inwoning was verleend.

Nog is op St. Martin het burgerregt verleend aan een persoon, afkomstig van de Nederlandsche West-Indische bezittingen.

II. REGTERLIJKE MAGT.

Te Curaçao zijn in 1852 bij de regtbank behandeld 17 civiele en commerciele zaken en 11 strafzaken, waarvan 4 wegens feitelijk geweld, 2 wegens diefstal, 1 wegens verbale injurie, 2 wegens overtreding van quarantaine-bepalingen, 1 wegens het niet-verschijnen in regten tot het geven van getuigenis, en 1 wegens overtreding der bepalingen op fabrijken. Bij commissarissen tot de kleine zaken zijn 4 zaken behandeld.

Bij de regtbank te St. Martin zijn in den loop van 1852 vijf vonnissen geveld in burgerlijke zaken, alle wegens diefstal.

Bij het collegie van kleine zaken aldaar zijn 2 vonnissen gewezen in civiele gedingen en 12 in strafzaken, waarvan 10 wegens feitelijk geweld en 2 wegens verbale injurie.

Bij de regtbank te St. Eustatius zijn gewezen 5 vonnissen in civiele gedingen, en uitspraak gedaan in twee vonnissen in appèl van Saba, wegens diffamatie.

Bij het collegie van kleine zaken op dat eiland zijn 3 zaken behandeld.
Bij de gedelegeerde regtbank te Saba werden 7 strafzaken afgedaan, als: 3 wegens diffamatie en valsche beschuldiging, en 4 wegens diefstal.

III. POLITIE.

§ 1. *Regt van verblijf.*

In 1852 is te Curaçao admissie tot inwoning verleend aan 3 personen, waarvan 1 geboren te Haïti, 1 te St. Thomas en 1 in Keur-Hessen.
Te St. Martin werden in dit jaar vergunningen tot tijdelijk verblijf verleend aan 3 personen, afkomstig van het Fransche gedeelte van dat eiland.

§ 2. *Passen voor vaartuigen.*

In 1852 zijn aan te Curaçao te huis behoorende vaartuigen 11 zoogenaamde landloopers-passen uitgereikt. Van een te St. Martin te huis behoorend vaartuig onder Nederlandsche vlag zijn in 1852 de zeepapieren vernieuwd. Aan een schoener, te St. Eustatius te huis behoorende, zijn in hetzelfde jaar Nederlandsche zeepapieren uitgereikt.

§ 3. *Vervoer van buskruid.*

Volgens de bestaande bepalingen mag geene inscheping van buskruid uit 's Rijks magazijnen plaats hebben dan op denzelfden dag van het vertrek van het vaartuig waarin het zal worden uitgevoerd. Daaruit ontstond dikwijls de ongelegenheid, dat de verscheping gevraagd werd op tijden, waarop in het fort Rif de vuren in de keukens van het garnizoen ontstoken moeten zijn en er alzoo geene gelegenheid tot het nemen der noodige maatregelen van voorzorg bestond. Dienvolgens zijn, zoo tot voorkoming van oponthoud voor den handel als tot zekerheid van de plaats, door den Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden de volgende bepalingen genomen: 1°. zoodra eene door het bestuur afgegeven vergunning, hetzij tot ontscheping en opslag in of wel tot vervoer van buskruid uit 's Lands magazijnen, aan den magazijnmeester der artillerie zal zijn ter hand gesteld, zal deze met den consignataris of inlader overeenkomen omtrent het uur, waarop de ontscheping of inlading volgens artt. 1 en 12 der publicatie van 15 Januarij 1822 zal moeten plaats hebben en daarvan alsdan onmiddellijk aan den garnizoens-kommandant doen kennis dragen, ten einde door dezen de vereischte maatregelen van voorzorg wegens het uitdoen van de vuren binnen het fort, waar het kruidmagazijn gelegen is, kunnen genomen worden; 2°. ingeval het sub 1 bepaalde uur te kort ophanden is, om de bedoelde voorzorgmaatregelen binnen het fort te kunnen nemen, of wel dat hetzelve valt op eenen tijd van den dag, waarop tot bereiding der spijzen voor de bezetting de vuren binnen de keukens moeten aan zijn, zal door den garnizoens-kommandant een nader uur worden bepaald, hetzij voor de lossing, hetzij voor de inscheping van het buskruid, en zal de magazijnmeester der artillerie, daarmede bekend gesteld, aan de belanghebbenden van deze nadere bepaling onverwijld doen kennis dragen.
Deze bepalingen zijn door het *Publicatieblad* van 1852, onder n°. 5, ter algemeene kennis gebragt.

IV. EENIGE ONDERWERPEN MET HET REGTSWEZEN IN VERBAND STAANDE.

§ 1. *Wees-, onbeheerde en desolate-boedel-kamers.*

De verantwoordingstukken en rekening der wees-, onbeheerde en desolate-boedelkamer te Curaçao over het jaar 1852 toonen aan:

dat het eigen fonds of guarantie-kapitaal der kamer op ultimo December 1851, bedragen heeft		*f* 107,636.16
hetwelk met de in 1852 plaats gehad hebbende overwinst op de administratie, groot		3,421.35^{5}
bedoeld guarantie-kapitaal op ultimo December 1852 deed beloopen		*f* 111,057.51^{5}

zijnde in dat jaar geene verliezen geleden.

De aan particulieren toebehoorende kapitalen bedroegen op ultimo December 1851	*f* 331,759.49^{5}	
In 1852 ter administratie op de kamer geplaatst.	44,520.47	
Niet-ontvangen interesten, na 3 jaren op kapitaal gebragt	841.56	
	f 377,121.52^{5}	
Af: aan kapitaal afbetaald	11,242.19	
Bedrag der kapitalen van particulieren op ultimo December 1852.		365,879.33^{5}

Op ultimo December 1851 waren er hypotheken ten faveure van de kamer	*f* 404,625.26
Het weeskamergebouw in de Willemstad	6,191.40
Verschuldigde interesten door particulieren.	15,981.87
In de weeskamerkas	12,553.41^{5}
In de reservekas der kamer.	3,110.00
	f 442,461.94^{5}

Op ultimo December 1852 bedroegen de hypotheken ten faveure der kamer	*f* 423,033.36
Het huis in de Willemstad	6,191.40
Door particulieren aan de kamer verschuldigde interesten.	16,366.62^{5}
In de weeskamerkas was aanwezig	33,068.68^{5}
In de reservekas der kamer.	3,110.00
	f 481,770.07
Tegen ultimo December 1851	442,461.94^{5}
Alzoo vermeerderd met	*f* 39,308.12^{5}

In 1852 is eene wijziging gebragt in art. 14 der instructie voor de kamer, strekkende om aan het bestuur de bevoegdheid te geven den verkoop van vreemde vaartuigen voor een jaar te schorsen en tot den verkoop niet over te gaan dan na alvorens de magtiging daartoe van het bestuur verzocht en verkregen te hebben.

De Israëlitische weeskamer.

Het kapitaal aan hypotheken met het saldo in kas bedroeg op ultimo December 1851 . . . . *f* 43,820.68

Deze administratie wordt belangeloos gevoerd en is slechts een tak van die der synagoge, aan welke het kapitaal behoort en die al de inkomsten trekt. Het kapitaal der synagoge was op ultimo December 1852 . . . . *f* 26,910.19

van particulieren 20,847.36

f 47,757.55

Meer op ultimo December 1852 . . *f* 3,936.87

Te St. Martin is in den loop van 1851 aan de wees-, en onbeheerde en desolate-boedelkamer vervallen en door dezelve verevend één boedel met een batig saldo van *f* 158.

De baten hebben bedragen		*f* 1,088.90[5]
tegen in 1851	*f* 630.50	
De lasten		1,076.50
tegen in 1851	*f* 616.21	
Batig saldo op ultimo December 1852 . .		*f* 12.40[5]

In 1852 is in de ordonnantie en instructie voor die kamer dezelfde wijziging gebragt als in die van Curaçao opzigtelijk den verkoop van vaartuigen, buiten het gebied der kolonie te huis behoorende.

De te St. Eustatius in de reservekas der kolonie gedeponeerde en niet gereclameerde gelden, afkomstig van verschillende boedels, bedroegen, even als ten vorigen jare, op ultimo December 1852 *f* 1553.41.

Behalve de vorenstaande som waren op ultimo December 1852 nog onder het beheer der kamer, ten behoeve van minderjarigen, *f* 2454.11, tegen *f* 2466.28 op ultimo December des voorafgeganen jaars.

In 1852 is één boedel onder het beheer der kamer gekomen.

§ 2. *Gevangenissen.*

Op ultimo December 1851 bleven in de gevangenissen op Curaçao 10 personen, waaronder 4 gecondemneerde militairen.

Gedurende 1852 zijn er bijgekomen	9	„
	19	„
en weder ontslagen	11	„
bleven in dezelve aanwezig op ultimo December 1852	8	„

waaronder dezelfde 4 militairen, ten vorigen jaren vermeld.

De gevangenis aan de panzijde te St. Martin, dienende tot opsluiting van personen tot den slavenstand behoorende, is hersteld en de inwendige verdeeling meer doelmatig ingerigt, zoodat dit gebouw in goeden staat verkeert.

In 1852 heeft het aantal gevangenen op dat eiland bedragen:

vrijen	33
niet-vrijen . . .	162

Op ultimo December bleef aanwezig 1 vrij persoon.
In de gevangenissen te St. Eustatius en te Saba zijn gedurende 1852 geene gevangenen geweest.

D. Eeredienst.

I. PROTESTANTSCHE.

Bij de vereenigde Protestantsche gemeente te Curaçao is het personeel van 2 predikanten onveranderd gebleven.

De staatrekening over 1852, bevattende zoowel de kerke- als armenkas, toont aan dat de uitgaven hebben bedragen:

aan bedeeling der armen, waartoe door het Gouvernement is bijgedragen uit de armengelden *f* 366.30	*f*	2,492.04
aan reparatie enz		2,198.27
tractementen der beambten		983.68
belasting op hypotheken		438.12
	f	6,112.11
dat de inkomsten geweest zijn		4,069.02[5]
en alzoo een nadeelig slot is ontstaan van.	*f*	2,043,08[5]

hetwelk op het kapitaal is afgeschreven.

Het kapitaal der kerk, op ultimo December 1851 groot geweest zijnde	*f*	53,721.60[5]
bedroeg op ultimo December 1852		51,678.52
gelijk aan het opgegeven verschil.	*f*	2,043.08[5]

In 1852 is door deze gemeente van het bestuur der kolonie ontvangen en afzonderlijk verantwoord de toevallige bate van *f* 540, welke in het verslag der kolonie over 1851, als tot dat jaar behoorende, reeds is vermeld. Wederom heeft in 1852 de gelegenheid bestaan om uit eene toevallige bate de kerkgemeenten te gemoet te komen met *f* 860, waarvan aan de Protestantsche armen is uitgekeerd *f* 280.

Weezenfonds dezer gemeente.

De ontvangsten hebben bestaan uit:

interesten van het door collecten bijeengebragte fonds. . . .	*f*	119.00
subsidie van het Gouvernement		1,500.00
	f	1,619.00

Uitgaven.

Maandelijksche onderstand en bedeeling aan 32 weezen.	*f*	1,072.00		
Kleeding voor idem		268.70		
Geneeskundige behandeling van idem		30.00		
Belasting op hypotheken.		19.00		1,389.70
Batig saldo op het kapitaal gebragt			*f*	229.30

Het weezenfonds was groot:

op ultimo December 1851	*f*	4,029.92^5
en bedroeg op ultimo December 1852		4,259.22^5

II. ROOMSCH-KATHOLIJKE.

Het bezoldigd zoowel als het onbezoldigd geestelijk personeel heeft in 1852 dezelfde getalsterkte behouden als in 1851.

Blijkens de aan het bestuur ingeleverde kasrekening der Roomsch-katholijke kerk, was het saldo in kas op 1 Januarij 1852 . . . . *f* 861.01^5

en hebben gedurende het jaar de gezamenlijke ontvangsten bedragen		3,513.74^5
	f	4,374.75^5
Daartegen is uitgegeven		2,444.49
Saldo in kas op ultimo December 1852	*f*	1,930.26^5

De staatrekening dier kerk toont aan, dat haar kapitaal, bestaande in hypotheken, gebouwen, uitstaande huishuren en het opgegeven saldo in kas, groot was	*f*	12,616.71
Af eene verschuldigde rekening		30.41
Saldo uitmakende haar kapitaal op ultimo December 1852 . .	*f*	12,586.30
Dat kapitaal bedroeg op ultimo December 1851		11,845.58^5
en is alzoo vermeerderd met	*f*	740.71^7

Uit deze rekening zijn bovendien weggelaten vier steeds vroeger voorkomende posten, ten gezamenlijke bedrage van *f* 386.03^5, welke reeds sedert jaren oninvorderbaar waren.

Roomsch-katholijke maatschappij van weldadigheid.

De staatrekening dezer maatschappij over 1852 toont aan, dat hare inkomsten zijn geweest . . . . *f* 1,460.73^5

en hare uitgaven hebben bedragen:

Aan bedeeling der armen	*f*	1,217.00		
Aan onkosten		14.75		
			f	1,231.75
Batig saldo der administratie over dat jaar			*f*	228.98^5

hetwelk op kapitaal is overgebragt.

Tot de inkomsten, hierboven aangewezen ad *f* 1,460.73^5, en waaruit eene bedeeling aan de armen gedaan is van *f* 1,217.00, heeft het bestuur der kolonie bijdragen, als volgt:

Aandeel aan deze maatschappij toegelegd uit de algemeene armengelden	*f*	219.78
Uit eene toevallige bate over 1851, welke bereids in het verslag van dat jaar is vermeld, doch in 1852 bij de maatschappij ontvangen en in rekening is gebragt	*f*	324.00
Te zamen . .	*f*	543.78

Het kapitaal dezer maatschappij bedroeg op ultimo December 1851, blijkens het verslag over dat jaar . . . . *f* 1,501.96

is vermeerderd met het batig slot der administratie over 1852, groot 228.98^5

en bedroeg alzoo op ultimo December 1852 . . . . *f* 1,730.94^5

Uit de toevallige bate van *f* 860, hierboven onder „Protestantsche eeredienst" vermeld, is toegelegd:

aan den bisschop Niewindt tot bevordering van het Christelijk onderwijs onder de slaven . . . . *f* 300.00

aan de Roomsch-katholijke maatschappij van weldadigheid, tot gemoetkoming voor hare armen. 168.00

Te zamen . . *f* 468.00

III. ISRAËLITISCHE.

Volgens de ingeleverde staatrekening over de dienst van 1852 hebben de inkomsten bedragen . . . . *f* 9,475.58^5

en de uitgaven 7,798.65

batig slot op kapitaal gebragt . . *f* 1,676.93^5

Onder de uitgaven bedraagt de bedeeling der armen, benevens begrafeniskosten en geneeskundige hulp derzelven, *f* 2209.59. Door het bestuur der kolonie is daartoe bijgedragen het aandeel der armengelden *f* 146.52. Het aandeel in de toevallige bate, bij het vorig verslag opgegeven ter somme van *f* 216, als behoorende tot de dienst van 1851, is door de administratie dezer gemeente in 1852 ontvangen en verantwoord. In 1852 is aan die kerkgemeente, even als aan de andere, uit de toevallige bate van *f* 860 door het koloniaal bestuur verstrekt *f* 112.

E. Instellingen van liefdadigheid.

1. HET LAZARUS- EN KRANKZINNIGENHUIS.

In 1852 zijn de verpleegdagen geweest 10,402. De gezamenlijke uitgaven voor het gesticht hebben bedragen;

voor levensbehoeften. . . . . *f* 1,774.12^5

„ kleeding 133.66

„ geneeskundige behandeling, opzigt enz. 608.40

f 2,516.18^5

welk bedrag, verdeeld over de opgegevene verpleegdagen, de kosten van elken verpleegdag heeft doen beloopen *f* 0.24 daags.

Op ultimo December 1852 bleven in het gesticht aanwezig:

leprozen.	11
krankzinnigen.	6
behebt met andere ziekten en kwalen. .	10
de pontvoerder	1
	28 personen.

2. SPAARBANK EN BANK VAN LEENING.

Uit de door de directie dezer instelling ingezonden stukken wordt alweder bewezen, dat die administratie in haar derde huishoudelijke jaar, eindigende op 30 Junij 1853, voordeelige resultaten heeft opgeleverd. Het blijkt daaruit:

1°. dat het tegoed van de gezamenlijke inleggers in de spaarbank op den 1sten Julij 1852 bedroeg aan kapitaal en interesten	*f* 32,512.47
2°. dat van evengemelden datum tot en met 30 Junij 1853 bij de spaarbank werd belegd	34,731.69
en 3°. dat de te goed gemaakte interesten over hetzelfde tijdsverloop bedragen hebben eene som van	1,297.91^{5}
terwijl intusschen uit de spaarbank werd teruggenomen	23,700.36^{5}
waardoor het tegoed der gezamenlijke inleggers op 1 Julij 1853 aan kapitaal en interesten gebragt werd op	*f* 44,841.71

en derhalve een voordeelig verschil aangeeft van *f* 12,329.24 tegen 1°. Julij 1852.

Het aantaal stortingen gedurende het afgeloopene dienstjaar heeft, in vergelijk met het vorige, honderd vijftig meer bedragen en dat der nieuwe inleggers vijf en twintig, terwijl de beleggingen gedurende dit administratie-jaar dat van het voorafgaande met eene som van *f* 13,164.61^{5} zijn te boven gegaan.

De uitkomsten door de werking der bank van leening met de spaarbank verkregen wijzen aan:

dat op 1°. Julij 1852 bij de instelling aanwezig waren 1011 panden, waarop aan kapitaal en interesten verschuldigd was		*f* 23,488.24
dat gedurende de volgende 12 maanden op 1815 panden beleend werd		37,910.50
dat de interesten op de gezamenlijke panden tot en met 30 Junij 1853 hebben beloopen		2,686.10
Te zamen . .		*f* 64,084.84
Daartegen zijn in dat tijdsverloop afgelost 1540 panden met	*f* 34,156.86	
verkocht op den 7den October 1851 en 5 April 1853, krachtens de statuten der instelling, 59 panden, waarop aan kapitaal en interesten verschuldigd was	689.91^{5}	
		34,846.77^{5}
blijvende dus op 1°. Julij 1853 aanwezig 1227 panden, bezwaard met kapitaal en interesten ter somma van		*f* 29,238.06^{5}

Ten aanzien der beleeningen van gelden op hypotheken en obligatien heeft de uitkomst doen zien, dat ook daarin de administratie merkelijk is vooruitgegaan.

Op 1 Julij 1852, was op hypotheken en schuldbekentenissen belegd	*f* 6,670.93
gedurende de volgende 12 maanden werd op obligatien uitgezet	24,600.00
terwijl het te goed gemaakte aan interesten op gezegde hypotheken en obligatien heeft bedragen	585.76
Te zamen . .	*f* 31,856.69
Gedurende die 12 maanden is aan kapitaal en interesten afbetaald	17,571.67
en bleef dus op 1 Julij 1853 op 16 schuldbekentenissen, elk voorzien met twee borgen, aan kapitaal en interesten uitstaande. . .	*f* 14,285.02

Uit de rekening en verantwoording blijkt al verder:

1°. dat op 1 Julij 1852 een voordeelig saldo aanwezig was ten bedrage van.			567.28
2°. dat de interesten van gelden, op panden uitgezet, gedurende het administratie-jaar hebben opgebragt			2,686.10
3°. dat die van kapitalen op hypotheken en obligatien beloopen hebben			585.76
terwijl de opbrengst van 104 nieuwe zakboekjes is geweest . .			10.50
Te zamen . .		*f*	3,849.64
en wijders dat de uitgaven voor toelagen en salaris van beambten, drukloon, schrijfbehoeften, licht, belasting enz., gedurende het verstreken administratie-jaar zijn geweest	*f* 1,143.30		
de interesten op de in de spaarbank belegde gelden hebben aangegeven een cijfer van	1,297.91^5		
het verlies in de maand October ll. op verkochte panden is geweest	37.39^5		
door abusivelijke uitbetaling bij de spaarbank een nadeel ontstaan is van	1.65		
			2,480.26
weshalve de instelling op den 1sten Julij 1853 een voordeelig saldo verkreeg ten bedrage van.		*f*	1,369.38
waarbij nog gevoegd moet worden de som van.			15.00
door aangenomene nieuwe leden gecontribueerd, waardoor dus het zuiver batig slot op laatstgemelden datum was		*f*	1,384.38

St. Martin.

Het armenfonds aldaar heeft in 1852 gehad:

aan ontvangsten	*f*	640.73
en heeft aan bedeelingen, geneesmiddelen enz. verstrekt voor. .		612.05
minder uitgegeven dan ontvangen	*f*	28.68

Als instelling van liefdadigheid op dat eiland kan nog vermeld worden een ten jare 1838 opgerigt klein gebouw, waarin een getal van 6 tot 8 oude behoeftige lieden kosteloos huisvesting wordt verleend.

St. Eustatius.

De kerke- en armenkas had op ultimo December 1851 een batig saldo van		*f*	1,169.06^5
In 1852 is door dezelve ontvangen:			
voor regten op uitgevoerde producten	*f* 694.46^5		
„ achterstallige interesten.	369.33^5		
„ ontvangen kapitalen.	1,600.00		
„ op rekening van idem	950.00		
		f	3,613.80
		f	4,782.86^5

De uitgaven zijn geweest:

bedeeling aan armen, met inbegrip van doodkisten	*f*	672.25	
diverse uitgaven		27.70	
belasting op notariele obligatien enz.		74.93⁵	
belegde gelden		3,000.00	
		f	3,774.88⁵
Saldo in kas . .		*f*	1,007.98
aan uitstaande vorderingen.			3,897.48⁵
weshalve het fonds dier kas op ultimo December 1852 bedroeg.		*f*	4,905.46⁵
tegen in 1851.			4,727.40
voordeelig verschil		*f*	178.06⁵

F. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Omtrent Curaçao, Bonaire en Aruba wordt, wat den gezondheidstoestand der bevolking betreft, medegedeeld, dat in 1852 aldaar, even als in de omliggende gewesten, eene ongezonde luchtgesteldheid geheerscht heeft, doch dat, zoo andere eilanden en plaatsen in dezelve meer of minder groote verwoestingen hebben ondervonden, aangerigt door cholera, kinderziekte, mazelen enz., de opgenoemde eilanden der kolonie, bij krachtdadige maatregelen van voorzorg, van cholera bevrijd zijn gebleven, terwijl kinderziekte zich tot ettelijke van elders aangekomene en afgezonderd gehouden lijders heeft bepaald. Echter zijn mazelen algemeen heerschend geweest en zijn daaraan derhalve en verder aan de gevolgen der naziekten velen overleden.

In 1852 zijn de vaartuigen, komende van besmette plaatsen onder quarantaine gebragt en is te Curaçao een huisje aangehuurd tot het opnemen van lijders aan de kinderziekte, waarvan zich eenige gevallen aan boord derzelve hadden opgedaan. Geene koepokstof te Curaçao aanwezig zijnde, is, bij herhaalde mislukkingen met de van Venezuela overgezondene stof, Zijner Majesteits schoener *Adder* naar Laguaira en Porto Cavello gezonden, ter overbrenging van den officier van gezondheid der 1ste klasse *H. M. van Rhijn*, aan welken was opgedragen om een vijftal kinderen mede te nemen, ten einde door vaccinatie op de plaats de stof naar Curaçao over te brengen. Deze maatregel is met den besten uitslag bekroond geworden. Door de burgerlijke geneesheeren zijn met die stof herhaaldelijk vaccinatien bewerkstelligd, waarvan echter de opgaven niet zijn ingezonden.

Door den officier van gezondheid 1ste klasse *H. M. van Rhijn*, daarmede speciaal door het bestuur belast, zijn zoo in de stad als in de buitendistricten te Curaçao gevaccineerd als volgt:

1ste vaccinatie. . .	848	
revaccinatie. . . .	214	
hervaccinatie . . .	64	
		1126 te zamen;
daarvan zijn aangeslagen .		1023
niet aangeslagen		103

De gezondheidstoestand op de drie eilanden St. Martin (Nederlandsch gedeelte), St. Eustatius en Saba is over het algemeen bevredigend geweest. De kwaadaardige koortsen, welke in de twee laatste maanden van het jaar 1852 in het Fransche

gedeelte van St. Martin gewoed hebben, zijn in het Nederlandsche gedeelte niet waargenomen.

Ofschoon op dat eiland geene vooroordeelen tegen de vaccine bestaan, breidt deze zich echter weinig uit, hetgeen men hoofdzakelijk meent te moeten toeschrijven aan het mislukken der van tijd tot tijd derwaarts gezondene koepokstof. De in November 1852 door het gouvernement van Curaçao naar St. Martin gezondene koepokstof, met veel zorg op onderscheidene kinderen aangewend, heeft echter geene gunstige resultaten opgeleverd.

G. Onderwijs.

Voor de drie te Curaçao bestaande landsscholen is door het koloniaal bestuur in 1852 verstrekt eene som van *f* 5260. Op die scholen is gratis onderwijs gegeven en zijn schoolbehoeften verstrekt aan 171 jongens en 54 meisjes, zoodat 225 kinderen gratis onderwijs genoten hebben.

Op 18 verschillende particuliere scholen (bewaar- en zondagsscholen daaronder begrepen) is voorts nog onderwijs gegeven aan 581 jongens en 1,016 meisjes, te zamen 1,597 kinderen, waaronder echter niet zijn opgegeven de leerlingen eener particuliere school, welke in den loop van het jaar opgebroken is.

Het getal aan het onderwijs deel genomen hebbende kinderen is derhalve geweest in 21 schoolinrigtingen:

jongens. . . .	752
meisjes. . . .	1.070
te zamen . .	1,822

Op de te Bonaire gevestigde landsschool is in 1852 onderwijs gegeven:

	Jongens.	Meisjes.
van landswege gratis aan	17	8
„ particulieren, tegen betaling aan. .	16	12
	33	20
Totaal . .	53 kinderen.	

Voorts op eene daargestelde Roomsch-katholijke armenschool aan 31 jongens en 52 meisjes, te zamen 83 kinderen.

	Jongens.	Meisjes.
Te Aruba is op de landsschool onderwijs gegeven aan . .	15	8
van parliculieren.	3	1
	18	9
Te zamen 27 kinderen,		

en aldaar op de voor de Spaansche taal bestaande particuliere school aan 26 jongens en 21 meisjes, te zamen 47 kinderen.

Bij de door de schoolcommissie gehoudene examens is bevonden te Curaçao dat het onderwijs der behoeftige klasse voornamelijk op de landscholen in grondigheid is toegenomen. Op eene der landsscholen kwamen de resultaten bijzonder uit, zoodat de commissie hare reeds vroeger gedane verklaring heeft kunnen herhalen, dat men de schoonste verwachting mag koesteren voor de kinderen, welke

aan de opleiding worden toevertrouwd van den onderwijzer, die aan het hoofd dezer school geplaatst is.

De armenklasse van de school der zusters van liefdadigheid stond op dezelfde hoogte, en, mogt het onderwijs ook iets te wenschen overlaten, zoo wordt door deze inrigting veel goeds gesticht.

De inrigting op St. Rosa werd onder de onmiddellijke leiding van den pastoor Putman, volgens diens mededeeling, met veel vrucht door den daarbij geplaatsten onderwijzer bestuurd.

Op de particuliere scholen zijn door de commissie niet zulke bevredigende resultaten als in de vorige jaren waargenomen. Op eene derzelve was het onderwijs echter uitmuntend en liet hetzelve weinig te wenschen over. Op eene andere meende de commissie de minder bevredigende uitkomsten te moeten toeschrijven aan de plaatsing als lands-onderwijzer van den aldaar werkzaam geweest zijnden secondant; en de omstandigheid dat deze op de school nog niet door een geschikt persoon was kunnen vervangen worden, daar geschiktheid, ijver en kunde bij den hoofd-onderwijzer niet ontbreken. Op de school der maatschappij waren wederom zoo vele leerlingen afwezig, dat de commissie gemeend heeft uit het aanwezige getal geen oordeel te kunnen geven over het resultaat van het aldaar gegeven onderwijs, en alzoo daar geen examen heeft afgenomen.

Te Bonaire zijn de vorderingen der leerlingen bevonden in alle deelen aan de verwachting te beantwoorden.

Ook te Aruba heeft het gehouden examem over het algemeen reden van tevredenheid gegeven.

Het toezigt over de in 1850 te St. Martin gevestigde landsschool is opgedragen aan eene commissie van drie leden.

In 1852 is aldaar onderwijs gegeven:

gratis	aan	46	jongens en	12	meisjes.
tegen betaling	„	19	„ „	11	„
		65	jongens en	23	meisjes.

alzoo te zamen aan 88 kinderen.

H. Landsgebouwen en openbare wegen.

In 1852 zijn te Curaçao geheel vernieuwd twee gebouwen binnen het fort Amsterdam en daardoor weder geschikt gemaakt om door officieren bewoond te worden.

Met opzigt tot de publieke wegen op dat eiland zijn de herstellingen voortgezet aan de verlenging van den weg naar de zuidelijke plantagien en voorts aan dat gedeelte van den weg naar de westelijke tuinen, bekend onder den naam van de Groote Kloof; terwijl het noodige is verrigt tot onderhoud van den weg over en tusschen den grooten en kleinen berg. De vier publieke wegen te St. Martin, gemeenschap hebbende met de plantagien in het Nederlandsche gedeelte, zoomede met het Fransche gedeelte, door slagregens in Augustus en September bijna onbruikbaar geworden, hebben in het laatste gedeelte des jaars belangrijke herstellingen ondergaan en bevinden zich in vrij goeden staat. Zij vereischen jaarlijks veel tot onderhoud, uit hoofde dezelve door rots- en bergachtige streken loopen, waar het water niet kan worden afgevoerd.

Te St. Eustatius zijn eenige onvermijdelijke herstellingen aan enkele landsgebouwen gedaan.

I. Geldelijk beheer.

§ 1. *Bank.*

Uit den staat, aantoonende den stand der Curaçaosche Bank op ultimo December 1852, blijkt:

dat op ultimo December 1851 het fonds der Bank groot was		*f* 301,195.00
In September 1852 zijn vernietigd onbruikbare bankbiljetten ter somme van		59,430.00
waardoor dat fonds op ultimo December 1852 was teruggebragt tot de som van		*f* 241,765.00
Het kapitaal der Bank, voortspruitende uit interesten, disconto's en premien op specie, bedroeg op ultimo December 1851.	*f* 17,542.38	
Bedrag van disconto's, interesten enz., na aftrek der administratie-kosten in 1852	9,664.23	
waardoor hetzelve op ultimo December 1852 gebragt is op		27,206.61
en het fonds der Bank in biljetten met het kapitaal derzelve op dien datum bedroeg		*f* 268,971.61
Hiervan was op ultimo December 1852 uitstaande op eene hijpotheek op particuliere zoutpannen, rentende 5 ten honderd 's jaars.	*f* 2,000.00	
Gedisconteerde wisselbrieven à 5 per cent.	*f* 138,800.00	
Gedeponeerde gouden en zilveren specie à 1 per cent disconto in het jaar	53,301.25	
Onder den secretaris der Bank	4,000.00	
		198,101.25
Saldo in de reserve-kas der Bank op ultimo December 1852		*f* 70,870.36

Bestaande uit:

Bankbiljetten	*f* 57,685.00
5frankstukken	13,000.00
gekapt zilver en klein geld	185.36
	f 70,870.36

Op ultimo December 1851 was uitstaande:

aan gedisconteerde wissels	*f* 129,800.00
op ultimo December 1852	138,800.00
Alzoo in 1852 meer	*f* 9,000.00

In 1851 bleef gedeponeerd:

in specie	*f* 47,628.75
in 1852	53,301.25
Meer in dit dan in het vorige jaar	*f* 5,672.50

Het saldo in de reserve kas was:

op ultimo December 1851	*f* 135,278.63
en op ultimo December 1852	70,870.36
Alzoo minder op ultimo December 1852	*f* 64,408.27

§ 2. *Begrooting.*

De begrootingcijfers, zoowel als de werkelijk ontvangen en uitgegeven sommen, blijken uit de hiernevens sub litt. *a*, *b* en *c*, gevoegde bijlagen.

§ 3. *Bronnen van inkomsten.*

Daar het wenschelijk en te gelijk noodig voorkwam om de koloniale inkomsten te vermeerderen en dezelve meer in evenredigheid te brengen met de aanzienlijke uitgaven voor die eilanden gevorderd, zijn met dat doel in 1852 verschillende bepalingen gemaakt.

Zoo is in overweging genomen dat de rhum, bij den uitvoer aan 1 per cent patentregt onderworpen, met het minste bezwaar voor de ingezeten meer kon worden belast, terwijl de heffing van een plaatselijk regt daarop, ook uit een zedelijk oogpunt en in het belang der maatschappij, zich aanbeval, en is derhalve bij publicatie van 25 Februarij 1852, n°. 1, bepaald, dat voor iedere pijp, vat of boco rhum van 100 gallons dat ingevoerd wordt, buiten het 1 pct. patentregt, als stedelijke accijns *f* 10 (tien gulden) zal worden geheven, en voor de onderdeelen naar evenredigheid. Hetzelve zal, gelijk het patentregt, driemaandelijks van den consignataris of wel van den ontvanger der goederen worden gevorderd. De rhum, die, voor doorvoer ingeklaard, met hetzelfde vaartuig op dezelfde reis wordt uitgevoerd, is vrij van den accijns. Deze belasting is met 1°. Maart 1852 in werking gekomen.

Ter verzekering van het 1 pct. patentregt, zijn bij publicatie, mede van 25 Februarij 1852, n°. 2, eenige strafbepalingen, ook ingaande met 1°. Maart van dat jaar, vastgesteld, daarin bestaande, dat met eene boete van *f* 500 tot 1000 zullen gestraft worden: *a.* de schippers die nalatig zijn de inklaring te doen binnen den termijn, voorgeschreven bij art. 10 van het reglement op den in-, door- en uitvoer; *b.* zij die naar aanleiding van art. 13, 20 of 22 onder het toezigt van een ambtenaar moeten lossen of laden, dit clandestien of in diens afwezendheid bewerkstelligen; *c.* zij die, in strijd met art. 7 van het reglement, elders dan in de haven lossen of laden, zonder toestemming van den Gouverneur; *d.* de schipper, die bij het onderzoek, bedoeld in art. 25, zal bevonden worden minder of andere goederen te hebben willen uitvoeren dan in zijne bevestiging voor den Gouverneur zijn opgegeven. Wanneer echter in een dezer gevallen de schipper volledig kan bewijzen niet ter kwader trouw of ter ontduiking van 's Lands middelen te hebben gehandeld, zal de regter bevoegd zijn het verzuim met eene mindere boete te straffen.

Bij publicatie van 16 April 1852, n°. 3, wordt alle doorvoer van rhum vrij verklaard van de betaling van den stedelijken accijns, doch maatregelen voorgeschreven om fraudes te voorkomen. Verder is met dezelfde bedoeling en uit overweging dat de daarstelling van den vuurtoren op het eiland Klein Curaçao de kosten van een duurzaam onderhoud der kustlichten merkelijk heeft vermeerderd, bij publicatie van 28 October 1852, n°. 7, het vuur- en bakengeld, dat in 1849 was opgeheven, met aanvang van 1°. Januarij 1853 weder hersteld, en zijn alle koopvaardij- of particuliere vaartuigen zonder onderscheid van vlag, welke de haven of baaijen van Curaçao of de ankerplaatsen van het eiland Bonaire aandoen, onderworpen aan de betaling van hetzelve.

Dat vuur- en bakengeld is vastgesteld als volgt: voor in de kolonie te huis behoorende schepen en vaartuigen, quartaalsgewijze te betalen, naar reden van 40 cents 's jaars voor elke ton scheepsruimte. Vreemde schepen, welke onder Hollandsche vlag in de kolonie gebragt worden, zullen het vuur- en bakengeld op de bovenstaande wijze beginnen te betalen van het quartaal volgende op den overgang van eigendom. Voor alle andere, zoo Nederlandsche als vreemde vaartuigen, naar reden van 10 cents per ton scheepsruimte voor elke reis.

Het vuur- en bakengeld is verschuldigd van en met den dag, waarop eenig vaartuig in de haven of baaijen van Curaçao binnenvalt of de ankerplaatsen te Bonaire aandoet; met dien verstande evenwel, dat een vaartuig, het vuur- en bakengeld voldaan hebbende, dit regt niet andermaal zal behoeven te betalen, wanneer het-

zelve binnen de 30 dagen weder in eene der opgemelde havens of baaijen binnenvalt of de ankerplaatsen mogt aandoen. Van dit regt zijn vrijgesteld: 1°. de in de kolonie te huis behoorende vaartuigen die minder dan 10 tonnen groot zijn; 2°. de pakketbooten.

Eindelijk is bij publicatie van 28 October 1852, n°. 8, nog bepaald, dat ook de schepen, in de kolonie te huis behoorende, die tot dusverre van het haven- en veiligheidsregt waren vrijgesteld, te rekenen van 1°. Januarij 1853 aan de betaling van hetzelve zullen onderworpen zijn, doch slechts eens in het jaar en wel naar reden van *een gulden* per ton.

Al de bovenstaande bepalingen hebben nog het voordeel, dat zij genomen zijn in overeenstemming met den handel te Curaçao, welke dezelve niet nadeelig voor deszelfs belangen acht. Voorts is de tijdelijke schorsing der uitvoerregten op het vee te Aruba voor 1852 verlengd.

K. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Bij Publicatie van 18 Augustus 1852, n°. 6, is openlijk bekend gemaakt Zr. Ms. besluit van 28 Maart te voren, n°. 45, houdende wijziging van de artt. 8, 9, 10, 11, 13 en 19 van het bij Koninklijk besluit van 7 October 1848, n°. 72, vastgesteld reglement op het verleenen van pensioenen aan burgerlijke ambtenaren in de Nederlandsche West-Indische kolonien, en aan derzelver weduwen en na te laten ouderlooze wettige kinderen.

L. Nijverheid.

§ 1. *Landbouw.*

De droogte is ook in 1852 te Curaçao zeer fel geweest, zoodat er groote schaarschte aan putwater heeft geheerscht. Als een gevolg daarvan kon men den oogst van de kleine maïs geheel verloren rekenen, en konden slechts enkele plantagien plantzaad ingaren. De oogst van boonen, pindas enz., was evenzeer onvoordeelig.

Op de eilanden Bonaire en Aruba is door dezelfde oorzaak de oogst evenzeer geheel mislukt.

Te Aruba zijn voor gouvernementsrekening aan de Kommandeursbaai, op een paar uren afstands van het dorp Oranjestad, vier bunders van de aldaar zijnde uitgestrekte gronden ontgonnen en met nopal beplant, terwijl nog een drietal bunders schoongemaakt en begreppeld zijn. Het doel van dezen aanleg is om te trachten aldaar aanvankelijk eenige huisgezinnen en voorts een grooter gedeelte der vrije bevolking te vestigen en de gronden, welke voor de nopal-aanplantingen zeer geschikt voorkomen, zich alzoo ten nutte te maken, zoowel om steeds eenen voorraad van planten aan te houden ten einde de ingezetenen daarmede te voorzien, als tot bevolking met het cochenille-insect en het verkrijgen van opbrengsten tot ondersteuning van het bestaande etablissement Canachito, dat in uitgestrektheid beperkt is en waarvan jaarlijks slechts een gedeelte productief kan zijn.

De staten sub litt. *d*, *e*, *f*, doen de uitgestrektheid kennen, welke in 1852 op de gouvernements-etablissementen in bewerking is geweest, alsmede de hoeveelheid van het verkregen product en de opbrengst bij openlijke inschrijving daarvan verkregen.

Het nopal-plantsoen, door droogte geteisterd, heeft daarenboven door de schildluis veel geleden. Daar de planten zeer uitgeput waren, konden de cochenille-insecten niet tot volkomen ontwikkeling komen en ontstond er aanvankelijk vrees voor de geheele uitsterving van het insect, toen te Curaçao in de maanden Mei en Junij de eerste regenbuijen invielen, welke genoegzamen invloed op plantsoen en insecten uitoefenden, om die vrees te doen ophouden en nog eene geringe inzameling van 575 oude Amsterdamsche ponden mogelijk maakte.

Te Bonaire was men in 1851 verpligt geweest de nopalplanten niet te laten

bevolken, uit hoofde van den ongunstigen toestand van het plantsoen, dat, daardoor zich weder herstellende, de hoop deed koesteren op eenen ruimen oogst in 1852. De weinige en onvoldoende regens in 1852 hebben echter die verwachtingen doen falen, daar de eerste oogst op de etablissementen van het Gouvernement slechts 2117 oude Amsterdamsche ponden cochenille heeft bedragen, en het zoo verre verwijderd is gebleven van eenen tweeden oogst te erlangen, dat niet dan met veel werk en inspanning het insect is behouden geworden.

De van de nopal-cultuur en cochenille-teelt op de drie eilanden in 1852 verkregen geldelijke uitkomsten worden zamengetrokken voorgesteld in den onder lit. *g* hierbij gevoegden staat.

Daaruit blijkt dat verkregen zijn:

5,933¾ oude Amst. ponden cochenille, welke hebben opgebragt	*f*	14,610.98[5]
14,916 pond aloë-hars.		2,684.88
	f	17,295.86[5]

Voor 1852 was de oogst der cochenille geraamd op eene hoeveelheid van oude

Amsterdamsche ponden	7,500 à *f* 2.15	*f*	16,125.00
Dezelve heeft opgeleverd . . .	5,933¾ pond		14,610.98[5]
Alzoo minder dan de raming. .	1,566¼ „	*f*	1,514.01[5]

De prijs was berekend op het gemiddeld bedrag van *f* 2.15 per pond; bij inschrijving is verkregen gemiddeld *f* 2.46 per pond.

De aloë, geraamd op oude Amsterdamsche ponden	15,500 à *f* 0.17	*f*	2,635.00
heeft opgeleverd	14,916 pond .		2,684.88
minder in gewigt dan de raming	584 pond.		
en meer in opbrengst		*f*	49.88

terwijl de gemiddelde prijs is geweest *f* 0.18 per pond.

Op het eiland Aruba zijn, niettegenstaande de felle droogte, van de voor nopal-aanleg en cochenille-teelt tot aanmoediging der ingezetenen in 1850 tijdelijk afgestane gronden, door particulieren 2000 oude Amsterdamsche ponden cochenille verkregen, welke te Curaçao aan de markt gebragt en verkocht zijn.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) is de geschiktheid van den grond ook voor de katoen- en tabaks-cultuur bewezen door eenige op kleine schaal genomen proeven, die zeer wel gelukt zijn. Gebrek aan handen en ook aan fondsen beletten evenwel de inwoners daaraan eene gewenschte uitbreiding te geven. Daartegen zijn de door eenen particulier bij herhaling aangewende pogingen, om op deszelfs gronden de nopal-cultuur en de daarmede verbonden cochenille-teelt in te voeren, mislukt, waarvan de van tijd tot tijd aldaar heerschende stormwinden als de voornaamste oorzaken zijn te beschouwen.

De suiker is en blijft daardoor de hoofdcultuur op dat eiland. De weêrsgesteldheid is daarvoor in 1852 onvoordeelig geweest, daar de vier eerste maanden van het jaar zich gekenmerkt hebben door de felle droogte en gedurende de overige maanden, bij afwisseling, zware winden hebben geheerscht en stortregens gevallen zijn. Dit, gevoegd bij den onwil der slaven om gezet en geregeld veldarbeid te verrigten, heeft den oogst weder hoogst ongunstig doen uitvallen.

Dezelve heeft opgeleverd:

suiker.	62,646	oude Amsterdamsche ponden
rhum	3,744	gallons
melasse	1,550	„

De waarde dezer producten wordt geschat op *f* 10,706.10.

Te St. Eustatius is door de droogte in het voorjaar en den in September opgevolgden storm, welke op de jams eenen nadeeligen invloed heeft gehad, de oogst van 1852 minder gunstig geweest dan die van het voorgaande jaar.

Op de aldaar aanwezige gronden is gefabriceerd of gewonnen:

aan suiker.	246,921	oude Amsterdamsche ponden
„ rhum.	6,800	gallons
„ jams ingeoogst. .	512,000	ponden
„ zoete patates . .	675	vaten
„ grondnoten. . .	76	„

waarvan de waarde kan gesteld worden op ƒ 37,509.07[5].

Het bestuur van Curaçao, willende doen beproeven, of de nopal-cultuur en cochenille-teelt op St. Eustatius met eenig uitzigt op eenen goeden uitslag zoude in te voeren zijn, daar de grondgesteldheid voorkwam hiertoe veel geschiktheid te bezitten en deze cultuur onder de bestaande omstandigheden voor de verarmde bevolking van veel gewigt zoude kunnen zijn, heeft tot dat einde eerst de planten en vervolgens de insecten derwaarts doen overbrengen. Door den gezaghebber van dat eiland is in het jaar 1852 voor eigene rekening daarmede eene proeve genomen. De uitkomst heeft doen zien, dat de nopalplant zich aldaar ongemeen goed ontwikkeld en saprijk is, zoodat eene plant van 7 maanden groei, door den gezaghebber naar Curaçao gezonden, ruim 60 bladeren telde en eene hoogte had, welke de planten te Curaçao slechts met het tweede jaar bereiken, terwijl de voortteling der insecten op die planten niets te wenschen overliet. De hevige stormen en felle orkanen, waaraan ook dat eiland in de maanden Julij, Augustus, September en October, even als de andere Antilles in die streek, onderhevig is, benevens de zware stortregens, welke in dat saisoen en op onverwachte tijden aldaar vallen, zijn zeer groote hinderpalen voor die cultuur en teelt. De storm in de maand September wierp vele planten omver en de opgevolgde slagregens spoelden meer dan drie vierde gedeelten der insecten weg. Deze uitwerking is voldoende geweest voor 2 à 3 planters, welke de nopalcultuur wilden ondernemen en met aanplantingen een begin hadden gemaakt, om dezelve geheel te laten varen.

§ 2. *Verkoop of uitgifte van gouvernements-gronden.*

Op ultimo December 1851 waren er uitgegeven:

Op Curaçao	11	concessien,	metende	38.60[5]	bunders;
„ Bonaire	1	„	„	12.44[5]	„
„ Aruba	398	„	„	706.15	„
	410	concessien,	metende	757.19	bunders.
Gedurende 1852 zijn teruggegeven:					
te Aruba.	2	„	„	3.06	„
	408			754.13	
in 1852 zijn verleend	8	„	„	21.26	„
zoodat er op ultimo December 1852 bleven uitgegeven.	416	concessien,	metende	775.39	bunders.

In eigendom zijn in 1852 ter uitbreiding van gronden en gebouwen afgestaan twee stukken gronds te Curaçao en een stuk gronds te Bonaire.

Niettegenstaande de felle droogte en de daardoor veroorzaakte mislukking van den oogst, heeft de gouddelving in 1852 nagenoeg geheel stilgestaan; er zijn vijf permitten daartoe aangevraagd en uitgegeven.

§ 3. *Veestapel.*

De veestapel van particulieren bedroeg op ultimo December 1852:

Te	Paarden.	Ezels.	Muil-ezels.	Rund-vee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao	407	2627	11	3,136	28,811	18,330	192
Bonaire	70	154	„	86	907	5,899	32
Aruba	34	415	1	93	2,996	7,008	65
St. Martin . . .	150	65	51	575	1,043	387	174
St. Eustatius . .	64	138	72	332	398	200	250

De gouvernements-veestapel op Bonaire en Aruba bestond op hetzelfde tijdstip, uit

	SCHAPEN.		Ezels.	Geiten.	Rundvee.	Paarden.
	Merinos.	Veredelde				
Bonaire	50	505	„	46	86	57
Aruba.	„	„	120	„	„	„

Van de 50 echte en 505 veredelde merinos-schapen zijn in 1852 verkregen 1020 oude Amsterdamsche ponden wol.

Het vee te Curaçao heeft niet alleen door gebrek aan voedsel en genoegzaam goed drinkwater, maar tevens door ziekte veel geleden.

Ook te Bonaire en Aruba is dit het geval geweest en waren vele verliezen daarvan het gevolg.

§ 4. *Handel en scheepvaart.*

De voornaamste artikelen, welke te Curaçao in 1852 zijn in- en doorgevoerd, worden aangewezen op den staat van den invoer onder lit. *h* en den staat van doorvoer onder lit. *i* bij dit verslag gevoegd.

Ten aanzien van den uitvoer wordt herinnerd, dat dezelve onder het bestaande vrijhandelsstelsel niet kan worden opgegeven.

Bij de begrooting der inkomsten voor het dienstjaar 1852, in het voorafgegane jaar 1851 ontworpen, niet met juistheid kunnende bepaald worden welke werking zoude zijn der alstoen genomene provisionele administratieve en verder te nemen wettelijke maatregelen op het cijfer van 1 per cent patentregt, werd hetzelve gesteld op. . . . . *f* 20,000.00

terwijl de accijns op den rhum, later geheven, in de begrooting niet voorkomt.

Het 1 per cent patentregt heeft opgebragt		17,543.15[5]
en alzoo minder dan de opgemelde raming	*f*	2,456.84[5]

In 1851 was de opbrengst geraamd op *f* 11,000, doch verkregen *f* 15,533.38½, zoodat, vergeleken tegen dat cijfer, de opbrengst van dit regt in 1852 meer heeft bedragen *f* 2,007.77.

De accijns op den rhum, ingevoerd den 1sten Maart 1852, zoo als hierboven onder „Bronnen van inkomsten" is aangeteekend, heeft opgebragt over de 10 maanden van dat jaar . . . . *f* 4,712.65

en geeft, met het 1 per cent patentregt		17,543.15[5]
een totaal van	*f*	22,255.80[5]

Het haven- en veiligheidsregt, berekend naar den maatstaf in het verslag over het vorige jaar gegeven, was geraamd op	*f*	5,000.00
heeft opgebragt		4,522.40[5]
dus minder dan de raming	*f*	477.59[5]

In 1852 zijn te Curaçao binnengekomen met ladingen voor directen invoer:

	725	vaartuigen, metende	36,953	ton;
met idem voor doorvoer	87	„ „	8,669	„
vaartuigen binnen de 3 etmalen weder met hunne ladingen vertrokken	31	„ „	1,856	„
Totaal vaartuigen	843	metende	47,478	ton
tegen idem in 1851	729	„	42,685	„
meer in 1852 dan in 1851	114	„	4,793	ton.

De invoeren zijn geschied:

	Vaartuigen.	Tonnen.
Uit Europesche havens direct met	13	1,970
„ Noord-Amerikaansche dito „	46	7,379
„ havens van Zuid-Amerikaansche Staten „	312	14,426
„ West-Indische koloniale havens „	350	12,810
	721	36,585
met avarij	2	118
van zee	2	250
voor doorvoer	87	8,669
geene lading gebroken hebbende	31	1,856
	843	47,478

Al hetwelk nader wordt aangewezen door den staat onder litt. *k* bij dit verslag gevoegd.

Even als zulks in het vorige verslag heeft plaats gehad, wordt ook hier weder

opgemerkt, dat onder de 13 vaartuigen, welke op dien staat zijn aangeteekend als uit Europesche havens direct te Curaçao aangekomen, slechts worden aangetroffen uit Amsterdam 4 vaartuigen, waarvan 3 vaartuigen, metende 368 ton, onder Nederlandsche vlag, en 1 onder Amerikaansche vlag, metende 158 ton; en uit Rotterdam 1 vaartuig onder Nederlandsche vlag, metende 172 ton; doch dat mede uit Nederland andere zijn binnengevallen, na alvorens andere havens te hebben aangedaan, en alzoo onder het cijfer der rubriek dier havens in dien staat zijn opgenomen, als:

uit Amsterdam:

2 brikken, m. 336 ton, van Pt°. Cavello;
1 „ „ 220 „ „ St. Thomas;
1 „ „ 138 „ „ La Guaira; alle onder Nederlandsche vlag.

4 brikken, m. 694 ton

en uit Rotterdam:

1 brik m. 154 ton over St. Thomas;
1 kof „ 120 „ „ St. Trinidad

2, m. 274 ton, onder Nederlandsche vlag, gevende een totaal van 11 vaartuigen, waarvan 10 onder Nederlandsche vlag, metende 1508 tonnen, en 1 onder Noord-Amerikaansche vlag.

Op ultimo December 1852 waren op het register ingeschreven 43 vaartuigen, metende 1508 tonnen, welke in de kolonie te huis behooren.

Uit de memorie van den Secretaris van Staat voor het Departement van Finantien in de republiek van Venezuela over het huishoudelijk jaar 1851—1852 ingediend bij het Congres blijkt, dat de in- en uitvoeren van en naar Nederland en de kolonie Curaçao en onderhoorigheden zijn geweest als volgt:

Invoer in Venezuela:

		Macoquina-daalders.
Van Nederland.		
Goederen, vrij van regten, voor eene waarde van		376.75
Idem, naar de waarde belast		2,950.00
Idem, specifiek vermeld.		32.962.25
		Mac.-d. 36,289.00
Van Curaçao.	Mac.-d.	
Goederen, vrij van regten	96,502.50	
Idem, naar de waarde belast . . .	17,984.93	
Idem, specifiek vermeld	146,507.53	
		260,994.96
Van Bonaire.	Mac.-d.	
Goederen, vrij van regten	300.25	
Idem, specifiek vermeld	538.21	
		838.46
Transporteren . .		Mac.-d. 298,122.42

	Per Transport . .		Mac.-d. 298,122.42
Van Aruba.		Mac.-d.	
Goederen, vrij van regten		15.25	
Idem, naar de waarde belast . . .		133.25	
Idem, specifiek vermeld		735.25	
			883.75
	Totaal der ingevoerde waarde.		Mac.-d. 299,006.17
	of in Nederlandsch courant à *f* 2 per Macoquina-daalder.		*f* 598,012.34

Waarvoor aan regten zijn betaald:

Ordinaire . .	Mac.-d.	96,445.18
Subsidiaire . .		9,644.45
	Mac.-d.	106,089.63
	of *f*	212,179.27

In 1851 was de waarde der ingevoerde goederen	*f*	943,645.10
in 1852 was dezelve.		598,012.34
Minder dan in 1851 . .	*f*	345,632.76
De betaalde regten bedroegen:		
in 1851	*f*	291,695.56
„ 1852		212,179.26
Minder dan in 1851 . .	*f*	79,516.30

De uitvoeren zijn geweest in 1852 naar

Amsterdam:				
uit Laguaira	Mac.-d.	40,228.38		
„ Pto. Cavello	„	20,847.30		
„ Maracaïbo	„	23,069.50		
	Mac.-d.	84,145.18	of *f*	168,290.36
Rotterdam:				
uit Maracaïbo	„	2,375.00	„	4,750.00
		Totaal naar Nederland . .	*f*	173,040.36
		Transporteren . .	*f*	173,040.36

		Per transport . .	*f* 173,040.36
Curaçao:			
uit Laguaira	Mac.-d.	3,291.13	
„ Pto. Cavello	„	38,239.45	
„ Maracaïbo	„	92,877.77	
„ La Vella (de Coro).	„	148,436.96	
„ Barcelona	„	470.00	
„ Cumarebo	„	18,505.66	
„ Columbia	„	2,496.35	
„ Hiquero	„	170.50	
	Mac.-d.	304,487.82	„ 608,975.64
			f 782,016.00
Bonaire:			
uit Cumarebo	„	640.00 of	1,280.00
Aruba:			
uit La Vella (de Coro).	„	248.00	
„ Cumarebo	„	1,513.47	
	Mac.-d.	1,761.47	„ 3,522.94
		Totaal der uitvoeren . .	*f* 786,818.94

Het totaal der uitvoeren heeft bedragen:

van 1850—1851	*f* 1,218,588,30
„ 1851—1852	786,818.94
Derhalve minder in het laatste jaar . .	*f* 431,769.36

Indien de handel-omzet met Venezuela zich alzoo niet op de hoogte van dien van het voorgaande jaar heeft gehouden, is daarentegen die met de havens van Nieuw Grenada, voornamelijk met St. Martha, vrij beduidend is geweest, en ofschoon de aangewende pogingen niet zijn geslaagd om van die republiek dezelfde opgaven te erlangen als de officiele memorie's van Venezuela jaarlijks doen kennen, zoo is het nogtans zeker, dat de handel op Nieuw Grenada, die voor nog zeer weinige jaren bijna geheel had opgehouden, langzamerhand is begonnen te herleven en in 1852 meer dan opgewogen heeft tegen den minderen omzet van Venezuela.

De uitvoeren naar Noord-Amerika hebben in 1851 bedragen .	*f* 767,698.75
In 1852 zijn dezelve geweest	516,273.98
Minder dan in 1851 . .	*f* 251,424.77

Te Curaçao zijn uit de particuliere zoutpannen in 1852 uitgevoerd naar verschillende haven . . . . 64 vaartuigen, metende 6029¼ ton, 35,718 vaten.

In 1852 was de uitvoer in. .	54	„	„ 5731	„ 37,218 „
Alzoo in 1852 in	10 vaartuigen			
meer metende			298¼ ton,	1,500 v. min.

In 1852 heeft te Bonaire opgebragt:

het ankergeld.	*f* 1,465.00
„ tonnengeld	174.10
„ recognitiegeld	761.99½
	f 2,401.09½
en in 1851 bedroegen deze inkomsten.	*f* 2,292.55
Alzoo meer in 1852 . .	*f* 108.54½

Er zijn in 1852 aldaar ingeklaard.

399 vaartuigen, metende 19,145 tonnen, waaronder 135 in ballast, als:

215	onder Nederlandsche vlag;
108	„ Venezuelasche „
58	„ Noord-Amerikaansche vlag;
13	„ Engelsche vlag;
5	„ Spaansche „
399	vaartuigen.

hetgeen tegen 372 vaartuigen, metende 13,743 ton, in 1851 eene vermeerdering geeft van 27 vaartuigen, metende 5402 tonnen.

En uitgeklaard:

352 vaartuigen, metende 18,637 tonnen, als:

169	onder Nederlandsche vlag;
108	„ Venezuelasche „
56	„ Noord-Amerikaansche vlag;
14	„ Engelsche vlag;
5	„ Spaansche „
352	vaartuigen.

Dit mede tegen 1851 vergeleken, toen 320 vaartuigen, metende 13,603½ ton, werden uitgeklaard, geeft eene vermeerdering voor 1852 van 32 vaartuigen, metende 5033½ ton.

Het verschil tusschen de in- en uitklaringen ligt in de vaartuigen onder Nederlandsche vlag, die alle zeer klein zijn en in de vaart tusschen dat eiland en Curaçao gebezigd worden.

De handel op Bonaire is en blijft zeer gering. De Noord-Amerikaansche, Engelsche en Spaansche vaartuigen, in ballast aangekomen, hebben aldaar zout gekocht

en ingenomen voor retour-ladingen; door enkele der Venezuelasche schoeners zijn aldaar eenige goederen in deposito gebragt, terwijl de grootste der daar te huis behoorende vaartuigen worden gebezigd om de op de nabij gelegen Rocas-eilanden door de ingezetenen van Bonaire gebrande kalk af te halen, die te Curaçao wordt verkocht, en de booten, tusschen die eilanden tot de vischvangst gebezigd, den visch gezout of gedroogd meestal te Curaçao of te Porto Cavello ter markt brengen.

Het Gouvernement handhaaft het stelsel van uitsluiting te Bonaire ten opzigte van den handel hoofdzakelijk daarom, omdat Bonaire altijd als eene gouvernements-plantagie is beschouwd en overigens geene producten van den grond voor den uitvoer oplevert. De inwoners zouden zich de gouvernements-producten moeten toeeigenen, wilden zij handel drijven, hetgeen eene voortdurende werkzaamheid zoude vorderen.

Op ultimo December 1852 werd berekend, dat aan zout uit vorige oogsten aanwezig was	46,691 vaten.
Gedurende het jaar 1852 zijn ingezameld	97,816 vaten.
Te zamen . .	144,507 vaten
In 1852 zijn verkocht en afgeleverd	136,172 vaten.
Moesten alzoo op ultimo December 1852 aanwezig zijn. . . .	8,335 vaten.

welke echter op weinige na dienen afgeschreven te worden: eensdeels, wegens het gewoon verlies dat het zout bij lang liggen oplevert, en anderdeels, wegens dat hetwelk geleden werd door eenen zwaren zuid-westelijken regen, gepaard met hevigen wind in de maand September, die niet alleen nagenoeg 30,000 vaten zout, dat weldra tot inzameling geschikt zou zijn geweest, in de pannen deed smelten, maar ook aan het reeds gegaarde en op hoopen gestapelde, dat nog van geene harde kost voorzien was, schade toebragt. Er bleef alzoo in werkelijkheid op ultimo December 1852 geen zout van vroegere oogsten over.

De afgeleverde 136,172 vaten zout hebben à 75 cts. per vat van 4 oude Amsterdamsche schepels, of anders ieder vat van nagenoeg 280 oude ponden, opgebragt eene som van	*f* 102,129.00
de raming van den afzet is geweest 60,000 vaten à 75 cents .	45,000.00
zoodat dezelve is overtroffen met 76,172 vaten	*f* 57,129.00

Deze hoeveelheid is verscheept in 80 vaartuigen, metende te zamen 14,061 tonnen, als:

onder Noord-Amerikaansche vlag 56 vaartuigen, waarvan:

24 bestemd naar New York;
9 „ „ Boston;
7 „ „ Nieuw Orleans;
7 „ „ Portland;
4 „ „ Nieuwhaven;
1 „ „ Norfolk;
1 „ „ Eastport;
1 „ „ New-burry-port;
1 „ „ Philadelphia;
1 „ „ zee.

Onder Engelsche vlag 14 bodems waarvan:

4 bestemd naar Boston;
3 „ „ Norfolk;
2 „ „ Barbados;
2 „ „ New York;
1 „ „ Westport;
2 „ „ onbekend.

Onder Venezuelasche vlag 9 bodems waarvan:

3 bestemd naar Porto Cavello;
1 „ „ Coro;
5 „ „ Zee.

Onder Spaansche vlag 1 vaartuig bestemd naar Porto Rico.

In verband met de weinige werkzaamheden op het cultuur-etablissement te Curaçao is het grootste gedeelte der aldaar van Bonaire gedetacheerde slavenmagt naar Bonaire teruggezonden, ten einde bij de zoutgaring met meer uitzigt op voordeel te kunnen worden aan het werk gesteld.

In 1852 heeft te Aruba bedragen

het ankergeld	*f*	207,50
„ tonnegeld		1.20
„ recognitiegeld		52.53⁵
	f	281.23⁵
tegen in 1851		222.94
meer in 1852	*f*	38.29⁵

Aldaar zijn ingeklaard 89 vaartuigen, metende 1785½ ton, als:

56 onder Nederlandsche vlag, waarvan 8 in ballast.
26 „ Venezuelasche „ „ 6 „ „
5 „ Engelsche „ „ 1 „ „
2 „ Spaansche „ „ 1 „ „

en uitgeklaard:

87 vaartuigen, metende 1719½ ton, als:

56 onder Nederlandsche vlag, waarvan 19 in ballast.
24 „ Venezuelasche „ „ 9 „ „
5 „ Engelsche „ „ 1 „ „
2 „ Spaansche „ „ 1 „ „

De vaart van Porto Cavello, over Curaçao naar Jamaïca, tot vervoer van horen-

beesten, heeft zich in 1852 staande gehouden; daartoe zijn aanhoudend in dat jaar gebezigd:

2	schoenerbrikken,	metende	202	tonnen;
2	topzeil schoeners,	„	179	„
3	schoeners	„	213	„
7		„	594	

alle onder Nederlandsche vlag en in de kolonie te huis behoorende.

Als men in aanmerking neemt de vele en sterk gewoed hebbende epidemische ziekten, met het daaruit ontstaan gebrek aan handen, de weêrsgesteldheid enz., welke een geringer oogst in Venezuela ten gevolge gehad hebben, dan levert de handelomzet van Curaçao in 1852, ware die ook al met sommige plaatsen eenigzins minder dan in het voorafgaande jaar, reden van tevredenheid, en moeten de vrijzinnige instellingen op den handel geacht voortdurend gunstig te werken.

De ruime kring waarin zich van Curaçao uit de handel kan bewegen door de in Nederland aangenomen scheepvaartwetten, het standpunt op hetwelk de handel zich onder vele uiterlijk nadeelige omstandigheden heeft weten te handhaven, en de ligging, haven en andere natuurlijke voordeelen, welke Curaçao aanbiedt tot uitbreiding van denzelven bij de te gemoet geziene communicatie over de landengte van Panama, zijn zoovele redenen van hoop op eene verblijdende toekomst.

Te St. Martin (Nederlandsch gedeelte) hebben in 1852 de invoeren bestaan uit artikelen voor plaatselijke behoefte, als: provisien, stukgoederen, houtwaren enz., alsmede uit 8645 Amsterdamsche ponden suiker, 7686 gallons rhum en 7989 gallons melasse.

De uitvoer bestond uit 32,679½ vaten zout. De prijs daarvoor bedongen is gemiddeld geweest 85 cent per vat, vrij aan boord.

In 1852 is voortdurend gewerkt aan de groote zoutpan, ten einde dezelve weder, en wel meer duurzaam dan vroeger, productief te maken.

In 1852 zijn te St. Martin (Nederlandsch gedeelte) binnengekomen en weder vertrokken:

onder	Nederlandsche	vlag	27	vaartuigen,	metende	804	ton
„	Engelsche	„	73	„	„	2,830	„
„	Noord-Amerikaansche	„	23	„	„	3,223	„
„	Fransche	„	21	„	„	102	„
„	Deensche	„	1	„	„	6	„
„	Spaansche	„	1	„	„	69	„
			146	vaartuigen,	metende	7,034	ton.

hetgeen, tegen 273 vaartuigen, metende 13,848 ton, in 1851, eene vermindering aanduidt van 127 vaartuigen, metende 6814 ton.

De bepaling der scheepvaartwetten zijn op de vaartuigen, behoorende tot natien, welke ten gevolge der aangenomene reciprociteit in de termen daartoe vielen, toegepast.

De invoeren te St. Eustatius, hebben in 1852 weder als gewoonlijk uitsluitend bestaan uit levensmiddelen, drooge of stukgoederen en houtwaren, voor het gebruik der plaats, waarvan de waarde geen *f* 100,000 te boven gaat.

Van inlandsche producten zijn uitgevoerd:

aan suiker	186,800	oude Amsterdamsche pd.;
„ melase	660	gallons;
„ rhum	5,005	idem;
„ jams	362,175	oude Amsterdamsche pd.;
„ zoete patates	113	vaten;
„ grondnoten	73	idem;

waarvan de waarde wordt gerekend op *f* 27,200.

In 1852 zijn aldaar binnengekomen en weder van daar vertrokken;

onder Nederlandsche	vlag	88 vaartuigen,	metende	444 ton;
„ Engelsche	„	262 „	„	5,969 „
„ Noord-Amerikaansche	„	13 „	„	2,402 „
„ Fransche	„	8 booten,	„	83 „
„ Zweedsche	„	7 „	„	geen ton.
		378 vaartuigen,	metende	8,898 ton.
Hetgeen tegen 1851		364 „	„	7,091 ton,
eene vermeerdering aanwijst van		14 „	„	1,807 ton.

In het verslag over 1850 is medegedeeld dat, door de bijdragen en medewerking der ingezetenen op Curaçao, de oprigting van eenen vuurtoren op Klein Curaçao tot stand gekomen was.

Hier kan nog worden aangeteekend, dat de lichttoestel, sedert 20 November 1851 ontstoken, uitmuntend aan het doel beantwoordt.

§ 5. *Scheepsbouw.*

In 1852 zijn te Curaçao gebouwd en van stapel geloopen drie schoeners, groot 92, 59, 17 ton, en 1 bark, groot 7½ ton.

Op onaire is gebouwd 1 bark, metende 7 ton.

M. Slavenbevolking.

Wegens de gesteldheid der slaven is na het reeds vroeger vermelde niets bijzonders voor 1852 aan te teekenen.

De exceptionele toestand der slaven op St. Martin duurde nog voort, waardoor zij niet aan een geregeld werk op de plantagien kunnen gehouden worden, tot merkbare schade der eigenaren. Dit heeft ook ten gevolge gehad, dat de vroeger voorgeschrevene verstrekkingen van levensmiddelen en kleedingstukken hebben opgehouden. De slaven bewerken, voor zooveel zij daartoe te bewegen zijn, de plantagien, hetzij voor de helft van de opbrengst of tegen ontvangst van loon, waartegen zij verpligt zijn om zelven in hun onderhoud en in hunne behoeften te voorzien, met uitzondering van woningen, welke door hunne meesters verstrekt worden, terwijl hun bovendien kleine gronden worden afgestaan tot aankweeking van aardvruchten enz.

De manumissien hebben in 1852 bedragen: te Curaçao 60, te Bonaire 5, te Aruba 4.

De geboorte en sterfte onder de slavenbevolking, in verband van derzelver verhouding tot die bevolking, is in 1852 geweest als volgt:

TE	Aanwezig getal op 1 Januarij.	Geboorte.	Verhouding der geboorte tot het aanwezig getal.	Sterfte.	Verhouding der sterfte tot het aanwezig getal
Curaçao.	5542	206	3.71⁵ ten hond.	179	3.22⁵ ten hond.
Bonaire.	718	26	3.62 „ „	11	1.53 „ „
Aruba	567	14	2.47 „ „	6	1.06 „ „
St. Eustatius	1107	39	3.52 „ „	30	2.71 „ „
St. Martin.	1626	57	3.50 „ „	24	1.47 „ „
Saba.	659	8	1.2 „ „	3	0.45⁵ „ „

TABELLARISCHE STAAT der sterfte onder de slavenbevolking op verschillenden ouderdom over het jaar 1852.

OUDERDOM.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.
Curaçao.			
Van 0 tot 3 jaren.	33	28	61
„ 3 „ 9 „	10	10	20
„ 9 „ 15 „	5	3	8
„ 15 „ 23 „	2	2	4
„ 23 „ 30 „	6	4	10
„ 30 „ 35 „	2	0	2
„ 35 „ 45 „	6	1	7
„ 45 „ 60 „	36	31	67
Bonaire.			
Van 0 tot 3 jaren.	3	2	5
„ 3 „ 9 „	0	1	1
„ 15 „ 23 „	0	1	1
„ 23 „ 30 „	0	1	1
„ 35 „ 45 „	2	0	2
„ 45 „ 60 „	1	0	1

OUDERDOM.	Mannelijk.	Vrouwelijk.	TOTAAL.
	Aruba.		
Van 0 tot 3 jaren.	0	1	1
„ 3 „ 9 „	0	1	1
„ 9 „ 15 „	1	0	1
„ 45 „ 60 „	1	2	3
	St. Eustatius.		
Van 0 tot 3 jaren.	5	1	6
„ 3 „ 9 „	1	1	2
„ 9 „ 15 „	0	1	1
„ 15 „ 23 „	1	3	4
„ 23 „ 30 „	0	2	2
„ 30 „ 35 „	1	0	1
„ 35 „ 45 „	1	1	2
„ 45 „ 60 „	5	7	12
	St. Martin.		
Van 0 tot 3 jaren.	5	1	6
„ 3 „ 9 „	2	0	2
„ 15 „ 23 „	1	0	1
„ 30 „ 35 „	0	1	1
„ 35 „ 45 „	2	2	4
„ 45 „ 60 „	2	8	10

De Minister van Kolonien,

CHS. F. PAHUD.

BIJLAGE A.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN DE EILANDEN

CURAÇAO, BONAIRE EN ARUBA,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Belasting op grondeigendommen, hypotheken en slaven .	*f* 39,000.00	*f* 39,697.29
Idem op het personeel en mobilair.	6,000.00	6,274.75
Zegelregt	7,000.00	5,709.24
Accijns op ingevoerde goederen	20,000.00	17,538.37^{5}
Accijns op rhum	„	4,712.65
Patenten	4,336.00	4,376.75
Venduregten.	3,100.00	3,988.83
Belasting op de erfvolging of collaterale successie. . .	300.00	589.24
Id. „ den verkoop en alienatie van slaven. . .	1,000.00	2,258.00
Id. „ den uitvoer van slaven	40.00	26.67
Id. „ huisbedienden.	400.00	326.00
Huur van 's Lands slaven	48.00	30.00
Belasting op het slagten van vreemd horenvee. . . .	600.00	519.00
Inkomsten van de vleeschhal	3,200.00	2,822.40
Haven- en veiligheidsregt	5,000.00	4,522.40^{5}
Leges, meetloon van vaartuigen, boeten, briefporten en verkoop van havenreglementen.	800.00	732.49
De 50ste penning.	3,000.00	2,245.14
De 40ste penning.	2,500.00	2,464.94
Contributie tot instandhouding der schutterij	5,500.00	5,291.00
Agio's van verkochte wissels	3,750.00	11,109.80
Belasting op loterijen	200.00	„
Opbrengst van vergunde zoutpannen	100.00	„
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen.	9,000.00	8,331.32^{5}
Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het voormalig West-Indisch pensioenfonds.	5,400.00	3,087.49
Restitutie van verplegingskosten ten laste van 's Rijks marine, alsmede voor aan 's Rijks schepen te leveren medicamenten	3,000.00	3,647.08^{5}
Diverse inkomsten.	90.00	13,511.48
Netto opbrengst der producten	340.50	1,460.50
Inkomsten van het eiland Bonaire	61,450.00	123,963.94^{5}
Id. „ „ „ Aruba.	11,200.00	10,613.33^{5}
	f 196,254.00	*f* 280,850.13

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van algemeen bestuur	*f* 22,390.00	*f* 22,176.81
Departement van politie en justitie.	21,743.00	21,743.00
Departement van finantien.	34,803.41	34,803.41
Kosten van de eeredienst en het lager onderwijs . . .	22,217.76	21,520.76
Plaatselijke en huishoudelijke kosten	21,290.00	21,290.00
Kosten van 's Lands gebouwen en eigendommen . . .	13,425.00	13,058.00
Kosten van de geneeskundige dienst	12,596.00	12,720.00
Militaire kosten	157,535.46	157,535.46
Kosten der genie, fortificatien en middelen van defensie.	7,240.00	5,891.82
Kosten ter bevordering van nieuw ingevoerde cultures .	3,647.20	3,238.55
Uitgaven van het eiland Bonaire	42,216.37	55,312.01^{5}
Id. „ „ „ Aruba	13,540.23	14,917.67^{5}
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	10,000.00	28,990.73^{5}
	f 382,644.43	*f* 413,198.23^{5}

BIJLAGE *B*.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN HET EILAND

St. EUSTATIUS,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Belasting op producten van suikerplantagien.	*f* 900.00	*f* 898.60^{5}
„ „ het vee.	140.00	92.00
„ „ de huishuur	325.00	281.18
„ „ hypotheken en notariele obligatien . . .	1,000.00	862.81
„ „ den verkoop van slaven	25.00	5.00
Contributie voor de schutterij.	350.00	317.00
Grondregten.	600.00	458.25
Patentregten.	500.00	627.33^{5}
Zegelregt.	400.00	716.28
Venduregten.	200.00	808.74
De 50ste penning.	40.00	6.00
De 40ste penning.	50.00	75.00
Regt op de collaterale successie	50.00	„
Zeebrieven	5.00	3.50
Leges	200.00	275.50
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren, wegens pensioenen.	1,100.00	994.10^{5}
	f 5,885.00	*f* $6,421.30^{5}$

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van het algemeen bestuur	*f* 6,944.00	*f* 6,944.00
Kosten van politie en justitie	3,500.00	1,830.69
Departement van finantien.	7,859.40	7,670.23^{5}
's Landsgebouwen en eigendommen.	500.00	267.35
Kosten der schutterij	700.00	435.35
Militaire kosten	11,391.14^{5}	8,403.46
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	600.00	2,248.33^{5}
	f 31,494.54^{5}	*f* 27,799.72

BIJLAGE *C.*

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VAN HET EILAND

ST. MARTIN,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Inkomende regten	*f* 3,800.00	*f* 5,611.56
Uitgaande regten en vlaggegelden	10,400.00	4,683.96
Zegelregt	600.00	822.00
De 50ste penning	100.00	247.12
Leges van diverse kantoren	30.00	23.00
Admissie-ceelen tot den verkoop van sterkendrank	250.00	229.99
Venduregten	250.00	423.79
1 per cent op hypotheken ten voordeele van vreemde en non-residenten	80,00	31.34
Successie-regten	30.00	»
Lastgelden op vaartuigen	»	10.81
Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioenen	2,000.00	1,940.65
Diverse ontvangsten	»	1,309.60
	f 17,540.00	*f* 15,333.82

OMSCHRIJVING	GERAAMD BEDRAG.	WERKELIJK BEDRAG.
Kosten van het algemeen bestuur	*f* 5,650,00	*f* 5,597.50
Kosten van politie en justitie	6,542.00	6,542.00
Departement van finantien	7,617.33	7,388.26
Militaire kosten , ...	13,184.70^5	2,132.90
's Landsgebouwen en eigendommen.	2,900.00	1,689.08^5
Kosten van de eeredienst en het schoolwezen	2,140.00	2,140.00
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden. .	21,500.00	18,543.44^5
	f 59,534.03^5	*f* 44,033.19

BIJLAGE D.

OPGAVE der Gouvernements-cultures op het eiland *Curaçao*, over het jaar 1852.

NAAM van het ETABLISSEMENT.	Getal bunders.	Soort van product.	Hoeveelheid producten geleverd gedurende 1852.	Geldwaardig bedrag der producten.	*Aanmerkingen.*
De Hoop . . .	„	Cochenille	575 pond.	*f* 1,460.50	

BIJLAGE E.

OPGAVE der Gouvernements-cultures op het eiland *Bonaire* over het jaar 1852.

NAMEN der ETABLISSEMENTEN.	Getal bunders.	Soort van product.	Hoeveelheid producten geleverd gedurende 1852.	Geldwaardig bedrag der producten.	*Aanmerkingen.*
Guatemala . . .	4½	Cochenille	2,171½ pond.	*f* $5,367.25^{5}$	
Mexico	2				
Amboina . . .	„	Aloë	12,603 „	2,268.54	
			TOTAAL	*f* $7,635.79^{5}$	

BIJLAGE F.

OPGAVE der Gouvernements-cultures op het eiland *Aruba* over het jaar 1852.

NAMEN der ETABLISSEMENTEN.	Getal bunders.	Soort van product.	Hoeveelheid producten geleverd gedurende 1852.	Geldwaardig bedrag der producten.	*Aanmerkingen.*
Canachito . . .	7	Cochenille	3,187¼ pond.	*f* 7,783.23	
Socotora . . .	9	Aloë	2,313 „	416.34	
Kommandeursbaai	4	„	„	„	
			TOTAAL	*f* 8,199.57	

BIJLAGE *G.*

GENERALE STAAT

VAN

UITGAVEN EN OPBRENGSTEN

aan Cochenille en Aloë

DER ONDERSCHEIDENE ETABLISSEMENTEN VAN CULTUUR

OP DE EILANDEN

CURAÇAO, BONAIRE EN ARUBA,

OVER HET DIENSTJAAR

1 8 5 2,

Uitgaven.

EILANDEN.	NAMEN DER ETABLISSEMENTEN.	Directiekosten en tractementen der opzigters.	Arbeidsloon en verdere uitgaven.	TOTAAL.	Generaal tot van elk eiland
Curaçao . .	De Hoop . . .	*f* 1,000.00	*f* 2,133.35	*f* 3,133.35	*f* 3,133.3
Bonaire . .	Guatemala . . . Mexico . . . . Amboina. . . .	*f* 1,105.00	*f* 2,678.44^{5}	*f* 3,783,44^{5}	3,783.4
Aruba. . .	Canachito . . . Kommandeursbaai.	*f* 1,820.00	*f* 6,648.22^{5}	*f* 8,468.22^{5}	8,468.2
	Gezamenlijk bedrag der uitgaven voor de drie eilanden . .				*f* 15,385.0

RECAPITULATIE.

	UITGAVEN.	OPBRENGSTEN.	MEERDERE UITGAVEN.	MEERDERE OPBRENGSTEN.
Curaçao	*f* 3,133.35	*f* 1,460.50	*f* 1,672.85	„
Bonaire. . . .	3,783.44^{5}	7,635.79^{5}	„	*f* 3,852.35
Aruba	8,468.22^{5}	8,199.57	268.65^{5}	„
	f 15,385.02	*f* 17,295.86^{5}	*f* 1,941.50^{5}	*f* 3,852.35

Opbrengsten.

HOEVEELHEID PRODUCTEN.	Geldwaardig bedrag.	TOTAAL van elk eiland.
De Hoop . . . . 575 pond cochenille	*f* 1,460.50	
idem . . . . . „ „ aloë	„	
		f 1,460.50
Guatemala . . . . } Mexico . . . . . } 2,171½ „ cochenille	*f* 5,367.25^{5}	
Amboina. . . . . 12,603 „ aloë	2,268.54	
		7,635.79^{5}
Canachito . . . . 3,187¼ „ cochenille	*f* 7,783.23	
Kommandeursbaai , 2,313 „ aloë	416.34	
		8,199.57
Gezamenlijk bedrag der opbrengsten van de drie eilanden voor:		
5,933¾ pond cochenille	*f* 14,610.98^{5}	
14,916 „ aloë	2,684.88	
		17,295.86^{5}

BIJLAGE H.

STAAT

VAN DEN

INVOER OP CURAÇAO

OVER HET JAAR

1852.

Ossenhuiden.	Pakken à 50 geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen en indigo.	Okshoofden, pakken, vaten en vaatjes tabak.	Okshoofden, vaten, pakken en kisten suiker.	Okshoofden, pijpen en vaten rhum.	Tonnen verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten, stukken enz. koopmanschappen.	Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz. drooge provisie.	Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz. natte provisie.	Okshoofden, vaten, pijpen en kelders jenever, brandewijn en andere sterke dranken.	Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn in soorten.	Blokken en stukken, mahonij- en
19,726	2733	2522	662	2	2418	5700	692	1005	1066	242,188	13,509	31,197	5559	3668	2[illegible]

NB. Onder de hierna te noemen rubrieken worden begre

Onder provisien.

Amandelen.	Rijst.
Beschuit.	Specerijen.
Boonen.	Stijfsel.
Erwten.	Thee.
Gort en gepelde garst.	Vermicelli.
Kassave-koeken.	Zaden.
Aardappelen.	Rolpens.
Appelen.	Rozijnen.
Azijn.	Spek.
Boter.	Tongen.
Hammen.	Uijen.
James.	Vleesch.
Kaarsen.	Visch.
Korenten.	Vruchten. (ingelegde)
Mosterd.	Idem. (gepekelde)
Olie. (Raap-, lijn en olijf-)	Worst. (Pekel- en rook-)
Reuzel.	Zeep.

wijn in soorten.	Blokken en stukken, mahonij- en onbekend.	M. v. timmerhout.	Stuks scheepstimmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis en smeer.	Schepels maïs.	Okshoofden en vaten meel in soorten.	Kisten, kistjes en stukken kaas.	Ponden staaf-, band- en bladijzer.	Ponden staaf-, band- en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaten buskruid.	Vaten, balen en zakken katoen.	Vaten, balen en zakken wol.	Tonnen watapana-peul.	Kisten en kistjes sigaren.
368	2[illegible]39	2864	3208	129	106	195	76,292	20,039	9092	24,175	24,129	44,025	1829	127	499	92	854

begre artikelen respectivelijk onder elk staande, te weten:

Onder koopmanschappen.

Aarde-, porselein- en glaswerk.
Borstelwerk.
Dakpannen.
Duigen.
Garens.
Hoeden.
Hoepels. (houten)
Kanapé's.
Klinkers.
Kolen. (Smids-)
Kurken.
Leder.
Lijm.
Lakmoes-mos.
Matten. (vloer-)
Meubelen.
Medicijnen.
Papier.
Pomade.
Reukwater.
Salsaparille.
Schilderijen.
Schoenen en Laarzen.
Slijpsteenen.
Spiegels.
Stoelen.
Touwwerk.
Verwwaren.
IJzerwaren.

Onder stukgoederen.

Lakens en andere wollen stoffen.
Lijnwaden. (katoenen)
Linnen. (alle soorten)
Zeildoek.
Zijden stoffen.

BIJLAGE I.

STAAT *van den doorvoer op Curaçao over* 1852.

Vaten en zakken koffij.	4
Zakken cacao.	1715
Ceroenen indigo.	9
Okshoofden, pakken, vaten en vaatjes tabak.	245
Okshoofden, vaten, pakken en kisten suiker.	287
Okshoofden, pijpen en vaten rhum.	165
Tonnen verwhout.	189
Kisten, balen, pakken, vaten enz., stukgoederen.	834
Kisten, balen, pakken, vaten, enz., koopmanschappen.	29,324
Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz., drooge provisie.	9841
Vaten, kisten, vaatjes, kistjes, stukken enz., natte provisie.	1826
Okshoofden, vaten, pijpen en kelders jenever, brandewijn en andere sterke dranken.	1716
Okshoofden, pijpen, vaten, kisten wijn in soorten.	1330
Blokken en stukken mahonij- en ander hard hout.	462
Balen, vaten, pakken enz., inhoud onbekend.	1450
Schepels maïs.	21,984
Okshoofden en vaten meel in soorten.	1108
Kisten, kistjes en stukken kaas.	775
Ponden staaf-, band- en bladijzer.	25,990
Vaatjes buskruid.	2
Vaten, balen en zakken katoen.	707
Vaten zout.	1050
Kisten en kistjes sigaren.	62

BIJLAGE K.

S T A A T,

aantoonende het getal Vaartuigen en derzelver Tonnemaat en Vlaggen, welke gedurende het jaar 1852 in de haven van Curaçao zijn binnengevallen.

OPGEMAAKT UIT DE STATEN VAN IN- EN DOORVOER.

Onder welke vlag	UIT EUROPESCHE HAVENS.								UIT NOORD AMERIKAANSCHE HAVENS.											
	Amsterdam.		Rotterdam.		Liverpool.		Hamburg.		Boston.		New-York.		Wilmington.		Bangor.		New-Orleans.		Salsem.	
Nederlandsche	3	368	1	172	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Spaansche. . .	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Engelsche. . .	″	″	″	″	4	654	″	″	1	153	3	313	2	300	″	″	″	″	″	″
Fransche . . .	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Hamburgsche.	″	″	″	″	″	″	2	354	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Amerikaansche	1	158	″	″	″	″	″	″	9	1663	20	3161	5	825	4	699	″	″	1	149
Venezuelasche	″	″	″	″	1	171	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	116	″	″
Deensche . . .	″	″	″	″	″	″	1	93	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
Grenadasche .	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″
TOTAAL	4	526	1	172	5	825	3	447	10	1816	23	3474	7	1125	4	699	1	116	1	149
RECAPITULATIE	13 vaartuigen. 1970 tonnen.								46 vaartuigen. 6673 tonnen.											

Onder welke vlag	UIT HAVENS DER ZUID-AMERIKAANSCH…												
	VENEZUELASCHE HAVENS.												ST…
	Laguayra.		Pto. Cavello.		Coro.		Barcelona.		Maracaibo.		Andere.		
Nederlandsche	11	583	26	1514	11	196	1	37	30	1213	21	5…	25
Spaansche. . .	4	382	2	100	1	″	″	″	1	103	2	1…	″
Engelsche. . .	1	241	1	131	1	29	″	″	″	″	″		4
Fransche . . .	1	154	2	275	″	″	1	43	″	″	″		″
Hamburgsche.	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″		″
Amerikaansche	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″		″
Venezuelasche	18	870	36	836	35	2061	3	173	11	765	31	8…	1
Deensche . . .	″	″	″	″	″	″	1	75	″	″	″		″
Grenadasche .	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″		2
TOTAAL	35	2230	67	2856	47	2286	6	328	42	2081	54	15…	32
	251 vaartuigen. 11,303 tonnen.												
RECAPITULATIE	312 vaartuigen. 14,426 tonnen.												

…NSCHE		STATEN.						UIT WEST-INDISCHE KOLONIALE HAVENS.																									
								NEDERLANDSCHE.																									
	Andere.	Nieuw Grenada.		Haïti.		Dominica.		Suriname.		St. Eustatius en St. Martin.		Aruba.		Bonaire.		Spaansche.		Engelsche.		Fransche.		Deensche en Zweedsche.		Met avarij.		Van zee.		TOTAAL.		*Aanmerkingen.*			
21	5	25	1368	6	258	21	919	3	159	"	"	40	414	128	1126	11	479	24	1757	1	45	35	1863	"	"	"	"	393	12,989				
2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	20	"	"	"	"	25	2155	1	91	"	"	3	309	1	103	"	"	40	3,417				
"		4	301	"	"	"	"	"	"	3	67	"	"	"	"	1	140	14	1312	3	298	5	165	"	"	"	"	43	4,104				
"		"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	44	2	220	"	"	"	"	7	736				
"		"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	354				
"		"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	243	"	"	"	"	"	"	1	235	43	7,133				
31	8	1	83	"	"	1	22	"	"	"	"	5	141	29	531	1	87	9	904	"	"	1	86	1	15	1	15	185	7,726				
"		"	"	"	"	1	98	"	"	"	"	"	"	"	"	1	42	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4	308				
"		2	74	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	112	"	"	"	"	"	"	"	"	3	186				
54	15	32	1826	6	258	23	1039	3	159	4	87	45	555	157	1657	39	2903	51	4419	5	387	46	2643	2	118	2	250	725	36,953				

209 vaartuigen. 2458 tonnen.

…uigen. 350 vaartuigen.

…en. 12,810 tonnen.

Komen bij: Vaartuigen welke voor doorvoer hebben ingeklaard	87	8,669
Vaartuigen binnen de drie etmalen weder met hunne ladingen vertrokken .	31	1,856
TOTAAL in 1852	843	47,478
TOTAAL in 1851	729	42,685
Meer in 1852 dan in 1851 ·	114	4,793

VERSLAG van het beheer onzer bezittingen ter Kuste van Guinea en van den staat waarin de Kolonie zich bevindt over het jaar 1852.

Gedurende het jaar 1852 was de bevolking onzer bezittingen ter kuste zeer rustig. Alleen te Chama, Saccondée en Apremedoe waren eenige geschillen onder de inlanders, die, door tusschenkomst van het Gouvernement, door het heffen van boeten werden geregeld.

Sterfgevallen onder de inlanders, vooral onder de kleurlingen, waren menigvuldig.

Europeanen stierven er te Elmina drie, waaronder de heer *A. van der Eb*, gouverneur onzer bezittingen.

In het midden der maand Junij vielen bijna langs de geheele kust zware stortregens, welke groot nadeel aan de gebouwen toebragten.

Te Elmina stortten verscheidene woningen dien ten gevolge in. Ook een gedeelte der zoogenaamde Galgenbatterij, binnen het hoofdkasteel, bezweek onder de zwaarte van het daarop geplaatste geschut.

De noodige reparatie had sedert plaats.

Na de maand Junij, en verder gedurende het geheele jaar was de droogte zoo aanhoudend, dat de gouverneur verpligt was eene vermindering in de dagelijksche uitgifte van drinkwater te gelasten.

Het schoolwezen was vooruitgegaan en het getal leerlingen van 18 tot 54 gestegen.

Eenige slaven van Nederlandsche onderdanen, zich bij het Engelsche Gold-Coast-corps te Cape-Coast geëngageerd hebbende, werden daarover door de meesters klagten bij het Nederlandsch Gouvernement ingediend.

Het gelukte eene geldelijke tegemoetkoming voor de meesters te erlangen. Het bedoelde corps compleet zijnde, werden in den laatsten tijd geene reclames van dien aard gemaakt.

Twee Apolonische negerhoofden, *Bahinée* en *Anikji*, door den Engelschen gouverneur naar Cape-Coast opgeroepen, gaven bij hun vertrek bevel, geene handdelsartikelen over de rivieren Epoe Mazoe en Ancober te laten passeren. Dit bevel werd met de meeste stiptheid nagekomen en verscheidene goederen werden verbeurd verklaard, zoodat het Nederlandsch bestuur zich verpligt gevoelde, ter handhaving van het handelsverkeer te Axim, het Engelsche gouvernement ter Kuste tot het nemen van maatregelen uit te noodigen. De noodige orders werden dan ook door hetzelve ter opheffing van het bezwaar gegeven.

In de maand December ontstond een verschil tusschen onzen kommandant te Accra en den Engelschen kommandant te Winnibah over het bezit van Jejano, een klein krom nabij Apam gelegen.

Ons regt werd gehandhaafd en de bevolking van het in verschil zijnde krom gaf bewijzen, dat zij aan het Nederlandsch Gouvernement getrouw wilde blijven.

Met het Engelsche gouvernement werd eene overeenkomst getroffen tot het geregeld vervoer van brieven tusschen Elmina en Accra.

Deze onderneming is sedert tot naar Axim tot stand gebragt en hoewel de ondersteuning van den handel nog zeer onbeduidend was, vermeende men aan het bereiken van het doel niet te kunnen twijfelen en de gebrekkige deelname tot op het oogenblik aan ongewoonte te moeten toeschrijven.

Dat de onderneming een niet onbelangrijk voordeel oplevert, blijkt daaruit, dat vroeger voor eenen brief van Accra naar Axim vijf gulden werd betaald, terwijl dit thans voor een gulden vijf en twintig cents plaats heeft.

Ook voor het Gouvernement is daardoor eene bezuiniging ontstaan, dewijl het daardoor mogelijk is geworden om over de geheele bezitting dienstbrieven te verzenden tegen eene betrekkelijk geringe uitgave van *f* 10 's maands; een bedrag hetwelk misschien later nog voor verdere vermindering zal vatbaar zijn.

Over de cultures is nog zeer weinig met bepaaldheid te zeggen. De tabaksteelt, in de maand Mei van 1850 te Simbo ondernomen, heeft in 1852 eene zeer goede, echter tot dekking der uitgaven onvoldoende proeve geleverd.

De heer *C. Meeuwsen* gaat steeds voort alles aan te wenden om de onderneming te doen gelukken.

Hij heeft echter een groot bezwaar gevonden in de dorheid van het door hem gebezigde terrein.

Het is hem namelijk gebleken, dat de grond niet langer dan twee jaren geschikt is om tabak voort te brengen. Het land, voor den derden keer beplant, brengt weinig anders dan eene geringe qualiteit van kerfgoed voort, terwijl, niettegenstaande de hoeveelheid planten in 1852 veel grooter was dan in 1851, het provenu geringer bleef.

Geen betere grond dan die thans bewerkt wordt te Simbo zijnde, is aan den adsistent *Meeuwsen* opgedragen om het tijdelijk voor tabak onbruikbaar land tot de katoenteelt te gebruiken.

Deze laatste cultuur, die eene zeer groote hoeveelheid water behoeft, stond echter, zoowel te Elmina als te Simbo, niet gunstig; vooral de jonge boompjes waren dor.

Die ongunstige uitkomst moet gezocht worden in het bestaan van insecten, die de boompjes aan den grond afknagen, iets waarvan de Nederlandsche onderneming tot dusverre bevrijd was gebleven.

Gedurende het jaar 1852 zijn ter reede van Elmina geankerd 65 schepen en wel als volgt: 6 Nederlandsche, 17 Engelsche, 10 Fransche, 12 Amerikaansche, 10 Sardinische, 6 Portugesche, 4 Hamburgsche.

Hiervan betaalden 39 ankergeld, terwijl als zonder invloed op de inkomsten moeten worden gerekend 26, te weten:

6 Nederlandsche schepen vrij van ankergeld; 11 binnen de 24 uren vertrokken en geen handel gedreven hebbende; 7 die in het vorige jaar betaald hebben; en 2 die in 1853 betaalden.

Van de zes Nederlandsche schepen vertrokken twee naar Oost-Indie.

In den nacht tusschen 27 en 28 Mei strandde de Nederlandsche schoener *Gouverneur van der Eb* op eenen afstand van ongeveer vier Engelsche mijlen van Cape-Coast. Door medewerking van het Engelsche bestuur was het mogelijk een gedeelte van het casco en de lading te redden. De equipage van bedoeld schip keerde per de Nederlandsche schepen *St. George de la Mina* en *Curaçao* naar het vaderland terug.

De handel was in 1852 niet onbelangrijk. Vooral te Elmina vertoonden zich in de laatste drie maanden van dat jaar vele boschnegers, die er hunne inkoopen tegen stofgoud bewerkstelligden.

De tonnemaat der in 1852 geankerde schepen kan niet met juistheid opgegeven worden. Van onze Nederlandsche schepen kwamen een van Bahia met rhum en rollen tabak, en drie met manufacturen, cauries, lood, jenever, geweren, provisien, steenkolen en glaswerk, van Rotterdam.

De militaire bezetting ter Kuste bestond in 1852 uit 112 onder-officieren en manschappen, met een 1sten luitenant tot kommandant en een officier van gezondheid.

Een staat van de ontvangsten en uitgaven voor de Kust van Guinea over 1852 wordt hiernevens gevoegd sub lit. *a.*

De Minister van Kolonien,
CHS. F. PAHUD.

BIJLAGE *A*.

STAAT

DER

ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VOOR DE

NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN

TER

KUSTE VAN GUINEA,

OVER

1852,

vergeleken met de raming van dat jaar.

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Ankergeld	*f* 1,200.00	*f* 1,170.00
Boeten	1,000.00	2,314.84½
Roeigelden	400,00	255.00
Diverse ontvangsten	200.00	608.12½
Transporteren	*f* 2,800.00	*f* 4,347.97

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. GERAAMD.	BEDRAG. WERKELIJK.
UITGAVEN TER KUSTE.		
Personeel der civiele ambtenaren.		
Tractement van den Gouverneur	*f* 5,000.00	*f* 4,994.30
„ „ „ boekhouder en officier van justitie, tevens belast met de functien van secretaris en kassier.	2,400.00	2,397.26
„ „ drie residenten à *f* 1200 's jaars. . .	3,600.00	2,554.53
„ „ zes adsistenten 900 „ . . .	5,400.00	5,468.02
„ „ den fabriek- en magazijnmeester, tevens belast met de functien van opzigter van den trein	900.00	1,076.10
„ „ een schoolonderwijzer.	900.00	1,224.65
„ „ „ tolk voor de Fantijnsche taal . .	500.00	500.00
Tafelgeld voor den Gouverneur	640.00	640.00
Reis- en verblijfkosten der ambtenaren	700.00	806.40[5]
Militaire tractementen en soldijen.		
Een officier van gezondheid der 1ste klasse, tevens belast met de administratie der apotheek.	2,100.00	2,100.00
„ 2de luitenant, (later 1ste luitenant), fungerend kommandant der bezetting	1,000.00	1,600.00
Toelage voor idem	300.00	
Een adjudant-onder-officier	400.00	124.33
Toelage voor idem	300.00	
Zes sergeanten à *f* 13 's maands	936.00	10,658.55[5]
Twaalf korporaals à 11 „	1,584.00	
Vijf horenblazers à 8 „	480.00	
Twee tamboers à 8 „	192.00	
24 Tapoeijer-soldaten à 8 „	2,304.00	
78 Neger-soldaten à 7 „	6,552.00	
Transporteren . .	*f* 36,188.00	*f* 34,144.15

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Per transport . .	*f* 2,800.00	*f* 4,347.9
Totaal . .	*f* 2,800.00	*f* 4,347.9

OMSCHRIJVING.	BEDRAG. GERAAMD.	BEDRAG. WERKELIJK.
Per transport . .	*f* 36,188.00	*f* 34,144.15
Pensioenen, gagementen en onderstandgelden.		
Pensioen aan den gewezen adsistent Chr. Rühle . . .	500.00	500.00
„ „ „ „ „ Cl. Rühle . . .	420.00	280.00
„ „ „ „ fabrijk- en magazijnmeester H. Varlet	800.00	800.00
Gagementen aan gewezen militairen der bezetting en pensioenen aan landswerklieden	365.00	280.53^{5}
Gratificatien bij de uitreiking van medailles.	96.00	„
Onderstand aan de Negerhoofden van Elmina en de Acht Kwartieren	925.00	915.12
Onderstand aan den Vorst van Ashanty	775.00	798.75
Uitgaven van verschillenden aard.		
Kosten eener proeve met de katoencultuur	7,000.00	2,607.06^{5}
Arbeidsloon aan gouvernements-werklieden	3,400.00	3,301.32
Idem voor de houtzagerij.	1,455.00	451.50
Kanoloonen.	500.00	494.56
Onderhoud van gevangenen	250.00	213.57^{5}
Voor Negerfeesten, Zondags- en yamscostumen . . .	300.00	346.25
Onderhoud der forten en gebouwen	2,000.00	1,441.84
Aankoop van kano's.	200.00	30.00
„ „ meubelen en tafelgereedschap.	400.00	255.00
„ „ palm-olie ter verlichting der forten. . .	400.00	577.50^{5}
Toelagen aan schrijvers	400.00	400.00
„ „ een opzigter bij den trein.	240.00	240.00
„ „ „ ziekenvader	96.00	95.98
„ „ „ hulponderwijzer.	100.00	100.00
„ „ „ bode bij de regtbank.	180.00	180.00
Schrijfbehoeften	600.00	1,139.39^{5}
Kleine huishoudelijke onkosten	455.00	516.55
Onvoorziene uitgaven	250.00	1,744.56^{5}
Transporteren . .	*f* 58,295.00	*f* 51,853.66

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Per transport . .	f 2,800.00	f 4,347.97
Transporteren . .	f 2,800.00	f 4,347.97

OMSCHRIJVING.	BEDRAG.	
	GERAAMD.	WERKELIJK.
Per transport . .	*f* 58,295.00	*f* 51,853.66
Uitgaven in Nederland.		
Pensioen aan den gewezen gouverneur H. Bosch . . .	1,200.00	1,200.00
„ „ „ „ gewezen boekhouder en officier van justitie W. G. T. Derks . .	1,600.00	1,600.00
„ „ „ resident N. B. Groen	651.00	651.00
„ „ de weduwe Pignari, geb. Grossi. . . .	400.00	400.00
„ „ de dochter van wijlen den generaal-majoor Verveer	1,800.00	1,800.00
„ „ den gewezen kapitein D. Stander . . .	800.00	800.00
Wachtgeld aan den gewezen secretaris der missie naar Coomassie, onder wijlen den generaal-majoor Verveer.	1,098.00	1,098.00
Kosten der uitzending van ambtenaren	1,000.00	1,000.00
Benoodigdheden voor de dienst ter Kuste	5,122.99	6,193.00
Onvoorziene uitgaven	333.01	1,300.00
Totaal . .	*f* 72,300.00	*f* 67,895.66